

PRATARMĖ

Šis leidinys yra penktasis tarp Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto (LAEI) kasmetinių leidinių apie Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtrą. Tai analitinė ekonominės ir socialinės žemės ūkio, perdirbamosios pramonės, žuvininkystės bei kaimo raidos apžvalga, parengta pagal statistinę informaciją, žemės ūkio, žuvininkystės bei perdirbamosios pramonės įmonių atskaitomybės duomenis, Instituto darbuotojų atliktų tyrimų rezultatus.

2003 metai buvo ypatingi Lietuvos žemės ūkiui. Tai intensyvaus pasirengimo narystei Europos Sąjungoje (ES) metai, pareikalavę daug pastangų ir sukėlę nemažai prieštarų vertinimų.

Žemdirbiams 2003 metai buvo sėkmingi. Buvo palankios sąlygos javams, linams, cukriniams runkeliams, daržovėms auginti, pašarams ruošti. Bendroji žemės ūkio produkcija padidėjo 2 proc. Supirka daugiau gyvulių ir paukščių bei augalininkystės produkcijos. Gamintojų pajamos buvo 5 proc. didesnės negu 2002-aisiais.

Perdirbamajai pramonei 2003 metai buvo įmonių intensyvaus persitvarkymo pagal ES reikalavimus metai. Padidėjo gamybos apimtys, pagerėjo produkcijos kokybė. Pirmą kartą nuo 1996 metų užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais balansas tapo teigiamas.

SAPARD paramos panaudojimas davė ženklų postūmį žemės ūkio ir maisto pramonės plėtrai bei modernizavimui.

Šiame leidinyje parodyta penkerių metų laikotarpio žemės ūkio ir kaimo plėtros rodiklių dinamika, tačiau daugiau dėmesio skirta 2003 metų įvykiams, dokumentams ir rezultatams.

Kaip ir kiekvienais metais, norėdami kuo skubiau šią knygą parengti ir išleisti, turėjome tenkintis išankstiniais 2003 metų statistiniais rodikliais. Galutiniai rodikliai bei 2003 metų ekonominiai ir finansiniai rezultatai atsispindės vėliau išleistuose Statistikos departamento leidiniuose ir kitais metais LAEI išleistoje apžvalgoje.

Leidinyje skiriamas visiems, kas domisi žemės ūkio ir kaimo plėtros problemomis. Naudingos medžiagos jame ras žemės ūkio specialistas ir mokslininkas, ūkininkas ir verslininkas, dėstytojas ir studentas.

Nuoširdžiai dėkojame Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos žemės ūkio ministerijos vadovams ir darbuotojams už pagalbą teikiant statistinę informaciją, pastabas ir patarimus.

Būsime dėkingi ir Jums, gerbiami skaitytojai, pareiškusiems savo pastabas ir pasiūlymus, kurie padės mums tobulinant kitų metų leidinį.

Lietuvos agrarinės ekonomikos
instituto direktorius

doc. dr. Gediminas Radzevičius

I. LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO PLĖTROS SĄLYGOS

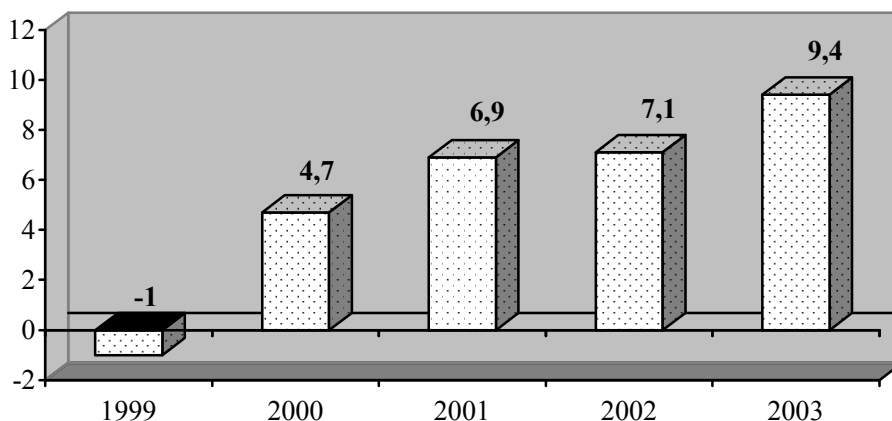
I. CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN LITHUANIA

1. Lietuvos makroekonominė situacija ir žemės ūkis

1. Macroeconomic situation and agriculture in Lithuania

Bendrasis vidaus produktas (BVP). 2003 metais Lietuvos ekonomika augo sparčiausiai ne tik per pastaruosius penkerius metus, bet ir per visą 14-os metų laikotarpį po nepriklausomybės atkūrimo. BVP, skaičiuojant palyginamosiomis 2000 metų kainomis, buvo 9 proc. didesnis negu 2002 metais ir net 29 proc. didesnis negu 1999-aisiais. Statistikos departamento duomenimis, 2003 metais sukurta BVP vertė – 56,3 mlrd. Lt.

Vienam Lietuvos gyventojui BVP vertė siekė 16,3 tūkst. Lt, palyginti su 2002 metais, padidėjo 9,4 proc., o palyginti su 1999-aisiais metais – 31 proc. (1.1 pav.). Spartesnę BVP, tenkančio vienam gyventojui, augimą, palyginti su šalies BVP augimu, lėmė mažėjantis vidutinis metinis gyventojų skaičius. 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, Lietuvoje gyventojų sumažėjo 0,4 proc., o palyginti su 2000 metais, – 1,3 proc.

1.1 pav. BVP, tenkančio vienam gyventojui, dinamika 1999–2003 metais, proc.

Fig. 1.1. Gross domestic product per capita in 1999–2003, in per cent

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys. – www.std.lt

Didžiausią įtaką BVP augimui 2003 metais turėjo pramonėje, statyboje, didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje sukurtos pridėtinės vertės padidėjimas. Žemės ūkyje sukurtos bendrosios pridėtinės vertės dalis, nepaisant žymiai padidėjusių gamybos apimčių, mažėjo (1.1 lentelė).

1.1 lentelė. Žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje 1999–2003 metais

Table 1.1. Share of agriculture, hunting and forestry in gross value added in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Bendroji pridėtinė vertė bazinėmis kainomis, mln. Lt <i>Gross value added at basic prices, mill. Lit</i>	37297	39633	42135	44960	50494
Bendroji pridėtinė vertė, sukurta žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje, mln. Lt <i>Gross value added in agriculture, hunting and forestry, mill. Lit</i>	3192	3174	3040	3188	3099
Žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje*, proc. <i>Share of agriculture, hunting and forestry in gross value added*, %</i>	8,6	8,0	7,2	7,1	6,1

* Įskaitant žemės ūkį aptarnaujančias veiklas / *Including agricultural services.*

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Statistikos departamento prie LRV duomenys. – www.std.lt.

BVP, apskaičiuoto išlaidų metodu, analizė rodo, kad svarbiausias BVP augimo šaltinis buvo vidaus paklausa, kurią palaikė augančios vidaus investicijos (bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas) ir privatus vartojimas. Per 2003 metus sparčiau negu BVP augo bendrosios vidaus investicijos ir galutinio vartojimo išlaidos. Jos padidėjo atitinkamai 12,8 proc. ir 9,8 proc. Galutinio vartojimo išlaidų struktūroje sparčiausiai didėjo namų ūkio vartojimo išlaidos. Jų dalis BVP apimtyje padidėjo 1,4 procentinio punkto. Valdžios vartojimo išlaidų dalis BVP dėl taupymo politikos sumažėjo 0,5 procentinio punkto.

Finansų ministerijos specialistai prognozuoja, kad spartūs BVP augimo tempai išliks: 2004 metais BVP, palyginti su ankstesniaisiais metais, padidės 7 proc., 2005 metais – 7,3 proc., 2006 metais – 6,6 proc., 2007-aisiais – 6,3 proc. Tokia prognozė grindžiama šalies finansų sistemos stabilumu, gerėjančia verslo aplinka, šalies ūkio subjektų gebėjimu konkuruoti užsienio rinkose, mažėjančiu nedarbo lygiu, didėjančiomis gyventojų pajamomis ir augančia vidaus paklausa. Tikimasi, kad šalies ekonomikos plėtrai teigiamos įtakos turės ir efektyvus ES finansinės paramos lėšų naudojimas. Numatoma, kad 2004 metais ES struktūrinių fondų ir bendrojo finansavimo lėšos projektų rėmimui sudarys 2,08 mlrd. Lt (atitinkamai 1,55 ir 0,53 mlrd. Lt). Pagal Lietuvos 2004–2006 metams Bendrajame programavimo dokumente numatytus prioritetus socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtrai numatoma skirti 38 proc., gamybiniam sektoriui – 25 proc., žmoniškųjų išteklių plėtrai – 18 proc., kaimo plėtrai ir žuvininkystei – 16 proc., techninei paramai – 3 proc. paramos lėšų.

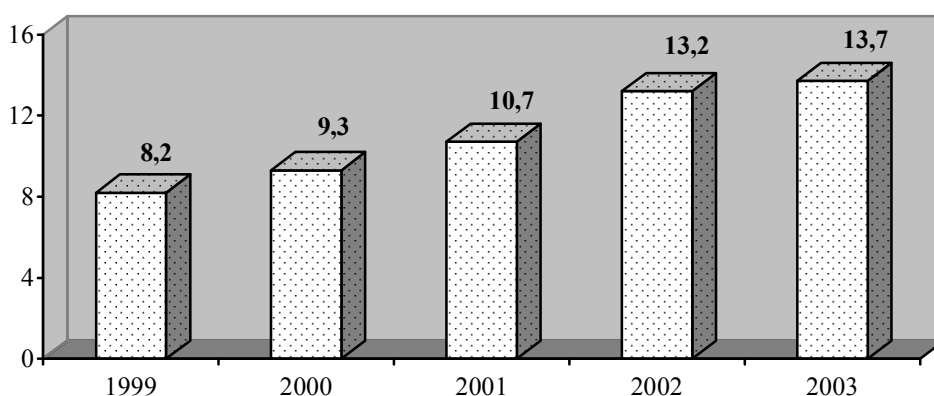
Fiskalinis balansas. 2003 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė toliau vykdė griežtą fiskalinę politiką, tęsė fiskalinį konsolidavimą, įgyvendino struktūrines reformas. Tai lėmė šalies biudžeto fiskalinio deficito mažėjimą. 2003 metų 12-os mėnesių konsoliduoto šalies biudžeto fiskalinis deficitas buvo tik 144,2 mln. Lt ir sudarė 0,3 proc. BVP (2002 m. – 1,2 proc. BVP).

Griežtas finansų valdymas, apdairi valstybės skolinimosi politika, valstybės biudžeto pajamų plano viršijimas leido sumažinti valstybės skolą. 2003 metų gruodžio

mėnesį ji buvo 24,2 mln. Lt mažesnė negu prieš metus ir siekė 13,1 mlrd. Lt. Tai sudarė 24 proc. BVP (pagal Maastrichto kriterijus leistina riba – 60 proc.).

Lietuvos banko duomenimis, mokėjimo balanso einamosios sąskaitos deficitas 2003 metais padidėjo 1 mlrd. Lt – iki 3,7 mlrd. Lt ir sudarė 6,6 proc. BVP (2002 m. – 5,3 proc.). Einamosios sąskaitos deficito augimą lėmė 2,3 karto padidėjęs neigiamas pajamų balansas, atsiradęs dėl dividendų išmokų užsieniečiams ir reinvesticijų augimo. Kita vertus, dividendų išmokų augimas rodo, kad Lietuvoje gerėja investavimo sąlygos. 2002 metais iki 15 proc. sumažėjęs pelno mokesčio tarifas bei įsigaliojusi palanki dividendų apmokestinimo tvarka padidino užsienio kapitalo įmonių pelningumą.

Užsienio investicijos ir prekyba. 2003 metų pabaigoje Lietuvoje sukauptos tiesioginės užsienio investicijos siekė 13,7 mlrd. Lt (1.2 pav.).

1.2 pav. Tiesioginės užsienio investicijos 1999–2003 metų pabaigoje, mlrd. Lt

Fig. 1.2. Direct foreign investments in 1999–2003 (at the end of the year), in billion Litai

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys. – www.std.lt.

2003 metų pabaigoje, palyginti su 2002 metų pabaiga, tiesioginės užsienio investicijos padidėjo 3,9 proc., palyginti su 1999-ųjų pabaiga – 66 proc. Beveik trečdaliį visų tiesioginių investicijų sudarė investicijos į apdirbamąją pramonę, 19 proc. – į didmeninę ir mažmeninę prekybą, 17 proc. – į transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklas. Investicijos į žemės ūkio, miškininkystės veiklą tesudarė 0,7 proc., o investicijos į maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybą – 11 proc. tiesioginių užsienio investicijų. Tiesioginės užsienio investicijos sudarė sąlygas įsisavinti naujas technologijas, pagerinti vadybą ir rinkodarą, padidinti lietuviškos produkcijos konkurencingumą vidaus ir užsienio rinkose.

Per 2003 metus suaktyvėjo užsienio prekyba. Eksportas buvo 8,7 proc., o importas – 4,9 proc. didesnis negu 2002 metais, eksportuotų prekių vertė – 22,1 mlrd. Lt, importuotų – 30 mlrd. Lt. Užsienio prekybos deficitas sudarė 7,9 mlrd. Lt ir buvo 4,4 proc. mažesnis nei 2002 metais. Visų eksportuotų prekių struktūroje per 80 proc. sudarė lietuviškos kilmės prekės, daugiau kaip 65 proc. šių prekių eksportuota į dabartines ir būsimąsias ES šalis, 17 proc. – į ELPA šalis.

Nemažos įtakos šalies eksporto augimui turėjo žymiai padidėjęs žemės ūkio ir maisto produktų eksportas. 2003 metais jis buvo daugiau kaip 18 proc. didesnis negu 2002-aisiais, o per penkerius metus padidėjo net 71 proc. Importo augimas buvo daug lėtesnis. Palyginti su 2002 metais, jis padidėjo 6,7 proc., o palyginti su 1999-aisiais –

17 proc. Užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais balansas pirmą kartą nuo 1996 metų tapo teigiamas: eksportas viršijo importą 57 mln. Lt (1.2 lentelė). Lietuviškos kilmės eksportas buvo didesnis už grynąjį importą 77 mln. Lt.

1.2 lentelė. Užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais dalis visoje užsienio prekyboje 1999–2003 metais

Table 1.2. Share of foreign trade in agricultural and food products in total foreign trade in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Eksportuotų žemės ūkio ir maisto produktų vertė, mln. Lt <i>Export of agricultural and food products, mill. Lit</i>	1509	1786	2268	2182	2585
Žemės ūkio ir maisto produktų dalis visame eksporte, proc. <i>Share of agricultural and food products in total export, %</i>	12,6	11,7	12,4	10,8	11,7
Importuotų žemės ūkio ir maisto produktų vertė, mln. Lt <i>Import of agricultural and food products, mill. Lit</i>	2166	2209	2454	2368	2528
Žemės ūkio ir maisto produktų dalis visame importe, proc. <i>Share of agricultural and food products in total import, %</i>	11,3	10,3	9,4	9,1	8,4
Užsienio prekybos balansas, mln. Lt <i>Foreign trade balance, mill. Lt</i>	-657	-423	-186	-186	57

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2004 m. sausio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Apie 57 proc. žemės ūkio ir maisto produktų buvo eksportuota į ES ir būsimąsias ES šalis, 31 proc. – į NVS.

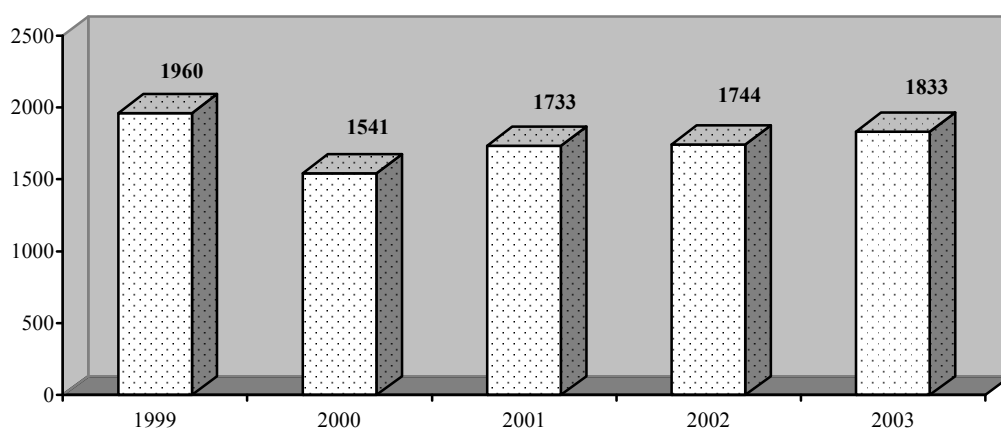
Gyventojų užimtumas ir pajamos. Padidėję investicijos ir užsienio prekyba darė teigiamą poveikį darbo rinkai. Per 2003 metus užimtų gyventojų skaičius padidėjo daugiau kaip 30 tūkst., o bedarbių – daugiau kaip 20 tūkst., nedarbo lygis sumažėjo 1,4 procentinio punkto ir sudarė 12,4 proc. Labiausiai išaugo statybų (27 proc.), žemės ūkio ir miškininkystės (13 proc.) darbuotojų skaičius. Didėjanti darbo jėgos paklausa turėjo teigiamą poveikį jos kainai. 2003 metais Lietuvos ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis padidėjo 4,1 proc., o realusis – 7,8 proc. Pastarojo augimą lėmė nuo 250 iki 290 Lt padidėjęs neapmokestinamasis pajamų minimumas ir defliacija. Teigiamos įtakos darbo užmokesčio augimui turėjo ir minimalios mėnesinės algos padidėjimas iki 450 Lt bei žemės ūkyje dirbantiems ir ūkininkų samdomiems darbuotojams nustatyta 430 Lt minimali mėnesinė alga.

Vidutinė metinė defliacija 2003 metais (2003 gruodžio mėn., palyginti su 2002 m. gruodžio mėn.) sudarė 1,3 proc. Didžiausios įtakos vartotojų kainų mažėjimui turėjo 12 proc. atpigę ryšių grupės prekės ir paslaugos bei 1,9 proc. – maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai. Prognozuojama, kad 2003 metų defliaciją pakeis infliacija. 2004 metais vidutinė metinė infliacija sieks 1,4 proc., o 2007 metais – 2,3 proc. Darbo užmokestis 2004 metais turėtų padidėti 6 proc., o 2007-aisiais – 32 proc., palyginti su 2003 metais.

Pozityvūs pokyčiai darbo rinkoje darė teigiamą įtaką gyventojų pajamų augimui. Statistikos departamento duomenimis, namų ūkio vieno nario disponuojamos pajamos 2003 metais padidėjo 8,4 proc. ir buvo 458 Lt per mėnesį. Kaimo gyventojų disponuojamosios pajamos buvo 30 proc. mažesnės už miestiečių, tačiau atotrūkis tarp miesto ir kaimo gyventojų pajamų mažėja, kadangi pajamos per metus mieste padidėjo

7,5 proc., o kaime – 11,3 proc. Mažėja ir atotrūkis tarp miesto ir kaimo gyventojų vartojimo išlaidų, nors dar ir išlieka 29 proc. skirtumas.

Mažesnes kaimo gyventojų, kurių daugumą sudaro žemdirbiai, pajamas ir vartojimo išlaidas lėmė nepalanki situacija žemės ūkio ir maisto produktų rinkoje. Nepaisant pagrindinių žemės ūkio produktų supirkimo apimčių didėjimo (2003 m. supirkta 7 proc. daugiau negu 2002 m. pieno, 19 proc. – grūdų, 28 proc. – gyvulių ir paukščių, 55 proc. – daržovių, dvigubai daugiau vaisių ir uogų.), žemės ūkio bendroji produkcija 2003 metais veikusiomis kainomis buvo 4,8 proc. mažesnė, o palyginamosiomis tik 2 proc. didesnė negu 2002 metais. Tokius pokyčius lėmė mažėjančios supirkimo kainos, kurios 2003 metais buvo beveik dešimtadaliu mažesnės nei 2002-aisiais. Tačiau Vyriausybės vykdoma žemės ūkio politika užtikrino žemės ūkio darbuotojų pajamų didėjimą. 2003 metais žemdirbių pajamos, įskaitant įvairias išmokas, buvo 5 proc. didesnės negu 2002 metais (1.3 pav.).

1.3 pav. Žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamos 1999–2003 metais, mln. Lt

Fig. 1.3. Income of agricultural producers in 1999–2003, in mill. Litas

Šaltinis: Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2003 apžvalga. – V.: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2004.

Siekiant palaikyti žemdirbių pajamas, buvo mokamos tiesioginės išmokos už rapsų, ankštinių, aliejinių ir eterinių augalų, linų, bulvių ir daržovių, modernizuotuose žeminiuose šiltnamiuose auginamų augalų pasėlius, intensyviai prižiūrimus verslinius vaismedžių sodus ir uogynus, karves žindenes, bičių šeimas, paskerstus galvijus, melžiamas karves. Ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse buvo mokamos kompensacinės išmokos. 2003 metais tiesioginės ir kompensacinės išmokos sudarė 193 mln. Lt. Tai 14 proc. daugiau nei 2002 metais šiam tikslui skirtų išmokų.

Bendra valstybės parama žemės ūkiui (įskaitant melioraciją), miškininkystei, žuvininkystei ir veterinarijai 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, padidėjo 31 proc. ir sudarė 812 mln. Lt. Numatoma, kad 2004 metais asignavimai šiam sektoriui žymiai padidės ir sudarys 1418 mln. Lt. Tai sudarys sąlygas žemės ūkio modernizavimui, produkcijos konkurencingumo bei žemdirbių pajamų didinimui.

Žemės ūkio sektorius stipriai integruotas į šalies ekonominį ir socialinį gyvenimą. Nuo žemės ir maisto ūkio produktų kokybės bei kainų priklauso visų šalies gyventojų vartojimo lygis ir gerovė. Kita vertus, šalies gyventojų perkamoji galia lemia žemės ūkio ir maisto produkcijos paklausą, žemės ūkio sektoriaus ekonominį aktyvumą ir pajamas.

2. Lietuvos žemės ūkis besiplečiančios ES kontekste

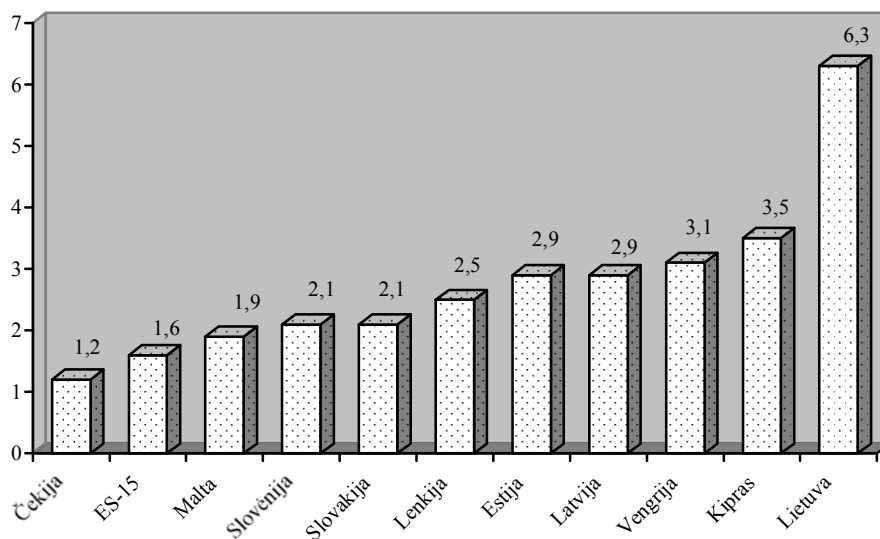
2. Lithuanian agriculture in the context of EU enlargement

Pastarieji penkeri metai Lietuvai ir kitoms narystės ES siekiančioms šalims buvo intensyvių pasirengimo narystei darbų laikotarpis. Nacionalinę teisę teko suderinti su ES teisės normomis, įgyvendinti maisto saugos priemonės, stiprinti administracinius gebėjimus, parengti ES fondų įsisavinimo programas, pagal ES rėmimo principus naudoti SAPARD lėšas bei imtis kitų būtinų priemonių.

Derybos dėl žemės ūkio buvo vienas iš sudėtingiausių derybų etapų. Jos buvo sėkmingai baigtos 2002 metų gruodžio mėnesį, 2003 metų balandį Atėnuose pasirašyta Stojimo sutartis, o netrukus įvykęs referendumas mūsų šaliai atvėrė kelią nuo 2004 m. gegužės 1 d. tapti visateise ES nare.

Įstojus naujoms narėms, ES žemės ūkio naudmenų plotas padidės 30 proc., o darbuotojų žemės ūkyje skaičius – net apie 60 proc. Taigi ES pasipildys gausiu smulkesnių ir mažesnes pajamas nei ES gaunančių ūkininkų būriu.

Žemės ūkio dalis BVP. Žemės ūkio dalis BVP per pastarąjį dešimtmetį mažėjo visose šalyse kandidatėse. Sparčiausiai ji mažėjo Latvijoje, Lietuvoje ir Vengrijoje. 2002 metais žemės ūkio dalis BVP buvo mažiausia Čekijoje – 1,2 proc. (1.4 pav.). Ji buvo netgi mažesnė nei vidutiniškai ES. Maltoje, Slovėnijoje ir Slovakijoje žemės ūkio dalis BVP buvo apie 2 proc. Daugiausia įtakos šalių ekonomikai žemės ūkis turi Lietuvoje ir Kipre, kuriose jis sudaro atitinkamai 6,4 ir 3,5 proc. BVP.

1.4 pav. Žemės ūkio dalis BVP ES šalyse narėse ir kandidatėse 2002 metais, proc.

Fig 1.4. Share of agriculture in GDP in EU member and candidate countries in 2002, in per cent

Šaltinis: European Commission (Eurostat and Directorate – General for Agriculture).

Žemės ūkio dalis BVP ES šalyse taip pat mažėjo ir 2002 metais sudarė 1,6 proc. Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje, Liuksemburge, Vokietijoje ir Belgijoje žemės ūkio dalis BVP sudarė tik apie 1 proc., o didžiausia dalis buvo Ispanijoje ir Graikijoje – atitinkamai 3,4 ir 6,5 proc.

Žemės ūkio produkcijos gamyba. Lenkijoje, Vengrijoje ir Čekijoje 2002 metais pagaminta žemės ūkio produkcija sudarė net 84 proc. visos dešimties ES narių kandidačių pagamintos produkcijos (1.3 lentelė).

Lenkija pagamina daugiausia pieno, galvijienos, kiaulienos, paukštienos ir kiaušinių, išaugina grūdų, cukrinių runkelių, šviežių vaisių ir daržovių, Vengrija – aliejinių augalų, avienos. Lietuva pagal šį rodiklį buvo šeštoje vietoje (3,6 proc.). Mūsų šalis pagamino žemės ūkio produkcijos daugiau nei Estija ir Latvija kartu. Lietuva pagal rugių išauginimą buvo antra po Lenkijos, kuri išaugino net 83 proc. visose būsimosiose ES narėse išaugintų rugių.

1.3 lentelė. Pagrindinių žemės ūkio produktų gamyba ES šalyse kandidatėse 2002 metais, proc.

Table 1.3. Production of main agricultural products in EU candidate countries in 2002, in per cent

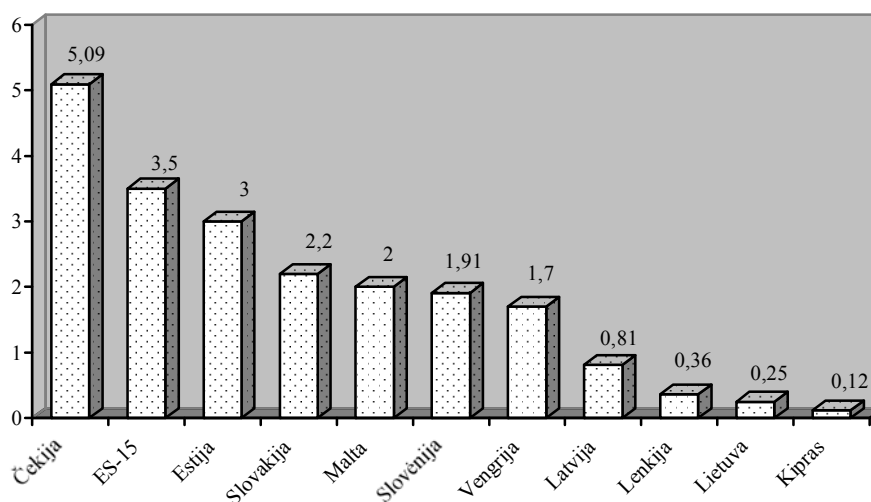
Produktai Products	Čekija Czech Republic	Estija Estonia	Latvija Latvia	Lietuva Lithuania	Lenkija Poland	Slovakija Slovakia	Slovėnija Slovenia	Vengrija Hungary
Kviečiai / Wheat	18,5	0,7	2,3	5,7	47,2	5,8	1,5	18,2
Rugiai / Rye	4,0	1,2	2,6	4,3	82,7	2,5	0,1	2,6
Miežiai / Barley	26,7	2,5	2,8	10,3	35,1	8,2	1,1	13,2
Cukriniai runkeliai Sugar beet	17,1	-	2,9	6,4	55,5	4,8	1,3	11,9
Aliejiniai augalai Oilseeds	23,5	2,0	0,9	3,2	24,9	9,2	1,0	35,3
Vaisiai / Fruit	4,4	0,6	0,6	0,3	55,5	2,8	7,1	28,3
Daržovės / Vegetables	3,3	0,7	1,6	3,1	58,1	4,4	1,8	25,0
Pienas / Milk	16,0	2,3	2,9	5,1	48,0	5,8	4,5	15,0
Galvijai / Cattle	16,0	2,4	3,2	5,4	41,3	9,6	12,2	9,0
Kiaulės / Pigs	10,6	1,5	1,2	2,2	55,6	5,8	2,2	20,5
Avys / Sheep	1,2	1,0	1,7	2,7	10,4	17,6	11,4	53,3
Kiaušiniai / Eggs	8,2	1,4	2,5	3,1	56,5	4,5	2,3	20,7
Paukščiai / Poultry	10,4	0,6	0,5	2,2	43,6	4,9	3,2	34,0
Iš viso / Total	12,6	1,3	1,8	3,6	49,0	5,6	3,7	21,9

Šaltinis: „Eurostat“.

Ekologinio žemės ūkio plėtra. Ekologinis žemės ūkis sparčiausiai plėtojasi Čekijoje, Estijoje ir Slovakijoje. Didžiausia ekologiškai tvarkomos žemės dalis bendrame žemės ūkio naudmenų plote 2002 metais buvo Čekijoje – 5,1 proc., o mažiausia Kipre – 0,12 proc. (1.5 pav.). Pagal šį rodiklį Čekija yra aplenkusi ir daugumą ES šalių. Didesni ekologiškai tvarkomi žemės plotai buvo tik Austrijoje, Italijoje ir Suomijoje, atitinkamai 12, 8 ir 7 proc. žemės ūkio naudmenų. Iš Baltijos šalių

pirmauja Estija – 3 proc., o mažiausia ekologiškų plotų dalis buvo Lietuvos žemės ūkio naudmenose – 0,25 proc.

1.5 pav. Ekologinio ploto dalis ES šalių narių ir kandidačių žemės ūkio naudmenose 2002 metais, proc.

Fig. 1.5. Share of organic area in total agricultural area in EU member and candidate countries in 2002, in per cent

Šaltinis: International Federation of Organic Agriculture Movements.

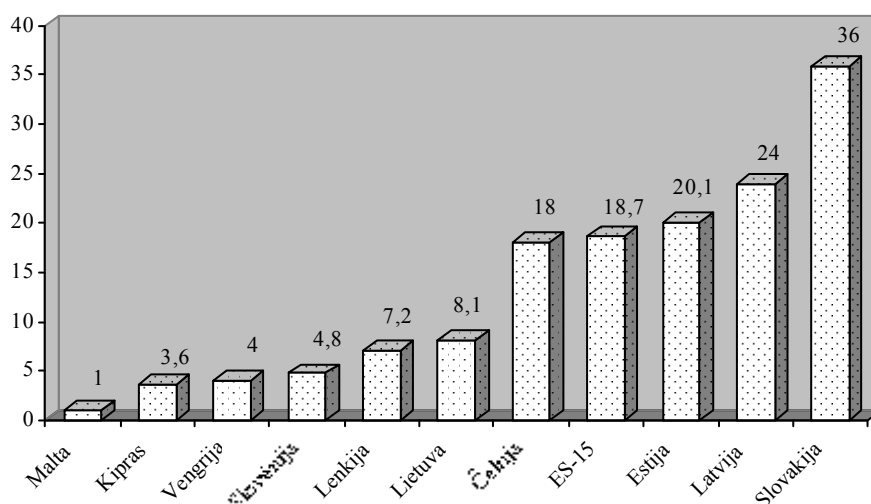
ES ekologiški plotai sudarė 3,5 proc. bendro žemės ūkio naudmenų ploto. Per pastarąjį dešimtmetį ekologiškai ūkininkaujančių ūkininkų skaičius ES padidėjo net 7 kartus. Spartų ekologiškų produktų gamybos augimą tiek ES, tiek ir šalyse kandidatėse lėmė didėjanti šių produktų paklausa. Tikimasi, kad šios tendencijos išliks ir artimiausioje ateityje.

Vidutinis ūkio dydis. Visose šalyse kandidatėse didžiąją dalį žemės ūkio naudmenų valdo fiziniai asmenys, vyrauja šeimos ūkiai. Vidutinis ūkio dydis yra labai įvairus – nuo vieno ha Maltoje iki 36 ha Slovakijoje (1.6 pav.). Lietuvoje, kaip ir kai kuriose kitose šalyse kandidatėse vidutinį ūkio dydį nulėmė vykdytos reformos. 2003 metais jis buvo 8,1 ha – mažiausias tarp Baltijos šalių. Smulkūs ūkiai jau kelis dešimtmečius vyrauja ir kaimyninėje Lenkijoje, kurioje vidutinis ūkio dydis – 7,2 ha.

Be šeimos ūkių, daugelyje būsimųjų ES narių žemės ūkiu užsiima ir kur kas didesnius žemės ūkio naudmenų plotus naudojantys juridiniai asmenys (akcinės bendrovės, žemės ūkio bendrovės, kooperatyvai ir kitos įmonės). Pavyzdžiui, vidutinis tokių žemės ūkio įmonių dydis Vengrijoje – daugiau kaip 300, Čekijoje – apie 900, o Slovakijoje – net 1300 ha.

Vidutinis dabartinių ES šalių ūkio dydis yra apie 19 ha. Tačiau Lietuvos geografinėje platumoje esančių šalių ūkiai yra stambesni. Vidutinis ūkio dydis Danijoje 2002 metais buvo 46, Švedijoje ir Vokietijoje – apie 37, o Jungtinėje Karalystėje – 68 ha. Nedidelį vidutinį ES ūkio dydį lemia labai smulkūs (4–6 ha) ūkiai Graikijoje, Italijoje ir Portugalijoje.

Didžiausias žemės ūkio naudmenų bendras plotas tarp šalių kandidačių yra Lenkijoje (17 mln. ha), mažiausias – Maltoje (10 tūkst. ha).

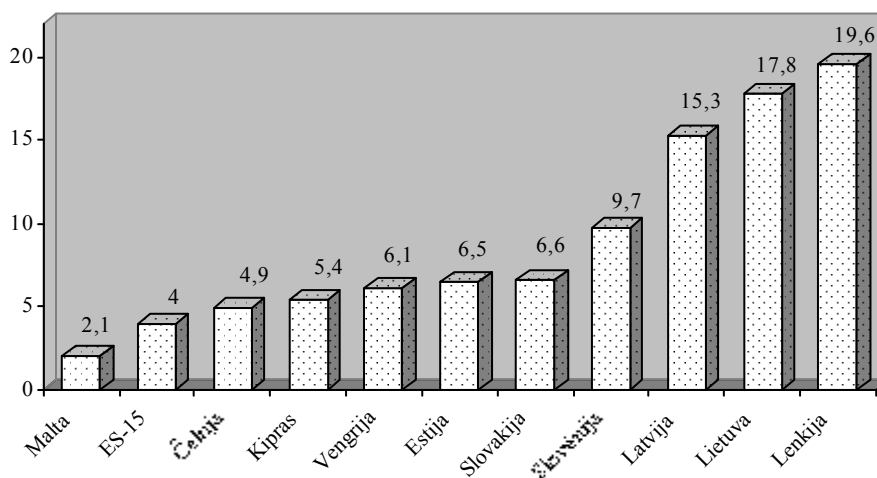

1.6 pav. Vidutinis ūkio dydis ES šalyse narėse ir kandidatėse 2002 metais, ha
 Fig. 1.6. Average farm size in EU member and candidate countries in 2002, in hectares

Šaltiniai: European Commission (Eurostat and Directorate – General for Agriculture).

Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai 2003. – V: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Darbuotojai žemės ūkyje. 2002 metais dešimties ES šalių kandidačių žemės ūkyje (įskaitant miškų ūkį, medžioklę ir žuvininkystę) dirbo 3,9 mln. žmonių. Didžiausiu darbuotojų žemės ūkyje skaičiumi išsiskiria Lenkija. Čia žemės ūkio sektoriuje dirbo 2,7 mln. žmonių, t. y. 19,6 proc. bendro šalies darbuotojų skaičiaus (1.7 pav.). Lietuva pagal šį rodiklį užėmė antrąją vietą – žemės ūkyje dirbo 18 proc. visų šalies darbuotojų. Darbuotojų žemės ūkyje skaičius Estijoje siekė 7 proc. ir buvo mažiausias tarp Baltijos šalių. Tarp visų ES šalių kandidačių mažiausias žemės ūkio darbuotojų skaičius buvo Maltoje – 2,1 proc. ir Čekijoje – 4,9 proc. visų darbuotojų.

1.7 pav. Žemės ūkio darbuotojų dalis ES šalyse narėse ir kandidatėse 2002 metais, proc.
 Fig. 1.7. Agricultural workers in EU member and candidate countries in 2002, in per cent

Šaltinis: European Commission (Eurostat and Directorate – General for Agriculture).

Pirmaisiais ekonominių reformų metais Lietuvoje, kaip ir daugelyje Vidurio ir Rytų Europos šalių, darbuotojų žemės ūkyje skaičius šiek tiek padidėjo. Tai lėmė nuosavybės teisių į žemę atkūrimas buvusiems savininkams ir prasidėjusi krizė pramonės įmonėse. Užimtųjų žemės ūkyje skaičius šalyse kandidatėse pastaraisiais metais mažėjo, tačiau 2002 metais šiame sektoriuje tebedirbo vidutiniškai apie dešimtadalį visų darbuotojų. Nuo 1995 metų sparčiausiai darbuotojų skaičius žemės ūkyje mažėjo Lietuvoje ir Slovakijoje – atitinkamai 5 ir 4 procentiniais punktais.

Diegiant naujas technologijas, stambėjant ūkiams ir didėjant konkurencijai, darbuotojų skaičius ES per pastaruosius 20 metų sumažėjo dvigubai. 2002 metais ES žemės ūkyje dirbo vidutiniškai 4 proc. visų darbuotojų. Jungtinėje Karalystėje, Belgijoje ir Liuksemburge užsiimančių žemės ūkiu buvo 1,5–2 proc., o Portugalijoje ir Graikijoje – atitinkamai 12 ir 16 proc.

Namų ūkių išlaidos maistui. Lietuvoje 2002 metais maistui ir nealkoholiniams gėrimams gyventojai skyrė 29 proc. vartojimo išlaidų. Ekonominių reformų metais išlaidos maistui Lietuvoje buvo du kartus didesnės. Baltijos šalyse, palyginti su kitomis būsimosiomis narėmis, išlaidos maistui buvo didžiausios. Iš šių šalių maistui 2002 metais mažiausiai išleido estai – 23 proc. vartojimo išlaidų.

Slovėnijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Kipre ir Lenkijoje maistui buvo išleista 17–20 proc. namų ūkių biudžeto. Išlaidų maistui dalis vartojimo išlaidose pastaraisiais metais mažėjo visose būsimosiose ES narėse. Tai lėmė gerėjanti ekonominė padėtis šiose šalyse. ES gyventojai šiam tikslui skyrė tik apie 13 proc. visų vartojimo išlaidų.

Dar apie 5–9 proc. vartojimo išlaidų būsimosios ES narės 2002 metais skyrė alkoholiniams gėrimams ir tabakui, ES gyventojai tam išleido apie du kartus mažiau – 3,6 proc. visų išlaidų.

Lietuvos perspektyvos ES. Darbuotojų žemės ūkyje skaičiaus, žemės ūkio produkcijos dalies BVP, taip pat kai kurių kitų rodiklių mažėjimas rodo šio sektoriaus svorio būsimų ES naujų narių ekonomikoje sumažėjimą. Šiems pokyčiams esminę įtaką darė jose vykdytas žemės ir buvusių žemės ūkio įmonių turto privatizavimas bei kitos ekonominės reformos, taip pat šių šalių priėmimas į Pasaulinę prekybos organizaciją (PPO) ir pasirengimas stoti į ES. Be to, parama žemės ūkiui pereinamojo laikotarpio valstybėse pastaraisiais metais buvo mažesnė negu ES ir EBPO šalyse.

Tolesnę žemės ūkio politiką ES naujosiose narėse lems pokyčiai globalioje ekonomikoje ir tolesnė ES BŽŪP pertvarka. Atsižvelgiant į dabartines tendencijas, galima prognozuoti, kad vidaus parama, ypač iškreipianti rinkos santykius, žemės ūkiui mažės, kaip ir eksporto subsidijos bei muitų tarifai žemės ūkio ir maisto prekėms.

Lietuva iš kitų šalių kandidačių išsiskiria didesne žemės ūkio įtaka ekonomikai. Mūsų šalies žemės ūkyje dirba santykinai daugiau darbuotojų, jame sukuriama didžiausia, palyginti su kitomis šalimis kandidatėmis, BVP dalis. Be to, Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, vyrauja smulkūs ūkiai. Todėl, siekdama kuo sėkmingiau pasinaudoti atsiveriančiomis galimybėmis ir tinkamai priimti būsimus iššūkius, Lietuva turėtų sparčiau restruktūrizuoti žemės ūkį, didinti jo konkurencingumą, įvairinti ekonominę veiklą kaime ir kuo veiksmingiau pasinaudoti ES struktūrinių fondų investicine parama, o taip tiesioginėmis bei kompensacinėmis išmokomis.

Žemės ūkis Lietuvoje, kaip ir kai kuriose kitose naujosiose ES narėse, ir ateityje užims neabejotinai svarbią vietą. Todėl tikėtina, kad jo daugiafunkciškumas, t. y. vaidmuo kaimo ir apskritai šalies ekonomikoje, aplinkosaugoje ir socialinėje sferoje išliks kertinis atspirties taškas, formuojant tolesnę žemės ūkio politiką.

3. Žemės ištekliai ir rinka

3. Land stock and market

Duomenys apie Lietuvos Respublikos žemės fondą – žemės kiekį, sudėtį, gamtines ir ūkines savybes, naudojimo sąlygas ir vertę Lietuvoje yra periodiškai atnaujinami. Tam sukurta Žemės informacinė sistema, kurią reglamentuoja Lietuvos Respublikos žemės įstatymas. Vykdomas žemės išteklių naudojimo monitoringas, susidedantis iš žemės naudmenų ir dirvožemio, žemės ūkio naudmenų naudojimo ir apsaugos, žemės naudmenų melioracinės būklės stebėsenos. Žemės naudojimo ir žemės dangos būklė analizuojama naujausioje kartografinėje ir geoinformacinėje medžiagoje, panaudojant žemės informacinės sistemos, kadastrų ir registrų duomenis, kitą informaciją.

Pagrindinis žemės išteklių monitoringo tikslas – sistemingai stebėti, analizuoti ir prognozuoti šalies žemės išteklių naudojimo būklę, nustatyti pokyčius dėl antropogeninio poveikio, pagrįsti racionalaus žemės naudojimo ir aplinkos gerinimo priemones, įvertinti žemės tvarkymo ir administravimo priemonių veiksmingumą ir teikti reikiamą statistinę informaciją apie žemės naudojimą bei žemės išteklių būklę.

Lietuvos žemės fondas (visa Lietuvos Respublikoje esanti privati, valstybinė ir savivaldybių žemė) yra 6530 tūkst. ha, daugiau kaip pusė – tinkama žemės ūkiui. Pagal teritorijos gamtinius ypatumus, tradicinę žmonių veiklą ir socialinės bei ekonominės plėtros poreikį žemė Lietuvoje skirstoma į kategorijas (1.4 lentelė).

1.4 lentelė. Žemės fondo sudėtis 2004 m. sausio 1 d.

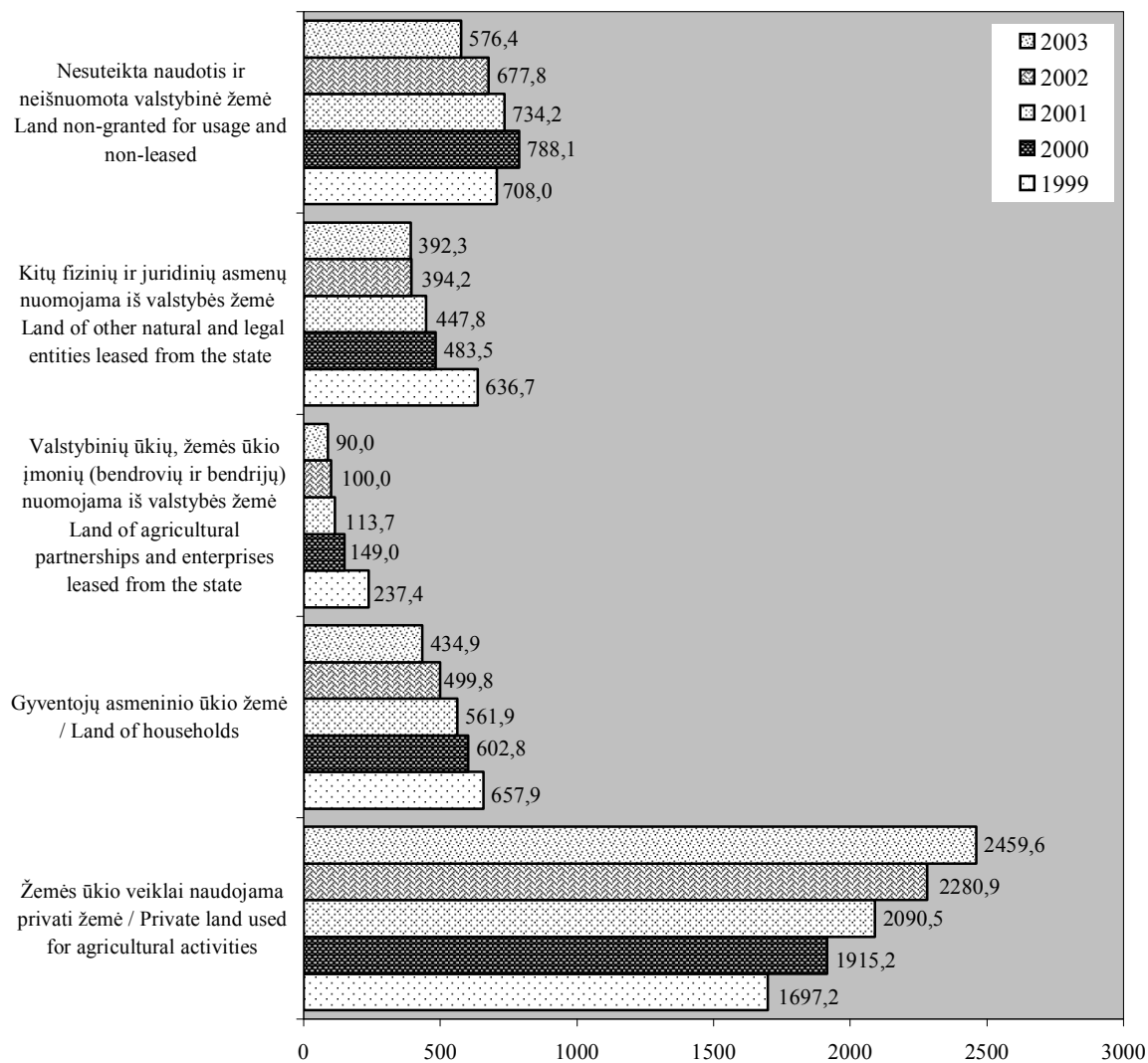
Table 1.4. Total land area as 1 of January 2004

Žemės fondo kategorija / <i>Category of land area</i>	Plotas / <i>Area</i>	
	tūkst. ha / <i>thou. ha</i>	%
Bendras žemės plotas / <i>Total land area</i>	6530,0	100
iš jo: / <i>of which:</i>		
žemės ūkio paskirties žemė <i>land used for agricultural activities</i>	3961,1	60,7
miškų ūkio paskirties žemė / <i>land of forestry units</i>	1967,9	30,1
konservacinės paskirties žemė / <i>conservation land</i>	40,1	0,6
kitos paskirties žemė / <i>other land area</i>	381,0	5,8
laisvos valstybinės žemės fondo žemė <i>state stock of land</i>	8,8	0,1
valstybinio vandenių fondo žemė <i>state water stock land</i>	171,0	2,6

Šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“, 2004.

Per 1999–2003 metus žemės sudėtis pagal paskirtį kito nežymiai. Žemės ūkio paskirties žemės padaugėjo 0,3 proc., miškų ūkio – sumažėjo 0,3 proc. Konservacinės paskirties žemės (valstybiniai rezervatai, gamtos, istorijos, archeologijos ir kultūros paminklų teritorijos, valstybinių parkų rezervatai, kitų saugomų objektų užimta žemė)

plotas išliko beveik nepakitęs, o kitos paskirties žemės (rekreacijai, naudingoms iškasenoms, transporto, ryšių ir kitoms komunikacijoms) padidėjo 0,2 proc. Valstybinių vandenų fondo žemės plotas sumažėjo 0,2 proc., laisvos valstybinės žemės fondo žemės plotas – 0,1 proc. Žemės ūkio paskirties žemės plotų pasiskirstymas 1999–2003 metais pateiktas 1.8 paveiksle.

1.8 pav. Žemės ūkio paskirties žemė 1999–2003 metais, tūkst. ha

Fig. 1.8. Agricultural land used for agricultural activities in 1999–2003, thou. ha

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2000–2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“.

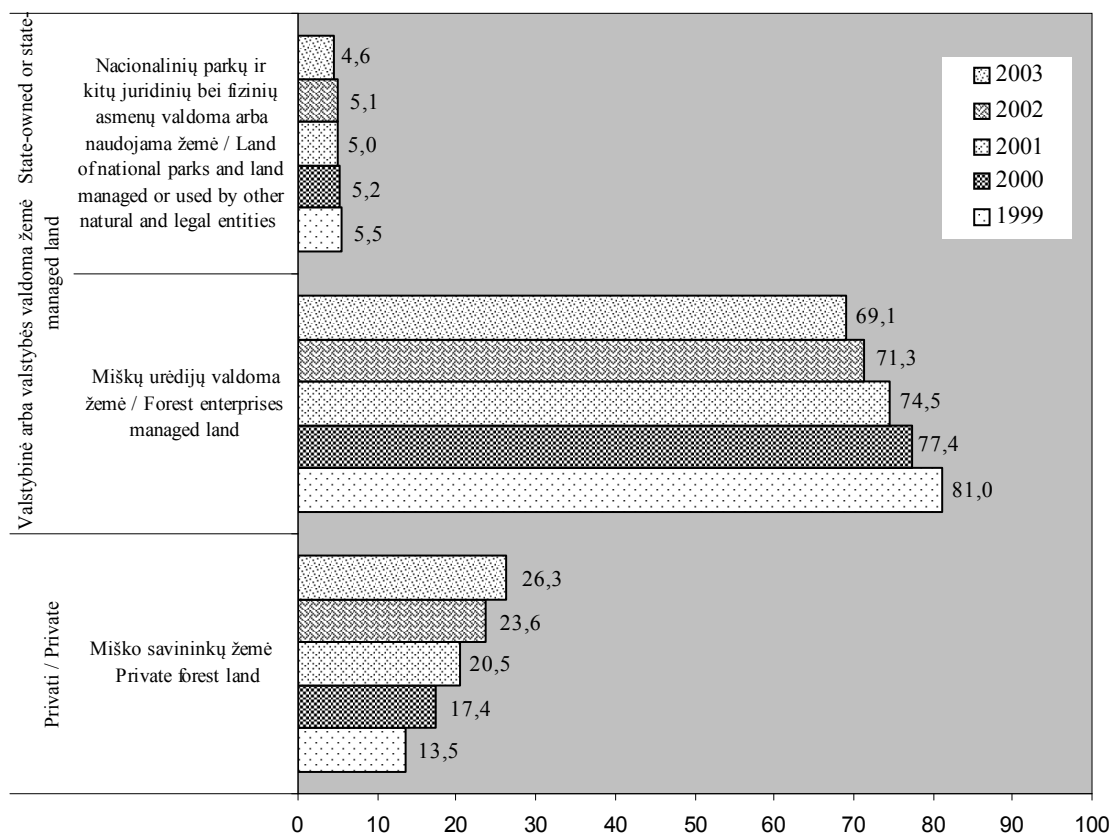
Žemės naudmenos – tai žemės plotai, nuo kitų plotų besiskiriantys jiems būdingomis gamtinėmis savybėmis arba ūkinio naudojimo ypatumais. Pagrindinės žemės naudmenos – ariamoji žemė, sodai, pievos, natūralios ganyklos, miškai, medžių ir krūmų želdiniai, pelkės, pažeista žemės, užstatyta teritorija, keliai, vandenys, kita nenaudojama žemė. Taigi žemės naudmenų plotas atitinka žemės fondą.

Žemės ūkio paskirties žeme laikomi žemės plotai, kurie naudojami žemės ūkio produkcijai gaminti. Tokius žemės plotus sudaro žemės ūkio naudmenos, žemės ūkio

gamybai organizuoti reikalingos teritorijos (pastatais užstatyta žemė, aikštelės, keliai), melioracijos griovių tinklas, laukų apsauginiai želdiniai ir kitos žemėnaudose įsiterpusios žemės naudmenos. Ariamoji žemė, sodai, pievos, natūralios ganyklos sudaro žemės ūkio naudmenas – žemės plotus, naudojamus žemės ūkio produkcijai auginti arba tinkamus šiam tikslui naudoti be papildomų gerinimo priemonių. Žemės ūkio naudmenos 2004 m. sausio 1 d. sudarė 53 proc. viso šalies žemės ploto (85 proc. žemės ūkio paskirties žemės).

1999–2003 metų laikotarpiu žemės ūkio paskirties žemės ūkio naudmenų sumažėjo 0,4 proc. Iš 3368 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų 2872 tūkst. ha yra ariamoji žemė, 453 tūkst. ha – pievos ir ganyklos, 43 tūkst. ha – sodai ir uogynai. Per 1999–2003 metus šios žemės ūkio naudmenos kito nežymiai. Ariamosios žemės sumažėjo 0,2 proc., o pievų ir natūralių ganyklų tiek pat padidėjo. Sodų ir uogynų užimamas plotas nesikeitė.

Apaugusi mišku arba naudojama miškų ūkio veiklai, pirmiausiai medienai išauginti, žemė laikoma miškų ūkio paskirties. Ji sudaro daugiau kaip 30 proc. visos žemės fondo žemės. Miškų ūkio paskirties žeme disponuoja miškų urėdijos, nacionaliniai parkai, privačios žemės savininkai (1.9 pav.). Per 1999–2003 metus privačių miškų plotai padidėjo 250 tūkst. ha.

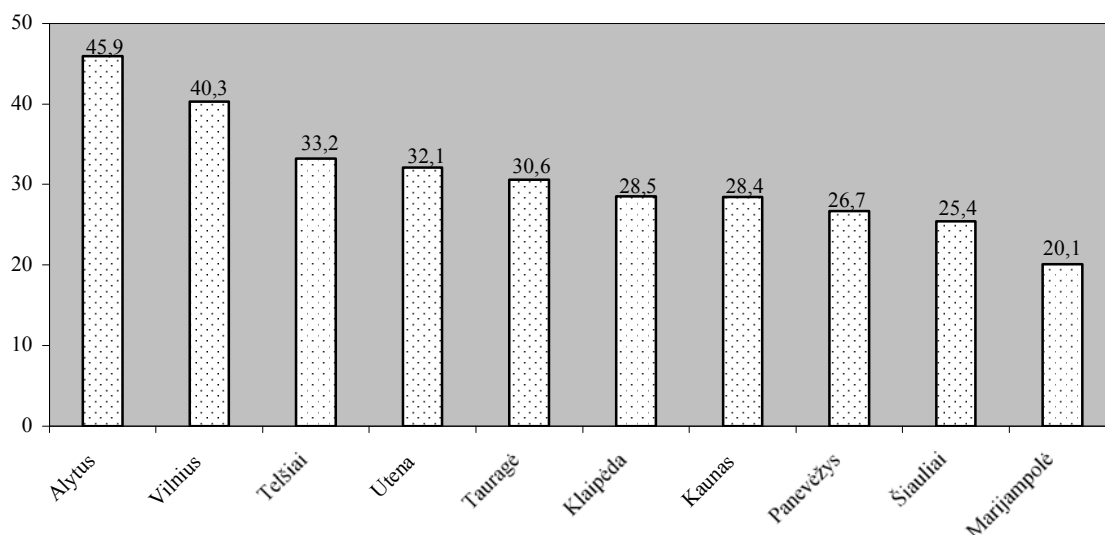

1.9 pav. Miškų ūkio paskirties žemė pagal nuosavybės teises ir naudotojus 1999–2003 metais, proc.

Fig. 1.9. Land of forestry units by ownership and users in 1999–2003, in per cent

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2000–2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“.

Miškų atkūrimą, apsaugą bei naudojimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. Apie 300 tūkst. ha miškų taikomas ribotas ūkinės veiklos režimas: įvairios paskirties apsaugos zonos, miestų ir rekreaciniai miškai, priešeroziniai ir apsauginiai miškai. Miško žemės ir visos teritorijos plotų santykį nurodo miškingumas (1.10 pav.).

1.10 pav. Miškingumas pagal apskritis iki 2004 m. sausio 1 d., proc.

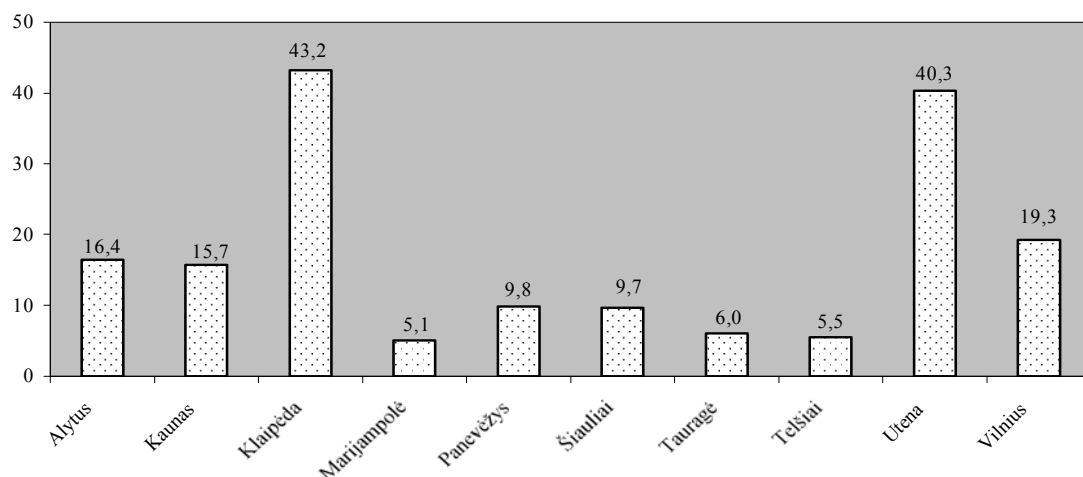
Fig. 1.10. Forest coverage by counties as 1 of January 2004, in per cent

Šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registrų centras“, 2004.

Saugomos teritorijos Lietuvoje užima 754 tūkst. ha. Tai 4 valstybiniai gamtiniai rezervatai, 5 nacionaliniai parkai, 30 regioninių parkų, 265 valstybiniai draustiniai, 662 saugomi kraštovaizdžio objektai. Miškai saugomose teritorijose užima 380 tūkst. ha. Tai sudaro 51 proc. saugomų teritorijų ploto ir 19 proc. visų Lietuvos miškų ploto.

Vandenių fondo žemę sudaro paviršinio vandens telkiniai (upės, ežerai, tvenkiniai). Didžiausi vandens telkiniai – Kuršių marios ir Kauno marios. Vandens telkiniai svarbūs žuvininkystei, laivybai, žemės ūkio bei pramonės reikmėms, gyventojams aprūpinti geriamuoju vandeniu, poilsiui, sportui, gydymui. Jų naudotojai yra įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurioms vandens telkinys yra išnuomotas, žemės savininkai, gyventojai (1.11 pav.).

Lietuvoje žemės ūkio naudmenų našumas vertinamas našumo balais. Jie parodo žemės ūkio naudmenų kokybę pagal augalininkystės produktyvumą, esant vidutinėms ekonominėms ūkininkavimo sąlygoms. Vidutinis šalies žemės ūkio naudmenų našumo balas yra 39,1. Daugelyje Rytų Europos šalių žemės ūkio našumui didelės įtakos turi drėgnas ir jo būklė. Atkūrus privačią žemės nuosavybę, labai svarbu išsaugoti melioracijos sistemas ir užtikrinti gerą jų eksploataciją.

1.11 pav. Valstybinio vandens fondo žemė pagal apskritis iki 2004 m. sausio 1 d., tūkst. ha

Fig. 1.11. State water stock land by counties as 1 of January 2004, in thou. ha

Šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“, 2004.

Melioracijos sistemų vertė didelė, drenuotos žemės plotas – daugiau nei 3 mln. ha (1.5 lentelė). Tokio didelio turto priežiūra ir išsaugojimas yra svarbiausias šių dienų uždavinys. Kasmet drenuotos žemės plotas mažėja. Šio reiškinio priežastis – lėšų stoka melioracijos įrenginių priežiūrai, remontui, rekonstrukcijai.

1.5 lentelė. Nusausintos ir drėkinamos žemės plotas 1999–2003 metais, tūkst. ha

Table 1.5. Drained and irrigated areas in 1999–2003, thou. ha

Metai Year	Nusausinta žemė Drained land		Iš viso nusausintos žemės Total drained area	Drėkinama žemė Irrigated land		Iš viso drėkinamos žemės Total irrigated area
	privati private	valstybinė state-owned		privati private	valstybinė state-owned	
1999	1177,8	1868,6	3046,4	1,7	5,7	7,4
2000	1329,5	1677,3	3006,8	1,5	3,3	4,8
2001	1459,2	1547,6	3006,8	1,8	2,9	4,7
2002	1591,1	1411,3	3002,4	1,9	2,8	4,7
2003	1708,7	1293,7	3002,4	2,1	2,4	4,5

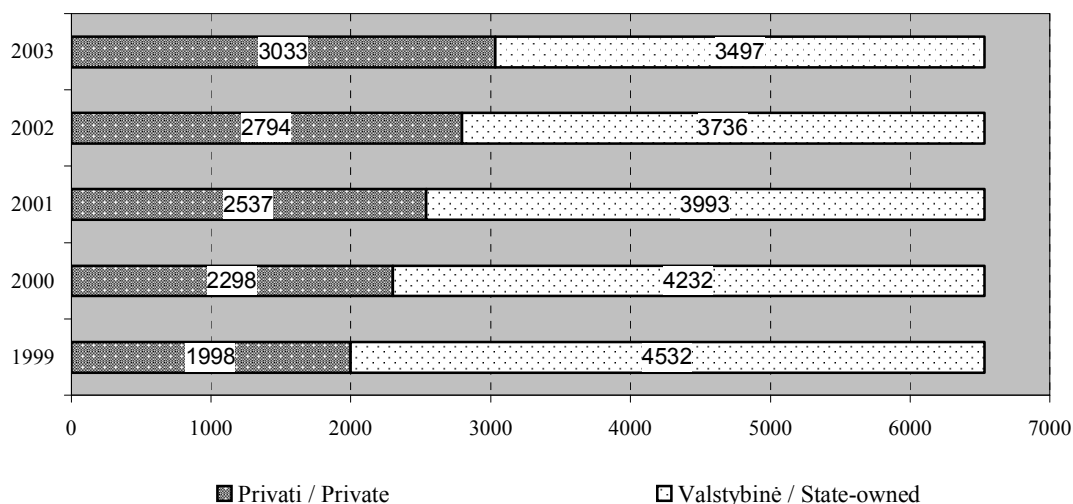
Šaltiniai: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2000–2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“.

Lietuvos reljefas ir dirvožemio danga yra labai nevienodai susiformavusi dėl dirvodarinių uolienuų ir įvairios augalijos poveikio. Didesnę Lietuvos teritorijos dalį užima žemumos, kurias skiria nedidelės aukštumos. Lietuvoje yra beveik 52 proc. labai kalvotų, kalvotų ir banguotų žemės ūkio reikmėms naudojamų žemių. Daugiausia tokių žemių yra Zarasų, Utenos, Ignalinos, Lazdijų, Molėtų, Trakų, Alytaus ir Telšių rajonuose (53–96 proc.). Kalvoto reljefo dirvožemyje kalvų šlaituose turi būti taikomas specialus žemės dirbimas. Netinkama agrotechnika sukelia tokių žemių eroziją.

1999 metais buvo parengta išsami šiuolaikinė nacionalinė Lietuvos dirvožemių klasifikacija (LTDK-99) pagal tarptautinę dirvožemių nomenklatūrą. Nustatytos šalies dirvožemių pagrindinės grupės: pradžiažemiai, kalkžemiai, rudžemiai, išplautžemiai, palvažemiai, balkšvažemiai, smėlžemiai, jauražemiai, šlynžemiai, durpžemiai, salpžemiai, trąšažemiai. Lietuvoje labiausiai paplitę išplautžemiai, Baltijos ir Žemaičių aukštumose vyrauja balkšvažemiai, Vidurio Lietuvoje – rudžemiai. Kitų grupių dirvožemiai paplitę mažais ploteliais visoje šalies teritorijoje. Daugiau kaip 1 mln. ha dirvožemių yra rūgštūs, ir rūgštingumas didėja. Šiuos plotus būtina kalkinti.

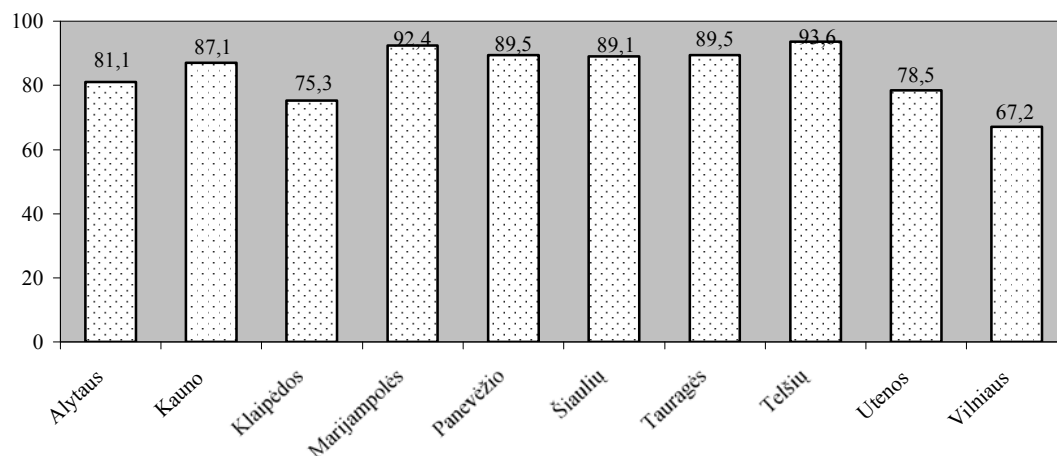
Žemė nuosavybės teise gali priklausyti valstybei, fiziniams ir juridiniams asmenims. Privačią žemę sudaro sugrąžinta ar kitaip įstatymų nustatyta tvarka įsigyta fizinių ar juridinių asmenų (išskyrus valstybę ir savivaldybes) nuosavybėn žemė. Privačios žemės kasmet daugėja (1.12 pav.). Lietuvoje žemės valdymo ir naudojimo santykius, nuosavybės teises ir savininkų bei naudotojų pareigas reglamentuoja pagrindiniai norminiai dokumentai – Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žemės įstatymas, Žemės reformos įstatymas, Civilinis kodeksas, Žemės nuomos įstatymas bei kiti teisės aktai.

1.12 pav. Visa privati ir valstybinė žemė 1999–2003 metais, tūkst. ha
 Fig. 1.12. Total area of private and state-owned land in 1999–2003, in thou. ha

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2000–2004 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, valstybės įmonė „Registru centras“.

Lietuvoje piliečių nuosavybės teisių į žemę, mišką ir vandens telkinius atkūrimo procesas tęsiasi. Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos duomenimis, iki 2004 metų pradžios iš pateiktų 741 tūkst. prašymų atkurti nuosavybės teises į 4,1 mln. ha plotą kaimo vietovėje 643 tūkst. prašymų patenkinta, ir priimti sprendimai atkurti nuosavybės teises į 3,6 mln. ha plotą. Nuosavybės teisės į žemę (įskaitant grąžinimą natūra arba lygiaverčių sklypu ir išmokant pinigines kompensacijas) atkurtos į 87 proc. visus reikalingus dokumentus pateikusių piliečių prašymuose nurodyto ploto (1.13 pav.). Piliečių nuosavybės teisių atkūrimo bylos pateiktos, bet sprendimai dar nepriimti dėl 16,9 tūkst. prašymų. Piliečiams, norintiems susigrąžinti 96 tūkst. ha žemės, trūksta nuosavybės teisę patvirtinančių bei giminytės ryšį įrodančių dokumentų.

1.13 pav. Atkurtos nuosavybės teisės į žemę apskrityse iki 2004 m. sausio 1 d., proc.
Fig. 1.13. Re-established ownership rights to the land in counties as 1 of January 2004, in per cent

Šaltinis: Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos 2004 m. sausio 1 d. duomenys.

Žemės reforma buvo viena svarbiausių ekonominės politikos sričių. Reforma tęsiasi jau daugiau kaip 10 metų, bet nuosavybė atkurta tik į 87 proc. viso prašymuose pateikto ploto. Lėčiausiai žemės grąžinimas vyksta Vilniaus, Klaipėdos, Utenos apskrityse. Galima teigti, kad žemės reforma truko gerokai ilgiau, nei buvo planuota. Iškelti žemės reformos tikslai iki šiol nėra įgyvendinti. Kompensacijos už žemę, mišką, vandens telkinius buvo mokamos gana vangiai. Piliečiams dar nėra kompensuota už 720 tūkst. ha plotą. Mieste nuosavybės teisės atstatytos daugiau kaip 60 proc. pretendentų. Žemės reformos eigai įtakos turėjo finansiniai ištekliai, kurie reikalingi ne tik įgyvendinančių institucijų veiklai finansuoti, bet ir kompensacijoms išmokėti. Kai kuriose apskrityse nuosavybės teisių atkūrimą planuojama baigti 2005 metais. Tikimasi, kad visoje Lietuvoje žemės reforma bus baigta 2008–2009 metais.

Lietuvoje vis dar vyrauja smulkūs ūkiai, todėl nuo 2005 metų bus pradėtas naujas žemės tvarkymo ir administravimo darbų etapas, susijęs su racionalių žemėnaudų formavimu, žemės sklypų konsolidavimu.

Žemės rinka. 2003-ieji buvo išskirtiniai metai žemės rinkai. Paprastai žemės ūkio paskirties žemės rinkoje būdavo pastebimi sezoniniai svyravimai, kai pavasarį ir rudenį žemės parduodama žymiai daugiau nei kitu metų laiku. Dėl paaškęjusios narystės ES datos 2002 metų pabaigoje rinka sureagavo netipiniu žiemos sandorių aktyvumu, išlikusiu iki 2003 metų pradžios. Po to vietoje įprasto pavasarinio bumo sekė rinkos nuosmukis dėl pakeistos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo tvarkos, nes ne visi rinkos dalyviai ją sugebėjo iš karto įsisavinti. Tačiau jau rugpjūtį perleidžiamos žemės plotas pralenkė pernykščių metų rodiklius, o prasidėjęs rudens pakilimas tapo didžiausias per praėjusius 10 metų. Tokiam kilimui įtakos galėjo turėti ir 2003 metais įsigaliojusi įstatymų nuostata tam tikromis sąlygomis leisti žemės ūkio bendrovėms ir kitiems juridiniams asmenims įsigyti žemės ūkio paskirties žemės.

Per 2003 metus buvo parduota ir dovanota apie 59 tūkst. ha žemės ūkio paskirties žemės. Iš viso kitiems savininkams perleista apie 2,4 proc. privačios žemės ūkio paskirties žemės. Apie 25 proc. šio ploto (atskirose savivaldybėse – net iki 50 proc.) sudarė dovanojama žemė. Tai gerokai daugiau nei 2002 metais, kai

dovanojama žemė sudarė apie 20 proc. Panašu, kad kai kuriais atvejais, siekdami išvengti privalomo skelbimo apie parduodamą žemę laikraščiuose, pirkėjas ir pardavėjas sąmoningai pasirinko žemės dovanojimą. Taip pat tikėtina, kad daugelis ūkininkų, tikėdamiesi ES paramos, teisiškai įsiformino anksčiau giminaičiams priklausiusią žemę.

Palyginus su ankstesniaisiais metais, vis labiau išryškėjo sandorių diferenciacija pagal kainų grupes, priklausomai nuo žemės kokybės ir sklypo buvimo vietos.

Praėjusiais metais sustiprėjo našios ir gerai įdirbtos žemės brangimo tendencija. Tačiau nemažai buvo parduodama ir prastesnės žemės, todėl kai kuriose vietose vidutinės rinkos kainos netgi šiek tiek sumažėjo. Žemės ūkio paskirties žemės kainos vidurkis šalyje buvo apie 1200 Lt/ha. Daugiau nei trečdalyje savivaldybių – Vilniaus apskrityje, taip pat Vidurio Lietuvoje, kur intensyviai plėtojamas žemės ūkis, ir pajūryje – vidutinė kaina viršijo šį vidurkį ir siekė 1200–2600 Lt/ha, beveik ketvirtadalyje savivaldybių, mažiau tinkamų žemės ūkiui, vidutinė žemės kaina neviršijo 800 Lt/ha.

Visą Lietuvą pagal dirbamos žemės kainas galima suskirstyti į kelias zonas. Mažiausios kainos yra nelabai vertingose komerciniu ar rekreaciniu požiūriu vietose. Tačiau ir čia gali būti išskiriamos santykinai pigios, brangesnės ir santykinai brangios vietovės. Santykinai pigiose vietovėse vyrauja 500 Lt/ha kainos už mažo našumo žemę ir 1000 Lt/ha – už geresnę. Brangesnėse vietovėse nenaši žemė kainuoja apie 750 Lt/ha, našesnė – apie 1250 Lt/ha, gera ir patogiai išsidėsčiusi – 1500–1750 Lt/ha. Santykinai brangiose vietose stebima dar daugiau kainų grupių. Net ir prasčiausia žemė kainuoja apie 1000 Lt/ha, našesnė – apie 1500 Lt/ha, o patogūs derlingos žemės sklypai – apie 2000 Lt/ha, geriausi – apie 2500 Lt/ha.

Sklypai rekreacijai tinkamose vietose kainuoja gerokai daugiau nei žemės ūkiui naudojama žemė. Pigiausia žemė vaizdingose vietose ar prie ežerų, tinkanti rekreacijai ar kaimo turizmui, kainuoja apie 6 tūkst. Lt/ha, brangiausia – 14–22 tūkst. Lt/ha, vidutiniškai – apie 12 tūkst. Lt/ha. Pajūryje tokie sklypai kainuoja apie 65 tūkst. Lt/ha, paprastai jie numatomi ateityje panaudoti gyvenamųjų ar poilsio namų statybai.

Brangiausia žemės ūkio paskirties žemė yra prie didžiųjų miestų. Ji paprastai parduodama nedideliais sklypais, ketinant toliau panaudoti ją gyvenamųjų namų ar komercinių objektų statybai, bet ne žemės ūkiui. Tokių sklypų daugiausia Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Trakų rajonuose, vidutinė jų kaina – apie 50 tūkst. Lt/ha. Pigiausi yra nuo didmiesčių nutolę, greta mažesnių gyvenviečių ar miestelių esantys sklypai, jų kaina – apie 3,5–8 tūkst. Lt/ha. Brangiau kainuoja arčiau miestų esanti žemė – 10–20 tūkst. Lt/ha. Sklypai, esantys netoli magistralinių kelių ar urbanizuotų teritorijų, nutolę 5–20 km nuo didmiesčių, kainuoja 30–65 tūkst. Lt/ha. Brangiausiai vertinami sklypai – prie pat miesto ribos (priklausomai nuo vietos), kainuojantys 150–500 tūkst. Lt/ha.

2003 metais žemės ūkio paskirties žemės nuomos vidutinė kaina Lietuvoje siekė apie 65 Lt/ha. Dirbamos žemės nuomos kaina derlingose žemėse buvo 60–200 Lt/ha, o mažiau derlingose ar nederlingose žemėse – iki 50 Lt/ha. Kai kur žemė vis dar buvo išnuomojama už valstybei sumokamą žemės mokestį. Nuomos dydis priklausė nuo kainų lygio vietovėje, žemės paklausos ir sklypo patrauklumo, bet paprastai neviršijo 4–11 proc. galimos sklypo pardavimo kainos. Patrauklesnių sklypų, esančių prie pat gyvenviečių ar besiribojančių su nuomininko sklypu, nuomos kaina gali būti iki 50 proc. aukštesnė nei tos vietovės vidurkis.

Apibendrinant galima pasakyti, kad žemės rinka 2003 metais sėkmingai prisitaikė prie radikaliai pasikeitusios žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo tvarkos ir aktyviai reagavo į bendrą ekonomikos pakilimą bei laukiamus pokyčius, susijusius su Lietuvos įstojimu į ES 2004 metais.

4. Darbo ištekliai

4. Labour resources

2003 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 3462,5 tūkst. žmonių, 73,9 tūkst. (2,1 proc.) mažiau negu 1999 metų pradžioje. Kaimo gyventojų skaičius buvo 1145,3 tūkst. (13,9 tūkst. mažiau nei 1999 m. pradžioje), miesto ir kaimo gyventojų santykis nepakito, kaime gyveno 33,1 proc. visų šalies gyventojų.

2003 metų pradžioje gyventojų tankumas Lietuvoje buvo 53,0 gyventojai kv. km. Vidutinis kaimo gyventojų tankumas – 18,0, didžiausias – Kauno (24,3), Marijampolės (21,5) bei Klaipėdos (21) apskrityse, mažiausias – Utenos (11,7), Alytaus (14,2) bei Panevėžio (15,4) apskrityse.

Kaime, kaip ir mieste, fiksuojama nepalanki demografinė situacija – natūralus kaimo gyventojų prieaugis yra neigiamas ir daug mažesnis nei mieste bei pasižymi didėjančiu tempu. Natūralaus prieaugio neigiamas pasekmes šiek tiek kompensuoja mechaninis prieaugis – migracijos procesai. Nuo 2000 metų migracijos saldo įgavo teigiamą tendenciją. 1999 metais migracijos saldo kaimo vietovėse buvo –0,2 tūkst., o 2002 metais – 2,5 tūkst. Į kaimą daugiausia atvyksta jauni žmonės. 2002 metais 20–59 metų gyventojai sudarė 63 proc. visų atvykusių, 18 proc. – vaikai iki 15 metų.

Per penkerius metus kaimo gyventojų struktūra lyčių požiūriu mažai pakito, kaime moterų 6,7 proc. daugiau nei vyrų. Sumažėjo vaikų iki 15 metų ir išaugo 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų dalis.

Visoje šalyje ryškėja gyventojų senėjimo tendencija, tačiau šie procesai ypač aktualūs kaimo vietovėse, kur šiuo metu kas 4-tas gyventojas yra 60 metų ir vyresnio amžiaus (mieste kas 5–6-tas).

Darbo ištekliai kaime sudaro 483,2 tūkst., iš jų 90 proc. užimti ekonominėse veiklose, kiti – bedarbiai. Šalies darbo išteklių veiklos rezultatai apibūdina ir bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienam darbuotojui. Žemės ūkyje sukurta bendroji pridėtinė vertė rodo, kad didesnė dalis kaimo dirbančių gyventojų sukuria apie tris kartus mažesnę bendrąją pridėtinę vertę negu dirbantys kitose ekonominėse veiklose (1.6 lentelė).

1.6 lentelė. Bendroji pridėtinė vertė, tekusi vienam darbuotojui 1999–2003 metais, tūkst. Lt

Table 1.6. Gross value added per employee in 1999–2003, in thou. Litas

Veiklos rūšis / Activity	1999	2000	2001	2002	2003
Ne žemės ūkio veiklose <i>Non-agricultural activities</i>	26,7	32,1	35,0	36,2	44,5
Žemės ūkyje ir jį aptarnaujančiose veiklose <i>Agriculture and services for agriculture</i>	9,6	10,1	11,4	12,8	12,1

Šaltiniai: Statistikos metraštis 1999, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Nors žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sektoriuje dirbančių gyventojų dalis beveik nekinta, sukuriamos bendrosios pridėtinės vertės dalis visos šalies vertėje mažėja. 2000 metais ji sudarė 7,9 proc., o 2003-aisiais – 5,6 proc. Kad žemės ūkio sektorius pajėgtų konkuruoti bendrojoje rinkoje, darbo našumas jame turi sparčiai augti.

Žemas darbo našumas turi įtakos kaimo gyventojų pajamoms, kurios lemia vartojimo išlaidų galimybes ir struktūrą.

Kaimo gyventojų pajamų iš darbo dalis sudaro vidutiniškai 50 proc. visų piniginių pajamų, o pensijos ir pašalpos – 45 proc., žemdirbių – atitinkamai 56 ir 37. Žemdirbių piniginių pajamos iš žemės ūkio veiklos sudaro tik 30 proc. visų žemės ūkio pajamų. Dauguma kaimo gyventojų, dirbdami ne visą darbo dieną, gauna nedideles pajamas, kurios ir lemia nepakankamą poreikių tenkinimo lygį.

Kaimo darbo jėgos užimtumo lygis 1998–2002 metais beveik nepakito, o mieste didėjo. 2003 metais užimtumo lygis mieste ir kaime šiek tiek padidėjo (1.7 lentelė). Bedarbių skaičius kaime per 2002–2003 metus siekė 46,5 tūkst. ir sudarė 9,6 proc. visos kaimo darbo jėgos, mieste – 13,6 proc. Per 2002–2003 metus kaimo bedarbių skaičius sumažėjo 1 proc., mieste – daugiau nei 11 proc. Nepakankama kitų kaimo ekonominių veiklų plėtra ir naujų darbo vietų kūrimas lemia lėtai mažėjantį nedarbą kaime.

1.7 lentelė. Gyventojų užimtumas 1998 ir 2003 metais, proc.

Table 1.7. Employment in 1998 and 2003, in per cent

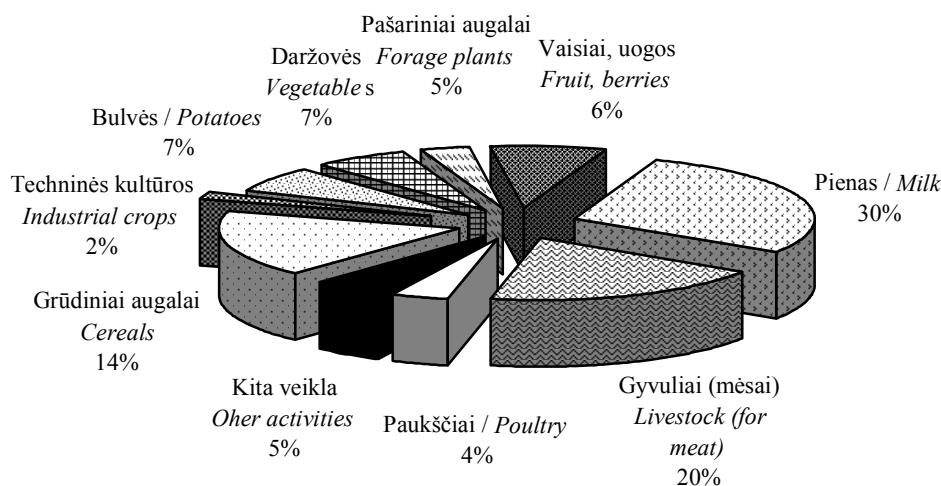
Rodikliai / Indicators	Kaime / Rural areas		Mieste / Urban areas	
	1998	2003	1998	2003
Darbo jėgos aktyvumo lygis / Activity rate	66,9	66,9	59,3	70,9
Užimtumo lygis / Employment rate	59,5	60,3	50,7	61,2
Nedarbo lygis / Unemployment rate	11,1	9,6	14,4	13,6

Šaltinis: Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys 1998–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

51 proc. kaimo užimtųjų dirba žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje, apie 33 proc. – paslaugų sferoje (didmeninė ir mažmeninė prekyba, remontas, transportas, ryšiai, valstybės valdymas ir finansinis tarpininkavimas), 16 proc. – statyboje ir pramonėje. Daugėja žmonių, dirbančių sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos sferose, statyboje ir pramonėje.

Užimtumas žemės ūkio šakose mažai kinta. Daugiausia darbuotojų užimti pieno ir mėsos gamyboje bei javų auginime, mažiausiai – techninių kultūrų auginime ir paukščių ūkyje (1.14 pav.).

Dėl mažų pajamų iš žemės ūkio veiklos ir jų sezoniškumo darbingo amžiaus kaimo gyventojai stengiasi turėti ir kitą pajamų šaltinį. Dažniausiai tai darbo biudžetinėse įstaigose ar įmonėse arba pačių organizuoto verslo pajamos. 2002 metais kaimo gyventojų piniginėse pajamose samdomo darbo pajamų dalis buvo 33,6 proc., verslo ir amatų – 3,3 proc., žemdirbio pajamose – atitinkamai 12,3 ir 1,9 proc. Per 1999–2002 metus kaimo gyventojų ir žemdirbių pajamose didėjo samdomo darbo pajamos.

1.14 pav. Užimtumas žemės ūkio produkcijos gamyboje 2003 metais, proc.
 Fig. 1.14. Employment in production of agricultural products in 2003, in per cent

Apie penktadalis ūkininkaujančiųjų, be žemės ūkio, užsiima ir kita ekonomine veikla, žemės ūkio produkcijos perdirbimu ir pagamintų produktų realizavimu, kaimo turizmu, medienos dirbinių, biokuro gamyba, amatais, paslaugų teikimu, dirba samdomą darbą (LAEI atliktos ūkininkų apklausos dėl ūkių veiklos įvairinimo anketų duomenys). Daugiausia veiklą įvairina ūkininkaujantys nedideliuose, iki 10 ha, ūkiuose.

Didėjant konkurencijai darbo rinkoje, darbui kitose ekonominėse veiklose reikia turėti reikiamą išsilavinimą, paklausią profesiją, nepriekaištingas asmenines bei moralines savybes. 60 proc. kaimo darbuotojų turi vidurinį išsilavinimą, iš jų 10 proc. – vidurinį profesinį. Apie 70 proc. žemdirbių neturi jokio profesinio išsilavinimo. Dirbantys žemės ūkyje žmonės turi žemesnį išsilavinimą, nei dirbantys kitose kaimo ekonominės veiklos sferose (1.8 lentelė).

1.8 lentelė. Kaimo užimtų gyventojų ir žemdirbių išsimokslinimas 2003 metais, proc.
 Table 1.8. Education level of urban and rural employed population in 2003, per cent

Rodikliai Indicators	Išsimokslinimas / Education level					
	iš viso, tūkst. total	aukštasis higher university	aukštesnysis higher non- university	vidurinis, vidurinis profesinis, povidurinis secondary, secondary vocational, post secondary	pagrindinis, pagrindinis profesinis lower secondary (basic), basic vocational	pradinis, neturi pradinio primary, under primary
Kaimo gyventojai Rural population	436,7	9,3	4,3	60,3	21,0	4,8
Žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės darbuotojai Employed in agriculture, hunting and forestry	222,5	2,7	2	57,6	29,3	8,3

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 (Darbo jėgos tyrimų rezultatai). – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Žemesnis išsilavinimas bei profesinis pasirengimas turi įtakos nedarbo lygiui kaime. Didžiausią dalį – 36 proc. – sudaro bedarbiai, neturintys jokio profesinio pasirengimo – tik vidurinį ir pagrindinį išsilavinimą. Didžiausias nedarbo lygis yra jaunimo iki 25 metų amžiaus grupėje. Tai rodo, kad didelė kaimo jaunimo dalis nesiekia mokslo.

Įsigalint rinkos ekonomikos santykiams, auga ir augs labiau kvalifikuotos darbo jėgos poreikis. Gamybos modernizavimą turi lydėti darbo išteklių kokybinio potencialo didinimas. Darbo rinkoje ir toliau didės kvalifikuotų specialistų ir darbininkų paklausa. Numatomos skirti nacionalinės ir ES lėšos profesinei bei vadybinei kompetencijai įgyti suteiks geresnes sąlygas kaimo gyventojams tobulinti savo protinius ir fizinius sugebėjimus, kurie efektyviau bus panaudojami ekonominėje ar kitoje visuomeniškai naudingoje veikloje.

5. Techniniai ir energetiniai ištekliai

5. Technical and energy resources

Vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių žemės ūkio produkcijos gamybos efektyvumą, yra racionalus ūkių apsirūpinimas techniniais ir energetiniais ištekliais. Nuo technikos, pastatų ir naudojamos įrangos modernumo labai priklauso darbo našumo lygis, žemės ūkio produkcijos išeiga, kokybė, savikaina. Tyrimais nustatyta, kad 60–80 proc. darbo našumo nulemia apsirūpinimo techniniais ir energetiniais ištekliais lygis ūkyje.

Ūkininkai ir žemės ūkio įmonės kasmet stengiasi įsigyti tobulesnės žemės ūkio technikos bei įrengimų ir racionaliau juos naudoja. Nuo 1999 iki 2002 metų traktorių parkas visuose ūkiuose padidėjo 6,4 proc., o ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiuose – net 19 proc. Traktorių variklių galia per minėtą laikotarpį ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiuose padidėjo 22 proc.

Žemės ūkio bendrovėse ir žemės ūkį aptarnaujančiose įmonėse traktorių parkas per 1999–2002 metus sumažėjo 2,2 karto. Tai lėmė pačių žemės ūkio bendrovių bei įmonių skaičiaus mažėjimas.

1999–2002 metais žemės ūkyje traktorių parkas žymiai pasikeitė tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu požiūriu. 1999 metais ratiniai traktoriai sudarė 77 proc. viso parko, o 2002-aisiais – jau 87 proc. Ūkiuose vyrauja mažo ir vidutinio galingumo traktoriai. 2002 metais mažesni nei 40 kW traktoriai sudarė 43 proc. viso parko, 40–59 kW – 41 proc., 60–99 kW – 10 proc., 100–178 kW – 5 proc., daugiau kaip 180 kW – 1 proc. 1999 metais iš visų įsigytų traktorių 50 proc. buvo nauji, 2002 metais – 23 proc. Susiklostė neigiama tendencija – kasmet nuperkama mažiau naujų modernių traktorių. Dėl to traktorių parkas sparčiai sensta, didėja išlaidos jų remontui ir eksploatacijai, nėra sąlygų taikyti pažangias gamybos technologijas, taupyti energetinius ir materialinius išteklius. Pastaruoju metu kai kuriuose rajonų ūkiuose traktoriai, senesni nei 20 metų, sudaro penktadalį viso parko.

1.9 lentelė. Traktorių ir javų kombainų parkas 2000 ir 2002 metais, vnt.*Table 1.9. Number of tractors and combine harvesters in 2000 and 2002*

Rodikliai / Indicators	2000	2002
<i>Visi ūkiai / All farms</i>		
Traktorių skaičius: * / Total number of tractors: *	96995	99629
vikšriniai ** / caterpillar tractors **	6795	5853
ratiniai ** / wheeled tractors **	88764	92132
Vakarų šalių gamybos / tractors made in western countries	1436	1644
Traktorių variklių galingumas, tūkst. kW <i>Motor power of tractors, thou. kW</i>	4551,6	4594,9
Javų kombainų skaičius / Number of combine harvesters	8394	8062
<i>Ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiai / Farmer and household farms</i>		
Traktorių skaičius: * / Total number of tractors: *	84431	92078
vikšriniai ** / caterpillar tractors **	4970	4856
ratiniai ** / wheeled tractors **	78214	85766
Vakarų šalių gamybos / tractors made in western countries	1247	1456
Traktorių variklių galingumas, tūkst. kW <i>Motor power of tractors, thou. kW</i>	3677,8	4059,3
Javų kombainų skaičius / Number of combine harvesters	5775	6470
<i>Žemės ūkio bendrovės ir kitos įmonės bei žemės ūkį aptarnaujančios įmonės Agricultural companies providing services to agriculture</i>		
Traktorių skaičius: * / Total number of tractors: *	12564	7551
vikšriniai ** / caterpillar tractors **	1825	997
ratiniai ** / wheeled tractors **	10550	6366
Vakarų šalių gamybos / tractors made in western countries	189	188
Traktorių variklių galingumas, tūkst. kW <i>Motor power of tractors, thou. kW</i>	843,3	535,6
Javų kombainų skaičius / Number of combine harvesters	2619	1592

* Neįskaitant traktorių, prie kurių primontuotos žemės ūkio kasimo, melioracijos ir kitos mašinos
Excl. tractors with mounted machines for land cultivation, etc.

** NVS šalių gamybos traktoriai / Tractors made in CIS.

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Pagal apsirūpinimo traktoriais lygį Lietuvos žemės ūkis gerokai atsilieka nuo ES šalių. Lietuvoje 2002 metais vienam traktoriui teko 24,3 ha ariamosios žemės, Suomijoje – 11, Švedijoje – 16, Danijoje – 19 ha. Apsirūpinimo traktoriais lygį dar tiksliau rodo jų galia, tenkanti pasėlių ar žemės ūkio naudmenų ploto vienetui. Užsienio šalių duomenimis, Vokietijoje 1 ha žemės ūkio naudmenų tenka 3,8–4,0 kW, Danijoje – 2,0–2,2 kW, Lietuvoje – tik 1,3–1,4 kW. Mūsų šalyje visų kategorijų ūkiuose vienam ha žemės ūkio naudmenų turėtų tekti bent 1,5–2,0 kW traktorių galios. Traktoriais geriausiai apsirūpinę Kauno, Kretingos, Šilutės, Šilalės, Utenos ir Vilniaus rajonų ūkiai. Čia vienam ha pasėlių ploto tenka 3,1–3,3 kW traktorių galios. Prastai traktoriais apsirūpinę Molėtų, Ukmergės, Kupiškio, Zarasų, Širvintų, Trakų rajonų ūkiai.

Iš Vakarų šalių įsigyjama daugiausia „John Deere“, Suomijos firmų gamybos „Valtra“, „Massey Ferguson“ ir kitų traktorių. Vakarų šalių gamybos traktoriai pasižymi

didesniu patvarumu ir geromis techninėmis bei ekonominėmis charakteristikomis. Pagal patikimumą ir tinkamumą darbui geriausi „John Deere“ ir „Valtra“ traktoriai. Mažiau patikimi „New Holland“, „Massey Ferguson“, „Fendt“, „Deutz Fahr“, „Case“.

Dabartinės kartos traktoriai yra su dinaminiais reduktoriais arba belaispsninėmis transmisijomis, kurios leidžia keisti darbo greitį, nenutrūkstant galios srautui. Naujausiuose traktoriuose įdiegta elektroninė pavarų valdymo sistema. Taip padidinamas darbo našumas. Be to, naujos kartos traktorių varikliai pasižymi geromis ekologinėmis savybėmis ir atitinka ES aplinkosaugos standartus. Įstojus į ES, Lietuvos ūkio subjektams teks pirkti techniką, atitinkančią ES aplinkosaugos reikalavimus. Traktorių poreikiai priklauso nuo ūkio specializacijos, laukų dydžio, akmenuotumo, dirvožemio mechaninės sudėties ir kitų veiksnių. Mažesniame negu 20 ha ūkyje minimalus traktorių variklių galios poreikis apytikriai yra 22–32 kW, 20–40 ha ūkyje – 44–59 kW, 40–90 ha – 80–100 kW, 100–200 ha – 120–240 kW.

Minimali investicijų reikmė tinkamiems Vakarų šalių traktoriams įsigyti 10–20 ha ūkiuose sudaro apie 50–75 tūkst. Lt, 60–90 ha – 112–130 tūkst. Lt, 150–180 ha – 232–250 tūkst. Lt, 290–320 ha – 380–400 tūkst. Lt, 370–430 ha – 560–600 tūkst. Lt, 500–550 ha – 700–780 tūkst. Lt.

Lietuvos žemės ūkis dar nepakankamai apsirūpinęs javų kombainais. 2002 metais vienam javų kombainui žemės ūkio bendrovėse teko 95 ha grūdinių augalų, ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiuose – 123 ha. Dėl menko apsirūpinimo kombainais javapjūtė trunka apie 1,5–2 mėnesius, patiriami dideli grūdų nuostoliai. Be to, seni, daugiausia NVS šalių gamybos, nekokybiški kombainai daug grūdų išbarsto ražienose, prarandama dalis derliaus ir pajamų. Nuo 1999 iki 2002 metų javų kombainų skaičius žemės ūkyje sumažėjo 364 vienetais. Pagrindinė mažėjimo priežastis – esamų kombainų nusidėvėjimas, didelė naujų kombainų kaina ir nepakankama valstybės investicinė parama. Norint šalyje pasiekti minimalų, atitinkantį vietos sąlygas apsirūpinimo kombainais lygį (60 ha javų vienam kombainui), reikia investuoti apie 400–600 mln. Lt.

1.10 lentelė. Ūkių apsirūpinimo traktoriais ir javų kombainais lygis apskrityse 2002 metais

Table 1.10. Provision level of tractors and combine harvesters by counties in 2002

Apskritys / Counties	Vienam traktoriui tenka pasėlių, ha <i>Crop area per tractor, ha</i>	Vienam javų kombainui tenka grūdinių augalų, ha <i>Grain crop area per combine harvester, ha</i>
Alytaus	14,9	77
Kauno	23	139
Klaipėdos	18	80
Marijampolės	20,9	158
Panevėžio	22,5	167
Šiaulių	25,2	150
Tauragės	17,6	69
Telšių	20,9	71
Utenos	19,4	76
Vilniaus	21,6	131

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002; Traktorių ir kombainų skaičius 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

ES šalyse apsirūpinimo kombainais lygis aukštas. Antai Vokietijoje vienam kombainui tenka 35 ha javų, Danijoje – 48 ha, Suomijoje – 21 ha, Nyderlanduose – 36 ha.

Mūsų šalyje javų kombainais geriausiai apsirūpinę Lazdijų, Šilutės, Mažeikių, Utenos, Zarasų, Molėtų ir Šilalės rajonų ūkiai. Čia vienam javų kombainui tenka iki 60 ha grūdinių augalų ploto. Mažai javų kombainų turi Šiaulių, Pasvalio, Šakių ir Anykščių rajono ūkiai, kur vienam kombainui tenka per 200 ha grūdinių augalų ploto. Naujų javų kombainų kasmet įsigyjama vis mažiau. 1998 metais naujų kombainų buvo nupirkta 5,7 proc., o 2002 metais – tik 1,8 proc. nuo visų įsigytų. Augalininkystės ūkiuose kombainams įsigyti reikia nuo 2,1 iki 3,9 tūkst. Lt, skaičiuojant vienam javų ha.

Grūdų ūkiui modernizuoti reikia didelių investicijų. Reikia pastatyti nemažai grūdų sandėlių, įsigyti modernių grūdų valymo, džiovavimo įrengimų. Į grūdų džiovyklas ir valomasias reikėtų investuoti nuo 0,5 iki 6,6 tūkst. Lt, skaičiuojant 1 ha javų. Grūdų ūkio techniniam modernizavimui paspartinti būtina maksimaliai panaudoti ES struktūrinių fondų finansinę paramą.

Gamybinių pastatų poreikis priklauso nuo ūkio specializacijos, o jų statyba, rekonstravimas bei modernizavimas – nuo finansinių galimybių. Respondentinių ūkininkų ūkių duomenų analizė rodo, kad investicijų į pastatus apimtys labai priklauso nuo gamybinės krypties (1.11 lentelė). Daugiausia investuoja ūkiai, gaminantys gyvulininkystės produkciją. Kiaulininkystės, galvijų auginimo ir pieno krypties ūkiai į gamybinius pastatus 2002 metais investavo 6–8 kartus daugiau lėšų negu augalininkystės krypties ūkiai.

1.11 lentelė. Ūkininkų investicijos į gamybinius pastatus ir žemės ūkio techniką bei įrengimus 2002 metais, Lt/ha

Table 1.11. Farmers' investments into farm buildings, agricultural machinery and equipment in 2002, in Litas per hectare

Ūkio tipas / Type of farm	Investicijos į gamybinius pastatus Investment into farm buildings	Investicijos į žemės ūkio techniką ir įrengimus Investments into agricultural machinery and equipment
Javų ir rapsų / Specialist cereals, oilseeds	25,1	148,3
Augalininkystės / General field cropping	3,3	209,1
Pienininkystės / Specialist dairying	115,5	413,6
Mišrus, vyraujant augalininkystei Mixed cropping	20,9	55,1
Mišrus, vyraujant žolėdžiams gyvuliams Mixed livestock, mainly grazing livestock	208,2	239,6
Mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių Field crops – grazing livestock, combined	6,2	94,2
Mišrus augalininkystės – kiaulininkystės Field crops and granivores, combined	149,2	64,4
Daržininkystės – sodininkystės Horticulture and permanent crops	322,8	1461,0

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Investicijų dydis priklauso nuo ūkio dydžio. Stambesnių ūkių finansinė būklė geresnė, jie turi galimybę skirti daugiau lėšų investicijoms, greičiau modernizuoti gamybos procesus. Stambieji (100–150 ha) ūkininkai žemės ūkio technikai įsigyti 2002 metais skyrė du kartus daugiau lėšų už 10–20 ha žemės turinčius ūkininkus (1.12 lentelė). Stambieji ūkiai skiria daugiau investicijų ir į gamybinius pastatus.

1.12 lentelė. Įvairių dydžių ūkininkų ūkių investicijos į gamybinius pastatus ir žemės ūkio techniką 2002 metais

Table 1.12. Investments into farm buildings and agricultural machinery in different size family farms in 2002

Ūkio dydis, ha <i>Farm size, ha</i>	Žemės ūkio naudmenos, ha <i>Agricultural area, ha</i>	Investicijos į gamybinius pastatus, Lt/ha <i>Investment into farm buildings, Lt/ha</i>	Investicijos į žemės ūkio techniką, Lt/ha <i>Investment into agricultural machinery, Lt/ha</i>
< 10	5,96	–	19
10–20	14,48	12	83
20–30	23,85	16	92
30–40	32,98	33	168
40–50	43,76	20	104
50–100	69,12	59	209
100–150	116,16	15	167
> 150	272,25	24	211
Vidutiniškai <i>Average</i>	92,75	30	192

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Skaičiuojant vienam ha žemės ūkio naudmenų, 1998 metais daugiausia investavo Panevėžio, Kauno apskričių ūkiai (749–432 Lt), 2002-aisiais – Panevėžio, Alytaus, Tauragės, Kauno apskričių ūkiai (393–327 Lt). Tenka pastebėti, kad vidutinės investicijos ūkininkų ūkiuose kasmet mažėja. Antai 1998 metais investicijos tenkančios vienam ha žemės ūkio naudmenų, vidutiniškai sudarė 435 Lt, o 2002 metais sumažėjo iki 265 Lt t. y. 1,6 karto (1.13 lentelė). Mažai investavo Vilniaus ir Klaipėdos apskričių ūkininkai. 2002 metais padarytos investicijas, palyginti su 1998-aisiais, daugiausia sumažėjo Vilniaus apskrities ūkiuose – 6,6 karto, Panevėžio – 1,9 karto, Kauno – 1,3 karto.

Investicijų mažėjimo tendencijos rodo, kad ūkininkai nepajėgia modernizuoti gamybos procesų ir didinti ūkinės veiklos efektyvumo. Tai lemia gamybinės veiklos ekonominiai rezultatai ir ūkių finansinė būklė.

Nuo 1998 iki 2002 metų statybos kainų indeksas mažėjo. 1998 metais jis buvo 105,5, 1999 metais – 102,2, 2000 metais – 100,9, 2002-aisiais – 100, palyginti su ankstesnių metų kainomis. Nuo 1998 iki 2002 metų statybinių medžiagų kainų indeksai sumažėjo nuo 106,5 iki 79,2. Tačiau modernesnių statinių kainos išlieka gana didelės. Tvirtos statybos ir įrengimo kaina, skaičiuojant vienai melžiamai karvei, yra nuo 6 iki 18 tūkst. Lt. Vienai kiaulės vietai tenka investuoti nuo 1,5 iki 2,7 tūkst. Lt, o vienai mėsinio galvijo vietai – apie 5 tūkst. Lt. Mėšlidės įrengimas, skaičiuojant 1 t mėšlo,

kainuoja nuo 130 iki 350 Lt, silosinės statyba – apie 150–400 Lt/t, svirno su grūdų valymo patalpa statyba – 1300–2000 Lt/t, svirno su grūdų džiovykla – 3800–5000 Lt/t, daržinė šienui – apie 1300–1450 Lt/t, o su įrengta aktyviaja ventiliacija – 2800–3400 Lt/t.

1.13 lentelė. Žemės ūkio investicijos apskrityse 2002 metais, Lt/ha žemės ūkio naudmenų

Table 1.13. Investments by counties in 2002, in Litas per hectare of agricultural area

Apskritis <i>Counties</i>	Iš viso investicijų <i>Total investments</i>	Investicijos į gamybinius pastatus <i>Investments into farm buildings</i>	Investicijos į žemės ūkio techniką ir įrengimus <i>Investment into agricultural machinery and equipment</i>
Alytaus	380	35	190
Kauno	327	35	173
Klaipėdos	187	46	63
Marijampolės	202	11	111
Panevėžio	393	23	233
Šiaulių	219	15	115
Tauragės	361	93	115
Telšių	270	104	84
Utenos	296	44	115
Vilniaus	95	10	39

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Didėjant modernių pastatų poreikiui ir kylant jų projektavimo bei įrengimo kainoms, vis daugiau lėšų teks skirti statyboms. Finansinių išteklių sukaupimo galimybės ir valstybės parama ateityje lems modernių gamybinių pastatų statybos apimtį bei modernių techninių išteklių įsigijimo galimybes.

Dėl energetinių išteklių kainų didėjimo per 1998–2002 metus žemės ūkyje sunaudota mažiau energijos – nuo 6709 iki 4586 teradžaulių. Naftos produktų sunaudojimas sumažėjo nuo 3094 iki 1780 teradžaulių, o elektros energijos sunaudojimas – net 2,2 karto. Gamtinių dujų sunaudojimas per minėtą laikotarpį padidėjo nuo 291 iki 1183 teradžaulių, malkų ir medienos atliekų naudojimas ūkiniams tikslams – net 2,9 karto.

6. Finansinė parama žemės ūkiui

6. Financial support to agriculture

1999–2003 metais pagrindinis finansinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai šaltinis buvo nacionalinis biudžetas. Nuo 2002 metų pradėjo realiai veikti Specialioji žemės ūkio ir kaimo plėtros programa (SAPARD), finansuojama iš ES biudžeto ir Lietuvos valstybės biudžeto bendrojo finansavimo principu.

Nacionalinė parama. 1999–2003 metais nacionalinio biudžeto parama buvo skiriama Kaimo rėmimo programai (anksčiau Specialioji kaimo rėmimo programa ir Kaimo rėmimo fondas). Ja siekiama kurti konkurencingą ir efektyvą žemės ūkį, palaikyti žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamas, gerinti žemės ūkio produkcijos ir maisto produktų kokybę, plėtoti žemės ūkio konsultavimo, mokslo ir mokymo ir sistemą.

Per 1999–2003 metų laikotarpį žemės ūkiui ir kaimo plėtrai iš nacionalinio biudžeto buvo skirta 1,7 mlrd. Lt. Detalesnis paskirstymas pagal lėšų paskirtį pateiktas 1.14 lentelėje.

**1.14 lentelė. Nacionalinio biudžeto lėšų, skirtų žemės ūkiui, panaudojimas
1999–2003 metais, mln. Lt**

Table 1.14. The use of National budget funds for agriculture in 2001–2003, in mill. Lit

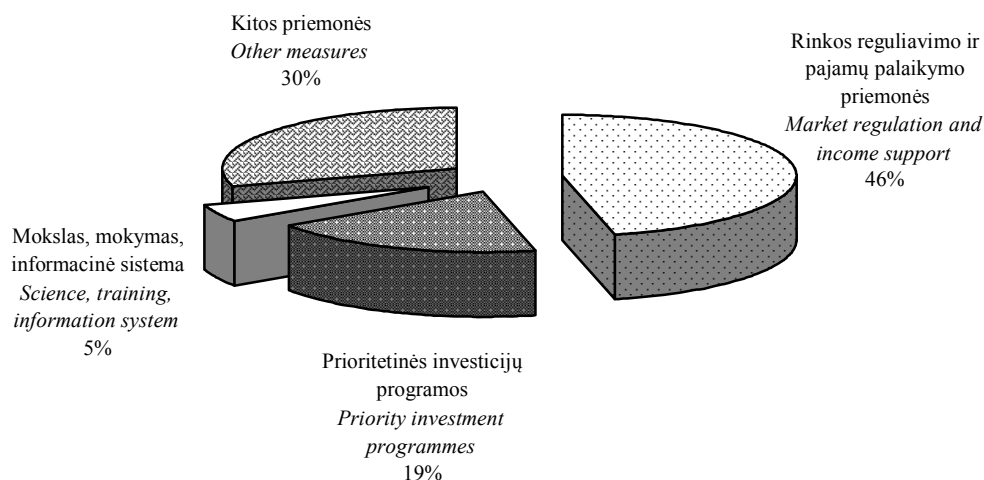
Lėšų paskirtis / Purpose	1999	2000	2001	2002	2003
Bendra lėšų apimtis / Total funds	396,4	434,3	292,3	304,5	262,8
iš jų: / of which:					
Žemės rinkos reguliavimui ir gyventojų pajamų palaikymui / Land market regulation and population income support	184,0	307,0	152,8	198,3	201,2
iš jų: / of which:					
tiesioginėms išmokoms / direct payments	–	25,6	41,0	82,7	105,1
Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūros išlaikymui / Maintenance of the Agricultural and food product market regulation agency	15,3	30,0	14,4	15,9	33,2
Programoms, susijusioms su pasirengimu stoti į ES Programmes related to preparation to join EU	24,2	25,7	20,1	30,3	35,2
iš jų: / of which:					
gyvulių registravimas ir identifikavimas Registration and identification of livestock	5,9	9,9	5,2	4,1	4,0
pasėlių deklaravimas / crop declaration	0	1,9	1,7	2,2	2,3
kokybės tyrimo sistema / quality test system	18,3	13,9	7,3	11,6	13,5
kitos programos / other programmes	0	0	5,9	12,5	15,4
Žemdirbių mokymui ir konsultavimui, mokslo tiriamųjų darbų finansavimui Specialist training and consulting, research	18,0	16,5	12,5	12,8	12,8

Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos ataskaitos.

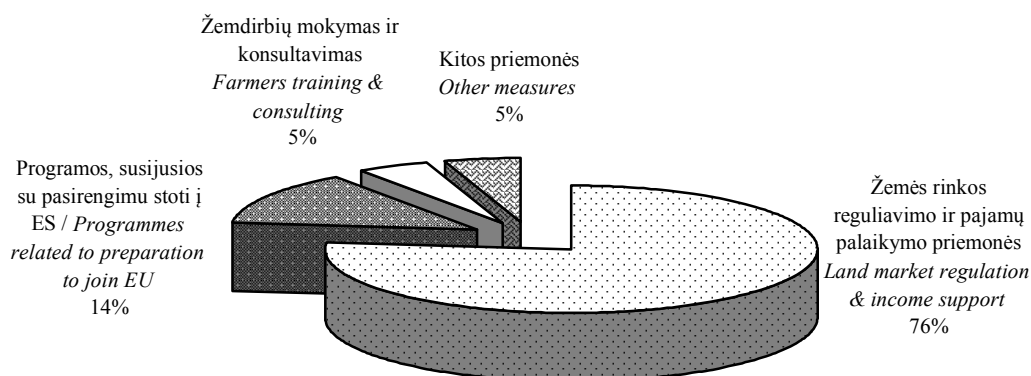
2003 metais, palyginti su 1999-aisiais, nacionalinio biudžeto parama žemės ūkiui sumažėjo daugiau nei 30 proc.

Kaimo rėmimo fondo (1999 m.) ir Kaimo rėmimo programos (2003 m.) lėšų struktūra labai skiriasi (1.15 pav.).

Kaimo rėmimo fondas

Kaimo rėmimo programa

1.15 pav. Nacionalinio biudžeto panaudojimo 1999 ir 2003 metais struktūra

Fig. 1.15. Structures of use of the National budget in 1999 and in 2003

Daugiausia lėšų buvo skirta rinkos reguliavimo priemonėms ir gamintojų pajamoms palaikyti. 1999 metais tam tikslui buvo skirta 184 mln. Lt (46 proc.) Kaimo rėmimo fondo lėšų, 2003 metais – 201,2 mln. Lt (77 proc.) Kaimo rėmimo programos lėšų. 1999 metais mokėtos subsidijos už supirktą žemės ūkio produkciją bei veislinius gyvulius ir sėklą. Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūrai išlaikyti ir intervenciniams pirkimams per penkerius metus skirta 109 mln. Lt, iš jų daugiausia 2003 metais – 33,2 mln. Lt.

Tiesioginės išmokos pradėtos mokėti tik 2000 metais. Daugiausia jų išmokėta 2003 metais – 105,1 mln. Lt, t. y. 20 proc. daugiau negu 2002-aisiais, 2,5 karto daugiau nei 2001 metais ir net 4 kartus daugiau nei 2000-aisiais. Tiesioginės išmokos buvo mokamos už grūdinių augalų, aliejinių ir eterinių augalų, linų pasėlius, modernizuotose

žieminiuose šiltnamiuose auginamus augalus, intensyviai prižiūrimų verslinių vaismedžių sodus ir uogynus, karves žindenes, paskerstus galvijus ir ėriavedes.

Nemažai lėšų skiriama žemdirbių mokymui ir konsultavimui bei informacinei sistemai kurti. Per 1999–2003 metus šiems tikslams išleista 72,6 mln. Lt.

2003 metais programoms, susijusioms su pasirengimu narystei ES (kokybės tyrimo sistemos plėtrai, žemės ūkio informacinei ir kontrolės sistemai, galvijų spongiforminės encefalopatijos (GSE) kompleksinėms priemonėms įgyvendinti) buvo skirta 35,9 mln. Lt (14 proc. bendros lėšų sumos). 2002 metais šioms programoms finansuoti buvo skirta 30,3 mln. Lt, 2001-aisiais – 20,1 mln. Lt.

Dalis nacionalinės paramos lėšų buvo skiriama investicinei paramai, kooperacijos plėtrai skatinti, ekologiniam žemės ūkiui ir bitininkystei remti, veislininkystės programai finansuoti, paskolų palūkanoms bei draudimo įmokų ir nelaimių nuostoliams iš dalies padengti, akcizui už dyzelinius degalus ir jų pakaitalus grąžinti. Šioms reikmėms 2003 metais išleista 62,9 mln. Lt.

SAPARD patirtis, įsisavinant ES struktūrinę paramą. Kita paramos agropramoniniam sektoriui kryptis 2000–2004 metais buvo SAPARD. Pagrindinis šios paramos tikslas buvo remti narystei ES besirengiančių šalių žemės ūkio modernizavimą, konkurencingumo didinimą, ES taikomų aplinkosaugos, veterinarinių ir higienos standartų perėmimą, kaimo plėtrą ir alternatyvių pajamų kaimo vietovėse skatinimą. Šios programos įgyvendinimas suteikė šalims kandidatėms realią galimybę susipažinti su ES vykdoma struktūrinės paramos politika, procedūromis ir taisyklėmis.

1.15 lentelėje pateikti duomenys apie SAPARD paramą, kuri ūkio subjektams buvo skiriama pagal šešias kryptis 2000–2004 metais.

1.15 lentelė. SAPARD lėšų panaudojimas pagal paramos kryptis 2000–2004 metais
Table 1.15. The use of SAPARD funds by support trend in 2000–2004

Kryptys <i>Trends</i>	Pateikta paraiškų <i>Applications presented</i>		Pasirašyta sutarčių <i>Agreements concluded</i>		Vidutinė vieno projekto kompensavimo suma (pagal pasirašytas sutartis), mln. Lt <i>Average compensation per project (according to agreements concluded), mill. Lt</i>
	vnt. <i>number</i>	mln. Lt <i>mill. Lt</i>	vnt. <i>number</i>	mln. Lt <i>mill. Lt</i>	
I. Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą <i>Investments into primary agricultural production</i>	512	294,8	289	159,5	0,55
iš jų sektoriai: / <i>of which sectors:</i>					
pieno / <i>dairy</i>	114	77,3	61	40,9	0,67
mėsos / <i>meat</i>	81	75,5	47	45,5	0,97
vaisių ir daržovių / <i>fruit and vegetables</i>	48	21,5	28	13,2	0,47
grūdinių augalų ir linų <i>grain crops and flax</i>	269	120,5	153	59,9	0,39
Dar vertinami projektai <i>Projects under evaluation</i>	152	90,4			
II. Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas <i>Improvement of processing and marketing of agricultural and fishery products</i>	69	363,4	49	250,3	5,11

Kryptys <i>Trends</i>	Pateikta paraiškų <i>Applications presented</i>		Pasirašyta sutarčių <i>Agreements concluded</i>		Vidutinė vieno projekto kompensavimo suma (pagal pasirašytas sutartis), mln. Lt <i>Average compensation per project (according to agreements concluded), mill. Lt</i>
	vnt. <i>number</i>	mln. Lt <i>mill. Lt</i>	vnt. <i>number</i>	mln. Lt <i>mill. Lt</i>	
iš jų sektoriai: / <i>of which sectors:</i>					
pieno / <i>dairy</i>	4	40,6	3	30,4	10,1
mėsos / <i>meat</i>	39	238,2	27	152,3	5,64
žuvininkystės / <i>fishery</i>	10	33,1	8	22,9	2,86
vaisių ir daržovių / <i>fruit and vegetables</i>	7	16,6	5	14	2,8
grūdinių augalų ir linų <i>grain crops and flax</i>	9	34,9	6	30,7	5,12
III. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas <i>Development of economic activity and encouragement of alternative income</i>					
iš jų sektoriai: / <i>of which sectors:</i>	96	62,3	53	35,2	0,66
netradiciniai žemės ūkio produktai / <i>non-traditional agricultural products</i>	11	8,6	8	5,1	0,64
kaimo turizmas ir poilsio paslaugos <i>rural tourism and recreation services</i>	45	20,4	18	7,2	0,4
kita veikla, skatinanti pajamų augimą <i>other activity encouraging the increase of income</i>	40	33,3	27	22,9	0,85
IV. Kaimo infrastruktūros tobulinimas <i>Improvement of rural infrastructure</i>	321	184,3	150	79,7	0,53
iš jų sektoriai: / <i>of which sectors:</i>					
komunikacijos ir inžineriniai įrenginiai <i>communications and engineering facilities</i>	34	11,4	13	3	0,23
vandentvarkos sistemos <i>water management systems</i>	287	172,9	137	76,7	0,56
Dar vertinami projektai / <i>Projects under evaluation</i>	39	23			
V. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas <i>Afforestation of agricultural land used for agricultural activities and improvement of forests infrastructure</i>	3	0,3	–	–	
Dar vertinami projektai / <i>Projects under evaluation</i>	3	0,3			
VII. Profesinis mokymas <i>Vocational training</i>	92	8,5	86	7,5	0,09
Iš viso / Total	1093	913,6	627	532,2	0,85
Dar vertinami projektai / <i>Projects under evaluation</i>	194	113,6			

Šaltinis: NMA 2004-03-02 duomenys (per šešis paraiškų priėmimo ir sutarčių pasirašymo etapus).

Daugiausia lėšų 2000–2004 metais buvo skirta projektams pagal II-ąją paramos kryptį „Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas“ – 250,3 mln. Lt, arba beveik pusė bendros pasirašytų sutarčių sumos. Vidutinė vienam projektui tenkanti kompensavimo suma perdirbimo sektoriuje gerokai viršija visas kitas kryptis ir sudaro 5,1 mln. Lt. Pieno perdirbimo sektoriuje patvirtinti 3 projektai, kuriuos įgyvendinus kompensuojamųjų lėšų finansinis srautas sudarys 30,4 mln. Lt, mėsos perdirbimo įmonės ir skerdyklos pasirašė 27 sutartis, kurių suma – 152,3 mln. Lt, žuvis perdirbimo įmonės – 8 sutartis, suma – 22,9 mln. Lt, grūdų perdirbimo įmonės–6 sutartis, suma – 30,7 mln. Lt.

SAPARD paramą pagal II-ąją kryptį gavusios perdirbimo įmonės investicijas skyrė gamybos technologijoms pertvarkyti pagal ES standartus ir maisto saugos reikalavimus. Tačiau šia parama sugebėjo pasinaudoti mažiau nei 10 proc. žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių. Tai gali lemti iškraipymus maisto produktų rinkoje bei turėti neigiamos įtakos tiek pačiai perdirbamajai pramonei, tiek pirminės žemės ūkio produkcijos gamybos grandžiai. Juk SAPARD parama atiteko finansiškai ir techniškai stipriausioms perdirbimo įmonėms. Todėl jų atotrūkis vidaus konkurentų atžvilgiu dar labiau padidėjo. Tenka atkreipti dėmesį ir į tai, kad skirstant paramą pagal II-ąją kryptį, nukrypta nuo standartinio scenarijaus. Šios paramos tikslas buvo perdirbimo sektoriaus įmonių gamybinio ir techninio potencialo išlyginimas, siekiant bendro aukštesnio šalies konkurencingumo lygio.

I-osios krypties „Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą“ atrankos kriterijus tenkino 289 projektai (šiek tiek daugiau nei pusė pateiktų paraiškų skaičiaus). Be to, 152 projektai dar yra vertinami. Ūkininkų ir žemės ūkio bendrovių pateiktos paraiškos sudaro 46,8 proc. paraiškų skaičiaus pagal visas paramos kryptis, o patvirtinti projektai – 46,1 proc. bendro patvirtintų projektų skaičiaus. Tačiau pirminės žemės ūkio gamybos patvirtintų projektų vidutinė vertė yra net 10 kartų mažesnė nei produktų perdirbimo sektoriaus. Ūkininkai ir žemės ūkio bendrovės daugiausia numato įsigyti modernios melžimo, pieno šaldymo, pašarų ir siloso gamybos, grūdų džiovavimo ir valymo įrangos, ketina pirkti derliaus nuėmimo ir žemės įdirbimo technikos, įrengti specializuotų mėšlo, srutų laikymo ir šalinimo sistemų. Deja, nedaug tėra projektų, kuriuos pateikė jaunieji ūkininkai arba ūkininkaujantys nenašiose žemėse.

Pagal I-ąją kryptį daugiausia pateikta projektų, susijusių grūdų ir linų sektoriais – net 269, arba 52,5 proc. bendro šios paramos krypties projektų skaičiaus, patvirtinti 153 projektai, arba 52,9 proc. I-osios krypties patvirtintų projektų skaičiaus. Iš 114 projektų investicijoms į pieno ūkius patvirtintas 61 projektas, investicijoms į mėsos krypties ūkius iš 81 pateikto projekto patvirtinti 47. Pirminės žemės ūkio gamybos sektoriuje esama daugiausia kliūčių, trukdančių ūkininkams siekti investicinės paramos. Dėl nepalankaus žemės ūkio subjektų kreditavimo mechanizmo pretenduoti į paramą gali tik stambūs ūkiai, turintys pakankamą finansinį potencialą. Menki finansiniai ištekliai varžo daugelio ūkininkų ir bendrovių iniciatyvą, gamintojai nepasitiki savo jėgomis bei teikiamos paramos galimybėmis. Išskyla pavojus, kad šios aplinkybės gali tapti viena iš esminių ateities kliūčių, trukdančių įsisavinti ES investicinę paramą žemės ūkio pirminės gamybos sektoriuje.

Sprendžiant kaimo gyventojų užimtumo problemas, svarbią rolę įgauna ekonominės veiklos diversifikavimas ir alternatyvių pajamų šaltiniai. Deja, šios krypties projektams (III-oji kryptis) buvo skirta daug mažiau lėšų negu kitiems – tik 6,6 proc. bendros sumos. III-ojoje paramos kryptyje daugiausia lėšų teko kaimo turizmo ir įvairios alternatyvios veiklos projektams.

Ne mažiau svarbią reikšmę turi kaimo infrastruktūros tobulinimas (IV-oji kryptis). Čia daugiausia paramos susilaukė gyvenviečių vandentvarkos sistemos tobulinimo projektai, kuriems buvo skirta 96,2 proc. šios krypties lėšų. 39 projektai, skirti kaimo ir infrastruktūros tobulinimui, dar vertinami.

Dėl labai trumpo paraiškų pateikimo termino ir, matyt, dėl neįprastos paramos krypties atsirado tik trys pretendentai, prašantys lėšų „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimui mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimui“ (V-oji kryptis). Ši parama numatyta ūkio subjektams, ketinantiems apželdinti žemės ūkio gamybai netinkamus plotus.

Itin netolygus yra SAPARD paramos prašytojų regioninis pasiskirstymas (1.16 lentelė). Aktyviausi buvo Kauno apskrities ūkio subjektai, pateikę ir gavę patvirtinimą beveik ketvirtadaliui bendro projektų skaičiaus. Atrankos kriterijus geriausiai tenkino pretendentų iš Panevėžio, Kauno ir Vilniaus apskričių projektai. Patvirtinta 60–61 proc. visų projektų, kuriuos pateikė šių apskričių ūkio subjektai. Investicijų į pirminę gamybą krypties daugiausia projektų patvirtinta iš Kauno ir Panevėžio apskričių. Mažiausiai aktyvūs buvo žemės ūkio subjektai iš mažiau palankių ūkininkauti vietovių (Alytaus, Telšių, Utenos apskritis). Produktų perdirbimo sektoriuje atrankos kriterijus labiausiai atitiko taip pat Kauno apskrities projektai. Brangiausi yra Utenos, Panevėžio ir Telšių apskričių žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių projektai – 10-čiai projektų skirta daugiau nei trečdalis visų šios krypties lėšų. Kaimo infrastruktūros tobulinimu daugiausia rūpinasi Kauno, Panevėžio ir Vilniaus apskritis, pateikusios beveik pusę šios krypties projektų.

1.16 lentelė. SAPARD paramos pasiskirstymas pagal apskritis

Table 1.16. SAPARD support by counties

Apskritis Counties	Pateikta paraiškų Applications presented		Pasirašyta sutarčių / Agreements concluded							
			iš viso total		iš jų / of which					
	I-oji kryptis I trend				II-oji kryptis II trend		V-oji kryptis V trend			
vnt. number	mln. Lt mill. Lt	vnt. number	mln. Lt mill. Lt	vnt. number	mln. Lt mill. Lt	vnt. number	mln. Lt mill. Lt	vnt. number	mln. Lt mill. Lt	
Alytaus	56	30,5	32	14,6	6	3,2	-	-	10	5,2
Kauno	249	228,9	154	126,4	69	39,5	15	59,6	27	12,8
Klaipėdos	86	83,8	43	46,6	16	11,4	7	24,7	11	6,5
Marijampolės	102	100,1	61	58	44	25	4	26	10	5,6
Panevėžio	167	136,2	100	87,9	62	31,2	5	39,9	23	16,2
Šiaulių	138	69	78	36,2	51	25,6	-	-	15	7,4
Tauragės	76	65,5	40	36,8	13	7,5	6	21,6	17	6,8
Telšių	63	83,7	34	45,2	9	4,4	4	31,1	12	8,4
Utenos	57	34	26	24,6	5	3,2	1	15,4	7	2,9
Vilniaus	99	81,9	59	55,9	14	8,5	7	32	18	7,9
Iš viso	1093	913,6	627	532,2	289	159,5	49	250,3	150	79,7

Šaltinis: NMA 2004-03-02 duomenys (per šešis paraiškų priėmimo ir sutarčių pasirašymo etapus).

Iš patirties, sukauptos administruojant SAPARD paramą, būtina padaryti išvadas, kurios būtų naudingos efektyvesniam būsimų ES struktūrinių fondų lėšų įsisavinimui. Bene svarbiausia yra tai, kad ūkio subjektų ekonominiame mąstyme įvyko psichologinis lūžis, padėsiantis ugdyti konkurencinės realybės bei perspektyvos pojūtį, nes siekdami paramos, pareiškėjai turėjo itin nuodugniai įvertinti savo galimybes, išnagrinėti investicijų tikslingumą ir atsiperkamumą. Vertindama ir atlikdama atranką, NMA atmetė apie ketvirtadalį pateiktų projektų. Tačiau buvo vengiama apibendrinti ir viešai skelbti pagrindinius projektų trūkumus. Tuo tarpu būtent atmetų projektų klaidų ir trūkumų analizė būtų naudinga kitiems į paramą pretenduojantiems ūkio subjektams. Pakiltų bendra teikiamų projektų kokybė, verslo planų užsakovai ir rengėjai sutaupytų lėšų ir laiko. Todėl būtų naudinga, jei NMA tokią analizę atliktų ir paskelbtų.

Svarbu tobulinti verslo planų rengimo ir vertinimo praktiką. Projektai neretai atmetami dėl trūkumų, kurie byloja apie nepakankamą verslo planų rengėjų kvalifikaciją, nors paties projekto ekonominis gyvybingumas ir efektyvumas neretai yra akivaizdūs. Verslo planus banko paskoloms ir SAPARD paramai gauti rengia apie 50 įvairių firmų ir privačių asmenų. Deja, ne visi verslo planų rengėjai turi pakankamai agrotechninių ir zootechninių žinių. Todėl verslo planuose pasitaiko ir tokių klaidų, kai apskaitos duomenys skiriasi nuo tų, kurie nurodomi verslo planuose, pateikiamos nepagrįstos prognozės ar prielaidos. Esama net ir sukčiavimo atvejų. Siekiant išvengti daugelio nesusipratimų, turėtų būti atlikta verslo planus rengiančių firmų ir privačių asmenų akreditacija – tai padėtų atsikratyti nekvalifikuotų verslo konsultantų, sutaupytų užsakovų lėšų, nes už šiuos darbus tam tikra suma paprastai yra išmokama avansu.

Silpniausiaji SAPARD paramos lėšų panaudojimo sąlyga, kuri gali turėti lemiamos įtakos ir ES struktūrinių fondų efektyviam įsisavinimui – menkas pretendentų finansinis potencialas. Neišsprendus šios problemos iš esmės, vargu ar galima tikėtis efektyviai įsisavinti visas ES struktūrinių fondų lėšas. Nerealų tikėtis, kad ūkininkai, bendrovės bei kiti ūkio subjektai per trumpą laiką sukaups nuosavų finansinių išteklių. Todėl vienintelis kelias – forsuotas kreditavimo sistemos išvystymas. Čia paminėtinos keturios pagrindinės kryptys: 1) valstybinio ilgalaikio kreditavimo sistemos žemei įsigyti sukūrimas; 2) hipotekinio kredito aktyvinimas; 3) platesnės kreditų garantijos praktikos taikymas; 4) kooperatinio kredito sistemos sukūrimas.

Žemės ūkio paskolų garantijų fondas. UAB „Žemės ūkio paskolų garantijų fondas“ (ŽŪPGF) teikia garantijas bankams už investicijoms ir apyvartinėms lėšoms papildyti skirtas paskolas, suteiktas ūkininkams, žemės ūkio ir perdirbimo įmonėms, kaimo vietovėse įregistruotoms smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms. Fondas taip pat teikia garantijas už VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūrai (Agentūrai) išduodamas paskolas, skirtas žemės ūkio produkcijai supirkti ir laiku atsiskaityti su žemės ūkio produkcijos gamintojais.

Per šešerius savo veiklos metus ŽŪPGF suteikė garantijų daugiau kaip už 1 mlrd. Lt. 2000–2002 metais daugiausia garantijų ŽŪPGF suteikė Agentūrai, tik 2003 metais grįžo prie pagrindinės misijos – garantijų žemės ūkio subjektams ir perdirbimo įmonėms (1.17 lentelė).

Mažą garantuotų paskolų skaičių 2000–2002 metais galima paaiškinti tuo, kad tais metais labai sumažėjo parama iš nacionalinio biudžeto, be to, 1999 metais buvo atsisakyta 100 proc. garantijų bankams ir garantuojamas tik iki 70 proc. neatgautos paskolos dalies grąžinimas.

1.17 lentelė. ŽŪPGF veikla 1999–2003 metais*Table 1.17. Activities of the Rural Credit Guarantee Fund in 1999–2003*

Metai Year	Garantijos, suteiktos žemės ūkio subjektams ir perdirbimo įmonėms <i>Guarantees to agricultural entities and processing enterprises</i>		Garantijos, suteiktos Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūrai <i>Guarantees to Agricultural and food product market regulation agency</i>		Išmokėta bankams pagal garantinius įsipareigojimus <i>Paid to banks according to guaranteed liabilities</i>	
	skaičius <i>number</i>	suma, mln. Lt <i>mill. Lt</i>	suma, mln. Lt <i>mill. Lt</i>	skaičius <i>number</i>	suma, mln. Lt <i>mill. Lt</i>	
	1999	323	23,0	217,6	1	1,5
2000	9	0,4	113,4	10	1,2	
2001	10	6,5	117,7	34	2,7	
2002	40	11,7	125,5	25	2,0	
2003	118	64,1	115,3	13	0,5	

Šaltinis: ŽŪPGF duomenys.

Per 1999–2003 metus keitėsi ir paskolų gavėjai – vis daugiau garantuojama paskolų, suteiktų smulkiems ir vidutiniams verslininkams, dirbantiems kaimo vietovėse. Tačiau pagrindiniai ŽŪPGF garantuotų paskolų gavėjai išlieka ūkininkai, žemės ūkio bendrovės, kooperatyvai. Du trečdaliai visų suteiktų garantijų suteikta užsiimantiems augalininkyste bei žemės ūkio produkcijos perdirbimu. Didžioji dalis garantijų suteikta ilgalaikėms investicinėms paskoloms – 718 garantijų už 100,4 mln. Lt. Nuo 2001 metų pabaigos teikiamos garantijos ir už paskolas apyvartiniam fondams įsigyti bei paslaugoms apmokėti. Per 2001–2003 metus garantuotos 34 vidutinės trukmės paskolos už 21 mln. Lt.

Per penkerius ŽŪPGF veiklos metus bankams įvykdyti 83 garantiniai įsipareigojimai, išmokėta beveik 8 mln. Lt (už ilgalaikių paskolų garantijas – 6,5, už trumpalaikių – 1,5 mln. Lt). Daugiausia įsipareigojimų įvykdyta už suteiktas 100 proc. garantijas.

Fondo prisiimamiems įsipareigojimams suteikiama valstybės garantija, todėl nustatomas garantinių įsipareigojimų limitas. Šis limitas per pastaruosius penkerius ŽŪPGF veiklos metus mažėjo: 1999 metais buvo nustatytas 330 mln. Lt limitas, o 2003 metais jis siekė tik 215 mln. Lt (1.18 lentelė).

1.18 lentelė. Valstybės garantijų limitas ir ŽŪPGF garantiniai įsipareigojimai 1999–2003 metais, mln. Lt*Table 1.18. The state guarantee limits and liabilities undertaken by the Rural Credit Guarantee Fund in 1999-2003, mill. Litas*

Metai / Year	Garantijų limitas / Guarantee limit	Garantiniai įsipareigojimai / Liabilities
1999	330,0	255,4
2000	240,5	215,8
2001	230,0	170,9
2002	220,0	152,4
2003	215,0	191,4

Pastaba. Lentelėje ŽŪPGF prisiimti garantiniai įsipareigojimai nesutampa su atitinkamais metais garantuotų paskolų suma, nes į lentelėje pateiktų įsipareigojimų sumą įeina ir ankstesniais metais garantuotos dar negrąžintos paskolos.

Šaltinis: ŽŪPGF duomenys.

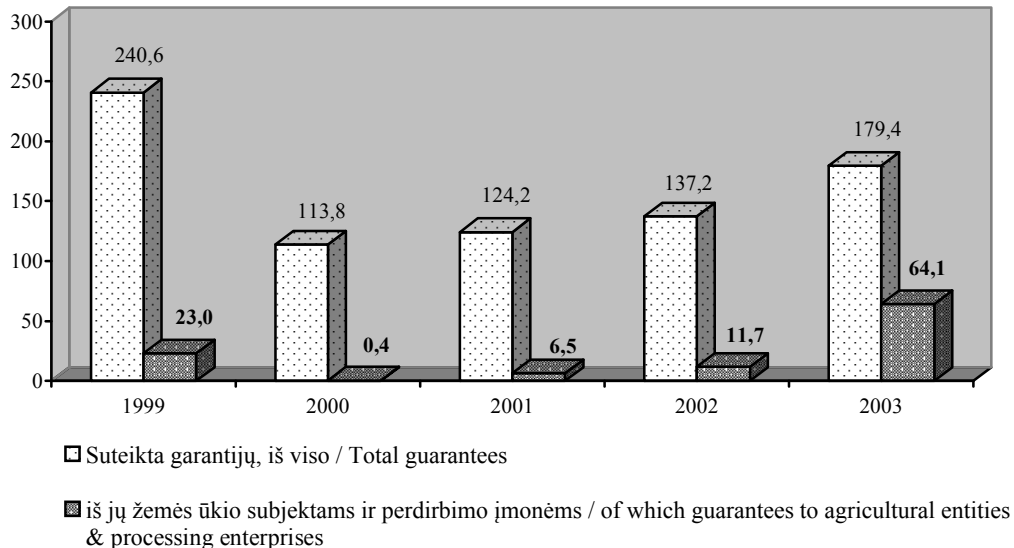
2003 metais naudojimasis ŽŪPGF garantijomis sparčiai augo. Per 2003 metus ŽŪPGF suteikė 179,4 mln. Lt garantijų, iš jų 18,4 mln. Lt už paskolas, išduotas ūkininkams, 16,4 mln. Lt – žemės ūkio produkcijos perdirbėjams, 29,3 mln. Lt – kaimo vietovėse dirbantiems verslininkams, 115,3 mln. Lt – Agentūrai. Garantijos žemdirbiams ir perdirbimo įmonėms 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, padidėjo penkis kartus. Žemės ūkio subjektams ir perdirbimo įmonėms garantuotos 95 ilgalaikės investicinės paskolos už 51,3 mln. Lt. Investicinės lėšos buvo skiriamos konkurencingumui didinti, ūkiams ir įmonėms modernizuoti.

Didelę įtaką didėjančiai paskolų ir garantijų paklausai turėjo SAPARD lėšų įsisavinimas. SAPARD projektams kredituoti per 2002–2003 metus ŽŪPGF suteikė 72 garantijas už 53,5 mln. Lt.

2003 m. birželio 9 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino naują, bankams ir ūkio subjektams gerokai palankesnę garantavimo schemą ir palankesnes kreditavimo sąlygas jauniems ūkininkams bei SAPARD paramos gavėjams. Fondo veikla tapo aktyvesnė.

2003 metų pabaigoje garantinių įsipareigojimų portfelis siekė 191,3 mln. Lt, iš jų: 76 mln. Lt – garantijos už paskolas žemdirbiams, kaimo verslininkams, perdirbėjams ir 115,3 mln. Lt – Agentūrai.

ŽŪPGF didesnę dalį garantijų turėtų skirti žemės ūkio subjektų ir kitų kaimo verslo įmonių paskoloms garantuoti. Tokių paskolų garantijoms iki 2002 metų teko tik iki 10 proc. visos ŽŪPGF garantinių įsipareigojimų sumos, tik 2003 metais ši dalis viršijo trečdali (1.16 pav.).

1.16 pav. ŽŪPGF garantijų, suteiktų žemės ūkio subjektams ir perdirbimo įmonėms, dalis 1999–2003 metais, mln. Lt

Fig. 1.16. Share of guarantees provided to agricultural entities and processing enterprises in 1999–2003, in mill. Lt

Šaltinis: ŽŪPGF duomenys.

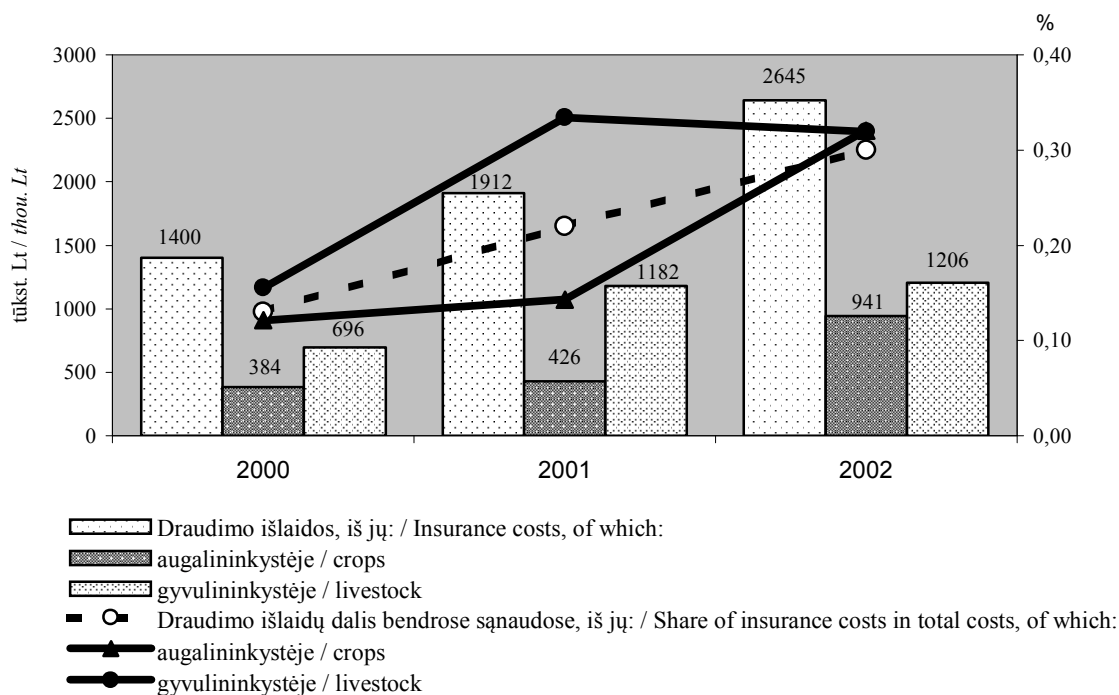
Nuo 2004 metų sparčiai didės parama žemės ūkio ir kaimo plėtrai. ŽŪPGF turi tapti institucija, padedančia įsisavinti ES struktūrinių fondų lėšas, daugiau dėmesio skiriant investicinių paskolų garantavimui. Garantijų fondų siūlomos paslaugos yra naudingos tiek paramos gavėjams, kuriems atsiranda galimybė gauti finansinių lėšų projektams įgyvendinti, tiek ir bankams, kurie gali imtis ir rizikingesnių projektų. Panašios garantijų institucijos veikia daugelyje ekonomiškai stiprių pasaulio šalių.

7. Draudimo sistema

7. Insurance system

Žemės ūkio draudimo sistema dar nepakankamai išplėtota. Daugiausia dėmesio skiriama nelaimėms, įvykstančioms dėl žmonių neatsargumo bei gamtinio stichinio pobūdžio veiksnių – sausrų, liūčių, uraganų, miškų ir durpynų gaisrų, krušų, šalnų, potvynių.

Lietuvos žemės ūkyje draudimas dar nėra populiarus. 2002 metų duomenimis, žemės ūkio bendrovių sąnaudų struktūroje draudimo išlaidoms teko tik 0,3 proc. visų išlaidų, ir tai sudarė 2645 tūkst. Lt (1.17 pav.) Respondentinių ūkių duomenimis, nuo 2000 iki 2002 metų draudimo išlaidos ūkininkų ūkių išlaidų struktūroje padidėjo nuo 0,3 iki 0,5 proc. Daugiausia išleidžiama pastatų ir technikos draudimui. Tuo tarpu Vakarų valstybėse draudimo išlaidos siekia iki 5–7 proc. visų sąnaudų.

1.17 pav. Draudimo išlaidos ir jų dalis žemės ūkio bendrovių sąnaudų struktūroje 2000–2002 metais

Fig. 1.17. Insurance premium and its share in total costs of agricultural companies in 2000–2002

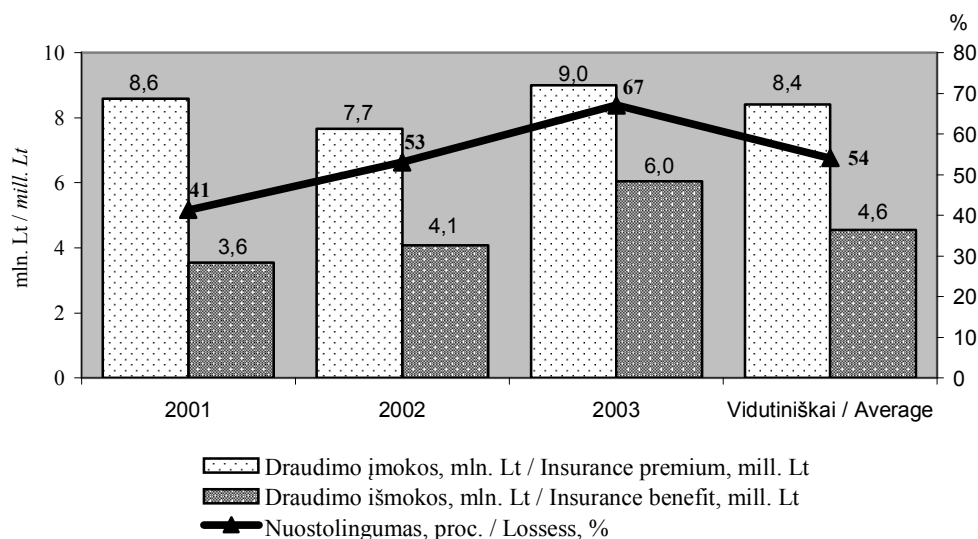
Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių duomenys. – 2000–2002.

Žemės ūkio draudimo rinka. Lietuvoje nėra nė vienos draudimo bendrovės, kuri specializuotųsi tik žemės ūkio sektoriuje.

Žemės ūkio draudimo srityje šiuo metu aktyviai dirba UAB „NORD/LB draudimas“, siūlydamas žemdirbiams veislinių gyvūnų ir derliaus draudimą.

AB „Lietuvos draudimas“ siūlo žemės ūkio turto, gyvulių bei žemės ūkio produkcijos eksportuotojams bei tiekėjams eksporto kreditų draudimą. Ūkininko kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, gyvulius ir gyvulių bandas draudžia ir draudimo bendrovė „Ergo Lietuva“. DK „Lindra“ bei ADB „Snoro garantas“ taip pat siūlo gyvulių draudimą. UAB „Lietuvos eksporto ir importo draudimas“ specializuojasi, drausdamas produkciją (eksportuojant ar prekiaujant Lietuvos rinkoje) pirkėjo nemokumo ar bankroto atveju. Gyvulius bei žemės ūkio techniką ir padargus savaeigės žemės ūkio technikos draudimu galima apdrausti UAB „BTA draudimas“.

Draudimo bendrovių duomenimis, 2003 metais pasirašyta apie 40 tūkst. draudimo sutarčių su žemės ūkio subjektais, t. y. net penktadaliu mažiau nei 2002 metais ir trečdaliu mažiau nei 2001-aisiais. Vertinė išraiška draudimo įmokų surinkta daugiau – net 9 mln. Lt, nes sudaromos stambesnės sutartys. 2003 metais su žemės ūkio bendrovėmis sudaryta daugiau sutarčių nei su smulkiais ūkininkais.

1.18 pav. Žemės ūkio draudimas 2001–2003 metais

Fig. 1.18. Insurance of agriculture in 2001–2003

Šaltinis: Lietuvos draudimo bendrovių duomenys. – 2001–2003.

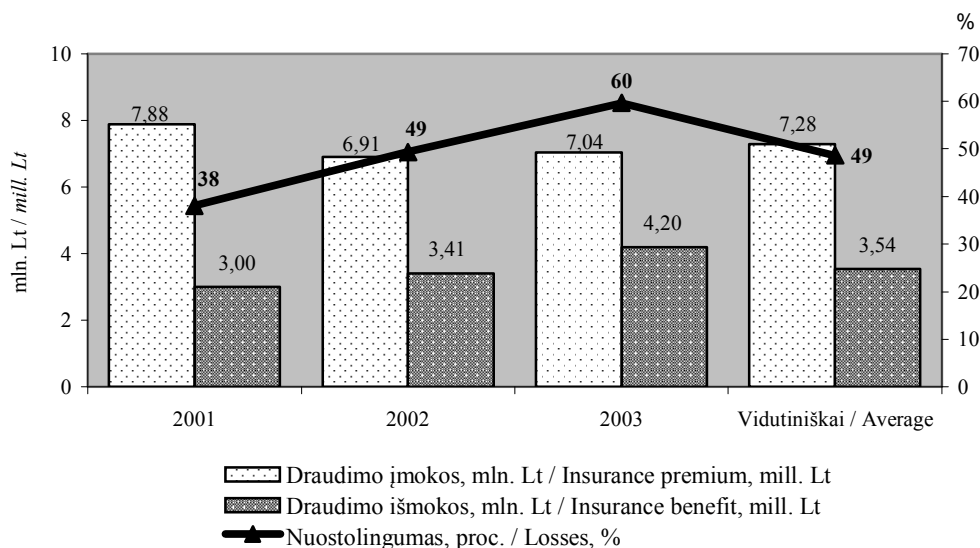
2003 metais pagal draudimo sutartis išmokėta 6 mln. Lt žaloms atlyginti. Trejų pastarųjų metų bendras žemės ūkio draudimo nuostolingumas respublikoje siekė 54 proc.

Populiariausia žemės ūkio draudimo rūšis Lietuvoje – gyvulių draudimas.

Gyvulių draudimas. Šiuo draudimu draudžiami visų rūšių gyvuliai (galvijai, arkliai, avys, ožkos, kiaulės), taip pat kailiniai žvėreliai, grynaveisliai šunys, bičių šeimos (aviliuose). Draudžiama nuo žuvimo dėl ligos, gamtinių jėgų ir nelaimingų įvykių, vagystės, vandalizmo.

Gyvuliai taip pat draudžiami dėl priverstinio skerdimo, kai gresia neišvengiamas nugaišimas, ir tai patvirtina veterinarijos gydytojo pažyma.

Gyvuliai draudžiami sutarta su draudiku bei draudėjo pasirinkta suma, tačiau ne didesne nei rinkos verte sutarties sudarymo dieną. 2003 metais sudaryta daugiau nei 38 tūkst. gyvulių draudimo sutarčių, t. y. 35 proc. mažiau nei 2001 metais (59 tūkst. sutarčių). Vertine išraiška 2003 metais įmokų surinkta 11 proc. mažiau nei 2001 metais. Gyvulių draudimo rinkos pagrindiniai rezultatai 2001–2003 metais pateikti 1.19 paveiksle.

1.19. pav. Gyvulių draudimas 2001–2003 metais

Fig. 1.19. Insurance of livestock in 2001–2003

Šaltinis: Lietuvos draudimo bendrovių duomenys. – 2001–2003.

Vis didesnę reikšmę gyvulių draudimui skiria stambios žemės ūkio įmonės. 2003 metais sudaryta 90 sutarčių, apdraudžiant didelių kompleksų gyvulius, tuo tarpu 2002 metais buvo sudaryta tik 51 tokia sutartis.

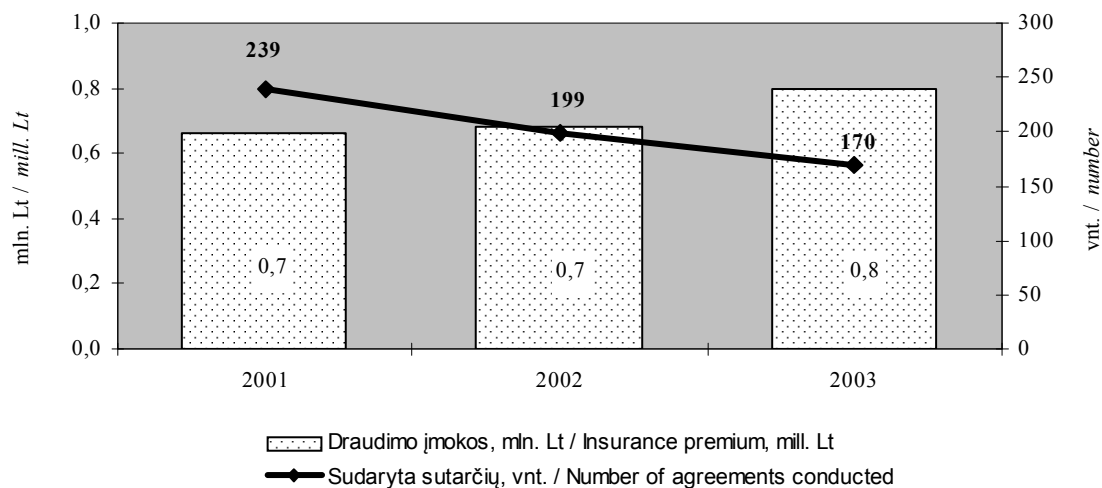
Remiantis draudimo bendrovių duomenimis, nustatyta, kad gyvulių draudimo nuostolingumas vidutiniškai respublikoje per 2001–2003 metus siekė 48 proc. 2002 metais išmokų padaugėjo dėl nepalankių gamtinių sąlygų (didelės sausros vasarą), o nesukaupus pakankamai sausų pašarų žiemai, padaugėjo ir draudiminių įvykių 2003 metais.

Derlius draudimas. Šiuo metu derlių draudžia tik viena draudimo bendrovė Lietuvoje – UAB „NORD/LB draudimas“. Bendrovė šią paslaugą pradėjo teikti nuo 1998 metų. Šia draudimo rūšimi galima apdrausti bet kokių augalų pasėlius ir derlių nuo gamtos jėgų poveikio. Apdraudžiami daugiamečiai sodiniai ir miškas.

Derlius draudžiamas, sudygus pasėliui. Draudimo sutartis sudaroma augalų vegetaciniam laikotarpiui, o augalams, kurie auginami nepertraukiamu ciklu, – bet kuriam laikotarpiui iki vienerių metų arba, papildomai sutarus, ir ilgesniam laikotarpiui. Sutartis galioja draudimo liudijime nurodytoje vietovėje ir sklype apdraustiems augalams, kurie iki sutarties įsigaliojimo buvo visiškai sveiki ir nepažeisti.

Derlius draudžiamas su draudėju sutarta draudimo suma, artima vietovės, kurioje yra draudžiamas derlius, vidutinei pastarųjų penkerių metų atitinkamos rūšies derliaus vertei, pagrįstai statistiniais ar mokslo įstaigos duomenimis.

1.20 pav. Pasėlių draudimas 2001–2003 metais

Fig. 1.20. Insurance of crops in 2001–2003

Šaltinis: UAB „NORD/LB draudimas“ duomenys. – 2001–2003.

2003 metais UAB „NORD/LB draudimas“ su žemės ūkio subjektais sudarė 170 sutarčių, iš jų 38 su žemės ūkio bendrovėmis. 2003 metais sutarčių buvo sudaryta 15 proc. mažiau negu 2001-aisiais. Derliaus draudimas yra orientuotas į specializuotus augalininkystės žemės ūkio subjektus. Daugiausia sutarčių sudaryta su rapsų (135 sutartys), linų ir javų (po 13 sutarčių) augintojais. Derliaus draudimo įmokų 2003 metais gauta 18 proc. daugiau negu 2002 metais ir 21 proc. daugiau nei 2001-aisiais. 2003 metais daugiausia išmokėta rapsų bei linų augintojams.

Derliaus draudimo rūšis yra labai sudėtinga ir rizikinga, todėl kitos draudimo bendrovės neskuba pradėti drausti žemės ūkio augalų derliaus ar miško. Miško draudimas Lietuvoje visai nepopuliarus. Per pastaruosius trejus metus sudaryta tik 12 miško draudimo sutarčių, iš jų 10 – 2003 metais.

Turto draudimas. Šiuo draudimu draudžiami pastatai, žemės ūkio technika, įrengimai ir inventoriai, žemės ūkio gamybos atsargos.

Žemės ūkio technika draudžiama nuo avarijų, dėl gamtinių jėgų poveikio, gaisro bei trečiųjų asmenų nusikalstamos veiklos padarytų nuostolių, vagystės.

Pastatai, žemės ūkio veikloje naudojami įrengimai ir inventoriai, žemės ūkio atsargos draudžiamos nuo gaisro, sprogimo, gamtinių jėgų poveikio, vagystės, vandalizmo. Taip pat padengiami nuostoliai, atsiradę dėl vandens poveikio (šildymo sistemos, vandentiekio, kanalizacijos tinklų avarijos, vandens prasiskverbimo iš gretimų patalpų).

Žemės ūkio turtą galima apsidrausti AB „Lietuvos draudimas“, UAB „NORD/LB draudimas“, UAB „Ergo Lietuva“, ADB „Snoro garantas“, savai gę žemės ūkio techniką – UAB „BTA draudimas“.

Remiantis draudimo bendrovių pateiktais duomenimis, per 2003 metus buvo sudaryta 1415 žemės ūkio subjektų turto draudimo sutarčių. Draudimo įmokų gauta 1072 tūkst. Lt, o išmokėta 426 tūkst. Lt. Ši draudimo rūšis pastaraisiais metais vis populiarėja, kasmet sudaroma vis daugiau turto draudimo sutarčių, surenkama daugiau draudimo įmokų.

Eksporto ir importo draudimas. Tai viena veiksmingiausių eksporto rėmimo priemonių, leidžianti eksportuotojams įgyti konkurencinį pranašumą užsienio rinkose. Prekinio kredito draudimas taikomas ir mažinant neatsiskaitymų riziką šalies viduje. Daugelis žemės ūkio produkcijos gamintojų parduoda savo produkciją, taikydami atidėtus apmokėjimus. Todėl pasitaiko atvejų, kad pirkėjai jiems nesumoka dėl bankroto ar tyčinio nemokėjimo.

Šių rizikų valdymu užsiima UAB draudimo įmonė „Lietuvos eksporto ir importo draudimas“, kuri draudžia prekinis ir finansinius kreditus.

2002 metais bendrovė sudarė 87 eksporto prekinio draudimo sutartis su žemės ūkio ir maisto produktų eksportuotojais – savo šakos lyderiais (37 sutartys – su EBPO valstybėmis, 50 sutarčių – su kitomis valstybėmis). 2003 metais sudarytos 5 eksporto prekinio kredito sutartys, surinkta beveik 58 tūkst. Lt draudimo įmokų.

Valstybės parama. Siekdama suaktyvinti žemės ūkio draudimo rinką, valstybė skiria paramą iš nacionalinio biudžeto. Tam tikslui iš nacionalinio biudžeto už žemės ūkio subjekto apdraustą turtą nelaimės atveju skiriama iki 60 proc., o už neapdraustą – iki 25 proc. padarytos žalos dydžio parama. Taip pat numatyta, kad žemės ūkio subjektams, apdraudusiems pastatus, žemės ūkio techniką, gyvulius, paukščius, pasėlius bei kitą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą (išskyrus gyvenamuosius namus ir lengvuosius automobilius) savanorišku draudimu, kompensuojama iki 45 proc. draudimo įmokų sumos. Dalinio draudimo įmokų kompensavimo priemonė pradėta taikyti nuo 1999 metų.

Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenimis, 2003 metais daugiau žemės ūkio subjektų apsidraudė ir kreipėsi kompensacijų nei 2001–2002 metais. 2003 metais draudimo įmokų kompensacijoms panaudota 1315 tūkst. Lt, iš jų 635 tūkst. Lt buvo pervesta tiesiogiai draudimo įstaigoms, kurios, sudarydamos su žemės ūkio subjektais draudimo sutartis, darė 40 arba 45 proc. nuolaidą.

Lietuvai tapus ES nare, žemės ūkio draudimas turėtų suaktyvėti, nes konkurencingoje ES rinkoje žemės ūkio gamintojai bus suinteresuoti kuo labiau sumažinti netekties riziką ne tik dėl nepalankių gamtinių sąlygų, bet ir dėl nemokių užsienio ir vidaus rinkos pirkėjų, nenaudingų sandorių. Todėl 2004 metais draudimo įmokų daliniam kompensavimui skiriama 2 mln. Lt.

Lietuvos draudimo bendrovių pateiktų duomenų apie ūkininkų ir žemės ūkio bendrovių apdraustą derlių, mišką, gyvulius, turtą ir darbo priemones, eksportuojamą ar vidaus rinkoje parduodamą produkciją analizė rodo, kad ši sritis Lietuvoje dar nėra populiari. Tik nedidelė dalis žemės ūkio produkcijos gamintojų naudojami draudimo paslaugomis bei valstybės parama – daliniu draudimo įmokų kompensavimu. Vis dar išlieka skirtingas požiūris į šią draudimo sritį. Stambieji žemės ūkio produkcijos gamintojai greičiau suprato draudimo būtinumą ir labiau linkę naudotis draudimo kompanijų paslaugomis.

8. Svarbiausių žemės ūkio ir kaimo plėtros teisės aktų, priimtų rengiantis narystei ES, apžvalga

8. Review of the key legal acts on agriculture and rural development adopted in preparation for EU membership

Lietuvos rengimosi narystei ES metai pasižymėjo intensyviomis reformomis ekonomikos ir teisės srityse. Lietuvos Respublika įsipareigojo suderinti įstatymus ir kitus teisės aktus su ES teisės aktais.

1999 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos fitosanitarijos įstatymą, kurio tikslas – nustatyti prevencines priemones, kad į Lietuvos Respublikos teritoriją nebūtų įvežami ir nepaplistų augalams bei augaliniams produktams kenksmingi organizmai. Priėmus šį įstatymą buvo žengtas konkretus žingsnis, derinant Lietuvos Respublikos teisės aktus su ES teisės aktais, būtent su Tarybos direktyva 77/93/EEC dėl apsaugos nuo augalams arba augaliniams produktams kenksmingų organizmų įvežimo į valstybes nares priemonių.

2000 m. balandžio 6 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos pašarų įstatymą, kurio pagrindinis tikslas – nustatyti prekinių pašarų gamybos, laikymo, gabenimo, naudojimo, prekybos jais ir jų kokybės kontrolės teisinius pagrindus. Reikia pabrėžti, kad dauguma ES valstybių tokius įstatymus turi, o Lietuvoje pašarų įstatymo iki šiol nebuvo. Šis įstatymas susijęs su daugeliu ES direktyvų.

2000 m. birželio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimas nutarimu patvirtino Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategiją, kur nustatė žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptis 2000–2006 metams. Svarbiausias strategijos tikslas – sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei, socialinei kaimo plėtrai, gamtosaugai ir etnokultūrai, sudaryti sąlygas nuosekliai gerinti gyvenimo kokybę ir sėkmingai integruotis į ES.

2001 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos augalų sėklininkystės įstatymą, kuriuo yra reglamentuojama lauko, sodo ir daržo augalų sėklos, sodinamosios ir kitos dauginamosios medžiagos sertifikavimas, sertifikuotos ir nesertifikuojamos dauginamosios medžiagos tiekimas į rinką bei šios medžiagos įvežimo reikalavimai.

2001 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos augalų veislių apsaugos įstatymą, kuriuo reglamentuoti fizinių ir juridinių asmenų santykiai, susiję su augalų veislių teisine apsauga ir naudojimu. Šis įstatymas susijęs su Tarybos reglamentu Nr. 2100/94/EB dėl augalų veislių teisinės apsaugos Bendrijoje.

2002 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė labai reikšmingą žemės ūkiui Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymą. Šis įstatymas nustatė bendruosius žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos formavimo ir įgyvendinimo principus ir sudarė prielaidas įgyvendinti ES BŽŪP priemones, reglamentuoti kaimo plėtrą pagal Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo nuostatas.

2002 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos gyvūninės kilmės atliekų tvarkymo įstatymą. Šio įstatymo tikslas – reglamentuoti ir su ES teisės aktais suderinti gyvūninės kilmės atliekų, esančių Lietuvos Respublikos teritorijoje, prevenciją, surinkimą, saugojimą, gabenimą, perdirbimą, šalinimą, jų perdirbimo produktų realizavimą, apskaitą, taip pat nustatyti tokių atliekų tvarkymo finansines priemones, kad būtų išvengta atliekų neigiamo poveikio aplinkai ir žmonių bei gyvūnų sveikatai.

2003 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymą, kuriuo panaikino draudimą savivaldybėms ir Lietuvos juridiniams asmenims įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemę, vidaus vandenį, miškus ir suteikė teisę Lietuvos juridiniams asmenims įsigyti žemę nuosavybės teise tomis pačiomis sąlygomis kaip ir Lietuvos piliečiams. Įstatymu įtvirtintas nediskriminacinis žemės įsigijimo užsienio subjektams režimas, kuris užtikrina pagrindinių Europos Bendrijos laisvių – įsikūrimo laisvės, laisvo kapitalo bei asmenų judėjimo ir paslaugų teikimo laisvės funkcionavimą.

2003 m. sausio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinąjį įstatymą. Pakeitus Konstitucijos 47 straipsnį ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinį įstatymą, savivaldybės ir kiti Lietuvos juridiniai asmenys bei užsienio subjektai turės teisę įsigyti žemės ūkio paskirties žemę. Išplėtus galinčių įsigyti žemės ūkio paskirties žemę subjektų ratą, galėjo padaugėti atvejų, kai žemės ūkio paskirties žemė perkama perpardavimo tikslu ar naudojama ne pagal paskirtį. Siekiant išvengti tokių atvejų ir su tuo susijusių neigiamų padarinių, įstatyme nustatyta žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo sąlygos, maksimalus žemės ūkio paskirties žemės plotas, kurį gali įsigyti ir nuosavybės teise turėti fiziniai ir juridiniai asmenys, valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo sąlygos, nustatyti asmenys, kurie turi pirmumo teisę įsigyti žemės ūkio paskirties žemę. Šio įstatymo tikslas yra užtikrinti, kad Lietuvos nacionalinis turtas – žemės ūkio paskirties žemė – būtų naudojama racionaliai, sudarytos sąlygos žemės konsolidacijai.

2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo pakeitimo įstatymą, kuriuo nustatė užsienio subjektus, kuriems Lietuvoje gali būti leidžiama nuosavybės teise įsigyti žemę, vidaus vandenį ir miškus. Kartu nustatė sąlygas, tvarką ir apribojimus, kurių laikydamiesi užsieniečiai gali įsigyti nuosavybės teise žemę, vidaus vandenį ir miškus.

2003 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos augalų apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymą, kuris įsigalios nuo 2004 m. gegužės 1 d. Naujoji Augalų apsaugos įstatymo redakcija nustato fizinių ir juridinių asmenų veiklą, susijusią su augalų apsaugos produktų registracija, įvežimu, sandėliavimu, prekyba, naudojimu ir kontrole. Šiuo įstatymu siekiama užtikrinti Europos Tarybos direktyvos 91/414/EEB dėl augalų apsaugos produktų tiekimo į rinką taikymą.

2003 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos kvotinio cukraus gamybos mokesčio ir papildomo cukraus gamybos mokesčio įstatymą, kuris įsigalios nuo 2004 m. gegužės 1 d. Šiuo įstatymu įteisintas mokestis už baltąjį cukrų, pagamintą pagal Europos Komisijos Lietuvai suderėtą baltojo cukraus gamybos kvotą, ir nustatyta kvotinio baltojo cukraus gamybos mokesčio bei papildomo cukraus gamybos mokesčio mokėjimo tvarka, kontrolė ir atsakomybė pažeidus šį įstatymą. Be to, šis įstatymas skirtas užtikrinti Europos Tarybos reglamento Nr. 1150/2000 (EB, Euratomas), įgyvendinančio sprendimą 94/728 (EB, Euratomas) dėl Bendrijos nuosavųjų išteklių sistemos, Europos Tarybos sprendimo 2000/597 (EB, Euratomas) dėl Europos Bendrijos nuosavųjų išteklių sistemos, Tarybos reglamento (EB) Nr. 1260/2001 dėl bendro cukraus sektoriaus rinkų organizavimo ir Komisijos reglamento (EB) Nr. 314/2002, nustatančio išsamias kvotų sistemos taikymo cukraus sektoriuje taisykles, taikymą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. sausio 15 d. nutarimu Nr. 43 patvirtino Lietuvos Respublikos derybinę poziciją „Žemės ūkis“ (7 derybinis skyrius), kuriuo nustatė, kad Lietuvos Respublika pritaria visam *Acquis* žemės ūkio srityje ir bus pasirengusi įgyvendinti žemės ūkio *Acquis* reikalavimus nuo įstojimo į ES dienos. Taip pat nustatė prašomus pereinamuosius laikotarpius ir techninius pritaikymus. Vėliau šis nutarimas, atsižvelgiant į derybų rezultatus ir Europos Komisijos rekomendacijas, buvo tikslinamas ir keičiamas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 264 buvo patvirtintas Cukraus režimas, reglamentuojantis valstybės institucijų ir cukraus rinkos dalyvių santykius, įgyvendinant Lietuvos Respublikos cukraus įstatymą pasirengimo stoti į ES laikotarpiu.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama įgyvendinti ES reikalavimus atitinkančią žemės ūkio paramos administravimo sistemą, 2002 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 178 įsteigė valstybės įmonę Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centrą bei nustatė pagrindines šios įmonės funkcijas.

Įgyvendindama Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. rugpjūčio 27 d. priėmė nutarimą Nr. 1351 „Dėl Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo verslo registro įsteigimo ir jo nuostatų patvirtinimo“. Registro paskirtis – rinkti, kaupti, apdoroti, atnaujinti, sisteminti, saugoti ir teikti duomenis apie žemės ūkio ir kaimo valdas. Čia kaupiama informacija apie žemės ūkio produkcijos gamintojus ir alternatyvos žemės ūkiui veiklos subjektus, jų žemės ūkio ir kaimo valdas bei valdų struktūrą. Ši informacija būtina, formuojant ir įgyvendinant ES BŽŪP priemones.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. rugpjūčio 26 d. nutarimu Nr. 1076 patvirtino Valstybinę vandenų taršos iš žemės ūkio šaltinių mažinimo programą, kuri parengta remiantis Tarybos direktyva 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių. Šios programos tikslas – įgyvendinti Nitratų direktyvą, mažinti vandenų taršą, daugiausia dėmesio kreipti į nitratus ir kitus cheminius veiksnius, galinčius pakenkti gyventojų sveikatai, biologinei įvairovei, pažeisti tradicinį kraštovaizdį, taip pat apsaugoti Lietuvos Respublikos vandens telkinius nuo eutrofikacijos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, atsižvelgdama į 1999 m. gegužės 17 d. ES Tarybos reglamento (EB) Nr. 1257/1999, taip pat Lietuvos stojimo į ES sutarties II priedo 6 skyriaus „Žemės ūkis“ nuostatas, 2003 m. spalio 22 d. nutarimu Nr. 1317 pritarė Kaimo plėtros 2004–2006 metų plano, pagal kurį numatoma palaipsniui įgyvendinti ES BŽŪP, pagrindinėms nuostatomis.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. 1567 „Dėl tiesioginių išmokų žemės ūkio veiklos subjektams teikimo 2004 metais“ nustatė, kad 2004 metais Lietuvos žemės ūkio veiklos subjektų tiesioginėms išmokoms skiriamos lėšos sudaro 55 proc. ES tiesioginių išmokų dydžio bei kad Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo lėšos, atitinkančios 25 proc. ES rėmimo tiesioginėmis išmokomis dydį, skirstomos ir administruojamos, taikant vienkartinės tiesioginės išmokos schemą, mokant už žemės ūkio naudmenų hektarą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gruodžio 23 d. nutarimu Nr. 1666 „Dėl pasirengimo administruoti Europos Sąjungos žemės ūkio ir žuvininkystės prekybos sistemos priemonės“ paskirstė funkcijas tarp institucijų, dalyvaujančių administruojant ES *Acquis* žemės ūkio ir žuvininkystės prekybos srityje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gruodžio 24 d. nutarimu Nr. 1679 pritarė suderintam su Europos Komisija Lietuvos 2004–2006 metų Bendrojo programavimo dokumento projektui. Žemės ūkio sektoriui skirtas Bendrojo programavimo dokumento 4 prioritetas – Kaimo plėtra ir žuvininkystė. Pagrindinis šio prioriteto tikslas – remiantis gamtiniais ištekliais ir gyventojų tradicijomis, sukurti pažangų žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektorių, investuojant į alternatyvią veiklą bei tradicinį ūkininkavimą ir į ekonominę veiklos įvairinimą, siekiant sušvelninti neigiamus socialinius bei ekonominius padarinius, kuriuos kaimo ir pajūrio vietovėse sukėlė ūkio modernizavimo procesai.

Žemės ūkio ministras 2001 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. 243 patvirtino Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos informacinės sistemos nuostatus. Nuo įstojimo į ES dienos Lietuva turi būti pasirengusi teikti informaciją Europos Komisijai apie pagrindinių žemės ūkio ir maisto produktų kainas ir kiekius Lietuvos vidaus rinkoje. Pagal visų ES šalių pateiktą informaciją apskaičiuojama ES šalių vidutinė konkretaus produkto kaina, kurios lygis yra svarbus rodiklis, priimant sprendimus dėl intervencinių priemonių taikymo būtinumo bendrojoje ES rinkoje.

Žemės ūkio ministras 2002 m. birželio 14 d. įsakymu Nr. 224 patvirtino Pieno kvotų sistemos įdiegimo principus, kuriais buvo siekiama sudaryti teises sąlygas įgyvendinti pieno kvotų administravimo sistemą, atitinkančią ES teisės aktų nuostatas. Šis įsakymas buvo pripažintas netekusiu galios 2003 m. lapkričio 20 d. įsakymu Nr. 3D-495 „Dėl Pieno gamybos kvotų sistemos įdiegimo ir administravimo taisyklių“. Pastaruoju įsakymu patvirtintų taisyklių tikslai – įdiegti nuo narystės ES datos pieno gamybos kvotų sistemą, atitinkančią ES teisės aktų reikalavimus, nustatyti reikalavimus gamintojams, supirkėjams, užtikrinti, kad į rinką pieną tiekėtų tik tie gamintojai, kurie turi pieno gamybos kvotas.

Žemės ūkio ministras 2002 m. liepos 2 d. išleido įsakymą Nr. 248 „Dėl žemės sklypų tapatybės nustatymo sistemos įgyvendinimo“. Žemės sklypų tapatybės nustatymo sistemos paskirtis – įgyvendinti Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo lėšų administravimo ir kontrolės sistemą pagal ES reikalavimus.

Žemės ūkio ministras 2002 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. 399 „Dėl integruotos administravimo ir kontrolės sistemos įgyvendinimo“ patvirtino šios sistemos įgyvendinimo tvarką. Sistemos paskirtis – įgyvendinti Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo lėšų administravimo ir kontrolės sistemą pagal ES reikalavimus. Pretenduoti ir gauti tiesiogines išmokas galima, kai šalyje yra tinkamai funkcionuojanti Integruota administravimo ir kontrolės sistema.

Žemės ūkio ministras 2003 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 3D-133 patvirtino Ekologinio žemės ūkio informacinės sistemos steigimo ir administravimo nuostatus, kurių tikslas – reglamentuoti ekologinio žemės ūkio informacinės sistemos steigimo ir administravimo tvarką. Šie nuostatai parengti vadovaujantis Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymu Europos Tarybos reglamentu (EC) Nr. 2092/91 „Dėl ekologiškos žemės ūkio produkcijos gamybos ir žemės ūkio ir maisto produktų ženklavimo“.

Žemės ūkio ministras 2003 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. 3D-234 patvirtino naują Gyvulių registravimo ir identifikavimo taisyklių redakciją. Šios taisyklės reglamentuoja Lietuvos Respublikoje laikomų galvijų, avių, ožkų ir kiaulių registravimo ir identifikavimo sistemos įgyvendinimo tvarką. Ši sistema yra Integruotos administravimo ir kontrolės sistemos dalis.

Žemės ūkio ministras 2003 m. spalio 9 d. įsakymu Nr. 3D-420 patvirtino Bulvių krakmolo gamybos kvotų paskirstymo taisyklės. Šios taisyklės parengtos įgyvendinant Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymo nuostatas bei Europos Tarybos reglamentus.

9. Institucinė plėtra

9. Institutional development

Nacionalinė *Acquis* priėmimo programa yra pagrindinis Lietuvos pasirengimo narystei ES dokumentas, pagal kurį įgyvendinama šalies integracija bei vykdomas atliekamų darbų monitoringas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1196 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ pavedė vykdyti Žemės ūkio ministerijai kartu su Valstybine maisto ir veterinarijos tarnyba bei Aplinkos ministerija Teisės derinimo ir *Acquis* įgyvendinimo priemonių planus, susijusius su žemės ūkio ir kaimo plėtra. Šie planai yra sudedamoji Vyriausybės programos dalis. Jiems priklauso 158 Lietuvos pasirengimo narystei ES programos: 91 Teisės derinimo priemonė ir 67 *Acquis* įgyvendinimo priemonės.

2002 m. vasario 27 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu Nr. 300 patvirtino įgyvendinimo priemones 2002 metams, 2003 m. kovo 5d. nutarimu Nr. 292 – įgyvendinimo priemones 2003 metams. Reikia paminėti, kad siekiant sėkmingai įgyvendinti programą, 2003 metais šios priemonės jau buvo nuolat koreguojamos pagal ES priimamus įvairius teisės aktus bei pasiektus įgyvendinimo rezultatus. Minėtų priemonių įgyvendinimas buvo finansuojamas iš valstybės biudžeto ir PHARE lėšų (šios programos lėšos buvo naudojamos vykdant Dvynių ir techninės pagalbos projektus bei investicinius projektus, susijusius su funkcijų vykdymu, įgyvendinant *Acquis*). Nuoseklus darbas sudarė prielaidas priimti sprendimą dėl ES teisės (*Acquis communautaire*) perkėlimo į Lietuvos Respublikos nacionalinę teisę ir jos įgyvendinimo tvarkos bei pradėti kurti šiam tikslui skirtą informacinę sistemą.

2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo pagrindinis dokumentas – Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, kuris suderino nacionalinės teisės nuostatas su ES teise žemės ūkio ir kaimo plėtros srityje. Per visą parengiamąjį laikotarpį priimta 15 įstatymų bei įstatymų pakeitimų, 20 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, 220 žemės ūkio ministro įsakymų ir 95 kiti teisės aktai. Pagrindinės priemonės, skirtos pasirengti ES bendrajai žemės ūkio politikai įgyvendinti: Integruotos administravimo ir kontrolės sistemos (IAKS) tolesnė plėtra ir tobulinimas bei veterinarinius ir fitosanitarinius reikalavimus įgyvendinančių institucijų stiprinimas.

Pagrindinė IAKS institucija – Nacionalinė mokėjimo agentūra (NMA). Apskričių Kaimo plėtros programų skyriai buvo pertvarkyti į NMA struktūrinius padalinius, stiprinamas agentūros centrinis aparatas, vyko parengiamieji informacinių sistemų EAGGF ir FIG priemonėms administruoti kūrimo darbai, atlikta pastato rekonstrukcija. Sistemos kūrimo klausimais NMA pavaldi VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras. Centras tvarko Žemės ūkio ir kaimo verslo registrą, gyvulių ir žemės sklypų registrus bei kaupia kitą informaciją, reikalingą ES struktūrinių fondų ir nacionalinio biudžeto paramai administruoti. Sukurta Lietuvos teritorijos žemės sklypų identifikavimo ir registravimo sistemos duomenų bazė, baigta kurti Lietuvos

Respublikos teritorijos skaitmeninė grafinių duomenų bazė GDB 10LT. Siekiant sustiprinti regioninę administravimo grandį, dar 2002 metais buvo nupirkta kompiuterinė technika bei periferinė įranga, kurios dalis perduota savivaldybėms.

Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, organizuodama gyvūnų apsaugą nuo užkrečiamųjų ligų ir tokių ligų židinių likvidavimą bei užtikrindama gyvūnų gerovę, sėkmingai įgyvendina maisto kokybės gerinimo ir saugos užtikrinimo priemones visais maisto tvarkymo etapais (nuo maistui skirtų augalų ir gyvūnų auginimo iki maisto tiekimo vartotojams).

2002 metais buvo akredituotos Maisto tyrimų instituto laboratorija, Visuomenės sveikatos centro mikrobiologijos laboratorija. Nacionalinė veterinarijos laboratorija 2003 metų balandžio mėnesį akredituota ir pagal LST EN ISO 17025 standartą. Šios laboratorijos atlieka fizikinius ir cheminius bei mikrobiologinius gyvūninių maisto produktų ir kai kurių negyvūninių maisto produktų ir pašarų tyrimus. 2004 metais planuojama akredituoti Klaipėdos apskrities valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos laboratoriją.

Pasienio ir transporto valstybinė veterinarijos tarnyba vykdo pasienio veterinarinę kontrolę. Numatyta įsteigti 12 veterinarijos postų, atitinkančių ES reikalavimus. 2001 metais įsteigti Medininkų ir Lavoriškių kelio veterinarijos postai, 2002 metais – Šalčininkų kelio bei geležinkelio, Kybartų kelio bei geležinkelio, 2003 metais – Kenos ir Pagėgių geležinkelio, Panemunės kelio, Molo ir Pilies (jūrų uosto), 2004 metais bus baigti Vilniaus oro uosto ir Malkos (Klaipėda) veterinarijos postai. Ypatingas dėmesys visu pasirengimo stoti į ES laikotarpiu buvo skiriamas specialistų mokymui dirbti pasienio postuose.

Valstybinė augalų apsaugos tarnyba atlieka augalų fitosanitarinę kontrolę, augalų apsaugos stebėseną ir apie augalų būklę bei apsaugos būdus informuoja žemės ūkio produkcijos gamintojus. Tarnyba vykdo importuojamų augalinių produktų kontrolę bei karantininių organizmų nacionalinę priežiūrą. 2002 metų pavasarį pradėta privalomoji importuojamų, eksportuojamų bei vidaus rinkai teikiamų šviežių vaisių ir daržovių kokybės reikalavimų kontrolė. Šiai funkcijai vykdyti pagal specialią programą buvo mokomi inspektoriai, jiems nupirkta produktų kokybės tyrimo įranga. Vykdamas PHARE projektą, buvo atnaujinta tarnybos materialinė bazė, mokomi darbuotojai, todėl Fitosanitarinių tyrimų laboratorijos galimybės padidėjo 3 kartus. 2003 metais siekiant efektyvinti kontrolės sistemą, 22 valstybiniai augalų apsaugos inspektoriai pradėjo dirbti Valstybinėje augalų apsaugos tarnyboje, jie aprūpinti moderniomis darbo priemonėmis. 2003 metais užbaigtos sklypo karantininio šiltnamio statybos derinimo procedūros, pasirašyta sutartis, leidžianti pradėti statybą.

Įgyvendinant Pasienio kontrolės punktų plėtros strategiją, 2002 metais buvo pastatyti šeši fitosanitarinių postai: Kybartų (kelio ir geležinkelio), Klaipėdos jūrų uosto, Šalčininkų (kelio) ir Kenos (geležinkelio), o 2003 metais – Medininkų ir Lavoriškių pasienio kontrolės punktų fitosanitarinių postai (finansuojama iš valstybės biudžeto ir PHARE lėšų). Medininkų ir Lavoriškių postų statyba buvo baigiamasis fitosanitarinio sektoriaus pasirengimo ES išorinių sienų kontrolei etapas.

2002 metais buvo stiprinamos ir kitos institucijos, susijusios su *Acquis* programos įgyvendinimu. VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra bei Žemės ūkio rūmai rengė rinkos informacinę sistemą apie žemės ūkio ir maisto produktus (šios institucijos – sistemos tvarkytojai) bei juos apibūdinančių rinkos monitoringo rodiklių sistemą. PHARE lėšomis institucijos buvo aprūpintos papildoma kompiuterine ir programine įranga. Dėl kylančių nesutarimų tarp minėtų institucijų buvo patikslinti šios informacinės sistemos nuostatai. Sistemos koordinatoriaus funkcijos pavestos VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo plėtros centrui,

sistemos tvarkytojo dalinės teisės suteiktos Lietuvos žemės ūkio universitetui. Tačiau ir šio sprendimo nepakako, kad veikla būtų efektyvi, nesutarimų tarp duomenų tvarkytojų nemažėjo. Taigi per 2003 metus subrendo poreikis dar kartą patikslinti žemės ūkio ir maisto produktų rinkos informacinės sistemos organizacinę struktūrą. Tai atlikta 2004 metų pradžioje.

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas ir Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba, atsakingi už žemės ūkio produkcijos gamintojų ūkių apskaitos duomenų tinklo (ŪADT) sukūrimą bei plėtrą, iš PHARE lėšų buvo papildomai aprūpinti kompiuterine technika, programine įranga ir kita organizacine technika. Tai leidžia pagerinti ūkininkų buhalterinės apskaitos tvarkymą, padidinti tiriamų ūkių respondentų skaičių ir gaunamos informacijos srautą, pagreitinti jos apdorojimą centrinėje duomenų bazėje. 2003 metais įvykęs Visuotinis žemės ūkio surašymas sudarė prielaidas nustatyti gamintojų struktūrą bei toliau tobulinti ūkių duomenų tinklo sistemą.

PHARE parama 2002–2003 metais buvo suteikta ir kitoms institucijoms. Rekonstruotas Valstybinės sėklų ir grūdų tarnybos pastatas Vilniuje, pritaikant jį sėklų ir grūdų kokybės tyrimų laboratorijų įrengimui ir modernizavimui pagal tarptautinius reikalavimus. Stiprinant tarnybos administracinius gebėjimus, papildomai buvo mokomi specialistai. Atnaujinta Valstybinės gyvulių veislininkystės priežiūros tarnybos bazė (kompiuteriai, biuro baldai, nauji automobiliai). Renovuoti Valstybinės kiaulių veislininkystės stoties kontrolinio penėjimo tvartai pagal ES reikalavimus, modernizuota skerdenų kokybės vertinimo laboratorija. Valstybinis augalų veislių tyrimo centras įsigijo modernios technikos ir įrangos, veislių bandymų duomenų apdorojimo kompiuterines programas, mokė specialistus. Iš dalies renovuota Lietuvos veterinarijos akademijos mėsos tyrimų laboratorija.

2003 metais VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra ypač daug dėmesio skyrė instituciniams gebėjimams sustiprinti. Pagal PHARE projektą agentūrai buvo suteikta gana didelė parama. Ji skirta tinkamai pasirengti žemės ir maisto ūkio produktų intervencinėms priemonėms, importo ir eksporto licencijoms bei eksporto subsidijoms administruoti. Buvo parengti reikalingi dokumentai, padidintas darbuotojų skaičius, jie parengti vykdyti naujas agentūros funkcijas (produktų vidaus rėmimo schemos ir vartojimo skatinimo programos, intervencinės priemonės).

Apibendrinant PHARE programos paramos dydį ir svarbą, reikia pažymėti, kad 2000 metais buvo skirta 6,5 mln. eurų, 2001 metais – 3 mln., 2002 metais – 11,26 mln., 2003-aisiais – 16,236 mln. eurų. ES parama sudarė apie 75 proc. vykdytų investicinių projektų vertės.

2002–2003 metais suaktyvėjo ir nevyriausybių, žemės ūkio produkcijos gamintojams atstovaujančių, organizacijų veikla. Vis didesnis vaidmuo tenka Žemės ūkio rūmams, vienijantiems daugiau negu 100 įvairių gamintojų ir perdirbėjų asociacijų, draugijų bei sąjungų. Žemės ūkio rūmai – savanoriškas žemės ūkio produkcijos gamintojų, perdirbėjų, prekyautojų ir paslaugų tiekėjų interesams atstovaujančių ne pelno organizacijų susivienijimas, apimantis visą Lietuvos teritoriją ir padedantis įgyvendinti žemdirbių savivaldą. Vykdamas Žemdirbių ir kaimo vietovių gyventojų informavimo rengiantis narystei ES programą, Žemės ūkio rūmai buvo vieni iš iniciatorių bei pagrindinių vykdytojų.

Pasirengimo narystei ES laikotarpiu steigėsi įvairios ne pelno organizacijos bei viešosios įstaigos. 2003 metais ypač aktyviai kūrėsi kaimo bendruomenės, vienijančios žemės ūkio darbuotojus bei kaimo gyventojus ir padedančios joms spręsti verslo organizavimo ir socialines problemas.

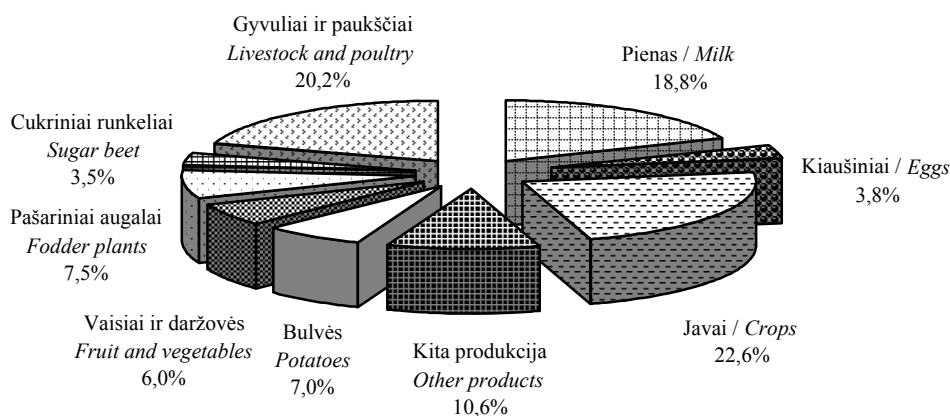
II. LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO APŽVALGA

II. AN OVERVIEW OF LITHUANIAN AGRICULTURE

2. Bendroji žemės ūkio produkcija

2. Gross agricultural production

2003 metais bendroji žemės ūkio produkcija veikusiomis kainomis siekė 4,1 mlrd. Lt. Apie 60 proc. jos sudarė augalininkystės produkcija. Didžiausia bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės dalis sukuriama javų, pieno bei gyvulių ir paukščių auginimo sektoriuose (2.1 pav.).

2.1 pav. Bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūra 2003 metais

Fig. 2.1. Structure of gross agricultural production in 2003

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

2003 metais javų sektoriuje didžiausią dalį produkcijos sudarė kviečiai, gyvulių bei paukščių – kiaulės. Augalų, skirtų perdirbti, sektoriuje dominuoja cukriniai runkeliai – per 48 proc.

Pažymėtina, kad per 73 proc. visų žemės ūkio produktų vertės sudaro produktai, kurie yra bendrosios rinkos reguliavimo objektas: javai, cukriniai runkeliai, linai, bulvės krakmolui, pienas, galvijai, avys. Palyginti su ES šalimis narėmis ir kandidatėmis – tai mažiausia dalis. ES narėse adekvačių produktų dalis sudaro vidutiniškai 79 proc., šalyse kandidatėse – 83 proc.

2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, žemės ūkio produkcijos gamybos apimtis palyginamosiomis kainomis padidėjo 2 proc., tačiau tendencijos pasikeitė. 2002 metais sparčiau didėjo augalininkystės (9 proc.), lėčiau – gyvulininkystės produkcijos apimtys (7 proc.), o 2003 metais gyvulininkystės didėjo 8 proc., o augalininkystės sumažėjo 2 proc. Tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės sektoriuose vienų rūšių produkcijos

gamyba didėjo, kitų mažėjo. Augalininkystės sektoriuje daugiausia padidėjo daržovių (2 kartus), rapsų (13 proc.) produkcijos apimtys, sumažėjo pašarinių augalų (17 proc.) ir cukrinių runkelių (7 proc.), bulvių (6 proc.) produkcijos apimtys. Gyvulininkystės sektoriuje daugiausia padidėjo mėsos (13 proc.) ir pieno (5 proc.) produkcijos gamybos apimtys.

Žemės ūkio produkcijos gamybos apimtis ir struktūrinius pokyčius lemia nuolat besikeičianti rinkos konjunktūra. Žemės ūkio produkcijos supirkimų apimtys per pastaruosius penkerius metus kito netolygiai (2.1 lentelė).

2.1 lentelė. Žemės ūkio produkcijos supirkimų apimtys 1999–2003 metais, tūkst. t
Table 2.1. Purchase quantities of agricultural products in 1999–2003, in thou. tons

Produktai / Products	1999	2000	2001	2002	2003
Grūdai / Grain	646,9	565,9	679,6	697,9	828,9
Linų pluoštas / Flax fibre	4,2	6,9	4,0	6,2	9,9
Cukriniai runkeliai / Sugar beet	852,3	864,9	880,4	1051,5	995,0
Rapsai / Rape	89,3	42,0	41,4	96,3	89,4
Daržovės / Vegetables	17,7	9,3	11,8	13,9	21,6
Vaisiai ir uogos / Fruit and berries	52,9	66,8	67,5	37,6	75,4
Gyvuliai ir paukščiai (gyv. sv.) Livestock and poultry (live weight)	171,2	153,3	127,1	139,7	179,1
Pienas (perskaičiuotas į bazinį riebumą) Milk (basic fatness)	1207,3	1100,7	1152,8	1140,8	1225,1
Kiaušiniai, mln. / Eggs, mill.	461,0	440,8	480,8	521,2	483,8

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkio produkcijos supirkimas 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
 Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Žemės ūkio produktų vidutinės supirkimo kainos 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, sumažėjo 9,4 proc. Kainų indeksų kitimo tendencijos per visą analizuojamąjį laikotarpį buvo skirtingos: 1999 ir 2002 metais tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės produktų vidutinių kainų indeksas mažėjo, o 2001 metais didėjo. 2000-aisiais mažėjo augalininkystės, didėjo gyvulininkystės produktų kainų indeksai, o 2003 metais atvirkščiai – didėjo augalininkystės, mažėjo gyvulininkystės kainos. Augalininkystės produktų kainų indeksas padidėjo 5,9 proc., o gyvulininkystės sumažėjo 14,1 proc. Daugiausia pabrango agurkai (24 proc.), bulvės ir kiaušiniai (22 proc.), pomidorai (15 proc.), avižos (14 proc.), griekiai (12 proc.), linų pluoštas (8 proc.). Daugiausia atpigo galvijai (31 proc.), paukščiai (20 proc.), pienas (19 proc.), kopūstai (18 proc.), burokėliai (6 proc.).

Kaip rodo pastarųjų penkerių metų analizės duomenys, disproporcija tarp žemės ūkio produkcijos supirkimo ir materialinių išteklių kainų („kainų žirkklės“) palanki žemdirbiams buvo tik 2001 metais. Už parduotą žemės ūkio produkciją jos gamintojai galėjo įsigyti daugiau materialinių išteklių, nes jų kainos mažėjo, didėjant žemės ūkio produkcijos kainoms. 2003 metais, kaip ir 1999–2000 bei 2002 metais, bendrasis žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų indeksas buvo mažesnis už materialinių ir techninių išteklių kainų indeksą. 2003 metais kainų disproporcija teigiamai veikė augalininkystės ir neigiamai – gyvulininkystės produkcijos gamintojų veiklos rezultatus (2.2 lentelė).

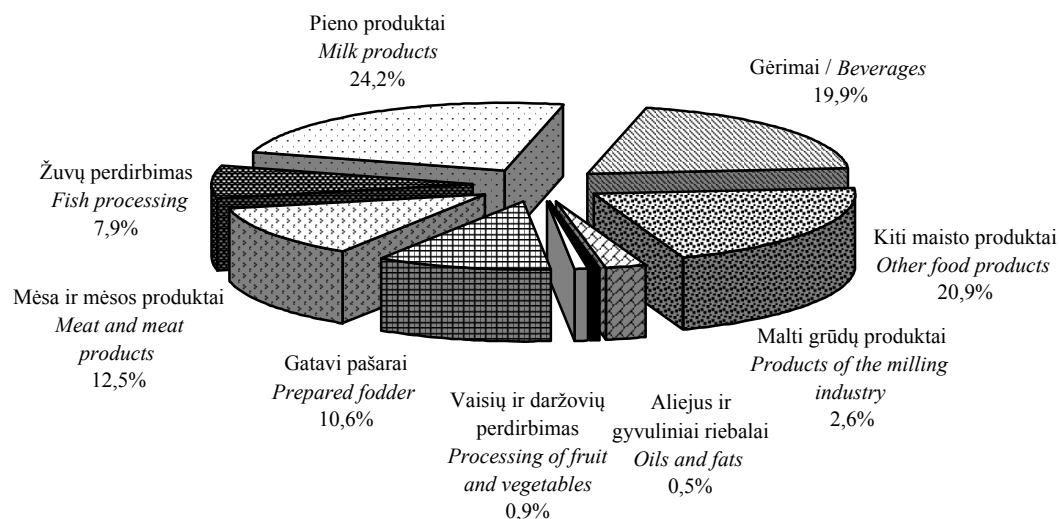
2.2 lentelė. Žemės ūkio produkcijos ir jai pagaminti reikalingų išteklių kainų indeksų dinamika 1999–2003 metais (palyginti su ankstesniais metais), proc.

Table 2.2. Dynamics of price indices of agricultural products and inputs (compared to previous year), in per cent

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
„Kainų žirkklės“ / „Price scissors“	79,0	82,8	115,7	90,6	93,5
Žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų indeksai: <i>Purchase price indices of agricultural products:</i>					
bendras / total	84,7	98,1	112,1	81,6	90,6
augalininkystės / crop products	88,0	84,1	116,3	89,4	105,9
gyvulininkystės / livestock products	83,7	102,5	111,1	79,5	85,9
Materialinių išteklių kainų indeksas <i>Price index of inputs</i>	107,2	118,5	96,9	90,1	96,8

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2003 m. sausio–gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Daugiausia visos maisto pramonės įmonių (be individualių) produkcijos rinkai tiekė pieno pramonės įmonės (2.2 pav.).

2.2 pav. Maisto pramonės produktų ir gėrimų pardavimų struktūra 2002 metais

Fig. 2.2. Structure of sales of the food industry in 2002

Šaltinis: Pramonė 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

2002 metais Lietuvos maisto produktų ir gėrimų pramonės sektoriuje beveik 66 proc. įmonių (be individualių) buvo nedidelės (mažos ir vidutinės), turinčios iki 50 darbuotojų. Tačiau jų parduotos produkcijos dalis visoje maisto produktų ir gėrimų pramonės prekinės produkcijos struktūroje sudarė tik 9 proc.

Apie 72 proc. visos maisto produktų ir gėrimų pramonės įmonių (be individualių) produkcijos buvo realizuojama vidaus rinkoje. Čia parduota daugiausia mėsos ir jos produktų, aliejaus, maltų grūdų produktų, krakmolo ir jo produktų, gėrimų pramonės gaminių. Užsienio šalyse daugiau negu vidaus rinkoje parduodama gatavų pašarų ir maisto gyvuliams, žuvų ir žuvų produktų.

Vienas maisto produktų ir gėrimų pramonės darbuotojas per 2002 metus pagamino produkcijos vidutiniškai už 119 tūkst. Lt. Tai tik 1,5 proc. daugiau negu 2001 metais. Santykinai nedidelį vidutinį maisto produktų ir gėrimų pramonės darbo našumo augimą lėmė jo sumažėjimas pagrindiniuose sektoriuose: pieno produktų (11 proc.), žuvų ir žuvų produktų paruošimo, perdirbimo ir konservavimo (10 proc.) bei mėsos ir mėsos produktų gamybos, paruošimo, perdirbimo ir konservavimo (6 proc.). Kituose sektoriuose darbo našumas didėjo, ypač sparčiai – aliejaus ir riebalų bei paruoštų pašarų gamybos įmonėse – atitinkamai 50 ir 49 proc. Daugiausia produkcijos vienas darbuotojas per metus pagamino gatavų pašarų ir maisto gyvuliams (374 tūkst. Lt) bei aliejaus ir riebalų gamybos (298,8 tūkst. Lt) įmonėse. Mažiau negu vidutiniškai produkcijos vienas darbuotojas pagamino vaisių ir daržovių perdirbimo (72 tūkst. Lt), mėsos bei jos produktų (99 tūkst. Lt) ir grūdų malimo produktų (100 tūkst. Lt) pramonėje.

2. Bendroji pridėtinė vertė ir pajamos žemės ūkyje

2. Gross value added and income in agriculture

Žemės ūkis – penktasis pagal dydį ekonomikos sektorius Lietuvoje. 2002 metais žemės ūkyje buvo pagaminta 6,3 proc. bendrosios pridėtinės vertės, jame dirbo 17 proc. darbuotojų. Didėja investicijos į žemės ūkį. 2002 metais investuota 48 proc. daugiau negu 2001-aisiais, 2003 metais – 23 proc. daugiau negu 2002-aisiais. Jų augimą palaiko ES fondų ir nacionalinio biudžeto parama. Makroekonomikos rodikliai apskaičiuojami, remiantis žemės ūkio ekonominėmis ir nacionalinėmis sąskaitomis. Integruotų ekonominių sąskaitų sistemos tikslas – pagal bendrą metodiką apskaičiuoti ES šalių ekonominius rodiklius, apibūdinančius žemės ūkio subjektų veiklos raidą ir būklę. Sąskaitos sudaromos ūkio ar šakos lygmeniu, balansiniu principu.

Pagrindinė žemės ūkio ekonominių sąskaitų paskirtis – analizuoti žemės ūkio produkcijos gamybos procesą, sukurtą pridėtinę vertę ir apskaičiuoti žemės ūkio subjektų gaunamas pajamas iš žemės ūkio veiklos. Žemės ūkio ekonominės sąskaitos yra tarpinės sąskaitos nacionalinėms sąskaitoms sudaryti. Nacionalinių sąskaitų sistema išsamiai apibūdina pagrindinius ekonominius reiškinius: gamybą, pajamas, vartojimą, kaupimą ir turtą. Vienas svarbiausių apibūdinančių rodiklių – bendroji pridėtinė vertė pagal sektorius arba bendroji pridėtinė vertė visos ekonomikos mastu. Žemės ūkio sąskaitos atitinka nacionalinių sąskaitų struktūrą, jų sudarymo taisykles ir metodus. Žemės ūkio ekonominės sąskaitos grindžiamos tarpusavyje susijusių sąskaitų seka ir suteikia galimybę fiksuoti ekonominius sandorius bei kitus pinigų srautus. Einamųjų sandorių sąskaitos parodo gamybą, pajamų paskirstymą ir jų naudojimą, pajamų kaupimą turto pavidalu.

Ekonominės analizės tikslais svarbu atskirti vertės tendencijas, kurios atsiranda dėl žemės ūkio produkcijos apimties pasikeitimų, nuo tų, kurios atsiranda dėl kainų pokyčių. Žemės ūkio ekonominių sąskaitų sekoje numatytas žemės ūkio produkcijos,

tarpinio vartojimo, pridėtinės vertės įvertinimas palyginamosiomis kainomis. Tokiu būdu pašalinami kainoms įtakos turintys veiksniai tarp bazinio ir einamojo laikotarpio.

Atlikti 1998–2002 metų žemės ūkio ekonominių sąskaitų skaičiavimai palyginamosiomis 2000 metų kainomis. Tai sudaro galimybes analizuoti žemės ūkio produkcijos apimtį, pridėtinės vertės pokyčius, eliminuojant kainų kitimą.

Lietuvos žemės ūkyje pagamintos augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos vertė 2002 metais, įvertinta 2000-ųjų metų kainomis, sudarė 4227,6 mln. Lt, pirminei žemės ūkio gamybai suteiktų paslaugų (žemės dirbimo, pasėlių priežiūros, gyvulių veisimo ir kt.) vertė – 31,4 mln. Lt, papildoma žemės ūkio gamybos subjektų vykdomos veiklos vertė (amatai, verslai, kaimo turizmas, maisto produktų perdirbimas ir kt.) – 58,4 mln. Lt (2.3 lentelė). Augalininkystė bendrojoje žemės ūkio ir papildomos veiklos produkcijos apimtyje 2002 metais sudarė 53 proc., gyvulininkystė – 45 proc., aptarnaujančios veiklos – 0,7 proc., papildoma veikla ir paslaugos – 1,3 proc. Taigi daugiau negu pusė žemės ūkio produkcijos vertės tenka augalininkystės produktams.

2.3 lentelė. Žemės ūkio ekonominių sąskaitų agreguoti duomenys palyginamosiomis 2000 metų kainomis, mln. Lt

Table 2.3. Aggregated data of economic accounts for agriculture at constant prices 2000, in mill. Litas

Rodikliai / Indicators	1998	1999	2000	2001	2002	2002, palyginti su 1998, %	2002, palyginti su 2001, %
Žemės ūkio produkcija: <i>Agricultural output:</i>	4877,7	4351,2	4188,0	3960,7	4227,6	86,7	106,7
augalininkystė / <i>crop output</i>	2713,6	2259,3	2329,7	2130,2	2252,6	83,0	105,7
gyvulininkystė / <i>animal output</i>	2094,6	2040,2	1797,8	1783,6	1943,6	92,8	109,0
aptarnaujanti veikla <i>agricultural services</i>	69,5	51,7	60,5	46,9	31,4	45,2	66,9
Papildoma veikla <i>Non-agricultural activity</i>	103,9	107,1	61,2	62,6	58,4	56,2	93,5
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	4981,6	4458,3	4249,2	4023,3	4286,0	86,0	106,5
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	3144,1	2598,5	2747,6	2850,3	2702,5	86,0	94,8
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	1837,5	1859,9	1501,6	1173,0	1583,5	86,2	135,0
Pagrindinio kapitalo panaudojimas <i>Consumption of fixed capital</i>	423,2	571,9	443,1	460,4	461,8	109,1	100,3
Grynoji pridėtinė vertė <i>Net value added</i>	1414,3	1288,0	1058,5	712,6	1121,7	79,3	157,4
Vienam SD* žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė, Lt <i>Nominal factor income per labour unit, Litas</i>	5156	5227	5669	4172	6211	120,5	148,9
Grynosios verslo pajamos <i>Net operating surplus</i>	901,8	843,7	665,6	430,1	824,1	91,4	191,6

* SD – sąlyginis darbuotojas.

Šaltinis: Žemės ūkio ekonominių sąskaitų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

2002 metais pastebimas žemės ūkio produkcijos gamybos pakilimas. Palyginti su 2001 metais, jos vertė 2000-ųjų metų kainomis išaugo 6,7 proc., augalininkystės – 5,7 proc., gyvulininkystės – 9,0 proc., bendroji žemės ūkio pridėtinė vertė – 35 proc. Palyginti su 1998-aisiais, žemės ūkio produkcijos apimtis gerokai sumažėjo – 13 proc. Produkcijos mažėjimą lėmė augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos gamybos apimčių mažėjimas. 2002 metais, palyginti su 1998-aisiais, grūdų išauginta 7,8 proc., bulvių – 17 proc., daržovių – 34 proc., mėsos (gyvuoju svoriu) – 20 proc., pieno – 8,2 proc. mažiau.

2002 metais gerokai padidėjo pagrindinių žemės ūkio augalų derlius. Grūdų – 8,5 proc., cukrinių runkelių – 20 proc., rapsų – 63 proc., bulvių – 45 proc. Tai lėmė išaugęs derlingumas ir kai kurių augalų pasėlių plotų pasikeitimas. Cukrinių runkelių derlius išaugo 20 proc. Tai lėmė 10 proc. padidėję jų plotai ir 8 proc. išaugęs jų derlingumas. Rapsų derliaus augimą lėmė net 65 proc. padidėjęs pasėlių plotas, o derlingumas buvo kiek mažesnis nei ankstesniais metais. Lyginant dvejų metų bulvių derlingumą, atrodo, kad 2002 metais jis išaugo rekordiškai – net 50 proc., nors vidutinis šalies bulvių derlingumas – 15,4 t/ha. Taigi tokį derlingumo augimą lėmė neįprastai mažas 2001 metų bulvių derlingumas.

Gyvulininkystės produkcijos gamintojams 2002 metai buvo sėkmingi. Mėsos (gyvuoju svoriu) gamyba išaugo 13 proc., pieno – 2,4 proc., kiaušinių – 7,7 proc. Tai lėmė palankios 2001 metų gyvulininkystės produkcijos supirkimo kainos, todėl žemdirbiai buvo suinteresuoti daugiau auginti gyvulių, daugiau parduoti pieno perdirbimo įmonėms.

Tarpinio suvartojimo arba išlaidų žemės ūkio produkcijai pagaminti dalis bendrojoje žemės ūkio produkcijoje 2002 metais sudarė 63 proc., 2001-aisiais – 71 proc. Didžiausią tarpinio vartojimo dalį sudarė išlaidos pašarams – 41 proc., energijai (elektra, dujos, kiti kietieji ir skystieji degalai bei kuras) – 19 proc., trąšoms – 15 proc. 2002 metais tarpinio vartojimo išlaidos, palyginti su 2001-aisiais, sumažėjo 5,2 proc., iš jų: sėklos ir sodinamoji medžiaga – 27 proc., pašarai – 4,4 proc., trąšos – 17 proc., įrengimų ir įrankių, ūkinių pastatų ir kitų gamybos priemonių priežiūra ir remontas – 16 proc., pagal sutartis atliekami žemės ūkio darbai ir kitos išlaidos – 33 proc. Kadangi žemės ūkio produkcijos gamyba vertine išraiška 2002 metais, palyginti su 2001-aisiais, didėjo 6,5 proc., o tarpinis vartojimas dėl žemės ūkio materialinių techninių išteklių (pašarų, sėklos, augalų apsaugos priemonių) kainų mažėjimo sumažėjo – 5,2 proc., susiklostė teigiama tendencija – padidėjo iš žemės ūkio gautos pajamos.

Nuo 1998 metų mažėjo žemės ūkio subjektų gautos grynosios verslo pajamos. 1998 metais jos sudarė 18 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos apimties vertine išraiška, 1999 metais – 19 proc., 2000-aisiais – 16 proc., 2001 metais – 11 proc., tačiau 2002 metais padidėjo, pasiekė 1999-ųjų lygį ir sudarė 19 proc.

2002 metais Lietuvos žemės ūkio gamyboje buvo užimta 242,0 tūkst. žmonių. Vienam užimtajam žemės ūkyje 2002 metais buvo sukurta 4564 Lt grynosios pridėtinės vertės.

Palyginimui pateikiami trijų Baltijos šalių 2002 ir 2003 metų žemės ūkio ekonominių sąskaitų rezultatai veikusiomis kainomis.

Išankstiniais skaičiavimais, žemės ūkio produkcija 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, sumažėjo visose Baltijos šalyse: Lietuvoje – 4,1 proc., Estijoje – 1,8 proc., Latvijoje – 10 proc. Atitinkamai sumažėjo ir pridėtinė vertė: 2,3 proc., 0,1 proc., 9,2 proc. (2.4 lentelė). Produkcijos vertės mažėjimą lėmė žemesnės gamintojų kainos. 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, Lietuvoje grūdų supirkimo kaina sumažėjo

1,6 proc., ankštinių grūdų – 2,9 proc., cukrinių runkelių – 20 proc., galvijų – 32 proc., kiaulių – 5,6 proc., paukščių – 21 proc., pieno – 6,3 proc.

2.4 lentelė. Žemės ūkio bendroji produkcija, tarpinis vartojimas ir pridėtinė vertė Baltijos šalyse 2002–2003 metais veikusiomis kainomis

Table 2.4. Agricultural output, intermediate consumption and gross value added in the Baltic States in 2002–2003, at current prices

Rodikliai / Indicators	Lietuva / Lithuania			Estija / Estonia			Latvija / Latvia		
	2002	2003	2003, palyginti su 2002,%	2002	2003	2003, palyginti su 2002,%	2002	2003	2003, palyginti su 2002,%
Mln. eurų / Mill. EUR									
Žemės ūkio ir papildomos veiklos produkcija / <i>Output of the agricultural industry</i>	1166,3	1119,1	96,0	431,5	426,7	98,9	585,5	529,0	90,4
Žemės ūkio produkcija / <i>Agricultural output</i>	1149,4	1102,2	95,9	381,9	375,1	98,2	529,7	475,0	89,7
augalininkystė / <i>crop output</i>	607,6	592,0	97,4	161,4	176,2	109,2	265,3	235,1	88,6
gyvulininkystė / <i>animal output</i>	532,7	501,1	94,1	201,0	178,4	88,8	258,7	234,6	90,7
aptarnaujančios veiklos / <i>agricultural services</i>	9,1	9,1	100,0	19,5	20,5	105,1	5,7	5,3	93,0
Papildoma veikla / <i>Non-agricultural activity</i>	16,9	16,9	100,0	49,6	51,6	104,0	55,8	54,0	96,8
Tarpinis vartojimas / <i>Intermediate consumption</i>	811,6	772,8	95,2	301,1	296,4	98,4	331,2	298,2	90,0
Bendroji pridėtinė vertė / <i>Gross value added</i>	354,7	346,4	97,7	130,4	130,3	99,9	254,3	230,8	90,8
Vienam SD* žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė, eurais / <i>Nominal factor income per labour unit, Litas</i>	1284	1238	96,4	1425	1317	92,4	1735	1599	92,2
Proc. / in per cent									
Tarpinio vartojimo išlaidų dalis / <i>Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry</i>	69,6	69,1	x	69,8	69,5	x	56,6	56,4	x
Bendrosios pridėtinės vertės dalis / <i>Share of gross value added in the output of the agricultural industry</i>	30,4	30,9	x	30,2	30,5	x	43,4	43,6	x

*Sąlyginis darbuotojas.

Šaltinis: Žemės ūkio ekonominių sąskaitų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Latvijos agrarinės ekonomikos institutas, Estijos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Vienam sąlyginiam darbuotojui žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė Estijoje sudaro 1599 eurus, Latvijoje – 1317 eurų, Lietuvoje – 1238 eurus.

Tarpinio vartojimo išlaidų dalis – rodiklis, nurodantis žemės ūkio produkcijos gamybos efektyvumo ir konkurencingumo lygį. Mažiausia tarpinio vartojimo išlaidų dalis yra Latvijoje – 56 proc., Lietuvoje – 69 proc., Estijoje – 70 proc.

Skaičiuojant žemės ūkio produkcijos gamybos tarpinį vartojimą, kol kas sudėtinga įvertinti gamybos procesų techninį lygį, kuris labai priklauso nuo ūkio dydžio. Kadangi tiriamieji ūkiai – daugiausia stambūs ūkiai, juose žemės ūkio darbai (sėja, derliaus nuėmimas, pašarų ruošimas ir gyvulių šėrimas) geriau mechanizuoti, todėl susidaro mažesnės produkcijos gamybos sąnaudos, ir jie negali reprezentuoti ūkių visumos. Reikėtų į atrankinius tyrimus apie išlaidas žemės ūkio produkcijai pagaminti įtraukti įvairaus dydžio bei specializacijos ūkius, remiantis visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis.

ES šalyse 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, žemės ūkio ir papildomos veiklos produkcijos vertė padidėjo 0,6 proc., iš jos augalininkystės produkcija – 0,5 proc., gyvulininkystės – 0,5 proc., bendroji pridėtinė vertė – 0,2 proc.

2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, geriausi žemės ūkio bendrosios pridėtinės vertės rezultatai yra Jungtinės Karalystės – 12 proc., Portugalijos – 6,1 proc., Belgijos – 5,5 proc., Airijos – 3,9 proc., Ispanijos – 3,6 proc. Labiausiai bendroji pridėtinė vertė krito Vokietijoje – 10 proc., Suomijoje – 8,6 proc., Austrijoje – 6,0 proc., Danijoje – 5,9 proc. (2.5 lentelė).

2.5. lentelė. Žemės ūkio bendrosios produkcijos, tarpinio vartojimo ir pridėtinės vertės pokyčiai kai kuriose ES šalyse veikusiomis kainomis (2003 m., palyginti su 2002 m.), proc.

Table 2.5. Changes in agricultural output, intermediate consumption and gross value added in the selected EU countries at current prices (2003 compared to 2002), in per cent

Rodikliai / Indicators	Belgija / Belgium	Danija / Denmark	Vokietija / Germany	Graikija* / Greece*	Ispanija / Spain	Prancūzija / France	Airija / Ireland	Italija / Italy	Nyderlandai / Netherlands	Austrija / Austria	Suomija / Finland	Švedija / Sweden	ES-15 / EU-15
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	5,5	-2,2	-3,3	...	3,5	-0,9	2,1	1,0	-0,4	-1,6	-2,2	0,1	0,6
Augalininkystės produkcija <i>Crop output</i>	8,4	4,0	-4,6	...	2,7	-1,7	4,4	-0,3	3,6	0,1	-3,1	1,0	0,5
Gyvulininkystės produkcija <i>Animal output</i>	3,0	-6,5	-2,7	...	5,2	-0,2	1,2	3,2	-6,5	-4,2	-2,4	-1,3	0,5
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	5,5	0,2	1,1	...	3,3	-0,6	0,5	1,5	-0,8	2,1	1,7	0,8	1,0
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	5,5	-5,9	-10	...	3,6	-1,3	3,9	0,7	0,1	-6,0	-8,6	-1,5	0,2
Bendroji pridėtinė vertė, tenkanti 1 ha žemės ūkio naudmenų, eurai <i>Gross value added per 1 ha of agricultural area, euro</i>	2127	1170	858	2582	943	1120	613	2241	4484	727	674	474	x
Tarpinio vartojimo dalis / Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry	61	62	63	21	36	51	54	33	55	56	64	69	x
Bendrosios pridėtinės vertės dalis / Share of gross value added in the output of the agricultural industry	39	38	37	79	64	49	46	67	45	44	36	31	x

* 2002 m.

Šaltinis: Europos Bendrijos statistikos organizacijos informacija „Statistics in focus“ – 2003.

Vertinant bendrosios pridėtinės vertės, tenkančios hektarui žemės ūkio naudmenų, rodiklį, galima nustatyti ūkio intensyvumą. 2003 metais pirmavo Nyderlandai – 4484 eurai/ha. Nyderlandai yra pagrindinė sodinukų ir gėlių auginimo šalis, išauginanti 29 proc. ES šalyse iš auginamų sodinukų ir gėlių, bulvių – 14 proc. Antroje vietoje pagal šiuos rodiklius yra Graikija, atitinkamai – 2582 eurai/ha, ji yra viena iš pagrindinių šalių, gaminanti alyvuogių aliejų – 21 proc., auginanti avis ir ožkas – 13 proc.; Italija – 2241 euras/ha, daržovės – 23 proc., vaisiai – 26 proc., vynas – 28 proc., alyvuogių aliejus – 33 proc., grūdai – 14 proc. Belgijoje bendroji pridėtinė vertė – 2127 eurai/ha, Danijoje – 1170 eurų/ha.

Šalyse kandidatėse 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, žemės ūkio veiklos produkcijos vertė sumažėjo 7,2 proc., iš jos augalininkystės – 8,0 proc., gyvulininkystės – 6,4 proc., bendroji pridėtinė vertė – 15 proc. Lietuvoje sumažėjo atitinkamai 4,0 proc., 2,6 proc., 5,9 proc., 2,3 proc. (2.6 lentelė).

2.6 lentelė. Žemės ūkio bendrosios produkcijos, tarpinio vartojimo ir pridėtinės vertės pokyčiai ES šalyse kandidatėse veikusiomis kainomis (2003 m., palyginti su 2002 m.), proc.

Table 2.6. Changes in agricultural output, intermediate consumption and gross value added in EU candidate countries at current prices (2003 compared to 2002, in per cent)

Rodikliai / Indicators	Čekija <i>Czech Republic</i>	Estija <i>Estonia</i>	Vengrija <i>Hungary</i>	Latvija <i>Latvia</i>	Lietuva <i>Lithuania</i>	Lenkija <i>Poland</i>	Slovėnija <i>Slovenia</i>	Slovakija <i>Slovakia</i>	Iš viso <i>Total</i>
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	-12	-1,1	-7,2	-9,6	-4,0	...	0,4	-7,6	-7,2
Augalininkystės produkcija <i>Crop output</i>	-18	9,2	-4,6	-11	-2,6	...	-2,9	-13	-8,0
Gyvulininkystės produkcija <i>Animal output</i>	-5,5	-11	-10	-9,3	-5,9	...	3,1	-2,6	-6,4
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	-12	-1,6	-0,3	-10	-4,8	...	11	2,5	-2,9
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	-11	-0,1	-19	-9,2	-2,3	...	-18	-19	-15
Bendroji pridėtinė vertė, tenkanti 1 ha žemės ūkio naudmenų, eurai <i>Gross value added per 1 ha of agricultural area, euro</i>	228,1	220,1	282,5	103,5	136,3	308,6	212,1	825,3	x
Tarpinio vartojimo išlaidų dalis <i>Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry</i>	71	70	67	56	69	61	71	59	x
Bendroji pridėtinės vertės dalis <i>Share of gross value added in the output of the agricultural industry</i>	29	30	33	44	31	39	29	41	x

Šaltinis: Europos Bendrijos statistikos organizacijos informacija „Statistics in focus“. – 2003.

Bendroji pridėtinė vertė, tenkanti hektarui žemės ūkio naudmenų, šalyse kandidatėse, palyginti su ES šalimis, yra nedidelė. Žemiausias yra Latvijos rodiklis – 103,5 euro/ha, aukščiausias – Slovėnijos – 825,3 euro/ha. Pastaroji lygiuojasi į ES šalis.

3. Žemės ūkio ir perdirbamosios pramonės subjektų struktūra

3. Structure of the agro-food industry entities

2003 metų pabaigoje buvo 420,9 tūkst. privačios žemės ūkio paskirties žemės savininkų ir naudotojų (be sodininkų bendrijų narių). Ūkininkų registre buvo įregistruota 45 tūkst. ūkininkų ūkių. 2003 metų pabaigoje buvo 579 žemės ūkio bendrovės ir kitos žemės ūkio įmonės, 200,7 tūkst. gyventojų asmeninių ūkių (2.7 lentelė).

Tik ūkininkų ūkiams ir žemės ūkio bendrovėms bei kitų juridinių formų žemės ūkio gamyba užsiimančioms įmonėms būdinga ryškesnė verslinė orientacija. Per pastaruosius metus didėjo ūkininkų ūkių reikšmė rinkoje. Tai lėmė gamybos koncentracijos procesai ūkininkų ūkiuose. Be to, ryškėja ūkių poliarizacija pagal dydį, investicines galimybes, ūkininkų verslumą. Formuojasi (nors ir negausus) stambių ūkininkų ūkių bei perspektyvių žemės ūkio bendrovių tinklas.

2.7 lentelė. Žemės ūkio subjektų skaičius 1999–2003 metais

Table 2.7. Number of agricultural entities in 1999–2003

Žemės ūkio subjektai / <i>Agricultural entities</i>	1999	2000	2001	2002	2003
Registruoti ūkininkų ūkiai, tūkst. <i>Registered farmer farms, thou.</i>	67,0	67,6	29,6	39,7	45,0
Žemės ūkio bendrovės ir įmonės, vnt. <i>Agricultural companies and enterprises, number</i>	963	878	697	657	579
Gyventojų asmeniniai ūkiai, tūkst. <i>Households, thou.</i>	300,3	274,6	244,0	230,8	200,7

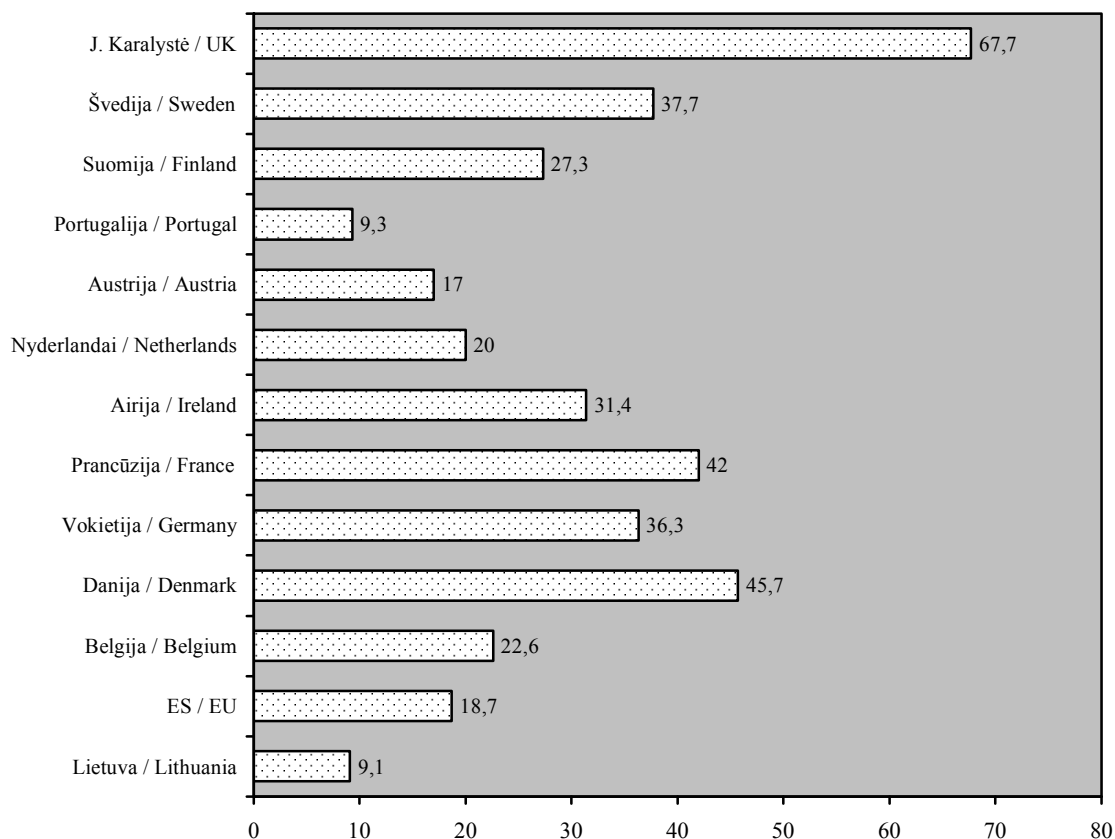
Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2000, 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Lietuvos Respublikos žemės fondas 2000–2004 m. sausio 1 d. – V.: Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonė;

Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Žemės ūkio visuotinio surašymo duomenimis, 2003 m. birželio 1 d. Lietuvoje buvo 279 tūkst. žemės ūkio produktus gaminančių ūkių, žemės valdoje turinčių daugiau kaip 1 ha žemės ūkio naudmenų arba mažiau kaip 1 ha žemės ūkio naudmenų, bet žemės ūkio produktų pardavimo pajamos sudarė ne mažiau kaip keturiasdešimt minimalių gyvenimo lygių. Vidutiniškai ūkiui teko 10,6 ha žemės, iš jos 9,1 ha – žemės ūkio naudmenų.

Vidutinis ūkio dydis Lietuvoje sudaro pusę ES vidutinio ūkio dydžio ir prilygsta Portugalijos vidutiniam ūkio dydžiui. Mažesnis jis tik Graikijoje ir Italijoje (2.3 pav.). ES šalyse stebima ūkių stambėjimo tendencija: vidutinis ūkio dydis per dešimtmetį išaugo beveik 1,5 karto.

2.3 pav. Ūkio dydis Lietuvoje ir kai kuriose ES šalyse, ha

Fig. 2.3. Farm size in Lithuania and selected EU countries, in hectares

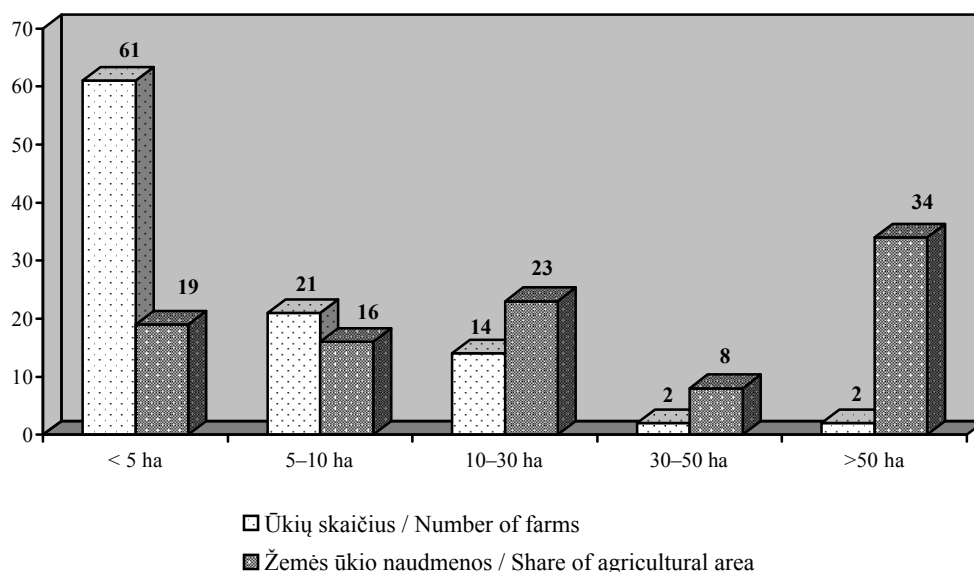
Šaltinis: Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Surašymo duomenimis, didžiąją žemės ūkio naudmenų dalį sudarė įregistruotų ūkininkų ūkių naudmenos. Įregistruotų ūkininkų ūkių buvo 45 tūkst., jie valdė beveik pusę (46 proc.) žemės ūkio naudmenų. Šių ūkių vidutinis dydis – 25,7 ha, 2002 metais vidutinis registruoto ūkininko ūkio dydis – 15,2 ha.

Šeimos ūkių surašyta 233 tūkst. Šie ūkiai valdė 43 proc. žemės ūkio naudmenų, o jų vidutinis dydis – tik 4,7 ha.

Žemės ūkio bendrovių, akcinių, uždarytųjų akcinių, kooperatinių bendrovių ir kitų kategorijų ūkių buvo 0,6 tūkst. Minėti žemės ūkio subjektai valdė 11 proc. žemės ūkio naudmenų. Šių ūkių vidutinis dydis priklausomai nuo įmonės juridinės formos įvairus – nuo 304 iki 697 ha.

Šalyje vyrauja maži ūkiai – valdantys iki 5 ha. Jie sudaro beveik du trečdalius visų ūkių, o valdo apie 19 proc. žemės ūkio naudmenų. Vidutinis ūkio dydis – tik 2,8 ha. Nuo 5 iki 10 ha žemės ūkio naudmenų turėjo 21 proc. visų ūkių, jie valdė apie 16 proc. žemės ūkio naudmenų. Dideli ūkiai – valdantys 100 ha ir daugiau žemės ūkio naudmenų – sudarė 0,7 proc. visų ūkių ir valdė 25 proc. žemės ūkio naudmenų (2.4 pav.).

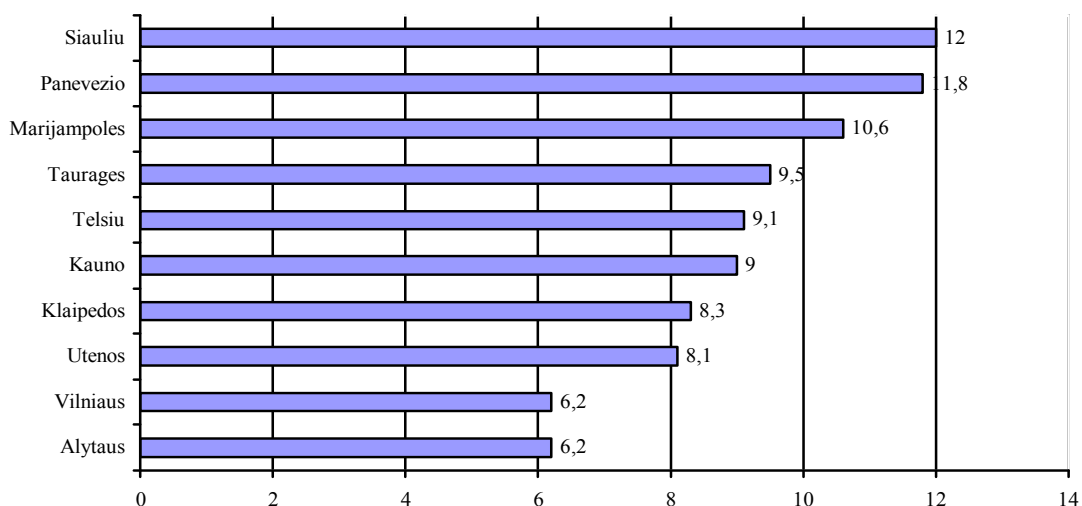

2.4 pav. Skirtingo dydžio ūkių grupių dalis bendrame ūkių skaičiuje ir jų naudojamų žemės ūkio naudmenų dalis bendrame žemės ūkio naudmenų plote 2003 metais, proc.

Fig. 2.4. Share of different size farm groups in the total number of farms and share of their agricultural area in the total agricultural area in 2003, in per cent

Šaltinis: Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Didžiausi ūkiai – Šiaulių, Kauno, Panevėžio, Marijampolės, mažiausi – Alytaus, Telšių ir Utenos apskrityse, t. y. mažiau palankių ūkininkauti žemių regionuose (2.5 pav.).

2.5 pav. Vidutinis ūkio dydis Lietuvos regionuose 2003 metais, ha
Fig. 2.5. Average farm size by regions in Lithuania in 2003, in hectares

Šaltinis: Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Kol kas Lietuvoje mažai specializuotų ūkių. Vyrauja mišrūs (augalininkystės ir gyvulininkystės) ūkiai. Apie 68 proc. ūkių sėja iki 2 ha javų, tačiau šių ūkių pasėti javai sudaro tik 12 proc. visų javų ploto. Vos 1 proc. sudarė ūkiai, kuriuose javų pasėliai viršijo 50 ha, bet juose buvo auginama daugiau negu trečdalis visų javų, iš jų 186 ūkiuose, kurie apsėjo daugiau kaip po 400 ha, buvo auginama 16 proc. javų.

Pramoniniai augalai (rapsai, cukriniai runkeliai, linai, kmynai) auginami stambesniuose ūkiuose. Daugiau kaip 20 ha pramoninių augalų augino 18 proc. ūkių. Ūkiuose, kuriuose vidutiniškai auginama daugiau kaip 50 ha pramoninių augalų, išauginama 61 proc. derliaus.

Beveik visos bulvės ir lauko daržovės buvo auginamos ūkiuose, kuriuose minėti augalai užėmė iki 1 ha žemės ūkio naudmenų. Daugiau kaip 5 ha bulvių auginančiuose ūkiuose buvo užauginta 8 proc. visų bulvių, o daugiau kaip 5 ha lauko daržovių – 20 proc. visų lauko daržovių.

Galvijus (įskaitant karves) augino 208 tūkst. ūkių. Daugiau kaip pusė ūkių laikė 1–2 galvijus. Juose buvo auginama tik 19 proc. visų galvijų. Ūkiai, laikantys nuo 3 iki 9 galvijų (39 proc. visų ūkių), turėjo 42 proc. jų skaičiaus. Ūkiuose, laikančiuose 50 ir daugiau galvijų (jie tesudarė 0,3 proc. visų ūkių), buvo auginama daugiau kaip 15 proc. galvijų.

Karves augino 69 proc. surašytų ūkių. 78 proc. ūkių laikė 1–2 karves. Juose buvo auginama 44 proc. visų karvių. Ūkiuose, kuriuose laikoma 3–9 karvės, buvo auginama 36 proc. šalyje laikomų karvių. Surašymas parodė, kad vyksta pieno gamybos koncentracijos procesas: 0,4 proc. ūkių, kurie vidutiniškai laikė 20 ir daugiau karvių, turėjo daugiau kaip 13 proc. visų karvių. Iš jų 9 proc. karvių buvo laikoma 134 ūkiuose, auginančiuose vidutiniškai 100 ir daugiau karvių.

Kiaulių auginimas labiau sukoncentruotas. Beveik pusė kiaulių buvo laikoma stambiuose ūkiuose, auginančiuose 100 ir daugiau kiaulių. Avis augino apie 2 proc. ūkių. 86 proc. avis laikančių ūkių sudarė ūkiai, auginantys iki 10 avių. 30 ir daugiau avių laikė 112 ūkių.

Surašymas užfiksavo palyginti žemą ūkių prekingumo lygį. Produkciją parduoti gamino 14 proc. ūkių, produkcijos likutį parduoti – 55 proc., savo reikmėms – 31 proc. ūkių.

Per surašymą Latvijoje ir Estijoje (2001 m.), Lenkijoje (2002 m.) užfiksuoti panašūs žemės ūkio rodikliai. Vidutinis ūkio dydis skiriasi nedaug, tačiau žemės ūkio naudmenų koncentracijos lygis labai netolygus. Ūkiai, turintys 50 ir daugiau ha, Estijoje dirba 56 proc. visų šalies žemės ūkio naudmenų, Lietuvoje ir Latvijoje – apie trečdalį, Lenkijoje mažiausiai – tik 26 proc. (2.8 lentelė).

Nors šalyje kol kas mažai specializuotų ūkių, tačiau ryškėja regioninė ūkių specifika, susijusi su gamtinėmis ir ekonominėmis žemės ūkio plėtros sąlygomis. Našių žemių regionuose dauguma prekinių ūkių specializuojasi augalininkystėje, tik mažą dalis augina gyvulius. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse dauguma ūkių, tarp jų ir stambūs, yra mišrūs. Nors daugiašakė gamyba mažiau rizikinga, bet ir mažiau efektyvi. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse dominuoja maži ūkiai, čia sunku sukaupti lėšų investicijoms, kurti modernius specializuotus ūkius.

2.8 lentelė. Lietuvos ir kaimyninių šalių žemės ūkio subjektai

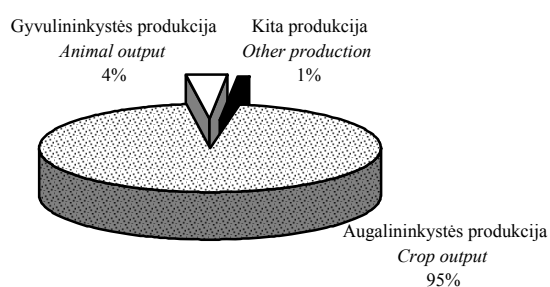
Table 2.8. Agricultural entities in Lithuania and neighbourhood countries

Rodikliai	Lietuva	Estija	Latvija	Lenkija
Vidutinis ūkio dydis, ha / Average farm size, ha	9,1	12,7	12,4	8,4
Ūkių, mažesnių nei 5 ha, dalis bendrame skaičiuje, proc.: Share of the farms <5 ha in the total number, %				
ūkių skaičiaus / number of farms	61,6	64,0	40,7	72,4
žemės ūkio naudmenų / agricultural area	18,9	8,8	8,8	18,7
Ūkių, didesnių nei 50 ha, dalis bendrame skaičiuje, proc.: Share of the farms >50 ha in the total number, %				
ūkių skaičiaus / number of farms	1,8	2,9	3,1	0,7
žemės ūkio naudmenų / agricultural area	33,7	55,8	33,2	25,6

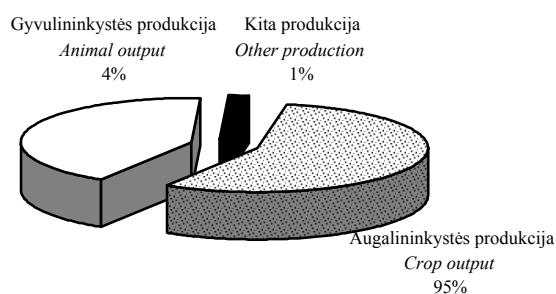
Šaltinis: Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Žemės ūkio respondentinių įmonių 2002 metų duomenys rodo, kad ūkininkaujančių palankiose ūkininkauti vietovėse 95 proc. bendrosios produkcijos vertės sudaro augalininkystės produkcija. Ūkininkaujančių mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse bendrosios produkcijos struktūroje augalininkystės ir gyvulininkystės produkcija sudaro panašią dalį, atitinkamai 56 ir 42 proc. (2.6 pav.).

Palankios ūkininkauti vietovės
Favourable to farm areas

Nepalankios ūkininkauti vietovės
Unfavourable to farm areas

2.6 pav. Bendrosios produkcijos struktūra palankiose ir nepalankiose ūkininkauti vietovėse, proc.

Fig. 2.6. Structure of gross output in favourable and unfavourable to farm areas, in per cent

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių 2002 metų duomenys. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Įvertinus ES valstybių patirtį ir mūsų šalies sąlygas, reikėtų siekti, kad specializuotas pieno ūkis laikytų 30 ir daugiau karvių. ES stabiliausios fermos, kuriose laikoma 30–60 karvių. Specializuotuose kiaulininkystės ūkiuose 1 ha ariamosios žemės turėtų tecti 3–5 kiaulės, o bendras kiaulių skaičius ūkyje turėtų būti ne mažesnis kaip 200 penimų arba 30 paršavedžių. ES valstybėse vyrauja 40–100 paršavedžių fermos.

Priklausomai nuo gamtinių ir ekonominių sąlygų atskiruose Lietuvos regionuose turėtų vyrauti tokių orientacinių dydžių specializuoti prekinės augalininkystės produkcijos gamybos ūkininkų ūkiai: javų – ne mažesni kaip 60–140 ha, augalininkystės, išskyrus javus, – ne mažesni kaip 40–80 ha, lauko daržovių – ne mažesni kaip 5–16 ha.

Derlingų žemių vietovėse turėtų vyrauti grūdų ir cukrinių runkelių auginimas, sodininkystė, kiaulininkystė, pienininkystė, o papildomos šakos būtų daržovių, rapsų, linų auginimas. Vidutinio derlingumo žemių vietovėse turėtų vyrauti pieno ir mėsos galvijininkystė, kiaulininkystė, derinama su pašarinių grūdų, rugių, linų, daržovių, bulvių, vaisių ir uogų auginimu. Mažo derlingumo žemių vietovėse pagrindinės šakos turėtų būti mėsos galvijininkystė, avininkystė, bulvių, daržovių ir uogų auginimas.

Pastaraisiais metais Lietuvoje buvo vykdomos investicinės paramos programos, skatinančios žemės ūkio subjektų modernizavimą, konkurencingumo didinimą, ES standartų įgyvendinimą. Skatinama kooperacijos plėtra. Buvo teikiama SAPARD parama investicijoms į pirminę žemės ūkio gamybą. Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenimis, nuo 2001 metų per septynis paraiškų pagal minėtą kryptį priėmimo etapus buvo pateiktos 578 paraiškos paramai gauti. Pasirašytos 305 sutartys, kurių suma – 166 mln. Lt. Vidutinė vienos sutarties vertė – 0,54 mln. Lt. 79 proc. visų sutarčių pasirašyta su Kauno, Panevėžio, Šiaulių ir Marijampolės apskričių žemės ūkio subjektais. Pusė visų sutarčių pasirašyta su grūdinių augalų ir linų augintojais, 20 proc. – su pieno gamintojais.

Lietuvos narystė ES paspartins struktūrinius pokyčius žemės ūkyje, konkurencingų ir specializuotų ūkių plėtrą. Šiam procesui įtakos turės ir ES investicinė, kompensacinė bei tiesioginė parama.

Pagal Kaimo plėtros planą 2004–2006 metams, siekiant pagerinti ūkių struktūrą, įtraukti į žemės ūkio veiklą daugiau jaunų ūkininkų, bus sudaromos sąlygos vyresniems ūkininkams nutraukti prekinę žemės ūkio gamybą smulkiuose ūkiuose, o į ankstyvą pensiją pasitraukusių ūkininkų žemės valdas konsoliduoti. Siekiant paspartinti ūkių pertvarkymo procesą, parama bus teikiama pusiau natūriniais ūkiams, kurie bus pertvarkomi į prekinus ūkius.

Pagal Lietuvos Bendrąjį programavimo dokumentą 2004–2006 metams bus įgyvendinama investicijų į žemės ūkio valdas programa, kurios pagrindinis tikslas – gerinti ūkių struktūrą ir didinti jų konkurencingumą. Siekiant gausinti jaunųjų ūkininkų skaičių, numatyta teikti paramą jiems įsikurti. Kadangi viena iš svarbiausių prielaidų ūkių stambėjimui yra žemės rinkos plėtra ir žemėnaudų sutvarkymas, numatoma teikti paramą žemės konsolidavimo projektų rengimui ir įgyvendinimui.

Perdirbamoji pramonė. Maisto produktų ir gėrimų gamyba Lietuvoje yra viena didžiausių pramonės šakų (22 proc.) apdirbamosios gamybos struktūroje. Daugiau kaip trys ketvirtadaliai maisto produktų suvartojama vidaus rinkoje. Didžiausios maisto pramonės šakos – pieno (24 proc.) ir mėsos (12 proc.). Eksportuojama daugiausia pieno ir žuvų produktų (atitinkamai 36 ir 19 proc.).

2.9 lentelė. Maisto pramonės subjektai 1998–2002 metais*

Table 2.9. Entities of the food industry in 1998–2002*

Rodikliai / Indicators	1998	1999	2000	2001	2002
Grūdų malimo produktų, krakmolo ir krakmolo produktų gamyba <i>Production of grain milling products and starch</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	38	31	35	39	28
Darbuotojų skaičius / Number of employees	2693	2072	1618	1455	1244
Parduota produkcija vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	295,5	182,2	143,4	127,1	115,0
Eksportuota produkcija, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	21,8	8,7	7,9	10,9	9,6
Mėsos ir mėsos produktų gamyba / Production of meat and meat products					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	99	76	112	133	127
Darbuotojų skaičius / Number of employees	7322	5931	5781	6686	6128
Parduota produkcija vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	650,2	526,2	478,2	595,3	580,4
Eksportuota produkcija, mln. Lt <i>Export, mill. Lt</i>	49,9	16,6	49,0	21,2	26,9
Pieno ir pieno produktų gamyba / Production of milk and dairy products					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	48	40	37	37	30
Darbuotojų skaičius / Number of employees	11983	11282	9787	8577	8491
Parduota produkcija vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	900,3	822,0	663,0	695,6	720,0
Eksportuota produkcija, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	708,5	443,7	465,2	509,9	450,6
Žuvų ir žuvų produktų paruošimas ir perdirbimas <i>Preservation and processing of fish and fish products</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	26	29	28	36	28
Darbuotojų skaičius / Number of employees	2052	2058	2948	3766	3378
Parduota produkcija vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	58,6	62,7	123,2	177,7	151,5
Eksportuota produkcija, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	54,5	70,3	131,0	236,4	231,9
Vaisių, uogų ir daržovių paruošimas, perdirbimas ir konservavimas <i>Preparation, processing and conservation of fruit, berries and vegetables</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	18	18	15	18	12
Darbuotojų skaičius / Number of employees	788	694	659	600	592
Parduota produkcija vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	52,5	24,9	28,2	25,7	29,1
Eksportuota produkcija, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	9,0	9,4	3,3	13,2	13,3

* Duomenys pateikti remiantis ataskaitomis įmonių, kurios pateikė duomenis Statistikos departamentui prie LRV ir kurių apyvarta per metus sudarė ne mažiau kaip 0,5 mln. Lt.

Šaltiniai: Pramonė 1998–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Per 1998–2002 metus vyko maisto pramonės subjektų koncentracijos procesai (2.9 lentelė). Didžiausia gamybos koncentracija yra pieno pramonėje, kur 6 stambios įmonės (daugiau nei 500 darbuotojų) pagamino 74 proc. produkcijos, bei žuvų perdirbimo pramonėje, kur dvi stambios įmonės pagamino 59 proc. produkcijos. Kitose maisto pramonės šakose tokių stambių gamybos vienetų ir didelės koncentracijos nėra. Mėsos pramonėje dominuoja 20 perdirbimo įmonių (nuo 100 iki 500 darbuotojų), pagaminančių du trečdalius produkcijos. Dvi grūdų malimo įmonės pagamina 50 proc. produkcijos. Darbuotojų skaičius analizuojamuoju laikotarpiu visose maisto pramonės šakose mažėjo, nes vyko gamybos modernizavimo procesai.

4. Ūkių veiklos ekonominiai rodikliai ir jų dinamika

4. Results of farm business survey

Lietuvos žemės ūkio produkcijos gamintojų veiklos rezultatų tyrimas 2003 metais apėmė 1238 ūkininkų ūkius ir 37 žemės ūkio bendroves (ŽŪB). Respondentinių ūkininkų skaičius per 1998–2002 metų laikotarpį padidėjo 2,3 karto, o respondentinių ŽŪB – beveik nesikeitė. Respondentiniai ūkiai apima visas šalies savivaldybes, skirtingas gamtines zonas ir atspindi įvairias ūkininkavimo sąlygas. Jų skaičius atskirose savivaldybėse svyruoja nuo 15 iki 45. Daugiausia respondentinių ūkių yra Šiaulių ir Kauno, o mažiausiai – Alytaus ir Telšių apskrityse.

Per pastaruosius penkerius metus į Ūkių apskaitos duomenų tinklą (ŪADT) teikiančių duomenis ūkių ūkininkavimo tipų skaičius beveik nesikeičia. Respondentinių ūkininkų ūkių tipų skaičius svyruoja tarp 6 ir 8, o ŽŪB – tarp 3 ir 4. Vyraujančią padėtį užima dviejų augalininkystės ūkininkavimo tipų ūkiai ir mišrūs ūkiai, vyraujant žolėdžiams gyvuliams (1998-2001 m.), ar mišrūs augalininkystės – žolėdžių gyvulių ūkiai (2002 m.). Iki 2002 metų į tyrimą mažai patekdavo pienininkystės bei sodininkystės – daržininkystės ūkių, tačiau 2002 metais pirmiesiems atstovavo net 12,5 proc., o antriesiems – beveik 2 proc. ŪADT ūkių.

Pagal susitarimą su Europos Komisija šalies ŪADT turėtų apimti ūkius, kurių ekonominis dydis yra ne mažesnis nei 2 europiniai dydžio vienetai (1 EDV – 1200 eurų). Tačiau, norint geriau įvertinti ekonominę situaciją, buvo kaupiami ir mažesnių ūkių duomenys. Jų lyginamasis svoris respondentinių ūkių struktūroje nebuvo didelis ir nebedidėja (1998 m. – 7 proc., 1999 m. – 9 proc., 2000 m. – 6 proc., 2001–2002 – mažiau nei 5 proc.). Ūkiai, įsikūrę nepalankiose ūkininkauti vietovėse, sudaro truputį daugiau nei trečdalį ŪADT ūkių. Jaunų (iki 40 m.) ūkininkų dalis sudaro 36 proc., o vyresnių nei 50 metų – apie 32 proc.

2003 metais įvykusio žemės ūkio surašymo duomenys rodo, jog ateityje respondentinių ūkininkų ūkių struktūra turės šiek tiek keistis, didinant joje mišrios gamybos, 2–4 EDV ūkių lyginamąjį svorį.

2.10 lentelė. 2002 metų respondentinių ūkininkų ūkių struktūra
Table 2.10. Structure of selected family farms in 2002

Eil. Nr.	Ūkininkavimo tipas <i>Types of farming</i>	Kodas <i>Code</i>	Ekonominis dydis, EDV <i>Economic size, ESU</i>								Iš viso <i>Total</i>	%
			0-<2	2-<4	4-<6	6-<8	8-<12	12-<16	16-<40	>=40		
1	Javų, rapsų / <i>Specialist cereals, oilseeds and protein crops</i>	13	8	29	32	37	78	49	111	37	381	30,8
2	Augalininkystės <i>General field cropping</i>	14	6	23	15	19	44	41	101	73	322	26,0
3	Daržininkystės, sodininkystės <i>Horticulture and permanent crops</i>	20, 34	-	5	-	-	6	1	5	5	22	1,8
4	Pienininkystės <i>Specialist dairying</i>	41	7	19	26	42	30	16	14	1	155	12,5
5	Mišrus, vyraujant augalininkystei <i>Mixed cropping</i>	60	12	16	18	11	10	4	4	3	78	6,3
6	Mišrus, vyraujant žolėdžiams gyvuliams / <i>Mixed livestock, mainly grazing livestock</i>	71	9	16	11	11	3	-	1	1	52	4,2
7	Mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių / <i>Field crops – grazing livestock, combined</i>	81	12	49	57	23	27	17	22	2	209	16,9
8	Mišrus augalininkystės – kiaulininkystės ir kt. / <i>Field crops and granivores, combined</i>	82	4	3	3	-	4	1	3	1	19	1,5
Iš viso / Total			58	160	162	143	202	129	261	123	1238	100
%			4,7	12,9	13,1	11,6	16,3	10,4	21,1	9,9	100	

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

2002 metais į ŪADT duomenų bazę įtraukti beveik dešimtadalis žemės ūkio produkcijos gamyba užsiimančių ŽŪB duomenys. Juos pateikusios bendrovės atstovavo trims pagrindinėms ūkininkavimo tipų grupėms, kiekvienoje iš jų buvo nuo 54 iki 132 bendrovių.

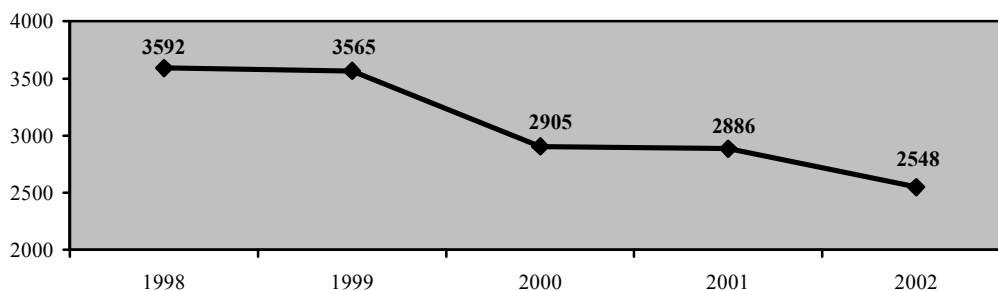
2.11 lentelė. 2002 metų respondentinių ŽŪB struktūra
Table 2.11. Structure of selected agricultural companies in 2002

Eil. Nr.	Ūkininkavimo tipas <i>Type of farming</i>	Kodas <i>Code</i>	Ekonominis dydis, EDV <i>Economic size, ESU</i>						Iš viso <i>Total</i>	%
			0-<16	16-<40	40-<100	100-<200	200-<400	>=400		
1	Javų, rapsų / <i>Specialist cereals, oilseeds and protein crops</i>	13	3	3	6	3	1	-	16	43,2
2	Augalininkystės <i>General field cropping</i>	14	-	-	2	5	2	-	9	24,4
3	Mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių / <i>Field crops – grazing livestock, combined</i>	81	-	1	1	2	6	2	12	32,4
Iš viso / Total			3	4	9	10	9	2	37	100
%			8,1	10,7	24,4	27,0	24,4	5,4	100	

Per 1998–2002 laikotarpį keitėsi ne tik respondentinių ūkių skaičius, bet ir patys ūkiai. Vidutiniškai vienam ūkininko ūkiui tenkantys žemės ūkio naudmenų ir ariamosios žemės plotai padidėjo pusantro karto, galvijų skaičius – ketvirtadaliu, avių –

4 kartus, kiaulių ir vištų skaičius sumažėjo daugiau nei trečdaliu. Dauguma respondentinių ŽŪB rodiklių per minėtą laikotarpį mažėjo: žemės ūkio naudmenų plotas, tenkantis vienai ŽŪB, – 5 proc., galvijų skaičius – 29 proc., kiaulių – 62 proc.

Žemės ūkio turto vertė, tenkanti vienam ūkininko ūkiui, padidėjo 8 proc. 1998 metais turto vertėje didžiausią lyginamąjį svorį sudarė gamybiniai pastatai (27 proc.) ir traktoriai (16 proc.), 2002-aisiais – žemė (21 proc.) ir traktoriai (13 proc.). Nuosavo žemės ūkio turto vertė, tenkanti respondentinio ūkininko ūkio 1 ha ŽŪN, 1998–2002 metais sumažėjo daugiau nei 1 tūkst. Lt. Taip atsitiko dėl to, kad didėjo vidutinis ūkininkų ūkių ŽŪN plotas.

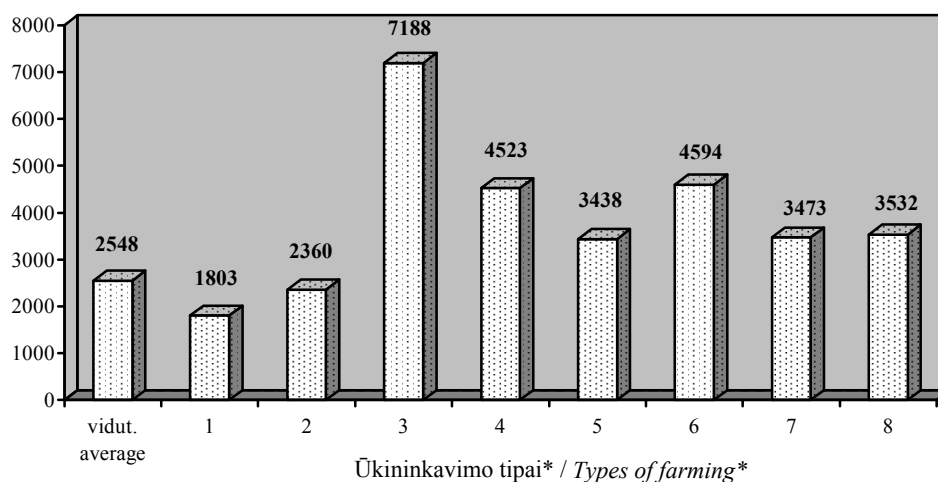

2.7 pav. Ūkininko ūkio žemės ūkio turto vertės, tenkančios 1 ha ŽŪN, pokyčiai 1998–2002 metais, Lt

Fig. 2.7. Changes in value of agricultural assets per 1 ha UAA in the family farms in 1998–2002, in Litas

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

2002 metais ūkininkų ūkių turto vertė, tenkanti 1 ha ŽŪN, vidutiniškai sudarė 2548 Lt. Šis rodiklis buvo didžiausias daržininkystės – sodininkystės ūkiuose, o jautvū ūkiuose – mažiausias. Daugiausia turto 1 ha ŽŪN metų pabaigoje turėjo Klaipėdos, mažiausiai – Šiaulių apskrities respondentiniai ūkiai.

* Ūkininkavimo tipai šiame ir kituose paveiksluose 2.10 lentelėje / types of farming in this and other figures presented in table 2.10.

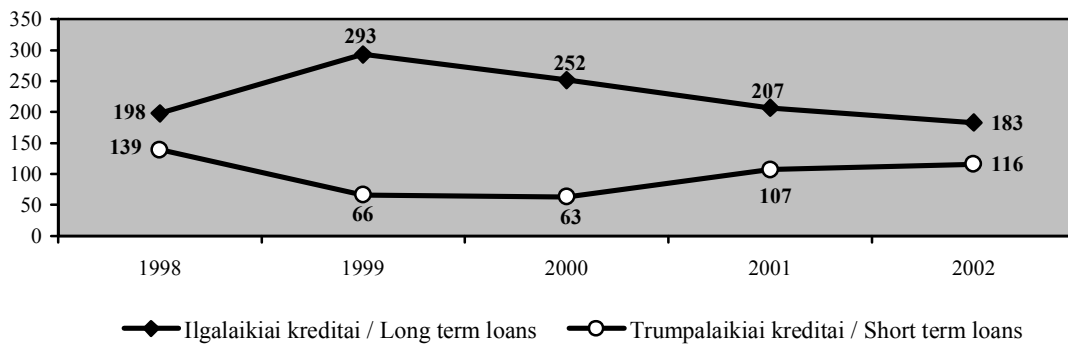
2.8 pav. Ūkininko ūkio žemės ūkio turto vertė 1 ha ŽŪN 2002 metais, Lt

Fig. 2.8. Value of agricultural assets per 1 ha UAA in the family farm in 2002, in Litas

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2001. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2002.

Vidutiniškai vienos respondentinės ŽŪB žemės ūkio turtas per 1998–2000 metus sumažėjo 30 proc. Jo vertė, tenkanti 1 ha ŽŪN, nuo 1998 metų sumažėjo trečdaliu mažiau nei respondentinių ūkininkų ūkiuose ir 2002 metų pabaigoje sudarė 2088 Lt.

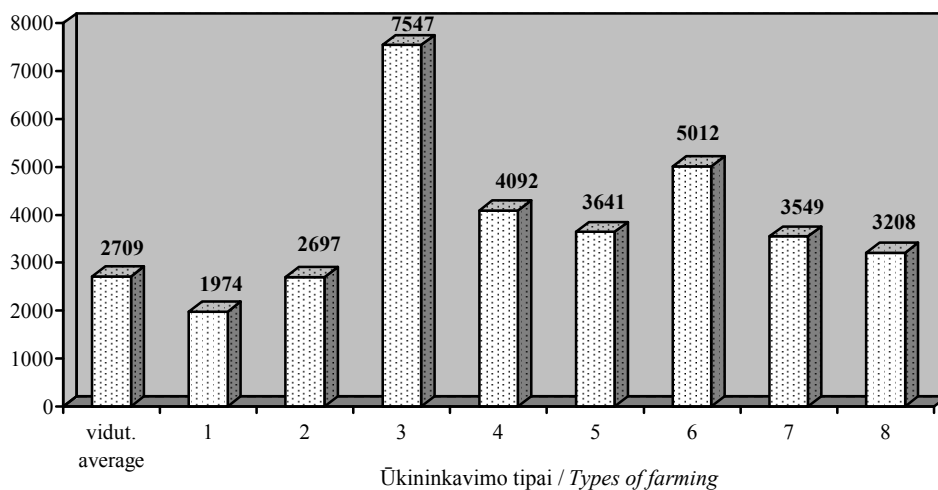
Vidutiniškai vienam ūkininko ūkiui tenkantis finansinis turtas per penkerius metus padidėjo 15 proc., o visas ūkio turtas – 12 proc. Tačiau skolos 1998 metais, palyginti su 2002-aisiais, buvo mažesnės ketvirtadaliu ir sudarė 8 proc. ūkio turto, o 2002 metais – 2 procentiniais punktais daugiau. Ūkininko skolų suma, tenkanti 1 ha ŽŪN, didžiausia (359 Lt) buvo 1999 metais, o nuo 2000-ųjų mažėjo dėl ilgalaikių paskolų mažėjimo. Ilgalaikių paskolų suma, tenkanti 1 ha ŽŪN, nuo 1999 metų sumažėjo 37 proc. Ūkininko ūkio nuosavo kapitalo vertė, tenkanti 1 ha ŽŪN, per 1998–2002 metų laikotarpį sumažėjo 27 proc. ir siekė 2,7 tūkst. Lt.

2.9 pav. Ūkininko ūkio kreditų, tenkančių 1 ha ŽŪN, pokyčiai 1998–2002 metais, Lt
 Fig. 2.9. Changes in short and long term loans per 1 ha UAA in the family farms in 1998–2002, in Litai

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Per 2002 metus vieno respondentinio ūkininko ūkio turtas vidutiniškai padidėjo 7 proc., finansinis turtas – net 34 proc., skolos – beveik 28 proc., o nuosavas kapitalas metų pabaigoje buvo 9 proc. didesnis negu metų pradžioje.

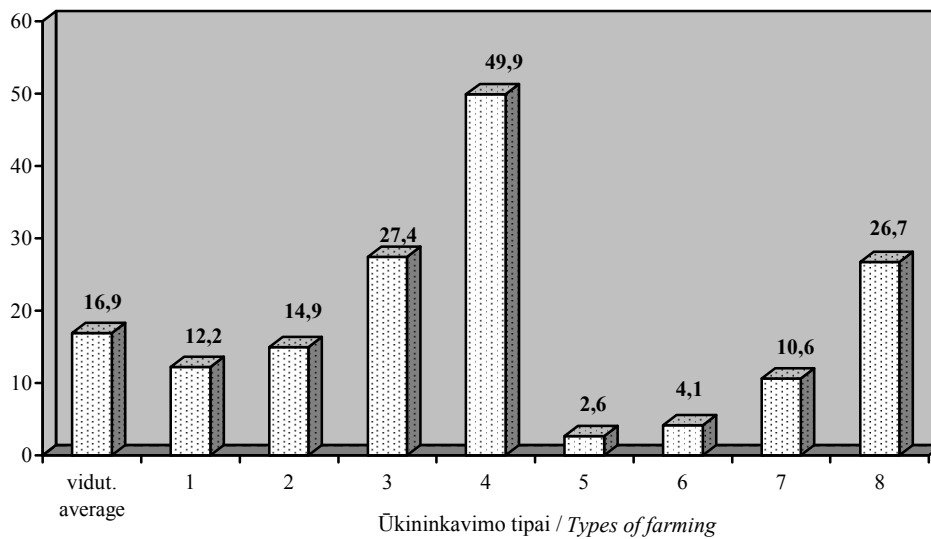

2.10 pav. Ūkininko ūkio nuosavas kapitalas 1 ha ŽŪN 2002 metais, Lt
 Fig. 2.10. Own capital per 1 ha UAA in the family farms in 2002, in Litai

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Jaunesni (iki 40 m.) ūkininkai daugiau linkę skolintis: jų ir ilgalaikės, ir trumpalaikės paskolos didesnės nei vyresnių (daugiau nei 60 m.). Tačiau jaunųjų ūkininkų finansinio turto metinis prieaugis yra gerokai didesnis (33 proc.) nei vyresniųjų (13 proc.). Dėl šios priežasties jaunų ūkininkų nuosavas kapitalas per 2002 metus padidėjo 12 proc., o vyresniųjų – tik 3 proc.

2002 metais, kaip ir 2001-aisiais, daugiausia skolų turėjo pienininkystės ūkiai, o mažiausiai – mišrūs ūkiai, vyraujant augalininkystei. Didėjant ūkio ekonominiam dydžiui bei plotui, nuosavo kapitalo dalis, tenkanti 1 ha ŽŪN, mažėja.

2.11 pav. Ūkininko ūkio ilgalaikės paskolos 2002 metais, tūkst. Lt

Fig. 2.11. Long term loans in the family farm in 2002, in thou. Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003

Vidutiniškai vienos respondentinės ŽŪB finansinis turtas per penkmetį padidėjo 70 proc., o skolos sumažėjo 2 proc. Per 2002 metus jos finansinis turtas padidėjo 17 proc., tačiau beveik dvigubai padidėjus skoloms, nuosavas kapitalas metų pabaigoje buvo 17 proc. mažesnis nei metų pradžioje ir 1 ha ŽŪN jo teko 2,6 tūkst. Lt.

Žemės ūkio produkcijos gamybos pokyčiai per 1998–2002 metų laikotarpį ūkininkų ūkiuose nebuvo vienodi. Augalininkystės produkcija, tenkanti vienam respondentiniam ūkiui, nuosekliai didėjo ir 2002 metais pasiekė 116,5 tūkst. Lt ir, palyginti su 1998-aisiais, padidėjo 52 proc. Gyvulininkystės produkcijos gamyba svyravo. Didžiausias kritimas buvo 1999 metais (kai produkcija, palyginti su 1998 m., sumažėjo 19 proc.), o aukščiausias lygis pasiektas 2001-aisiais. Nevienodai kito ir pajamos iš kitos žemės ūkio veiklos (paslaugų, produkcijos perdirbimo, kaimo turizmo), jos didžiausią lyginamąjį svorį bendrosios produkcijos struktūroje sudarė 2000 metais.

2.12 lentelė. Ūkininko ūkio bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūros pokyčiai 1998–2002 metais

Table 2.12. Changes in structure of total output in the family farm in 1998–2002

Produkcija Output	1998		1999		2000		2001		2002	
	tūkst. Lt thou. Lt	%	tūkst. Lt thou. Lt	%	tūkst. Lt thou. Lt	%	tūkst. Lt thou. Lt	%	tūkst. Lt thou. Lt	%
Augalininkystės Crop output	76,6	73	73,9	77	88,0	76	92,9	72	116,5	79
Gyvulininkystės Animal output	26,4	25	21,4	22	24,0	21	34,1	26	28,7	20
Kita / Other	2,4	2	1,3	1	3,0	3	2,3	2	1,5	1

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Ūkininko ūkio bendrosios produkcijos struktūra keitėsi nedaug: augalininkystės produkcijos – nuo 72 iki 79 proc., gyvulininkystės – 20–26 proc.

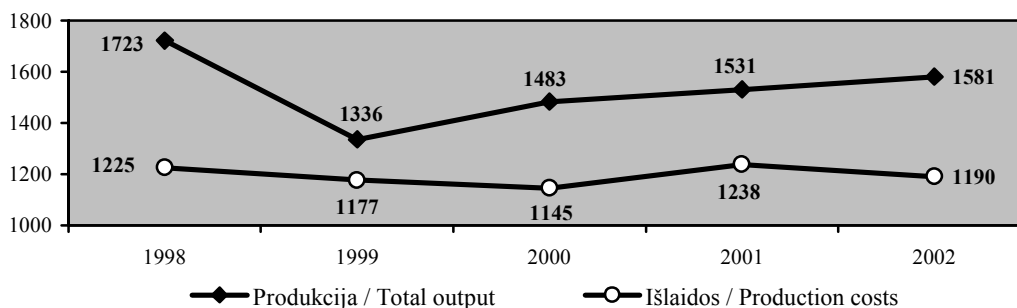
2002 metais visų gyvulininkystės produkcijos rūšių, išskyrus pieną, gamyba mažėjo. Gyvulininkystės produkcijos vertė, palyginti su 2001 metais, vidutiniškai sumažėjo 16 proc. ir sudarė 28,7 tūkst. Lt. Derlingų žemių (daugiau nei 48 balų) bei didesnio ekonominio dydžio (daugiau nei 16 EDV) ūkiuose pieno produkcija 2002 metais taip pat buvo mažesnė nei 2001-aisiais. Tas pats pasakytina ir apie Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Telšių apskričių ūkius. Kiaulininkystės produkcija daugiau nei 3 kartus sumažėjo Marijampolės, Alytaus ir Klaipėdos apskričių ūkiuose.

Kitos produkcijos dalis bendrojoje produkcijoje yra labai nedidelė. Per 2002 metus ūkininkų ūkiuose ji sumažėjo 36 proc. ir sudarė 1,5 tūkst. Lt. Joje didžiausią dalį sudaro paslaugų, nuomos ir miškininkystės pajamos. Kaimo turizmas tik Vilniaus apskrities ūkiuose sudaro reikšmingesnę dalį (21 proc.), o šalyje – tik apie 3 proc.

Bendroji produkcija ūkininkų ūkiuose padidėjo 14 proc. ir sudarė 146,7 tūkst. Lt. Skirtumas tarp bendrosios produkcijos vertės, tenkančios 1 ha ŽŪN, ūkiuose, kurių žemės našumo balas mažesnis nei 32, ir ūkiuose, kurių žemės našumo balas didesnis nei 48, sudaro 27 proc., o skirtumas tarp mažiau palankių ir palankių ūkininkauti vietovių ūkių – 22 proc.

Tiek ūkininkų ūkiuose, tiek ŽŪB bendrosios produkcijos dalis, tenkanti 1 ha ŽŪN, nuo 1999 metų kasmet po truputį didėja, tačiau dar atsilieka nuo 1998-ųjų lygio. Aukštesnio našumo žemėse ūkininkaujančių ūkininkų produkcijos struktūroje dominuoja augalininkystės produkcija. Blogesnių žemių ūkiuose užsiimama veikla, mažiau priklausančia nuo žemės kokybės – gyvulininkyste, paukštininkyste, kaimo turizmu. Nepalankiose ūkininkauti vietovėse įsikūrusių ūkininkų gyvulininkystės produkcija 2002 metais buvo 1,5 karto didesnė nei palankių ūkininkauti vietovių ūkininkų gyvulininkystės produkcija, o mažesnio nei 32 balai žemės našumo ūkių grupės ūkiuose pieno ir galvijienos produkcijos vertė daugiau nei 3 kartus viršijo šios produkcijos vertę ūkiuose, kurių žemės našumas – didesnis negu 48 balai.

2002 metais, palyginti su 1998-aisiais, vidutiniškai vieno ūkininko bendroji produkcija padidėjo 39 proc. (ŽŪB sumažėjo 16 proc.), o jos gamybos išlaidos – net 48 proc. (ŽŪB – 12 proc.). Didėjo daugumos rūšių išlaidos, išskyrus išlaidas pastatų ir technikos priežiūrai bei remontui, palūkanoms mokėti.

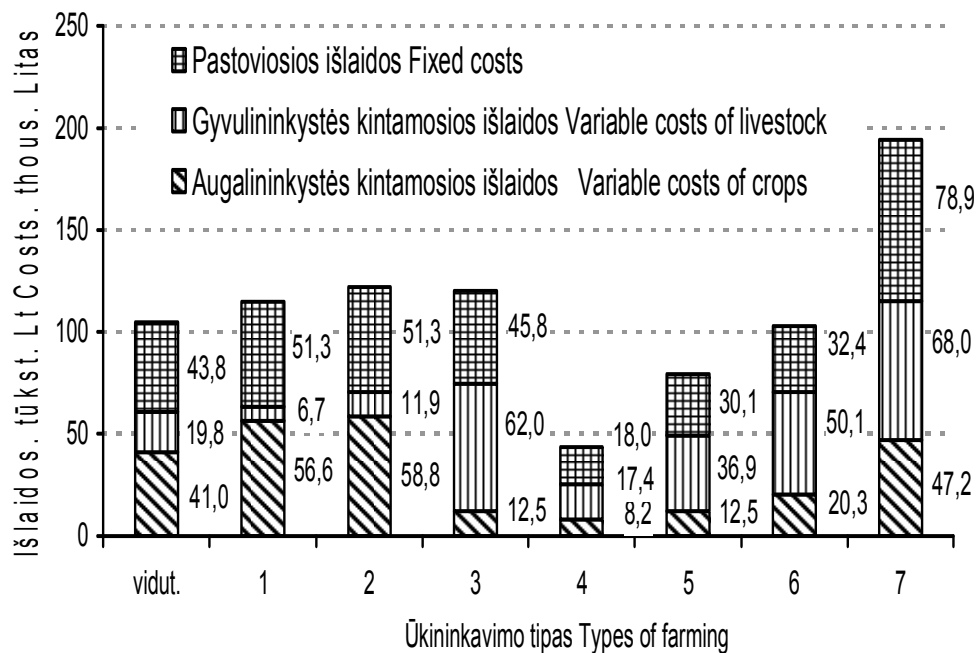
2.12 pav. Ūkininko ūkio bendrosios produkcijos ir išlaidų 1 ha ŽŪN dinamika 1998–2002 metais, Lt

Fig. 2.12. Total agricultural output and production costs per 1 ha UAA in the family farm in 1998–2002, in Litai

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Augalininkystės produkcija ūkininkų ūkiuose 2002 metais padidėjo net 26 proc., augalininkystės kintamosios išlaidos – tik 9 proc. ir sudarė 44575 Lt. Šiek tiek didėjo išlaidos sėkloms, trąšoms, augalų apsaugos priemonėms, tačiau gerokai sumažėjo sezoninėms paslaugoms ir sezoninio darbo apmokėjimui.

Gyvulininkystės kintamosios išlaidos padidėjo 5 proc., o pastoviosios ir visos išlaidos – atitinkamai 3 proc. ir 6 proc. Sumažėjo išlaidos elektros energijai, degalams, pastatų, technikos priežiūrai ir remontui, samdomo darbo apmokėjimui, bet padidėjo nuomai ir draudimui. Išlaidų suma, tenkanti vidutiniškai 1 ūkiui, 2002 metais didžiausia buvo daržininkystės, sodininkystės ūkiuose, o mažiausia – mišrios gamybos, vyraujant žolėdžiams gyvuliams, ūkiuose.

2.13 pav. Išlaidos ūkininkų ūkiuose 2002 metais, tūkst. Lt

Fig. 2.13. Production costs in the family farms in 2002, in thous. Litai

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

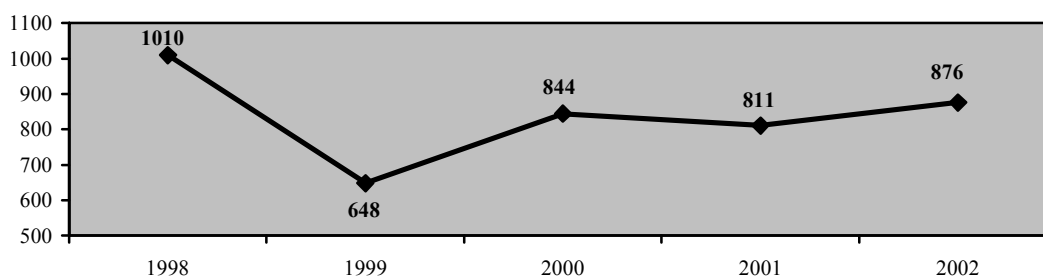
Išlaidos, tenkančios 1 ha ŽŪN, buvo didžiausios ūkininkų ūkiuose, kurių dydis mažesnis nei 10 ha, ir sudarė 2,4 tūkst. Lt. Didėjant ūkio plotui, jos nuosekliai mažėjo ir buvo mažiausios (1128 Lt) ūkiuose, kurių plotas – 100–150 ha, o didesniuose nei 150 ha ūkiuose jos truputį padidėjo.

Vidutinės ūkininko ūkio pajamos per 1998–2002 metų laikotarpį padidėjo 42 proc. (ŽŪB sumažėjo 8 proc.), iš augalininkystės – beveik 70 proc., iš ne žemės ūkio veiklos – 25 proc., o iš gyvulininkystės sumažėjo 4 proc., iš kitos žemės ūkio veiklos – 38 proc.

2002 metais beveik trečdaliu padidėjo ūkininko ūkio vidutinės pajamos už parduotą augalininkystės produkciją, o visos pajamos iš žemės ūkio – 17 proc. ir sudarė 117,5 tūkst. Lt. Tačiau sumažėjus finansinėms ir kitoms pajamoms iš ne žemės ūkio, visos ūkininko ūkio pajamos (be subsidijų) padidėjo 10 proc. Didžiausios žemės ūkio pajamos buvo daržininkystės, sodininkystės, o mažiausios – mišriuose ūkiuose, vyraujant augalininkystei. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse įsikūrusių ūkių žemės ūkio pajamos tesudaro 59 proc. šalies ūkių vidurkio.

2002 metais ūkininkų pajamų (be subsidijų) struktūroje didžiausia dalis teko augalininkystei – 73 proc. (1998 m. – 61 proc.) ir gyvulininkystei – 20 proc. (1998 m. – 30 proc.). Kitos pajamos iš žemės ūkio sudarė 1 proc. (1998 m. – 3 proc.), o pajamos iš kitų šaltinių – 6 proc. (1998 m. – 6 proc.).

Ūkininkų ūkių bendrasis gamybinis pelnas (bendrosios produkcijos vertė minus kintamosios išlaidos), gerokai sumažėjęs 1999 metais (dėl visų rūšių produkcijos mažėjimo), nuosekliai didėjo ir 2002-aisiais vidutiniškai vienam ūkiui siekė 81,3 tūkst. Lt. Bendrasis pelnas (bendroji produkcija minus visos išlaidos) mažiausias buvo taip pat 1999 metais, per vėlesnius ketverius metus padidėjo daugiau nei 3 kartus. Bendrasis gamybinis pelnas, tenkantis 1 ha ŽŪN, per 2002 metus padidėjo 8 proc. ir sudarė 876 Lt.

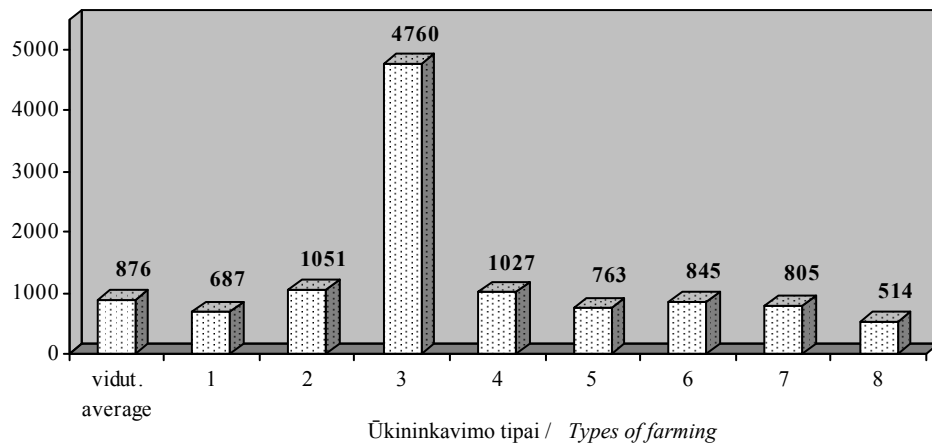

2.14 pav. Ūkininko ūkio bendrasis gamybinis pelnas 1 ha ŽŪN 1998–2002 metais, Lt

Fig. 2.14. Total gross margin per 1 ha UAA in the family farm in 1998–2002, in Litas

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

2002 metais mažiausiai bendrojo gamybinio ir bendrojo pelno gauta mišriuose augalininkystės – kiaulininkystės ūkiuose (priešingai nei 2001 m.), o daugiausia – daržininkystės, sodininkystės ūkiuose. Ta pati tendencija išlieka ir skaičiuojant bendrojo gamybinio pelno dalį 1 ha ŽŪN.

2.15 pav. Ūkininko ūkio bendrasis pelnas 1 ha ŽŪN 2002 metais, Lt

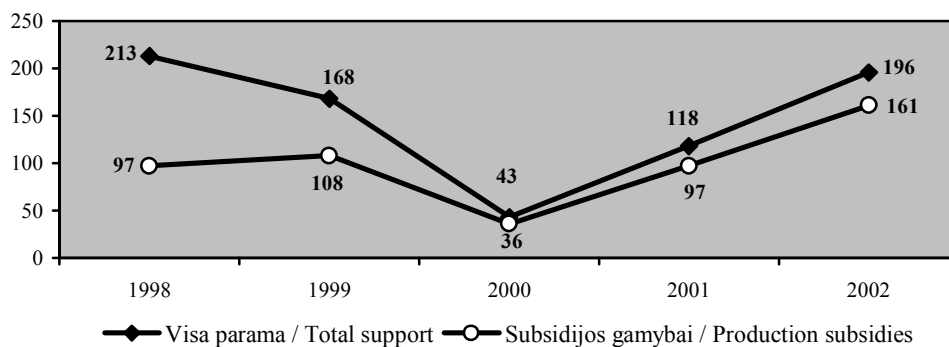
Fig. 2.15. Total gross margin per 1 ha of UAA in the family farm in 2002, in Litai

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2002.

Jaunesnių nei 40 metų amžiaus ūkininkų bendrasis pelnas beveik du kartus didesnis už vyresnių nei 60-ties metų, tačiau didžiausią pelną gavo 40–49 metų amžiaus grupės ūkininkai.

Bendrojo pelno dalis, tenkanti 1 ha ŽŪN, mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse įsikūrusių ūkininkų ūkiuose buvo 1,8 karto mažesnė nei palankiose ūkininkauti vietovėse.

Parama vidutiniškai vienam ūkininko ūkiui 2002 metais, palyginti su 1998-aisiais, padidėjo 40 proc. ir siekė 18,2 tūkst. Lt, iš to skaičiaus subsidijos gamybai sudarė 14,0 tūkst. Lt. Tačiau skaičiuojant 1 ha ŽŪN, 2002 metų bendra parama sudarė 92 proc. 1998 metų lygio.

2.16 pav. Paramos ūkininko ūkiui, tenkančios 1 ha ŽŪN, pokyčiai 1998–2002 metais, Lt

Fig. 2.16. Changes in subsidies per 1 ha UAA in the family farm in 1998–2002, in Litai

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Subsidijos gamybai per 2002 metus padidėjo 84 proc. Kaip ir ankstesniais metais, didžioji jų dalis teko kompensacijoms už dyzelinius degalus. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse 1 ha ŽŪN teko 13 proc. mažiau kompensacijų nei palankiose vietovėse.

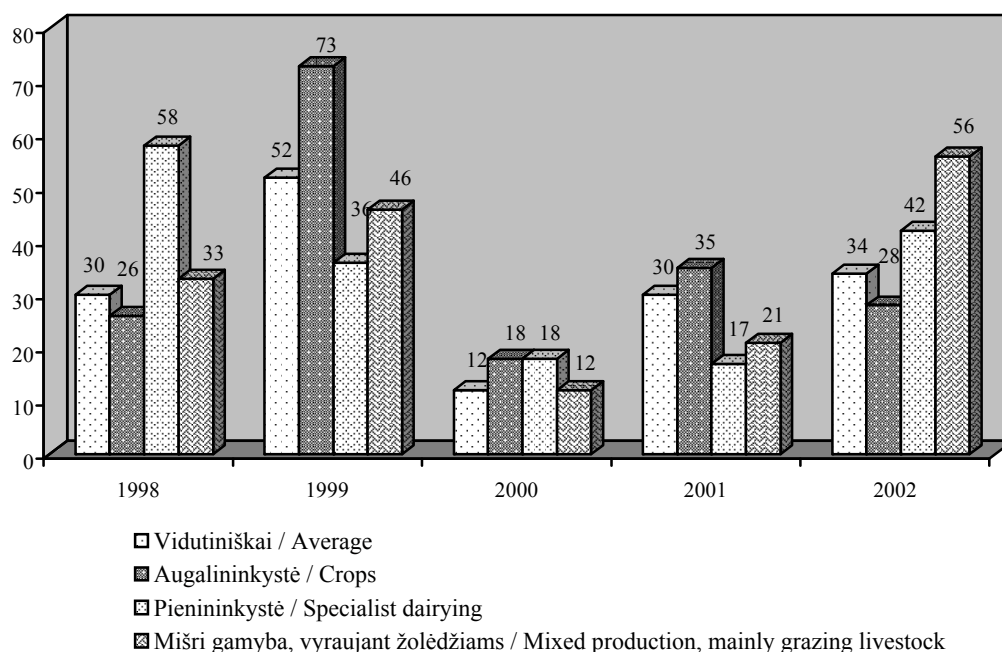
Subsidijų gamybai dalis, tenkanti 1 ha ŽŪN, priklausomai nuo ūkininkavimo tipo svyravo 141–230 Lt ribose. Mažiausiai jų teko mišriems augalininkystės – žolėdžių gyvulių ūkiams. Apskričių lygmeniu šis rodiklis svyravo panašiose ribose (127–221 Lt).

Pradėjus gauti SAPARD lėšas, parama investicijoms taip pat ženkliai padidėjo ir vidutiniškai vienam ūkiui sudarė 3,2 tūkst. Lt, palyginti su 1,8 tūkst. Lt 2001 metais. Investicinės paramos pieno ūkio plėtojimui, skirtos iš Kaimo rėmimo programos, vidutinis dydis sumažėjo apie 5 proc., tačiau SAPARD parama pirmąją viršijo beveik 28 proc. Didžioji SAPARD paramos dalis teko stambesniems (didesnio nei 50 ha ploto ir 12 EDV ekonominio dydžio) ūkiams. Vyresni nei 60 metų ūkininkai gavo penkis kartus mažiau SAPARD paramos nei vidutiniškai.

2002 metais didėjo ir ŽŪB subsidijos. Subsidijos gamybai padidėjo 37 proc. ir sudarė 150,2 tūkst. Lt vienai bendrovei, o parama investicijoms (daugiausia iš SAPARD fondo) – 47,0 tūkst. Lt.

Bendrojo pelno ir subsidijų suma, vidutiniškai tenkanti vienam ūkininko ūkiui, per penkerių metų laikotarpį padidėjo beveik ketvirtadaliu. 1999 metais dėl bendrosios produkcijos sumažėjimo ir išlaidų padidėjimo šis rodiklis, palyginti su 1998-aisiais, buvo sumažėjęs beveik per pusę, bet kitais metais didėjo ir laikotarpio pabaigoje siekė 54,3 tūkst. Lt. 2002 metais jis buvo didžiausias daržininkystės, sodininkystės bei augalininkystės, o mažiausias – augalininkystės – kiaulininkystės ūkiuose.

2002 metais subsidijų dalis bendrame pelne (su subsidijomis) vidutiniškai sudarė 34 proc. Beveik visų ūkininkavimo tipų ūkininkų ūkiuose ji buvo didžiausia 1999 metais, o mažiausia – 2000-aisiais.

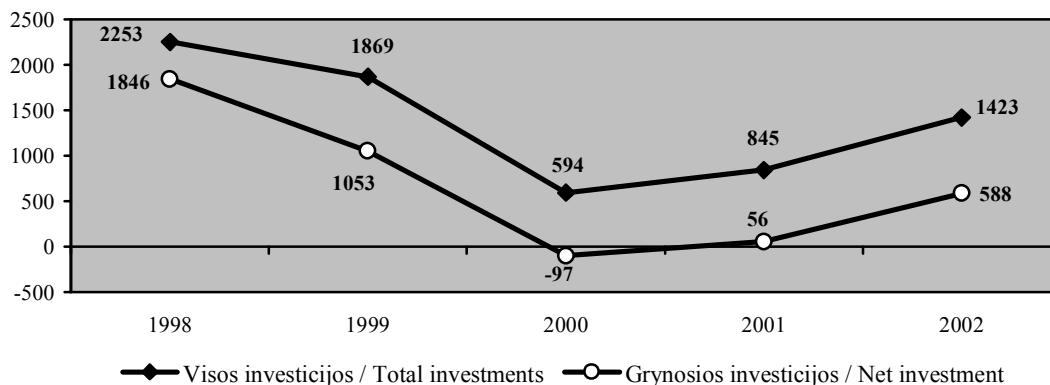

2.17 pav. Valstybės paramos ūkininko ūkiui dalis bendrajame pelne (su subsidijomis) 1998–2002, proc.

Fig. 2.17. Share of subsidies in family farm income in 1998–2002, in per cent

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Per penkerių metų laikotarpį didžiausios investicijos ūkininkų ūkiuose buvo periodo pradžioje. 1998 metais vidutiniškai į ūkį buvo investuota 26,6 tūkst. Lt – 8 proc. daugiau negu 2002-aisiais. 2000 metais, kai valstybės parama buvo mažiausia, investicijos buvo pačios mažiausios ir tesiekė 34 proc. 1998 metų lygio. Skaičiuojant 1 EDV, investicijų skirtumai dar ryškesni.

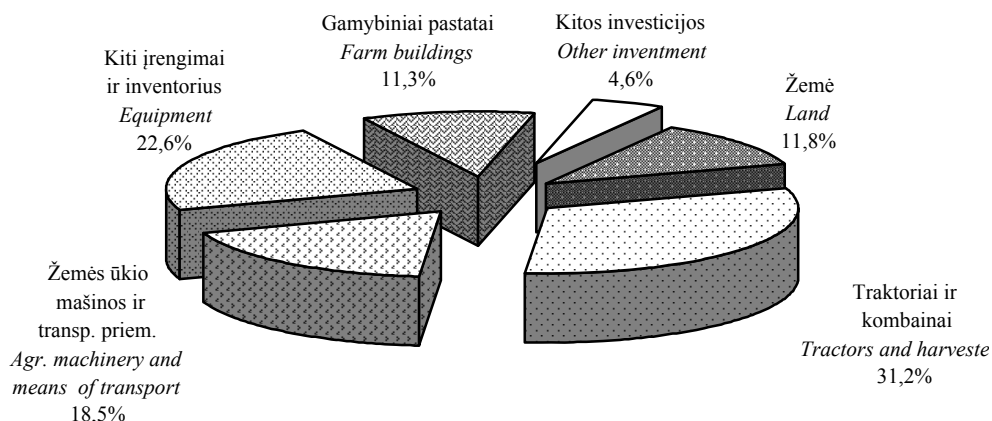

2.18 pav. Investicijų ūkininkų ūkiuose, tenkančių 1 EDV, pokyčiai 1998–2002 metais, Lt

Fig. 2.18. Changes in investments per 1 ESU in the family farms in 1998–2002, in Lit

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 1998–2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

2002 metų investicijų struktūroje net 72 proc. teko traktoriams, kombainams, žemės ūkio mašinoms bei kitiems įrengimams pirkti. Tai beveik nesiskiria nuo 1998 metų situacijos, kai mašinoms ir įrengimams įsigyti buvo skirta 74 proc. visų investicijų. Jauni ūkininkai (iki 40 m.) investavo 2,2 karto daugiau negu vyresni nei 60 metų. Nepalankių ūkininkauti vietovių ūkininkai investavo trečdaliu mažiau nei palankių vietovių ūkininkai. Daugiausia investicijų padaryta Panevėžio, o mažiausiai – Vilniaus apskrities ūkiuose.

2.19 pav. Investicijų struktūra ūkininkų ūkiuose 2002 metais, proc.

Fig. 2.19. Structure of investments in the family farms in 2002, in per cent

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Iš investicijų sumos atėmus nusidėvėjimą, gaunamos gryniosios investicijos. 2002 metais gryniosios investicijos vidutiniškai viename ūkininko ūkyje sudarė 10,2 tūkst. Lt. Daugiausia jų teko daržininkystės, sodininkystės ir pienininkystės bei stambiems (didesniems nei 40 EDV) ūkiams. Pastarųjų gryniosios investicijos 7,3 karto viršijo vidutinį šalies lygį. Neigiamos gryniosios investicijos buvo Klaipėdos ir Vilniaus apskrities ūkiuose.

Kapitalo atsiperkamumo tendencijos per 1998–2002 metų laikotarpį iš esmės nesikeitė. Didėjant ūkininko ūkio žemės plotui, žemės našumo balui bei ekonominiam dydžiui, kapitalo atsiperkamumo rodikliai gerėja. 2002 metais jie buvo geriausi daržininkystės, sodininkystės bei augalininkystės ūkiuose (1998 m. – augalininkystės), blogiausi augalininkystės – kiaulininkystės ūkiuose (1998 m. – pienininkystės ir galvijų auginimo).

5. Žemės ūkio produkcijos gamyba ir perdirbimas

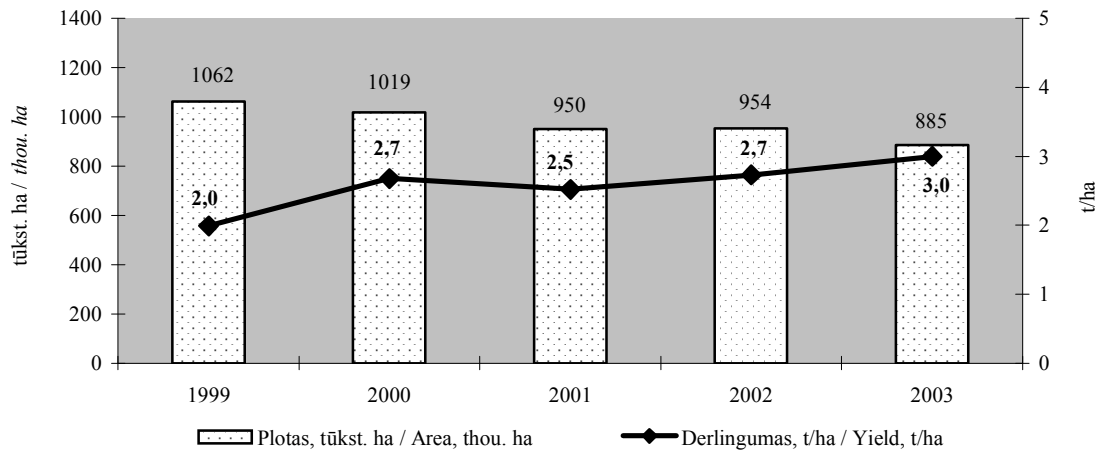
5. Production and processing of agricultural products

5.1. Grūdai

5.1. Cereals

Reikšmė. Grūdų auginimas – viena svarbiausių žemės ūkio sektoriaus šakų. Nuo jos labai priklauso apsirūpinimas pagrindiniais maisto produktais – duona, mėsa ir pienu. Pastaraisiais metais grūdai sudaro didžiausią dalį, apie 23 proc., bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės, o pardavimų pajamos siekia apie 250–300 mln. Lt. Grūdiniai augalai užima apie 45 proc. visų pasėlių ploto, jie auginami beveik kiekviename ūkyje. Nors grūdų pasėlių plotai nuo 1999 metų mažėja, jų užauginama daugiau. Tai reiškia, kad vis dažniau pasirenkamos auginti mūsų klimatinėms sąlygoms tinkančios veislės, geriau laikomasi auginimo technologijų reikalavimų, efektyviau naudojami trąšos ir augalų apsaugos priemonės. Tai didina grūdų derlingumą.

Auginimas. Nuo 1999 metų grūdinių augalų pasėlių plotai nuolat mažėja (2.20 pav.). 2003 metais 885,2 tūkst. ha grūdinių augalų pasėlių plotas buvo 177 tūkst. ha mažesnis nei 1999 metais. 2003 metais 38 proc. grūdinių augalų sudarė kviečiai, kiek mažiau – 35 proc. – miežiai, daug mažiau – kvietrugiai – 9 proc., rugiai – 7 proc. ir avižos – 5 proc. Tik nedidelę dalį – po 2 proc. – sudarė varpinių mišiniai, grikliai ir ankštiniai augalai grūdams. Palyginti su 1999 metais, grūdinių augalų struktūra šiek tiek pasikeitė. Tada daugiausia buvo auginama miežių – 40 proc., kviečių – 31 proc., rugių – 13 proc., o ankštinių augalų grūdams – 5 proc.

2.20 pav. Grūdinių augalų plotų ir derlingumo kitimas 1999–2003 metais

Fig. 2.20. Changes in crop area and yield of cereals in 1999–2003

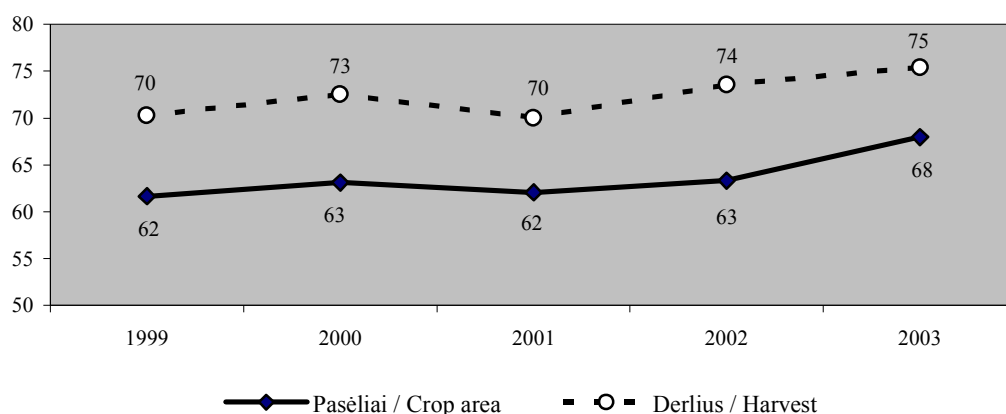
Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
 Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
 Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Žieminių javų pasėliai grūdinių augalų struktūroje 2003 metais sudarė 48 proc. Palyginti su 1999-aisiais, žieminių javų pasėlių plotas padidėjo 7 proc. Žieminių kviečių plotas nuo 2000 metų mažai kinta. 2003 metais jis buvo 18 proc. (50 tūkst. ha) didesnis nei 1999 metais ir siekė 283,4 tūkst. ha. Per pastaruosius penkerius metus daugiau nei 55 proc. sumažėjo rugių plotai. 2003 metais jų buvo 59,9 tūkst. ha. Mažiau rugių auginama ir mažiau palankiuose ūkininkauti regionuose, kur už juos mokamos didesnės išmokos. 2002 metais daugiausia rugių buvo auginama Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose, o 2003 metais šiuose rajonuose rugių plotai sumažėjo atitinkamai 41 ir 61 proc. Nuo 1999 metų padidėjo žieminių kvietrugių plotai. 1999 metais buvęs 25,9 tūkst. ha žieminių kvietrugių plotas 2003 metais išaugo iki 66,2 tūkst. ha. Per minėtą laikotarpį ir žieminių miežių plotas išaugo nuo 0,9 iki 12,9 tūkst. ha.

2003 metais 50 proc. grūdinių augalų struktūroje sudarė vasarinių javų pasėliai. Per 1999–2003 metų laikotarpį vasarinių javų pasėliai sumažėjo 29 proc. Vasarinių pasėlių struktūroje didžiausią dalį sudaro miežiai, tačiau jų plotai mažėja. Nuo 1999 iki 2003 metų vasarinių miežių plotai sumažėjo 30 proc., nuo 420,3 iki 295,7 tūkst. ha. Vasarinių kviečių plotai 1999 metais pasiekę 100 tūkst. ha, pradėjo mažėti ir 2003 metais buvo tik 53,3 tūkst. ha (sumažėjo 47 proc.). Vasarinių kvietrugių plotai nuo 1999 metų sumažėjo 7,2 tūkst. ha. 2003 metais jų buvo pasėta 11,9 tūkst. ha. Avižių plotai 2003 metais siekė 48,3 tūkst. ha. Jų sumažėjimas per 1999–2003 metų laikotarpį nedidelis – tik 2,9 tūkst. ha. Varpinių mišinių plotai didėjo ir 2003 metais pasiekė 14,2 tūkst. ha. Grikių pasėliai išlieka stabilūs – 2003 metais – 16,3 tūkst. ha. Per pastaruosius dvejus metus kukurūzų grūdams plotas padidėjo nuo 0,4 tūkst. ha iki 2,9 tūkst. ha 2002 metais, o 2003-aisiais jų buvo pasėta 2,2 tūkst. ha.

2003 metais ankštiniai augalai grūdinių augalų struktūroje sudarė 2 proc. Nuo 1999 metų mažėja ankštinių augalų plotai. Iki 2003 metų jie sumažėjo 58 proc. (iki 20,9 tūkst. ha).

2003 metais 81 proc. visų grūdinių augalų buvo pasėta ūkininkų ir gyventojų asmeniniuose ūkiuose, o likusi dalis – žemės ūkio įmonėse. Tačiau, palyginti su ankstesniais metais, šis plotas ūkininkų ir gyventojų asmeniniuose ūkiuose sumažėjo 11 proc. (iki 722,4 tūkst. ha). Palyginti su 2002 metais, žemės ūkio bendrovėse grūdinių augalų plotas padidėjo 13 proc. ir siekė 162,8 tūkst. ha. Kauno, Marijampolės, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse buvo auginama daugiau kaip 60 proc. visų grūdinių augalų, čia išauginta per 70 proc. viso grūdų derliaus (2.21 pav.).

2.21 pav. Grūdinių pasėlių ir derliaus dalis Kauno, Marijampolės, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse 1999–2003 metais, proc.

Fig. 2.21. Share of grain crop area and harvest in Kaunas, Marijampolė, Panevėžys and Šiauliai counties in 1999–2003, in per cent

Šaltiniai: Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2000–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

1999–2003 metais javų derlingumas svyravo nuo 2,0 iki 3,0 t/ha. 1999 metais dėl nepalankių klimatinių sąlygų derlingumas buvo kritęs iki 2,0 t/ha, po to turėjo tendenciją didėti ir 2003 metais siekė 3,03 t/ha. Didžiausias grūdų derlingumas 2003 metais buvo Marijampolės (3,7 t/ha), mažiausias – Utenos apskrityje (1,8 t/ha).

Grūdų derlingumas nuo 1999 metų nuolat didėja, išskyrus 2001 metus, kai derlingumas sumažėjo iki 2,5 t/ha. Per penkerius metus grūdų derlingumas išaugo 52 proc. Priešingai nei daugelyje Europos šalių, Lietuvos grūdų augintojams 2003 metai tiek grūdų auginimo, tiek derliaus nuėmimo atžvilgiu buvo palankūs. 5 proc. sumažėjusį žieminių derlingumą su kaupu kompensavo 24 proc. padidėjęs vasarinių javų derlingumas. Trečdaliu padidėjo ir ankštinių augalų grūdams derlingumas – iki 2,3 t/ha.

Žieminių javų derlingumo sumažėjimą, palyginti su 2002 metais, nulėmė 6 proc. sumažėjęs kviečių bei 11 proc. miežių ir 3 proc. kvietrugių derlingumas, tuo tarpu rugių derlingumas padidėjo 8 proc. 2003 metais, palyginti su ankstesniais metais, visų vasarinių javų derlingumas padidėjo. Kviečių derlingumas išaugo 21 proc. (iki 3,4 t/ha), miežių – 24 proc., kvietrugių – 38 proc., avižių – 34 proc., varpinių mišinių – 36 proc., grikių – 50 proc. (2.13 lentelė).

2.13 lentelė. Grūdinių augalų derlingumas 1999–2003 metais, tūkst. t*Table 2.13. Yields of grain crops in 1999–2003, in thou. tons*

Grūdinių augalų rūšys <i>Kinds of grain crops</i>	1999	2000	2001	2002	2003
Grūdiniai augalai / <i>Grain crops</i>	1,99	2,68	2,52	2,73	3,03
javai / <i>cereals</i>	2,02	2,71	2,56	2,77	3,04
žieminiai javai / <i>winter cereals</i>	2,49	3,14	2,93	3,42	3,28
rugiai / <i>rye</i>	1,94	2,34	2,09	2,28	2,46
kviečiai / <i>wheat</i>	2,85	3,56	3,32	3,84	3,61
miežiai / <i>barley</i>	1,56	2,13	2,6	3,02	2,68
kviatrugiai / <i>triticale</i>	2,14	2,77	2,57	2,82	2,74
vasariniai javai / <i>spring cereals</i>	1,73	2,35	2,25	2,28	2,82
kviečiai / <i>wheat</i>	2,05	2,62	2,64	2,82	3,4
miežiai / <i>barley</i>	1,76	2,43	2,34	2,37	2,93
kviatrugiai / <i>triticale</i>	1,56	2,32	2,04	1,99	2,75
avižos / <i>oat</i>	1,31	1,87	1,77	1,77	2,37
varpinių mišiniai / <i>mixed cereals</i>	1,22	1,79	1,79	1,49	2,02
grikliai / <i>buckwheat</i>	0,57	0,89	0,75	0,6	0,9
kiti javai / <i>other cereals</i>	2,44	4,25	3,25	2,85	4,01
ankštiniai augalai grūdams <i>leguminous crops for grain</i>	1,29	1,84	1,51	1,74	2,32

Šaltiniai: Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2000–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Per 1999–2003 metų laikotarpį javų derlingumas kito priklausomai nuo daugelio veiksnių: gamtinių sąlygų, ūkių augintojų apsirūpinimo materialiniais ištekliais. Dalis ūkininkų jau yra išsigiję modernios žemės ūkio technikos, įdiegę šiuolaikines javų auginimo technologijas, todėl išaugina didelį javų derlių. Tačiau daugelis ūkininkų vis dar taiko pasenusias technologijas, neturi tinkamos technikos, dėl lėšų stokos perka mažai trąšų (ypač fosforo ir kalio), cheminių augalų apsaugos priemonių, veislinės sėklos. Tokiuose ūkiuose javų derlingumas labai mažas, o tai lemia palyginti žemą vidutinį šalies javų derlingumą.

Javų derlius labai priklauso nuo sėklos kokybės. Veislių pasirinkimas pastaraisiais metais labai išsiplėtė. Tinkamiausių Lietuvoje auginti augalų veislių sąrašas yra net 153 javų veislės, iš kurių 37 lietuviškos. Daugiausia tinkamų auginti Lietuvoje yra žieminių kviečių ir vasarinių miežių veislių – po 31, vasarinių kviečių – 11, žieminių rugių – 8, avižų – 15, pašarinių žirnių – 21, grikių – 4, lubinų – 4, žieminių kviatrugių – 8, žieminių miežių – 5, vikių – 4, pašarinių pupų – 5, vasarinių kviatrugių – 2, lėšių – 2, sorų – 1, sojų – 1.

Valstybinė sėklų ir grūdų tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos 2001 metais pradėjo vykdyti vegetacinius bandymus Akademijoje, Kėdainių rajone. Vegetaciniai bandymai yra sudedamoji ES sėklos serifikavimo dalis, užtikrinanti tiekiamos į rinką sertifikuotos sėklos veislės tapatumą ir veislinį grynumą. Todėl greta pasėlių

aprobacijos ir sėklos kokybės nustatymo laboratorijoje privalo būti vykdomi ir vegetaciniai bandymai.

2001 metais vegetaciniuose bandymuose buvo tikrinamos tik lietuviškos javų veislės. 2002–2003 metais pradėtos papildomai tirti ir užsienietiškos veislės, jos įrašytos į tinkamiausių Lietuvoje auginti augalų veislių sąrašą. Kol kas sertifikuotų sėklų dalis Lietuvoje – tik 10–15 proc. Tai trukdo realizuoti naujausių veislių genetinį derliaus ir kokybės potencialą.

2004 metais, tapusi ES nare, Lietuva privalės vykdyti visų javų, daugiamečių žolių, aliejinių ir pluoštinių augalų, runkelių bei daržovių (lietuviškų ir užsienietišκών veislių) sertifikuojamų sėklų siuntų vegetacinius bandymus, o sėklos kokybės sertifikatas galės būti išduodamas, jei vegetacinių bandymų rezultatai bus teigiami.

Maisto ir žemės ūkio organizacijos duomenimis, iš Vidurio ir Rytų Europos šalių javų derlingumas 2003 metais Lietuvoje nebuvo mažiausias. Estijoje jis buvo 2,02 t/ha, Latvijoje – 2,08 t/ha, Lenkijoje – 2,9 t/ha, Rumunijoje – 2,1 t/ha, Rusijoje – 1,6 t/ha, Ukrainoje – 1,7 t/ha. Tačiau, palyginti su ES šalimis, javų derlingumas Lietuvoje mažas. 2003 metais Vokietijoje jis siekė 5,8 t/ha, Prancūzijoje – 6,2 t/ha, bendras ES javų derlingumas – 5,2 t/ha.

Perdirbimas. 2003 metais šalies grūdų perdirbimo įmonės pagamino 197,5 tūkst. t miltų, iš jų 152,7 tūkst. t kviečių arba kviečių ir rugių mišinio miltų, 259,4 tūkst. t kombinuotųjų pašarų.

2003 metais pastebimas grūdų perdirbimo apimčių sumažėjimas. Palyginti su ankstesniais metais, miltų gamyba sumažėjo 5 proc., kombinuotojų pašarų – 2,5 proc., o makaronų – 32 proc. 2003 metais 16 proc. padidėjo kruopų gamyba, net 53 proc. išaugo grikių kruopų ir 2,2 proc. – kitų kruopų gamyba. Perlinių kruopų gamyba išaugo 7,5 proc., o miežinių išliko beveik nepakitusi. Tuo tarpu kviečių kruopų ir rupinių gamyba sumažėjo 40 proc., manų kruopų – 3,6 proc., kukurūzų grūdų kruopų – 65 proc. (2.14 lentelė). Salyklo gamyba išliko beveik nepakitusi.

2.14 lentelė. Grūdų perdirbimo pramonės produkcijos gamybos pokyčiai 1999–2003 metais, tūkst. t

Table 2.14. Changes in production of the grain processing industry in 1999–2003, in thou. tons

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Miltai / Flour	215,3	204,9	198,1	207,1	197,5
Kruopos / Groats	21,4	10,9	8,4	9,9	12,2
Kombinuotieji pašarai / Compound feed	235	257,4	243,8	266,1	259,4
Makaronai / Pasta	–	1,9	2,1	2,8	2,0

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2002 m. gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Stambiausius Lietuvos grūdų perdirbėjus vienija Lietuvos grūdų perdirbėjų asociacija, kuriai priklauso 31 grūdų perdirbimo įmonė. Iš jų grūdais prekiauja 7 įmonės. Tai AB „Jonavos grūdai“, AB „Marijampolės grūdai“, AB „Rokiškio grūdai“, AB „Šiaulių malūnas“, AB „Tauragės grūdai“, UAB „Kesko Agro Lietuva“, UAB „Robusta“, UAB „Linas ir viza“. Pašarus gamina AB „Kretingos grūdai“, UAB „Krekenavos pašarai“, AB „Vievio paukštynas“, AB „Joniškio grūdai“, AB „Kauno grūdai“, AB „Kėdainių grūdai“. Miltų gamyba užsiima 9 įmonės: AB „Joniškio grūdai“,

AB „Kauno grūdai“, AB „Kėdainių grūdai“, AB „Malsena“, AB „Šiaulių grūdai“, AB „Šilutės girnos“, UAB „Kratonas“, UAB „Maludė“, UAB „Paaluonio agroservisas“. Kruopas gamina UAB „Ustukių malūnas“, IĮ S. Krivicko įm. „Fasma“, UAB „Galinta ir partneriai“ filialas „Galintos grūdai“. UAB „Litmalt“ gamina salyklą. Salyklą taip pat ruošiasi gaminti UAB „Maltosa“ – anksčiau buvusi AB „Švenčionėlių grūdai“, iki šiol gaminusi pašarus.

Lietuvos miltų pramonėje jau daug metų didžiulė konkurencija. Kepėjai, siekdami sumažinti žaliavos išlaidas, dažnai keičia tiekėjus ir miltų pirkimo sąlygas. 2003 metų vasarą sumažėjus miltų kainoms, keletas mažesnių malūnų atsidūrė ant bankroto ribos. AB „Šiaulių malūnas“ ir AB „Marijampolės grūdai“ nutraukė miltų gamybą.

Miltų gamyba Lietuvoje yra koncentruota, rinkoje dominuoja dvi didžiausios įmonės, o kiti malūnai yra daug mažesni. AB „Malsena“ – Lietuvos miltų rinkos lyderė, užimanti apie 40 proc. rinkos. Įmonė gamina kvietinius ir ruginius miltus, mišinius ir makaronus. Produkciją „Malsena“ eksportuoja į Estiją, Latviją ir Rusiją. AB „Kauno grūdai“ yra antra pagal dydį miltų gamintoja Lietuvoje. 1998 metais modernizuotos gamybinės linijos pajėgumai – 250 t grūdų per dieną. Įmonės pašarų gamybos ir grūdų saugojimo pajėgumai taip pat dideli. AB „Joniškio grūdai“, kad išsilaikytų tarp lyderių, turi išsiskirti savo produkcija. Iki šiol gaminusi specialius miltus makaronams, nuo šiol dar pradėjo malti kietuosius kviečius.

Šiuo metu Lietuvoje pašarų paklausa – apie 500 tūkst. t. Tai sudaro tik penktadalį kiekio, kuris buvo gaminamas Lietuvoje prieš nepriklausomybės atkūrimą. Apie pusę reikiamo pašarų kiekio 2002 metais pagamino pašarų pramonės įmonės, o likusią dalį – patys vartotojai. 2003 metais pašarų gamyba pramonės įmonėse sumažėjo iki 259 tūkst. t.

Didžiausia kompanija, įregistruota Lietuvoje kaip pašarų gamintoja, yra AB „Masterfoods Lietuva“. Tačiau faktiškai ji nėra specializuota grūdų perdirbimo įmonė, kadangi daugiausia gamina naminių gyvūnų pašarą iš mėsos ir atliekų. Daugiau kaip 95 proc. produkcijos kompanija eksportuoja į ES. Vidaus rinkoje veikianti didžiausia pašarų gamybos įmonė yra AB „Kretingos grūdai“, per metus pagaminanti apie 80 tūkst. t pašarų, jos saugojimo pajėgumai – 20 tūkst. t. Kombinuotųjų pašarų gamybos pajėgumai – 50 t per valandą. Pašarų granulės gaminamos kiaulėms, paukščiams, galvijams, kailiniams gyvūnams ir žuvims. Taip pat gaminami koncentruotieji pašarai. Dalį produkcijos įmonė eksportuoja į Rusiją, Ukrainą ir Baltarusiją. AB „Kauno grūdai“ yra antra pagal dydį pašarų gamintoja Lietuvoje, jos metinė produkcija – apie 60 tūkst. t.

UAB „Galinta ir partneriai“ yra didžiausia kruopų ir dribsnių gamintoja Lietuvoje. Įmonės apyvarta nuo 19 mln. Lt 2000 metais išaugo iki 31 mln. Lt 2003-aisiais.

1997 metais įkurta didžiausia salyklo gamybos įmonė UAB „Litmalt“ pagamina apie 60 tūkst. t salyklo per metus. UAB „Maltosa“ (buvę „Švenčionėlių grūdai“) ruošiasi pagaminti apie 15 tūkst. t salyklo per metus.

Balansas. 2002 metais bendrasis grūdų derlius buvo 2,6 mln. t. 1998–2002 metais (išskyrus 1999 m.) buvo patenkinti grūdų vidaus rinkos poreikiai (2.15 lentelė).

Grūdų suvartojimo struktūros analizė rodo, kad vienas imliausių rinkos segmentų – gyvulininkystė. 1998–2002 metais iki 60 proc. šalies ūkiuose išaugintų grūdų buvo skirta pašarams. Pastaraisiais metais pastebima grūdų suvartojimo gyvulininkystėje didėjimo tendencija.

2.15 lentelė. Grūdų gamyba ir suvartojimas 1998–2002 metais*Table 2.15. Grain production and consumption in 1998–2002*

Rodikliai / Indicators	1998	1999	2000	2001	2002
Bendrasis derlius, tūkst. t <i>Total production, thou. t</i>	2821	2112	2731	2398	2602
Gamyba vienam gyventojui, kg <i>Production per capita, kg</i>	762	571	739	687	750
Suvartojimas iš viso, tūkst. t <i>Total uses, thou. t</i>	2814	2345	2424	2352	2487
iš jų: / of which:					
pašarams / animal fodder	1644	1290	1408	1425	1571
maistui / human consumption	542	500	478	455	451
Suvartojimas vienam gyventojui, kg <i>Consumption per capita, kg</i>	153	142	137	131	130
Importas, tūkst. t / Imports, thou. t	80	56	151	121	187
Eksportas, tūkst. t / Exports, thou. t	182	325	138	453	254
Apsirūpinimas, proc. / Self-sufficiency level, %	100	90	113	102	105

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 1999–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2000, 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Duonos ir grūdų produktų suvartojimas vienam gyventojui kasmet mažėja. Statistikos departamento duomenimis, 2002 metais Lietuvoje, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, buvo suvartota 130 kg duonos ir kitų grūdinių produktų – 8,5 proc. mažiau nei 1999 metais. Tai rodo maitinimosi pokyčius struktūros gerėjimo link.

Grūdų balansas rodo, kad, kaip ir ankstesniais metais, 2002-aisiais nebuvo apsirūpinta miežiais ir ankštinių augalų grūdais. Dėl nuolat mažėjančio rugių pasėlių ploto buvo nepakankamai apsirūpinama savos gamybos rugiais.

2.16 lentelė. Grūdų gamyba ir suvartojimas pagal rūšis 2002 metais*Table 2.16. Grain production and consumption by sort in 2002*

Rodikliai / Indicators	Javai, iš viso <i>Total cereals</i>	iš jų: / of which:				Ankštiniai, iš viso <i>Total legume crops</i>
		kviečiai <i>wheat</i>	rugiai <i>rye</i>	miežiai <i>barley</i>	avižos <i>oat</i>	
Bendrasis derlius, tūkst. t <i>Total production, thou. t</i>	2539	1218	170	871	98	63
Suvartojimas iš viso, tūkst. t <i>Total uses, thou. t</i>	2424	947	259	899	91	63
iš jų: / of which:						
pašarams / animal fodder	1535	459	136	690	68	36
maistui / human consumption	437	350	68	4,8	2,2	14
Suvartojimas vienam gyventojui, kg <i>Consumption per capita, kg</i>	126	101	19	1,4	0,6	3,9
Importas, tūkst. t / Import, thou. t	183	30	34	58	3,0	4,2
Eksportas, tūkst. t / Export, thou. t	254	233	0,3	17	0,6	0,8
Apsirūpinimas, proc. / Self-sufficiency level, %	105	129	66	97	107	99,8

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2000–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Dėl palankių gamtinių ir klimatinų sąlygų, tinkamo trąšų ir augalų apsaugos priemonių ir naudojimo pastaraisiais metais išauginami geros kokybės maistiniai grūdai. Tai leidžia visiškai patenkinti maistinių grūdų vidaus poreikį bei didina eksporto galimybes.

Rinka. 2000 metais sumažėjusios išmokos už parduotą produkciją nuo 2001-ųjų pradėjo didėti ir 2003 metais buvo 2 proc. didesnės nei 1999 metais. 2003 metais Lietuvoje buvo supirkta 828,9 tūkst. t grūdų, t. y. 19 proc. daugiau nei 2002-aisiais. Grūdų supirkimas Lietuvoje didėja nuo 2000 metų.

1999 metais buvusi gana aukšta grūdų supirkimo kaina per 2000-uosius ir 2001-uosius nukrito daugiau kaip 17 proc. ir pastaruosius trejus metus svyruoja nuo 375 iki 386 Lt/t. Vidutinė grūdų supirkimo kaina 2003 metais buvo 380 Lt/t, palyginti su 2002-aisiais, sumažėjo 6 Lt/t.

2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, grūdų supirkimas iš ūkininkų ir kitų gyventojų ūkių padidėjo 38 proc. Daugiausia grūdų superkama iš ūkininkų ir gyventojų asmeninių ūkių, 2003 metais – 545,2 tūkst. t (66 proc. viso supirkimo). 2003 metais grūdų supirkimas iš žemės ūkio bendrovių, palyginti su 2002 metais, sumažėjo 7,1 proc.

2.17 lentelė. Grūdų supirkimas ir vidutinės supirkimo kainos 1999–2003 metais.

Table 2.17. Grain amounts purchased and average purchase prices in 1999–2003

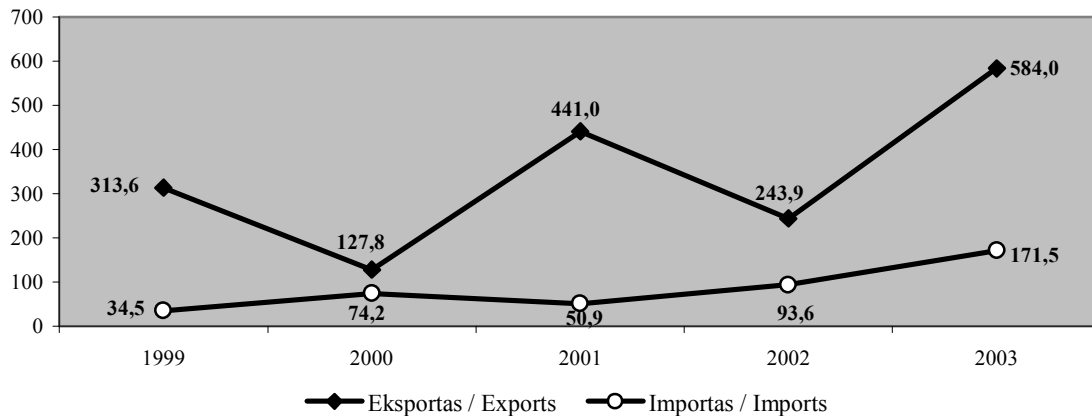
Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Supirkimas, tūkst. t / Purchase, thou. t	680,7	565,9	668,3	697,9	828,9
Išmokos, mln. Lt / Payments, mill. Lt	309,3	229,3	250,6	269,1	314,8
Vidutinė kaina, Lt/t / Average price, Lt/t	454	405	375	386	380

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Dėl nepalankių gamtinių sąlygų daugelyje Europos šalių grūdų derlius buvo daug mažesnis už prognozuotą ir už ankstesnių metų derlių. Grūdų paklausa viršijo pasiūlą. Tokia situacija lėmė grūdų kainų didėjimą Europoje. Ja pasinaudojo Lietuvos grūdų eksportuotojai. Aplinkinėse rinkose padidėjus grūdų paklausai ir dėl to pradėjus kilti jų kainoms, grūdų eksportas į šias rinkas labai išaugo (2.22 pav.). 2003 metų rudenį daugiausiai grūdų eksportuota į Ukrainą, mažiau – į Baltarusiją. Didėjant eksporto apimtims, augo ir eksporto kaina. 2003 metais Lietuvos grūdų eksportas siekė 582,5 tūkst. t ir, palyginti su 2002 metais, išaugo 58 proc. Susiklosčius tokiai situacijai, iškilo pavojus Lietuvos vidaus rinkai pačiai pritrūkti grūdų.

Per 1999–2003 metų laikotarpį grūdų eksportas svyravo. 2000 metais daugiau kaip du kartus sumažėjęs, palyginti su praeitais metais, 2001 metais daugiau kaip tris kartus padidėjo. 2002 metais eksportas vėl dvigubai sumažėjo, o 2003 metais vėl daugiau kaip du kartus padidėjo. Tokius eksporto svyravimus lėmė vidaus ir užsienio rinkos konjunkūra. Importo apimtys per šį laikotarpį padidėjo beveik penkis kartus.

Lietuvoje daugiausia superkama kviečių. 2003 metais buvo supirkta 597 tūkst. t kviečių, iš jų 81 proc. maistinių. Per 2003 metus eksportuota 543,7 tūkst. t, o importuota – 38,4 tūkst. t kviečių ir meslino.

2.22 pav. Grūdų grynas eksportas ir importas 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.22. Net exports and imports of grains in 1999–2003, in thou. t

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). 1999–2003.

2003 metais buvo supirktas 45,8 tūkst. t. rugių. Jie sudarė 5,6 proc. viso 2003 metais supirkto grūdų kiekio. Maistinių rugių dalis visuose supirktuose rugiuose – 80 proc. Apsirūpinimas savos gamybos rugiais Lietuvoje nepakankamas ir kasmet mažėja. 2001 metais jis siekė 90 proc., o 2002 metais sumažėjo iki 66 proc. Todėl Lietuva rugius priversta importuoti.

Kvietrugių supirkimas 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, sumažėjo 20 proc. – iki 10,7 tūkst. t.

2003 metų grūdų supirkimo struktūroje miežiai sudarė 19 proc. Buvo supirktas 157 tūkst. t miežių, iš jų 5,7 proc. – maistui ir 23 proc. – salyklui. 2003 metais miežių eksportas sudarė 37,2 tūkst. t. Avižių supirkimas 2003 metais, palyginti su praeitais metais, padidėjo 27 proc. ir siekė 2,2 tūkst. t. 2003 metais taip pat daugiau supirktas kukurūzų – 1,3 tūkst. t (supirkimas padidėjo 37 proc.). Importuota 53,4 tūkst. t kukurūzų grūdų.

Rinkos reguliavimo priemonės. 2003 metais Lietuvoje buvo taikomos dvi grūdų rinkos reguliavimo priemonės: intervencinių pirkimų sistema ir tiesioginės išmokos už pasėlių plotą.

2003 metų rugsėjo mėnesį prasidėjęs intervencinis grūdų pirkimas buvo ribotas, numatyta supirkti tik 130 tūkst. t I ir II klasės kviečių, I klasės rugių supirkimas buvo nutrauktas. Iš Kaimo rėmimo programos lėšų kviečių augintojams, neturintiems nuosavų sandėlių, buvo dengiamos I ir II klasės kviečių saugojimo įmonėse išlaidos, o saugojantiems privačiai – mokamos vienkartinės išmokos. 2003 metais intervencinė I klasės kviečių kaina buvo 400 Lt/t (kaip ir 2002 m.). II klasės kviečiai 2003 metais buvo superkami mažesne kaina – 380 Lt/t. Minimalus į intervencinius sandėlius parduodamų kviečių kiekis 2003 metais buvo 40 t (kaip ir 2002 m.).

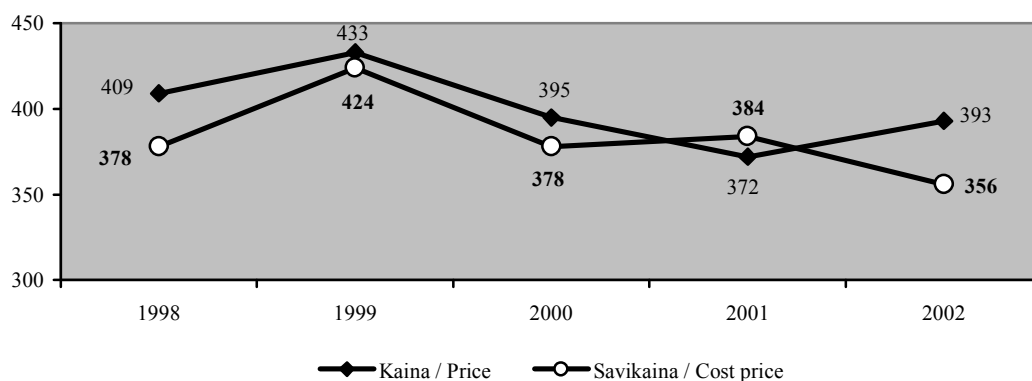
2002 metais už deklaruotą javų pasėlių hektarą buvo mokama 40 Lt tiesioginė išmoka. Už rugių ir grikių deklaruotą pasėlių hektarą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse buvo mokama atitinkamai 150 ir 400 Lt tiesioginė išmoka. Už ankštinių pasėlių deklaruotą hektarą mokėta 100 Lt tiesioginė išmoka, o už salyklinių miežių deklaruotą pasėlių hektarą – 60 Lt papildoma išmoka.

2003 metais tiesioginės išmokos už grūdinius augalus buvo mokamos tik mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Už grikius mokėta 350 Lt/ha išmoka. Už 15 tūkst. ha grikių 2003 metais buvo išmokėta 5,4 mln. Lt tiesioginių išmokų 1494 ūkiams. Už rugius mažo našumo žemėse buvo mokama 150 Lt/ha tiesioginės išmokos. Išmokėta 4,1 mln. Lt beveik 7,5 tūkst. ūkių. Už ankštinius augalus 2003 metais mokėtos 30 Lt/ha tiesioginės išmokos, išmokėta 770 tūkst. Lt daugiau kaip 6 tūkst. ūkų. Taip pat 2003 metais mokėtos 18 Lt/ha tiesioginės išmokos už kitus augalus ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Už salyklinius miežius 2003 metais mokėtos 60 Lt/ha tiesioginės išmokos. Tiesioginė parama už salyklinius miežius skirta 217 ūkiams už 812 tūkst. ha plotą.

Derybose su ES Lietuva išsiderėjo 1146633 ha bazinį pasėlių plotą ir 2,7 t/ha bazinį derlingumą.

Grūdų augintojai 2004 metais gaus tiesiogines išmokas. Vienkartinė tiesioginė metinė išmoka už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus susidės iš pagrindinės ir papildomos išmokos dalies. Pagrindinė išmokos dalis (123 Lt/ha) bus mokama už žemės ūkio naudmenas (ariamąją žemę, ganyklas ir pievas, daugiameses ganyklas ir pievas, sodus, uogynus ir pan.), papildoma dalis – už tas žemės ūkio naudmenas, kuriose auginami ES remiami pasėliai. Tai avižos, bulvės, skirtos perdirbti į krakmolą, grikiiai, kukurūzai, vasariniai kviečiai, žieminiai kviečiai, vasariniai kvietrugiai, žieminiai kvietrugiai, lęšiai, linų sėmenys, saldieji lubinai, vasariniai ir žieminiai miežiai, rugiai, saulėgrąžos, sojų pupelės, sorgas (grūdinis), soros, strypainio sėklos (kanarėlių lesalas), lauko pupos, žieminiai ir vasariniai rapsai, dvispalviai raženiai, augalų mišiniai iš varpinių – baltyminių ir aliejinių augalų, vikiai ir jų mišiniai, žirniai, daugiametės ir vienmetės žolės sėklai, kiti varpiniai javai, įskaitant varpinių javų mišinius. Už hektarą bus mokama 300 Lt dydžio išmoka, susidedanti iš pagrindinės 123 Lt/ha dydžio ir 177 Lt/ha papildomos dalies.

Ekonominiai rodikliai. Per 1998–2002 metų laikotarpį grūdų gamybos sąnaudos žemės ūkio bendrovėse kito nedaug, tik 1999 metais, kurie buvo labai nepalankūs žemės ūkiui, jos buvo išaugusios. Tuo tarpu grūdų realizavimo kaina nuo 409 Lt/t 1998 metais nukrito iki 372 Lt/t 2001-aisiais ir nepadengė gamybos sąnaudų (2.23 pav.).

2.23 pav. Grūdų vidutinė realizavimo kaina ir savikaina žemės ūkio bendrovėse ir kitose įmonėse 1998–2002 metais, Lt/t

Fig 2.23. Average producer price and cost price of grains in agricultural companies and other enterprises in 1998–2002, in Litai per ton

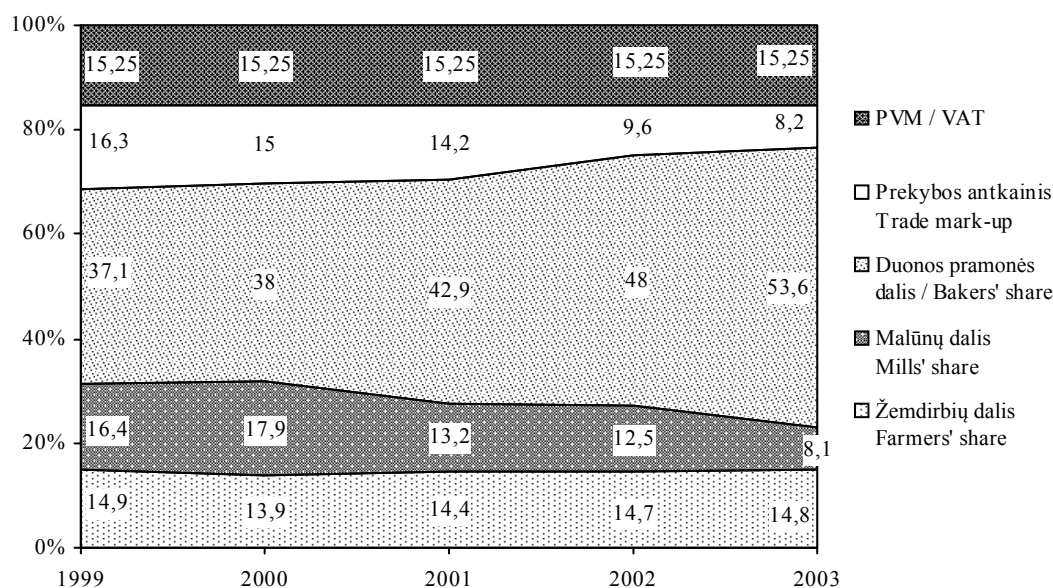
Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

2.18 lentelė. Kviečių, kvietinių miltų ir kvietinės duonos kainos 1999–2003 metais, Lt/t
Table 2.18. Prices of wheat, wheat flour and bread in 1999–2003, in Litass per ton

Kaina / Prices	1999	2000	2001	2002	2003
Kviečių supirkimo kaina <i>Wheat purchase price</i>	451	410	410	399	398
Kvietinių miltų kaina <i>Wheat flour price</i>	946	939	787	740	617
Kvietinės duonos didmeninė kaina <i>Wheat bread wholesale price</i>	2065	2064	2011	2045	2058
Kvietinės duonos mažmeninė kaina <i>Wheat bread retail price</i>	2558	2506	2416	2305	2278

Šaltinis: ŽŪM informacijos analizės ir sisteminimo skyriaus duomenys.

Kviečių supirkimo ir kvietinių miltų kainos nuo 1999 iki 2003 metų mažėjo (2.18 lentelė). Kvietinės duonos didmeninė kaina nuo 2001 metų didėjo, o mažmeninė nuo 1999-ųjų mažėjo. Dėl minėtų kainų kitimo didėja duonos pramonės dalis kvietinės duonos mažmeninės kainos struktūroje (2.24 pav.).

2.24 pav. Kvietinių miltų mažmeninės kainos struktūra 1999–2003 metais
Fig. 2.24. Structure of wheat flour retail price in 1999–2003

Kvietinės duonos mažmeninės kainos struktūroje stabiliausia išlieka grūdų augintojų dalis, tuo tarpu pastaraisiais metais mažėjant malūnų ir prekybininkų daliai didėja duonos kepėjų dalis.

5.2. Pienas

5.2. Milk

Pieno ūkio reikšmė. 2003 metais bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūroje pieno gamyba sudarė 21,5 proc. Už parduotą pieną žemdirbiai gauna apie trečdalį visų žemės ūkio produkcijos pardavimų pajamų. Pieną gamina beveik 200 tūkst. ūkių, arba 69 proc. visų kaime įsikūrusių ūkininkų ir kitų gyventojų ūkių, žemės ūkio įmonių. Pieno pramonės pardavimų pajamos sudarė 1149,7 mln. Lt, iš jų eksportas – 569,4 mln. Lt. Pastaraisiais metais apie 50 proc. perdirbto pieno yra eksportuojama. Pieno perdirbimo įmonėse dirba apie 9 tūkst. darbuotojų, beveik penktadalis maisto pramonėje užimtų žmonių.

Pieno gamyba ir supirkimas. 2003 metais iš viso primelžta 1861,0 tūkst. t pieno, pieninės supirko 1025,2 tūkst. t natūralaus pieno. 99,7 proc. primelžiamo pieno sudaro karvių pienas, likusią dalį – ožkų. Palyginti su 2002-aisiais, pieno gamyba išaugo 5,1 proc., o supirkimas – 5,7 proc. 2003 metais pasiektas didžiausias pieno supirkimo metinis prieaugis nuo 1999 metų. Pieno supirkimo didėjimui įtakos turėjo tai, kad pieno gamintojai ruošėsi pieno kvotų įvedimui.

2.19 lentelė. Pieno gamyba ir supirkimas 1999–2003 metais, tūkst. t

Table 2.19. Milk production and purchase in 1999–2003, in thou. tons

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003	2003, palyginti su compared to 1999, %
Primelžta pieno <i>Milk production</i>	1714,2	1724,7	1729,8	1770,9	1861,0	109
Supirkta pieno: <i>Milk purchase:</i>						
natūralaus riebumo <i>natural fatness</i>	1049,5	947,6	982,8	970,3	1025,2	98
bazinio riebumo <i>basic fatness</i>	1208,8	1102,5	1153,2	1140,8	1225,1	101

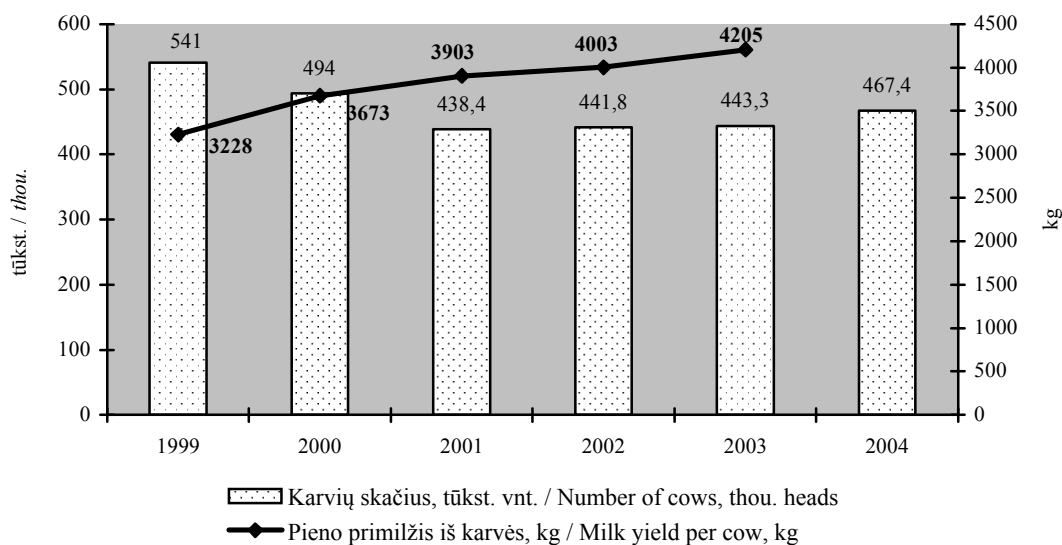
Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2003 m. sausio–gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Vidutinis pieno primilžis iš vienos karvės nuo 1999 metų nuolat didėja. 2003 metais jis siekė 4205 kg ir buvo 5,0 proc. didesnis nei 2002 metais (4003 kg) bei 30 proc. didesnis nei 1999-aisiais. Pagal vidutinį karvių produktyvumą, 2002 metų duomenimis, Lietuva yra vienoje gretoje su Lenkija (3995 kg) ir Latvija (3958 kg), tačiau atsilieka nuo Estijos (5138 kg). Lietuvoje vidutinis pieno primilžis iš vienos karvės 34 proc. mažesnis už ES šalių vidurkį. Žemą karvių produktyvumą lemia nepakankamo genetinio potencialo karvių banda ir prasti pašarai. Daugiausia Lietuvoje laikoma Lietuvos juodmargių (apie 60 proc.) ir Lietuvos žaliųjų veislių karvių.

Kontroliuojamų karvių primilžis 2003 metais siekė 5031 kg, buvo 0,3 proc. didesnis negu 2002-aisiais. 2002–2003 metais, pradėjus mokėti didesnes tiesiogines išmokas už kontroliuojamas karves, jų skaičius padidėjo. Kontroliuojama 176,2 tūkst. (38 proc.) laikomų karvių.

Bendras karvių skaičius per 1999–2001 metus sumažėjo 19 proc., tačiau nuo 2001 metų jis stabilizavosi ir ėmė pamažu augti (2.25 pav.). 2003 metų žemės ūkio visuotinio surašymo duomenimis, 2003 m. birželio 1 d. Lietuvoje buvo 450,8 tūkst. karvių. Ūkininkai ir kiti gyventojai laiko apie 92 proc. karvių ir primelžia 91 proc. viso pieno, kita dalis – žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse.

2.25 pav. Karvių skaičius ir pieno primilžis iš karvės 1999–2003 metais (metų pabaigoje)

Fig. 2.25. Number of cows and milk yield per cow in 1999–2003 (at the end of the year)

Šaltiniai: Gyvulių skaičius 2003 01 01. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Lietuvos statistikos metraštis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

2003 m. birželio 1 d. šalyje pieną gamino 192,3 tūkst. ūkių. Pieno gamyboje vyrauja smulkūs ūkiai: vienam ūkiui teko vidutiniškai 2,3 karvės. Tik 1,6 proc. visų ūkių laiko 10 ir daugiau karvių. Juose laikoma 20 proc. visos karvių bandos. Per penkerius metus pieno ūkiai beveik nepadidėjo, tik 0,2 karvės vidutiniškai (2.20 lentelė).

1999–2003 metais ženkliai sumažėjo labai mažų, 1–2 karves, ir stambiausių, daugiau nei 100 karvių laikančių ūkių. Pirmieji – tai maži asmeniniai ūkiai, o antrieji – daugiausia stambios žemės ūkio bendrovės. Tuo tarpu kūrėsi stambesni ūkininkų ūkiai. Ypač padaugėjo 10–19 karvių laikančių ūkių: nuo 631 1999 metais iki 2204 2003-aisiais. Reikėtų laukti, kad ūkiai ir toliau stambės, kadangi labai maži ūkiai yra nekonkurencingi, jiems sunku įgyvendinti ES pieno ūkiams keliamus veterinarinius ir higieninius reikalavimus.

2.20 lentelė. Pieno ūkių grupės pagal laikomų karvių skaičių 1999–2003 metais
Table 2.20. Groups of dairy farms by number of cows in 1999–2003

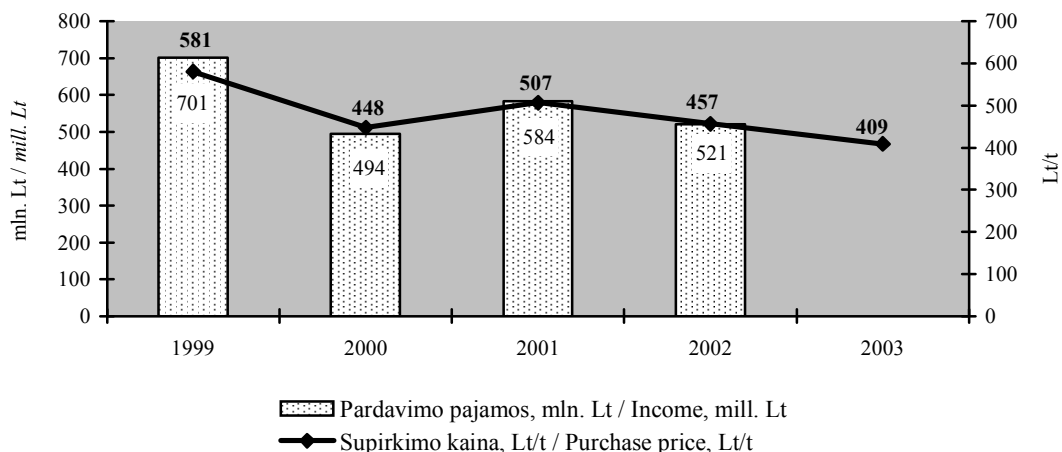
Grupės pagal karvių skaičių <i>Groups by number of cows</i>	1999-10-01		2003-06-01		2003, palyginti su <i>compared to</i> 1999, %	
	ūkių skaičius <i>number of farms</i>	karvių skaičius, tūkst. <i>number of cows, thou.</i>	ūkių skaičius <i>number of farms</i>	karvių skaičius, tūkst. <i>number of cows, thou.</i>	ūkių skaičius <i>number of farms</i>	karvių skaičius <i>number of cows</i>
1–2	193893	263,4	149822	199,6	77	76
3–9	37816	141,9	39443	162,3	104	114
10–19	631	7,6	2204	27,8	349	366
20–29	103	2,3	339	7,9	329	343
30–49	68	2,5	198	7,3	291	289
50–99	90	6,5	119	7,8	132	120
≥100	213	50,3	134	38,2	63	76
Tenka karvių vidutiniškai vienam ūkiui <i>Number of cows per farm</i>		2,0		2,3		115
iš jų / <i>of which:</i>						
ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiai <i>farmer farms</i>	232415	416,7		409,4		
žemės ūkio bendrovės ir įmonės <i>agricultural companies</i>	399	57,7		36,0		
Iš viso Total	232814	474,4	192259	450,8	83	95

Šaltiniai: Gyvulių skaičius 2000 01 01. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2000;

Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Jau kelerius metus gerėja superkamo pieno kokybė. 2001 metais aukščiausios rūšies pienas sudarė 52 proc. superkamo pieno, 2002 metais – 65 proc., o 2003-aisiais – net 79 proc. bendro supirkto pieno kiekio. Pirmos rūšies pieno dalis atitinkamai sudarė 25 proc., 22 proc. ir 13 proc. bendro supirkto pieno. 2003 metais supirkto pieno riebumas buvo 4,1 proc. (bazinis – 3,4 proc.), baltymingumas – 3,3 proc. (bazinis – 3,0 proc.).

2002–2003 metai pieno gamintojams buvo ekonomiškai sunkūs. 2002 metais vidutinė pieno supirkimo kaina sumažėjo 10 proc. ir buvo 457 Lt/t (įskaitant subsidijas), 2003 metais ji sumažėjo dar 11 proc. ir buvo 409 Lt/t (2.26 pav.). Tai lėmė aštri konkurencija tarp perdirbimo įmonių vidaus rinkoje, sumažėjusios pasaulinės pieno produktų kainos, lito susiejimas su euru ir JAV dolerio vertės kritimas euro (atitinkamai ir lito) atžvilgiu. Be to, Lietuvoje vyraujantys smulkūs ir neorganizuoti pieno gamintojai negalėjo apginti savo interesų prieš pieno perdirbėjus. Kooperacija pieno gamybos sektoriuje žengia pirmuosius žingsnius, 2003 metais visiškai funkcionavo tik du pieno gamintojų kooperatyvai.

2.26 pav. Pieno supirkimo kaina ir pardavimo pajamos už pianą 1999–2003 metais

Fig. 2.26. Milk purchase price and income in 1999–2003

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimai 2003 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Pieno perdirbimo pramonė. 2003 metais Lietuvos pieno pramonė pardavė produkcijos už 1149,7 mln. Lt, t. y. 10 proc. daugiau negu 2002-aisiais. 2003 metais vidaus rinkoje produkcijos parduota už 580,3 mln. Lt. Tai sudarė 50 proc. visos parduotos produkcijos vertės (2.21 lentelė).

2.21 lentelė. Pagrindiniai pieno pramonės rodikliai 1999–2003 metais

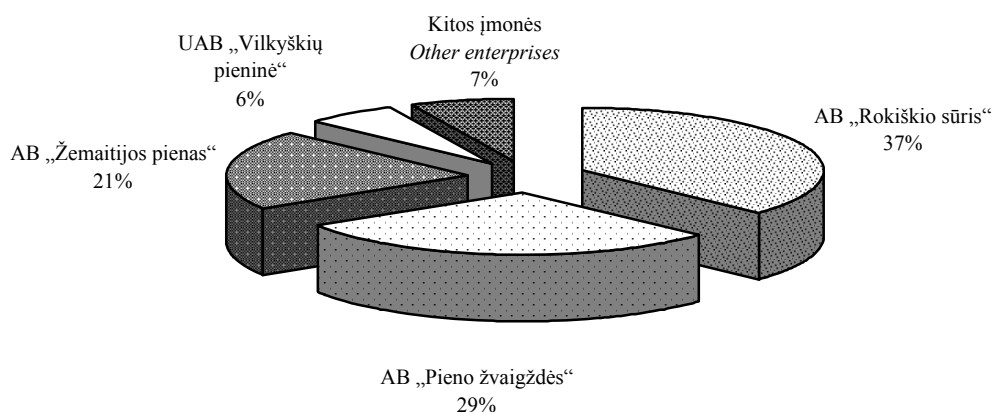
Table 2.21. Main indicators of the milk processing industry in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Pieno perdirbimo įmonių skaičius <i>Number of milk processing enterprises</i>	40	37	37	37	36
Parduota produkcijos, mln. Lt <i>Sales, mill. Lt</i>	1265,7	1128,1	1205,5	1049,0	1149,7
dalis visoje maisto pramonėje, proc. <i>share in the total food industry, %</i>	31,2	26,9	25,3	24,2	...
Eksporto pajamos, mln. Lt <i>Export, mill. Lt</i>	443,7	465,2	509,9	520,0	569,4
dalis visuose pardavimuose, proc. <i>share in total sales, %</i>	35	41	42	50	50

Šaltiniai: Pramonė 1999–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Lietuvos pieno perdirbimo sektorius yra pasiekęs aukštą koncentracijos lygį. Jame dominuoja trys pieno perdirbimo įmonių grupės: AB „Rokiškio sūris“, AB „Pieno žvaigždės“, AB „Žemaitijos pienas“. Šios įmonės perdirba apie 90 proc. viso superkamo pieno (2.27 pav.).

Lietuvos pieno perdirbimo įmonės, įgyvendindamos ES maisto gamybos sanitarinius ir higieninius reikalavimus, sparčiai gerina produktų kokybę. 22 Lietuvos pieno perdirbimo įmonės turi ES sertifikatus, leidžiančius eksportuoti produkciją į ES šalis. Iki 2005 metų šiuos sertifikatus turėtų gauti dar 7 įmonės, o iki 2007 metų – dar 5. Iki 2007 metų ES keliamų reikalavimų nepajėgs įgyvendinti 2 įmonės, kurios turės užsidaryti.

2.27 pav. Pieno supirkimo struktūra pagal įmones 2002 metais

Fig. 2.27. Structure of milk purchase by enterprises in 2002

Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Per 1999–2003 metų laikotarpį šiek tiek pasikeitė gaminamų pieno produktų struktūra: padidėjo grietinėlės, jogurto, pieno cukraus, riebių sūrių gamyba, sumažėjo sviesto ir pieno konservų gamyba (2.22 lentelė).

2.22 lentelė. Pagrindinių pieno produktų gamyba 1999–2003 metais, tūkst. t

Table 2.22. Production of main dairy products in 1999–2003, in thou. tons

Pieno produktai Dairy products	1999	2000	2001	2002	2003	2003, palyginti su compared to 1999, %
Geriamasis pienas / Drinking milk	73,0	75,1	77,2	81,3	74,1	102
Grietinė / Cream	1,0	1,0	1,1	1,7	8,7	870
Rūgpienis, kefyras / Kefir, sour milk	27,5	26,1	29,0	31,1	29,7	108
Jogurtas / Yoghurt	6,3	5,7	6,8	11,7	15,5	246
Grietinė / Sour cream	17,6	17,9	19,1	21,0	21,2	120
Varškė / Curd	11,7	11,0	11,1	12,0	11,1	95
Varškės sūriai ir sūreliai Cottage cheese	5,3	5,1	5,3	5,8	6,4	121
Sviestas ir kiti pieno riebalai ir aliejai Butter and other milk fats and oils	26,3	19,4	18,1	17,4	17,6	67
Riebūs sūriai / Fat cheese	35,5	41,6	50,6	49,7	50,4	142
Sausi pieno ir išrūgų produktai Dried milk and whey products	26,6	18,2	17,7	15,6	24,3	91
Valgomieji ledai / Ice cream	13,0	12,3	14,0	15,8	14,4	111
Pieno cukrus (laktozė) / Lactose	0,6	4,8	5,3	5,1	5,1	850
Pieno konservai / Canned dairy products	9,2	3,5	5,3	8,8	7,7	84

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2002 m. gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2003 m. sausio–gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
Lietuvos statistikos metraštis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Lietuva visiškai apsirūpina pieno produktais ir dalį produkcijos eksportuoja. 2003 metais apsirūpinimo pienu procentas siekė 156 proc., nuo 1999 metų jis sumažėjo 14 punktų. 36 proc. pagaminto pieno 2003 metais buvo eksportuota, 1999-aisiais – atitinkamai 42 proc. 2003 metais vidaus rinkoje suvartota 1192,4 tūkst. t pieno, nuo 1999 metų vidaus suvartojimas išaugo 26 proc. Didžiąją dalį vidaus rinkoje suvartoto pieno – apie 80 proc. – sudaro gyventojų vartojimo fondas.

Pieno produktų vidaus rinka. Pieno ir pieno produktų suvartojimas maistui Lietuvoje turi tendenciją didėti. 2002 metais vienas gyventojas suvartojo 283 kg pieno ir pieno produktų, perskaičiuotų į piena. Palyginti su 1998 metais, vartojimas išaugo 49 proc. Tokius pokyčius lėmė pieno produktų kainų mažėjimas, pieno produktų asortimento išplėtimas (pateikiant rinkai pigesnių pieno produktų) ir vartotojų perkamosios galios augimas (2.23 lentelė).

2.23 lentelė. Pieno produktų suvartojimo ir jį lemiančių veiksnių pokyčiai 1998–2002 metais

Table 2.23. Changes in consumption of milk and dairy products and factors influencing consumption in 1998–2002

Produktai / Products	1998	1999	2000	2001	2002	2002, palyginti su 1998, %
Pieno ir pieno produktų suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, kg <i>Per capita consumption of milk and dairy products, kg</i>						
Pienas ir pieno produktai, perskaičiuoti į piena / Milk and dairy products (in terms of milk)	190	208	272	281	283	149
Sūriai / Cheese	3,0	2,7	3,2	3,7	4,1	135
Sviestas / Butter	2,8	2,8	2,9	3,2	3,0	107
Rauginto pieno produktai <i>Sour milk products</i>	13,0	14,6	14,3	15,7	17,6	135
Geriamas pienas / Milk	20,5	20,5	21,0	21,6	22,4	110
Disponuojamų piniginių pajamų perkamasis pajėgumas, skaičiuojant vienam namų ūkio nariui per mėnesį / <i>Per capita purchasing power of average cash disposable income per month</i>						
Sviestas, kg / Butter, kg	27	31	37	39	...	–
Pienas (2,5 proc. riebumo), l <i>Milk (2,5% fat content), l</i>	197	215	223	249	...	–
Vidutinės mažmeninės pieno produktų pardavimo kainos, Lt/kg <i>Average retail price of milk and dairy products, Lt/kg</i>						
Sviestas / Butter	13,03	11,49	9,56	8,94	10,21	78
Pasterizuotas pienas (2,5 proc. riebumo) <i>Milk (2,5% fat content)</i>	1,78	1,68	1,57	1,39	1,35	76
Grietinė (25 proc. riebumo) <i>Sour cream (25% fat content)</i>	7,94	7,35	6,87	6,60	5,71	72
Varškė (5–9 proc. riebumo) <i>Curd 5–9% fat content)</i>	7,58	7,29	7,20	7,85	8,45	111

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;
Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;
Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;
Prekių gamyba 1998–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Didžiąją suvartotų pieno produktų dalį sudaro produktai iš Lietuvoje pagaminto pieno. Importuojama tik apie 5 proc. vidaus rinkoje suvartojamo pieno, nuo 1998 metų šis lygis beveik nekito.

Eksportas. Lietuvos pieno pramonė iš pieno produktų eksporto 2003 metais gavo 569,4 mln. Lt pajamų. Nuo 1999 metų eksportas išaugo 20 proc. Eksportuojamų pieno produktų struktūroje 2003 metais didžiausią dalį sudarė sūriai ir varškė (64 proc.), pieno milteliai (11 proc.), sviestas (6 proc.). Per penkerių metų laikotarpį labiausiai išaugo šviežio pieno ir grietinėlės (31 kartą), varškės sūrių ir varškės (14 kartų), fermentuoto arba rauginto pieno (6 kartus) eksportas (2.24 lentelė).

2.24. lentelė. Pieno produktų grynas eksportas 1999–2003 metais, mln. Lt

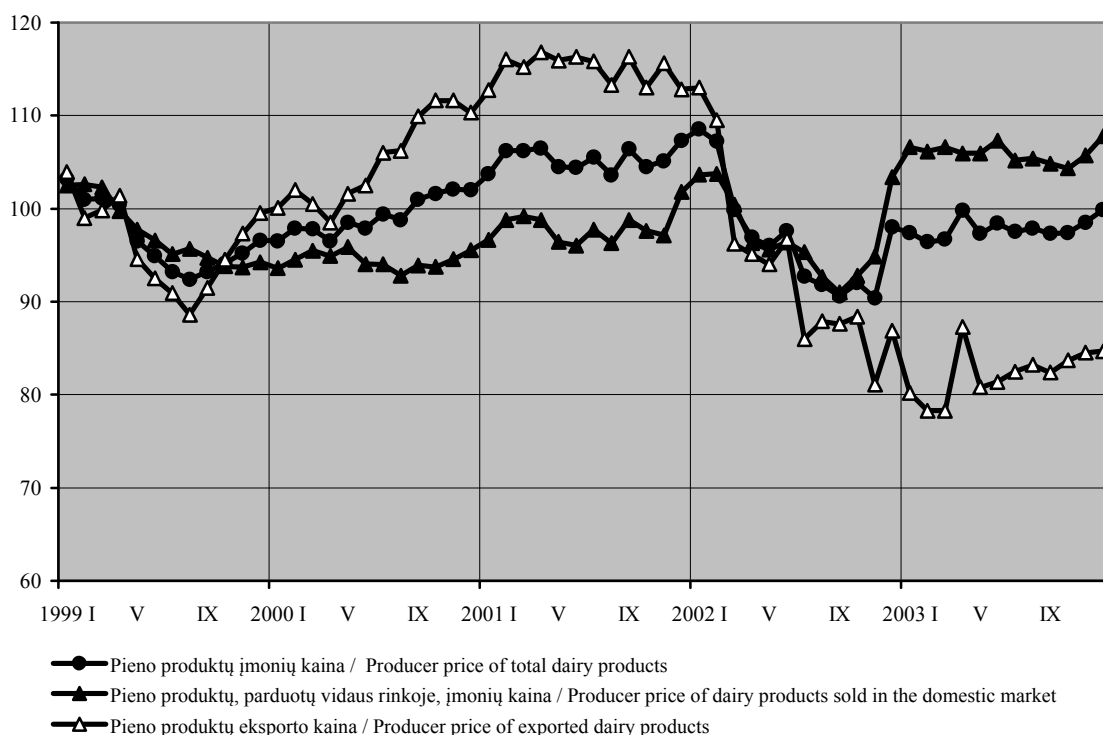
Table 2.24. Net exports of dairy products in 1999–2003, in mill. Litas

KPN kodas CN code	Produktai / Products	1999	2000	2001	2002	2003	2003, palyginti su 1999, % compared to 1999, %
0401	Nekoncentruotas pienas ir grietinėlė <i>Milk & cream, not concentrated</i>	1,0	14,5	8,4	6,5	30,8	3134
0402	Koncentruoti pienas ir grietinėlė <i>Milk & cream, concentrated</i>	131,2	68,8	66,1	36,7	84,5	64
040210	Lieso pieno milteliai <i>Skimmed milk powder</i>	83,8	52,1	45,5	10,3	41,1	49
040221	Nenugriebto pieno milteliai <i>Whole milk powder</i>	24,6	12,0	14,0	11,6	23,4	95
040291	Kondensuotas pienas be cukraus <i>Condensed milk without sugar</i>	3,4	0,2	0,4	0,8	1,1	33
040299	Kondensuotas pienas su cukrumi <i>Condensed milk with sugar</i>	19,5	3,4	6,2	14,0	18,9	97
0403	Fermentuotas arba raugintas pienas ir grietinėlė <i>Fermented or acidified milk & cream</i>	1,1	0,9	3,1	5,2	6,2	578
040310	Jogurtas / <i>Yogurt</i>	0,6	0,2	0,3	0,8	1,0	177
0404	Išrūgos ir produktai iš natūralių pieno komponentų <i>Whey & products consisting of natural milk constituents</i>	9,6	19,8	33,1	14,3	17,3	180
0405	Sviestas ir kiti pieno riebalai ir aliejai, pieno pastos / <i>Butter & other fats & oils derived from milk, dairy spreads</i>	78,2	57,8	48,0	39,9	34,9	44
0406	Varškė ir sūris / <i>Curd & cheese</i>	199,5	291,1	345,3	390,9	365,3	183
040610	Varškės sūris ir varškė / <i>Cottage cheese & curd</i>	1,9	2,4	8,1	17,9	26,9	1384
040630	Lydytas sūris / <i>Processed cheese</i>	5,8	1,2	1,9	3,4	3,5	60
040690	Riebūs sūriai / <i>Fat cheese</i>	187,6	287,4	335,3	369,6	334,9	178
210500	Valgomieji ledai / <i>Ice cream</i>	15,4	13,2	18,0	24,7	25,1	163
350110	Kazeinas / <i>Casein</i>	21,3	20,4	16,9	1,8	5,3	25
170219	Pieno cukrus / <i>Milk sugar</i>	0,1	0,6	0,6		0,004	0,4

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

Daugiausia pieno produktų 2003 metais eksportuota į JAV – 29 proc., ES šalis – 24 proc., NVS – 22 proc. Taip pat nemažai eksportuojama į kaimynines šalis – Latviją, Estiją (14 proc.) bei Lenkiją (3 proc.). Pradėjus daugiau pieno išvežti į kaimynines šalis, žymiai išaugo šviežių pieno produktų eksportas.

Per 1999–2003 metų laikotarpį 2002 metais buvo pačios mažiausios vidutinės pieno produktų įmonių kainos. Statistikos departamento duomenimis, 2002 metų gruodžio mėnesį, palyginti su 2001-ųjų gruodžiu, parduotos pieno pramonės produkcijos vidutinės kainos sumažėjo 9 proc., eksportuotos produkcijos – 23,5 proc. Pieno perdirbimo įmonės, besistengdamos kompensuoti eksporto pajamų sumažėjimą, 2002 metų pabaigoje žymiai padidino vidaus rinkoje parduodamų pieno produktų kainas, nors per visus 2002 metus dėl aštrios tarpusavio konkurencijos jas mažino. Tačiau ir tai nekompensavo eksporto kainų sumažėjimo. 2003 metų spalio mėnesį, palyginti su 2002 metų atitinkamu laikotarpiu, pieno produktų kainos vidaus rinkoje buvo 13 proc. didesnės. Kadangi daugelio pagrindinių eksportuojamų pieno produktų (išskyrus sviestą) vidutinės metinės įmonių eksporto kainos 2003 metais buvo dar mažesnės negu 2002 metais, pajamoms subalansuoti kainos vidaus rinkoje dar buvo keliamos. 2003 metų gruodžio mėnesį, palyginti su 2002 metų atitinkamu laikotarpiu, pieno produktų kainos vidaus rinkoje išaugo 4,4 proc. Todėl 2 proc. išaugo ir vidutinės pieno produktų įmonių kainos (2.28 pav.).

2.28 pav. Pieno pramonės parduotų produktų kainų pokyčiai 1999–2003 metais
(1998-12 = 100 proc.)

Fig. 2.28. Changes in producer prices of dairy products in 1999–2003
(December 1998 = 100 per cent)

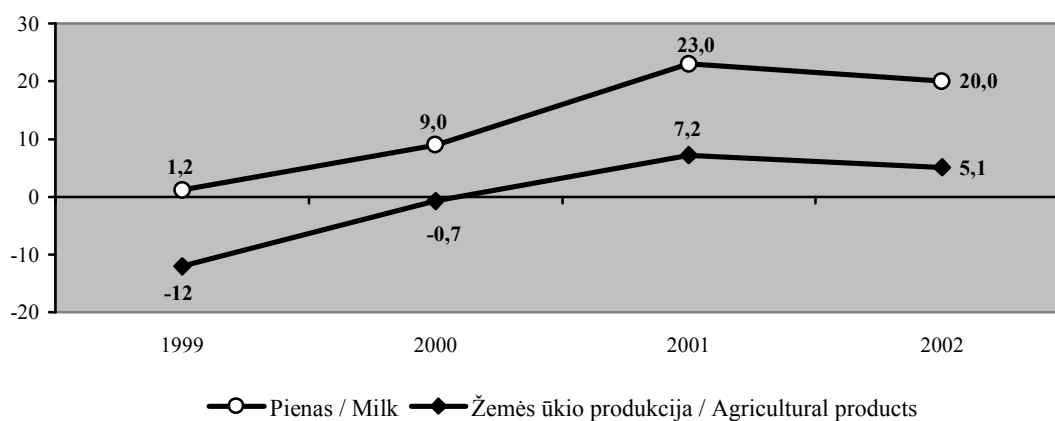
Šaltiniai: Gamintojų parduotos pramonės produkcijos kainų pokyčiai 1998–2003., Nr. 1–12. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Rinkos reguliavimo priemonės. Siekiant iš dalies kompensuoti pieno gamintojų pajamų praradimą, pieno gamintojams skiriamos tiesioginės išmokos už karves. 2002 metais buvo skirta 19 mln. Lt, 2003-aisiais – 52 mln. Lt tiesioginėms išmokoms iš Kaimo rėmimo programos. Pieno gamintojams už kiekvieną karvę buvo išmokėta po 46 Lt ir papildomai po 298 Lt už kiekvieną kontroliuojamą karvę. 2003 metais 56 mln. Lt buvo skirta pieno perdirbimo įmonėms pieno supirkimo kainoms birželio–gruodžio mėnesiais palaikyti, pieno gamintojams mokant ne mažesnes kainas, negu buvo mokėtos pagal rūšis 2002 metais tais pačiais mėnesiais už tokį patį pieno kiekį, pridėdant prognozuojamą 3 proc. pieno supirkimo didėjimą. 2002 metais pieno perdirbėjams skirta 11 mln. Lt paramos.

Derybose su ES Lietuva išsiderėjo 1647 tūkst. t pieno gamybos kvotą, iš kurios pieno pardavimo perdirbti kvota sudaro 1256 tūkst. t, tiesiogiai vartoti – 390,5 tūkst. t. Bendroji pieno kvota sudaro 89 proc. 2003 metais pagaminto pieno kiekio. Jau paskirstyta 1198 tūkst. t, t. y. 95 proc. pieno pardavimo perdirbti 2004 metų kvotos bei 115 tūkst. t, t. y. 29 proc. kvotos tiesiogiai vartoti. Jei šalies kvota bus išnaudota iki 2006 metų, tai 2006 metais Lietuvai gali būti skirtas papildomas 57,9 tūkst. t rezervas. Tuomet 2006 metais bendroji nacionalinė pieno gamybos kvota galėtų siekti 1705 tūkst. t.

Lietuvai įstojus į ES, pradeda veikti ir kitos pieno rinkos reguliavimo priemonės: intervenciniai sviesto ir lieso pieno miltelių pirkimai, privataus saugojimo subsidijos, eksporto subsidijos, lieso pieno panaudojimo gyvulių pašarams subsidijos, parama sviesto sunaudojimui, parama pieno ir jo produktų vartojimui mokymo įstaigose. Pastaroji programa Lietuvoje įsigaliojo 2003 m. gruodžio 15 d.

Pieno ūkio ekonominiai rodikliai. Vidutinė pieno gamybos savikaina žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 2002 metais buvo 491 Lt/t, skaičiuojant įskaitomuoju svoriu (586 Lt/t – natūraliu pienu). Apžvelgiamu laikotarpiu pieno gamybos savikaina mažėjo: 2002 metais ji sudarė 75 proc. 1999-ųjų lygio. Pieno realizavimo grynasis pelningumas nuolat didėjo: nuo 1,2 proc. 1999 metais iki 20 proc. 2002-aisiais. Pieno gamyba žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse yra viena iš pelningiausių ūkio šakų (2.29 pav.).

2.29 pav. Pieno ir visos žemės ūkio produkcijos realizavimo pelningumas žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 1999–2002 metais, proc.

Fig. 2.29. Profitability of realisation of milk and all agricultural products in agricultural companies and enterprises in 1999–2002, in per cent

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

2003 metais pieno gamybos savikaina keitėsi nedaug. Žemės ūkio išteklių kainos 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, vidutiniškai sumažėjo 3,2 proc. Pieno ūkiams ypač aktualios pašarų kainos (pašarai sudaro apie 50 proc. visų pieno gamybos išlaidų) padidėjo 2,4 proc., tačiau naftos produktų kainos sumažėjo 0,5 proc., elektros energijos – 3,8 proc. Pieno supirkimo kainoms sumažėjus 11 proc., 2003 metais sumažėjo pieno realizavimo pelningumas.

Smulkūs pieno ūkiai yra mažiau pelningi vien dėl to, kad už parduodamą pieną gauna daug mažesnę kainą. Vidutinė pieno supirkimo kaina 1999 metais buvo 13 proc., o 2002 metais – 26 proc. mažesnė už žemės ūkio bendrovėms ir įmonėms mokamą kainą.

Lietuvos pieno pramonės pelningumas 1999–2002 metų laikotarpiu svyravo nuo –3,0 proc. iki 3,8 proc. (2.25 lentelė).

2.25 lentelė. Lietuvos pieno pramonės grynas pelningumas 1999–2002 metais, proc.
Table 2.25. Net profitability of the Lithuanian dairy industry in 1999–2002, in per cent

Rodiklis	1999	2000	2001	2002
Grynas pelningumas	–3,0	2,9	3,8	–1,0

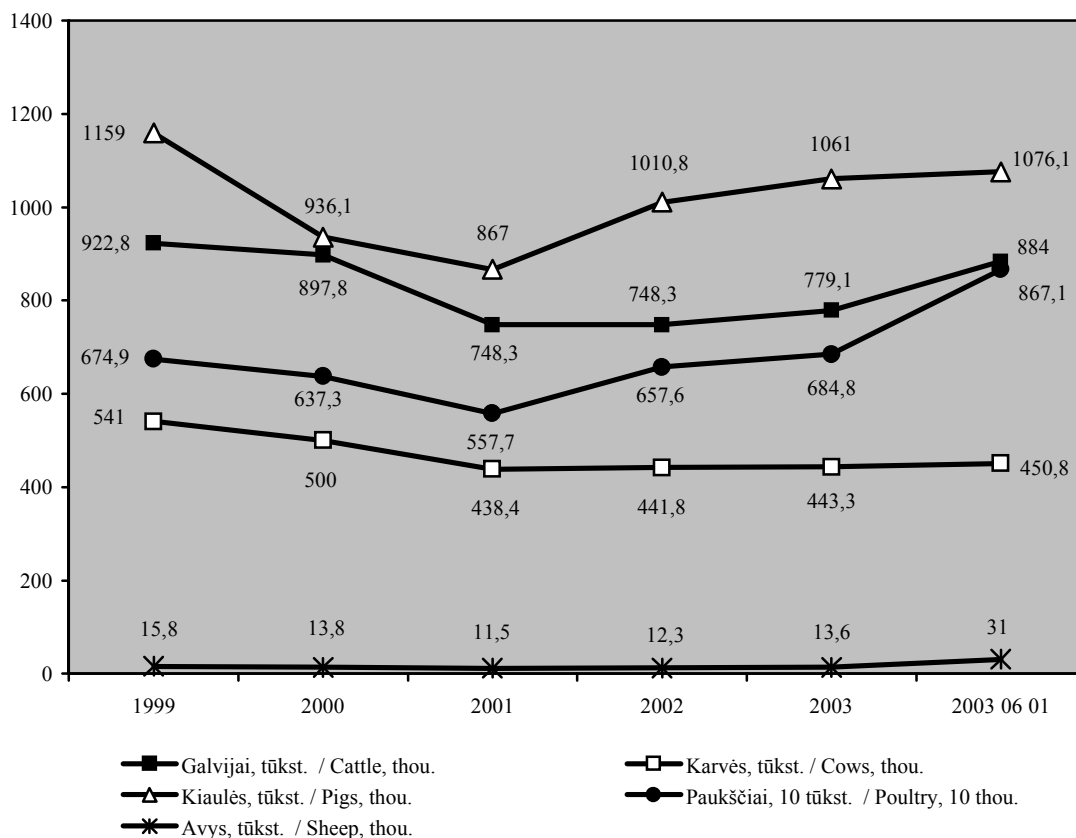
Pelningumo pokyčiai susiję su pieno produktų rinkos situacijos kitimu. 1999 metais Rusijoje vyko finansinė krizė, 2002 metais krito pasaulinės pieno produktų kainos bei sumažėjo JAV dolerio kursas lito atžvilgiu, be to, dėl aštrios konkurencijos žemos pieno produktų kainos buvo ir vidaus rinkoje. 2003 metais įmonės prisitaikė prie pakitusių sąlygų bei gavo paramą pieno supirkimo kainoms palaikyti. Dėl to per 2003 metų 9 mėnesius, Nacionalinės vertybinių popierių biržos duomenimis, visos biržoje įregistruotos pieno perdirbimo įmonės gavo pelno.

5.3. Mėsa

5.3. Meat

Reikšmė. Gyvulių auginimas – Lietuvos kaimo tradicija. Tai specifinis verslas, reikalaujantis atitinkamo pasiruošimo, išsilavinimo, profesinių žinių ir įgūdžių. Mėsos gamybos dalis bendrosios žemės ūkio produkcijos vertėje 2002 metais sudarė 21 proc. Gyvulių auginimu mėsa užimta apie 17,4 tūkst. sąlyginių darbuotojų (dešimtadalis visų kaimo darbuotojų).

Valstybė, remdama investicijas, sudaro prielaidas gyvulių šėrimo ir laikymo sąlygoms gerinti, pažangioms technologijoms įgyvendinti bei darbuotojų darbo sąlygoms gerinti. Gerėja gyvulių sveikatingumas, didėja jų produktyvumas, mažėja auginimo išlaidos. Mažėjant jautienos, kiaulienos ir paukštienos kainoms, padidėjo mėsos pardavimai vidaus rinkoje. Tai lėmė gyvulių ir paukščių bandos didėjimą ir gamybos koncentraciją po 2001 metų nuosmukio (2.30 pav.). Per 5 metų laikotarpį galvijus laikančių ūkių sumažėjo 32 tūkst. (15 proc.), kiaulių – 43 tūkst. (26 proc.).

2.30 pav. Gyvulių ir paukščių skaičius 1999–2003 metais (sausio 1 d.)

Fig. 2.30. Number of livestock and poultry in 1999–2003 (as 1 of January)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;

Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Gyvulių auginimas. 2003 metais ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiuose buvo laikoma didžioji gyvulių dalis: galvijų – 87 proc., kiaulių – 56 proc., avių, ožkų – 98 proc. Tik paukščių daugiau auginama žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse – 70 proc. Didžioji auginamų paukščių dalis sukoncentruota paukštynuose. Pagal 2003 metų žemės ūkio visuotinio surašymo duomenis (birželio 1 d.) dauguma gyvulininkystės ūkių labai smulkūs. Gyvulių bandos struktūroje dominuoja dvi gyvulių rūšys – galvijai ir kiaulės. Mėsos gamybos ir gyventojų apsirūpinimo šalyje pagaminta mėsa lygis priklauso nuo vartojimo tradicijų, vartotojų perkamosios galios bei eksporto ir importo tendencijų.

Galvijai. Pagal surašymo duomenis 884 tūkst. galvijų auginoma 208 tūkst. ūkių. Galvijų struktūroje didžiausią dalį sudarė karvės – 51 proc., veršeliai iki vienerių metų – 24 proc., telyčios vyresnės nei vienerių metų – 15 proc. Vidutiniškai vienam ūkiui teko 4,3 galvijo. Daugiau kaip pusė ūkių laikė nuo 1 iki 2 galvijų, o 61 proc. visų galvijų (karvių – net 80 proc.) buvo laikoma smulkiuose ūkiuose (nuo 1 iki 9 galvijų). Laikančių 50 ir daugiau galvijų – tik 0,3 proc. visų ūkių. ES šalyse tokiuose ūkiuose laikoma beveik 80 proc. mėsinių galvijų. Daugiausia galvijų auginama Šilalės, Kelmės, Šilutės ir Raseinių rajonuose.

Lietuvoje tradiciškai plėtojama pieno krypties galvijininkystė. 2003 metais buvo laikoma 450,8 tūkst. karvių. Šiuo metu Lietuvoje daugiausiai auginamos Lietuvos

juodmargių (70 proc.) ir Lietuvos žaliųjų (25 proc.) pieno ir mėsos krypties galvijų veislės. Pieninių veislių galvijų prieauglis mėsos gamybai mažiau tinkamas. Jų vidutinis svoris beveik trečdaliu mažesnis už Vakarų Europoje skerdžiamų to paties amžiaus galvijų svorį.

Lietuvoje mėsinių galvijų palyginti mažai. 2003 metų pabaigoje buvo auginama apie 2 tūkst. grynaveislių mėsinių galvijų ir apie 38 tūkst. mišrūnų, kurie sudarė mažiau kaip 5 proc. visų galvijų skaičiaus. Šių galvijų auginimas turi perspektyvas ir yra remiamas valstybės. Mėsinių galvijų ir karvių židėnių auginimo sąlygos Lietuvoje tinkamos. Šalis turi tam tikrų pranašumų, palyginti su Vakarų Europos šalimis: dideli žolynų plotai, nebrangi žemė ir pigi darbo jėga, daug ūkinių pastatų, tinkamų mėsiniams galvijams auginti. Vakarų Europos šalyse mėsinių galvijų dalis bandos struktūroje – 20–25 proc. Daugiausia grynaveislių mėsinių galvijų auginama Prancūzijoje. ES šalyse mėsiniai galvijai išauginami, ir pieno krypties veislių galvijus kryžminant su mėsiniiais. Jungtinėje Karalystėje tokie galvijai sudaro apie 60 proc. Vakarų Europoje mėsai auginamų galvijų skerdienos išeiga – 54–55 proc. Mūsų šalyje auginami galvijai mėsai mažiau raumeningi – skerdienos išeiga taip pat mažesnė – 45–51 proc.

Lietuvoje vyrauja ekstensyvus ganyklinis galvijų auginimas. Jau pradėtos naudoti specialios gyvulių penėjimo technologijos – derinamas ganyklinis ir subalansuotas šėrimas kombinuotaisiais pašarais. Tai didina gyvulių paros priesvorį ir beveik dvigubai sutrumpina penėjimo laikotarpį.

Kiaulės. Pagal surašymo duomenis 2003 metų vasarą buvo laikoma 1076,1 tūkst. kiaulių. Jas augino 168 tūkst. ūkių. Kiaulių laikymo koncentracija žymiai didesnė nei galvijų ir karvių. Beveik 45 proc. visų auginamų kiaulių laikoma stambiuose ūkiuose. Tačiau dar 40 proc. kiaulių auginama mažuose (iki 10 kiaulių) ūkiuose. Vidutiniškai vienam ūkiui tenka 6,4 kiaulės. Tokie ūkiai yra neperspektyvūs. Tuo tarpu Danijoje, Nyderlanduose ir kitose ES šalyse apie 90 proc. kiaulių laikoma stambiuose ūkiuose.

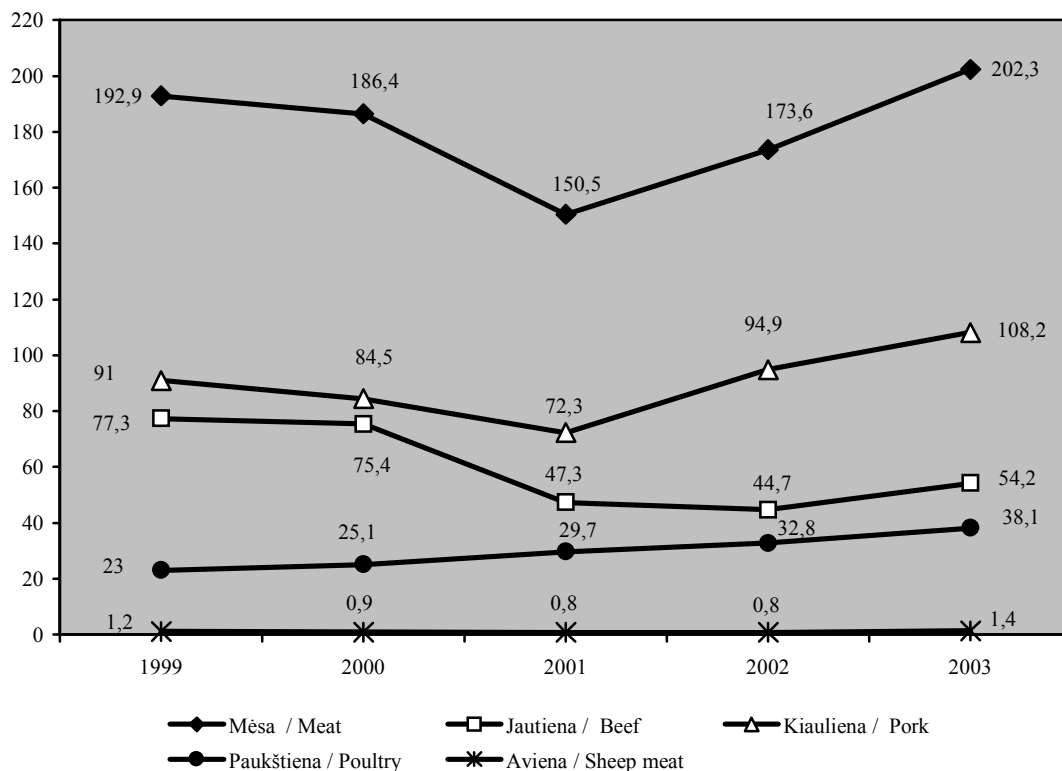
Daugiausia kiaulių auginama Panevėžio, Vilkaviškio ir Joniškio rajonuose.

Kompleksų ir ūkininkų ūkių auginamų kiaulių veislių struktūroje vyrauja Lietuvos baltosios, landrasai, jorkšyrai, diurokai, pjėtrenai ir jų mišrūnai. Šiuo metu 49 kiaulių veislynai augina 63 tūkst. veislinių kiaulių, iš kurių 63 proc. prieaugio nuperka ūkiai reprodukcinės bandos papildymui. Apie 70 proc. kiaulių skerdenų pagal SEUROP klasifikaciją priskiriama aukščiausioms klasėms.

Avys. Pagal surašymo duomenis 2003 metų vasarą buvo auginama 31 tūkst. avių. Jas laikė 5 tūkst. ūkių. Daugiausia avių auginama Utenos, Telšių, Vilniaus ir Ignalinos rajonuose. Daugiausia laikoma pusiau plonavilnių mėsinio tipo Lietuvos juodgalvių. Lietuvoje yra vienas avių veislynas ir penkios veislinių avių bandos. Veisiamos ir auginamos vietinės šiurkščiavilnės, Romanovo, prekoso bei ostfryzų veislės avys, nes iš šių avių daugiausia gaunama mėsos ir vilnos.

Paukščiai. Pagal surašymo duomenis 197 tūkst. ūkių laikė 8,7 mln. įvairių paukščių, iš jų viščiukų broilerių, vištų dedeklių ir kitų vištų – 8,3 mln., kalakutų – 126 tūkst., ančių – 109 tūkst., žąsų – 74 tūkst. Beveik du trečdaliai (63 proc.) paukščių buvo auginama stambiuose ūkiuose, turinčiuose 50 tūkst. ir daugiau paukščių. Didžiausia paukščių koncentracija buvo Elektrėnų, Kaišiadorių ir Vilniaus rajonų ūkiuose ir paukštynuose. Ieškoma būdų, kaip sumažinti gyvulių ir paukščių auginimo sąnaudas ir padidinti konkurencingumą. Smulkūs ūkininkai, neatlaikę konkurencijos, imasi mažiau paplitusių gyvulių ir paukščių auginimo verslo. Taip auga triušių, kalakutų, stručių populiacijos.

Perdirbimas. Visų kategorijų ūkiuose 2003 metais buvo užauginta ir paskersta 274 tūkst. t gyvulių ir paukščių. Tai 16 proc. daugiau negu 2002 metais. Ūkininkų ir gyventojų ūkiuose užauginta ir paskersta 55 proc. visų gyvulių ir paukščių. Gamybos pagal rūšis struktūra: kiaulienos (54 proc.), jautienos (27 proc.) ir paukštienos (19 proc.). Mėsos gamybos apimtys (2.31 pav.) jau antri metai didėja.

2.31 pav. Mėsos (skerdienos) gamyba pagal rūšis visų kategorijų ūkiuose 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.31. Meat production (carcasses) by sorts in all category farms in 1999–2003, in thou. tons

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

GSE bei galvijų ir avių snukio ir nagų (skrepi) ligų pasireiškimas ir plitimas ES šalyse lėmė galvijienos ir avienos gamybos bei vartojimo mažėjimą iki 2001 metų. Nuo 2002 metų Lietuvoje sumažinus pridėtinės vertės mokestį mėsai nuo 18 iki 5 proc., sumažėjo galvijienos, kiaulienos ir paukštienos mažmeninės kainos. Dėl to laipsniškai pradėjo didėti mėsos pardavimai vidaus rinkoje. Tai lėmė gyvulių ir paukščių bandos didėjimą. Gyvulių ir paukščių supirkimo apimtys 2003 metais didėjo, palyginti su 2002 metais, dar sparčiau – 28 proc. Tai lėmė gyvulių ir paukščių bandos didėjimą. Tačiau Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos leidimus skersti turinčios įmonės ir skerdyklos supirko tik du trečdalius viso kiekio.

Iš vietinės ir importuotos mėsos perdirbimo įmonės 2003 metais pagamino 152,6 tūkst. t mėsos ir jos gaminių – 21 proc. daugiau negu 2002 metais. Sparčiausiai didėjo jautienos ir jos gaminių gamyba – 32 proc., mėsos pusgaminių gamyba – 77 proc.

Per 1999–2003 metus kiaulienos gamyba išaugo 61 proc., paukštienos – 46 proc., o galvijienos gamyba sumažėjo 23 proc. Tačiau didžiausi visų mėsos produkcijos rūšių augimo pokyčiai pasiekti 2003 metais (2.26 lentelė). Konservai turi menką paklausą rinkoje, todėl 2003 metais jie nebuvo gaminami.

2.26 lentelė. Svarbiausių mėsos pramonės produktų gamyba 1999–2003 metais, tūkst. t
Table 2.26. Production of main meat products in 1999–2003, in thou. tons

Produkto pavadinimas / <i>Product</i>	1999	2000	2001	2002	2003
Galvijiena / <i>Beef</i>	35,9	35,3	20,1	20,7	27,3
Kiauliena / <i>Pork</i>	25,7	23,5	25,5	35,2	41,6
Paukštiena / <i>Poultry</i>	13,3	14,2	15,7	16,7	19,4
Dešros ir rūkyti gaminiai <i>Sausages and smoked products</i>	53,5	55,2	54,2	48,0	51,1
Mėsos pusgaminiai <i>Meat and ready-to-cook products</i>	4,7	4,7	7,0	3,9	6,9
Mėsos konservai / <i>Canned meat</i>	1,6	0,024	0,012	0,008	0

Šaltinis: *Prekių gamyba 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.*

Lietuvoje tradiciškai vyrauja universali įvairių mėsos produktų gamyba, mažai specializuotų įmonių.

Mėsos perdirbimo pramonės potencialas. Per 1999–2003 metus Lietuvoje beveik per pusę sumažėjo gyvulių ir paukščių skerdyklų bei mėsos perdirbimo įmonių skaičius. Dalis smulkių įmonių užsidarė, nes nesugebėjo konkuruoti vidaus ir užsienio rinkose dėl mažų gamybos apimčių ir silpnos materialinės techninės bazės. Kita dalis įmonių nesugebėjo įgyvendinti maisto produktų saugos ir kokybės reikalavimų visoje jų gamybos ir realizavimo grandinėje.

2003 metų pabaigoje šalyje veikė 365 mėsos perdirbimo įmonės, iš jų 136 gyvulių ir paukščių skerdyklos, 77 skerdimos ir mėsos perdirbimo įmonės, 104 mėsos perdirbimo įmonės, 1 žvėrienos perdirbimo įmonė, 3 utilizavimo įmonės, 44 specializuoti sandėliai-šaldytuvai (2.27 lentelė).

Stambiosiose įmonėse gamybiniai pajėgumai panaudojami nevisiškai, o gaminama produkcija mažai konkurencinga išsivysčiusių šalių rinkose. Dauguma gyvulių ir paukščių skerdyklų bei perdirbimo įmonių buvo pastatytos iki šalies nepriklausomybės atkūrimo ir neatitinka ES veterinarinių reikalavimų. Tačiau situacija keičiasi. Stambiosios mėsos perdirbimo įmonės pertvarko mėsos perdirbimo cechus pagal ES standartus. Iškilos naujos modernios skerdyklos, atitinkančios ES keliamus higienos reikalavimus. Mažos ir vidutinės įmonės, investavusios į naujas rūkytų produktų, virtų dešrų, mėsos kulinarijos gaminių linijas, sėkmingai konkuruoja vidaus rinkose ir turi potencialias eksporto galimybes.

2003 metų pabaigoje 17 Lietuvos mėsos perdirbimo įmonių (UAB „Vilkė“, UAB „Skinija“, UAB „Mažeikių mėsinė“, UAB „Biovela“, R. Irtmono įmonė „Rovisa“, ŽŪB „Nematekas“, UAB „Darsela“, UAB „Agrovet“, UAB „Viltlit“, AB „Tauragės maistas“, UAB „Agaras“, UAB „Sagralita“, „Kaišiadorių agrofirma“, A. Abraičio įmonė „Srovė“, UAB „Vigesta“, A. Žilienės įmonė „Raseiniai“, UAB „Daivida“) turėjo Europos Komisijos sertifikatą, leidžiantį eksportuoti produkciją į ES šalis. Šiose įmonėse galima paskersti apie 15 proc. Lietuvoje užauginamų kiaulių ir galvijų. Be to, savo gaminius į ES rinką gali eksportuoti ir žvėrienos perdirbimo bei žarnų apdorojimo

įmonės. Mėsos perdirbėjams atsiveria ES rinka, atsirado galimybė maksimaliai panaudoti eksporto kvotas: jautienos – 2400 t, kiaulienos – 1950 t.

2.27 lentelė. Gyvulių ir paukščių skerdyklų bei mėsos perdirbimo įmonių skaičius 1999–2003 metais (metų pabaigoje)

Table 2.27. Number of animal and poultry slaughterhouses and meat processing enterprises in 1999–2003 (at the end of the year)

Įmonės pagal veiklos rūšis <i>Enterprises by activity type</i>	1999	2000	2001	2002	2003	Pokytis, vnt. <i>Changes, units</i>
Gyvulių skerdyklos <i>Livestock slaughterhouses</i>	203	179	146	136	123	–108
Mišrios mėsos įmonės (skerdimas ir perdirbimas) <i>Mixed meat enterprises (slaughtering and processing)</i>	156	147	129	99	77	–90
Paukščių skerdyklos <i>Poultry slaughterhouses</i>	19	19	14	15	13	–3
Mėsos perdirbimo įmonės <i>Meat processing enterprises</i>	181	169	131	117	104	–103
Sandėliai-šaldytuvai <i>Storehouses-cold storage</i>	33	38	38	40	44	+13
Žvėrienos įmonės <i>Game enterprises</i>	2	2	2	1	1	–1
Utilizacijos įmonės <i>Utilization enterprises</i>	2	2	2	2	3	+1

Šaltinis: Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos duomenys.

Per 1999–2003 metus 42 proc. padaugėjo sandėliavimo įmonių, kuriose įrengta modernesnė šaldymo įranga. Tokių įmonių plėtrą skatina vis didėjančios maisto produktų eksporto ir importo apimtys bei užsienio prekyba užsiimančių įmonių plėtra.

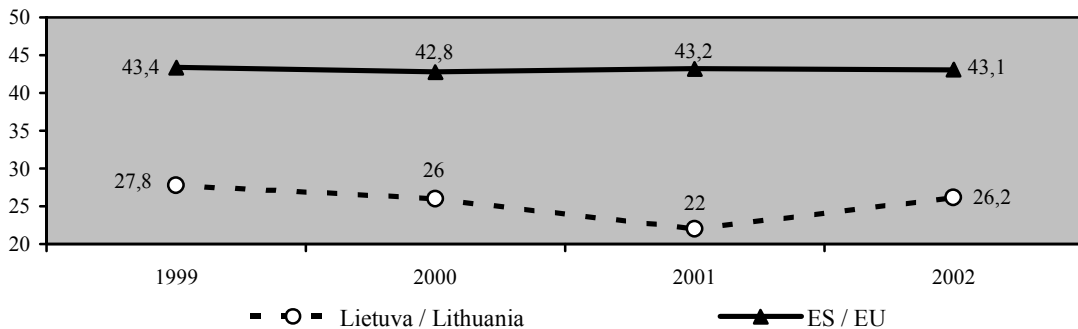
Gyvulių ir paukščių skerdyklose bei mėsos perdirbimo įmonėse palaipsniui įdiegiama vidaus savikontrolės sistema, kuri parengta pagal rizikos veiksnių analizės ir svarbių valdymo taškų (RVASVT) koncepciją. Remiantis Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos 2003 metų duomenimis, RVASVT sistema jau veikė 18 gyvulių skerdyklų, 220 mišrių mėsos perdirbimo įmonių, 2 mėsos išpjaustymo, 17 mėsos perdirbimo ir 1 žvėrienos įmonėje. RVASVT įdiegimas rodo naują mėsos perdirbėjų požiūrį į veterinarijos ir higienos reikalavimus, padeda mėsos perdirbimo pramonei sparčiau prisitaikyti prie ES reikalavimų.

Integruojantis į ES, didėja sanitariniai ir higieniniai reikalavimai, kurių įgyvendinimas susijęs su didelėmis finansinėmis investicijomis. Kad įmonės turėtų daugiau laiko gamybinei veiklai pertvarkyti, derybose su ES buvo išsideretas pereinamasis laikotarpis iki 2007 metų, per kurį įmonės privalo įgyvendinti ES veterinarijos reikalavimus.

Vidaus rinka. Mėsos gamybos augimą lėmė didėjanti paklausa, o pastarąją – mažėjančios mėsos ir jos gaminių kainos rinkoje. Per 2003 metus galvijų supirkimo kainos per metus sumažėjo 19 proc., paukščių – 27 proc. Įmonės ir mažmeninė jautienos kainos sumažėjo atitinkamai 17 ir 12 proc., paukštienos – 11 ir 29 proc. Kiaulienos įmonės ir mažmeninės kainos buvo beveik stabilios.

Mėsos produktų kainų mažėjimas lėmė išaugusį vartojimą. 2002 metais mėsos ir mėsos produktų vienam gyventojui per metus buvo suvartota 52 kg, o 2003 metais – beveik 10 kg daugiau. ES šalių gyventojai šių produktų per metus suvartoja pusantrą karto daugiau.

Daugiausia šalyje suvartojama kiaulienos. Nuo 1999 metų kiaulienos suvartojimas vienam gyventojui nežymiai mažėjo nuo 27,8 kg iki 22 kg 2001 metais (2.32 pav.). Tačiau per 2001–2003 metus, LAEI tyrimo duomenimis, kiaulienos suvartojimas turėtų padidėti beveik 50 proc.

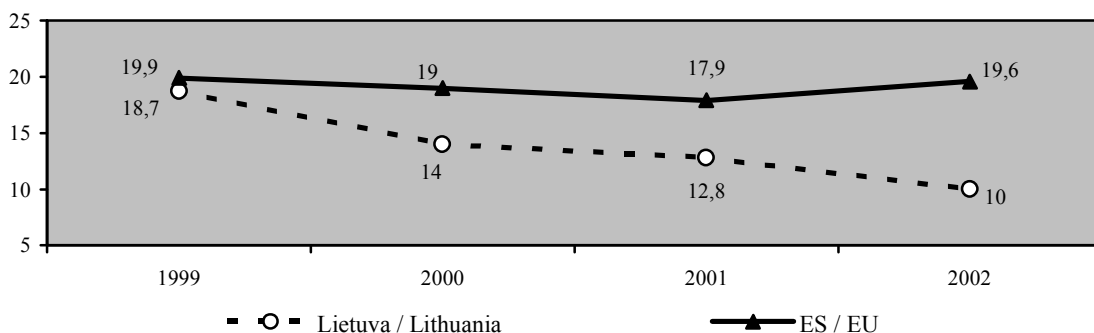

2.32 pav. Kiaulienos suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, 1999–2002 metais Lietuvoje ir ES, kg

Fig. 2.32. Per capita consumption of pork in 1999–2002 in Lithuania and EU, in kg

Šaltiniai: Agrarstatistik – Vierteljährliches Bulletin 4 2003. – Europäische Kommission. EUROSTAT; Vieh und Fleisch Marktbilanz 2003. – ZMP.

Tiek Lietuvoje, tiek ES šalyse jautienos ir veršienos suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, yra per pusę mažesnis nei kiaulienos. 1999 metais Lietuvos ir ES šalių gyventojai suvartojo panašų kiekį jautienos ir veršienos, tačiau iki 2002 metų Lietuvos gyventojų šios rūšies mėsos vartojami kiekiai sumažėjo beveik dvigubai (2.33 pav.). LAEI tyrimo duomenimis, 2003 metais vartojimas išaugo 20 proc.

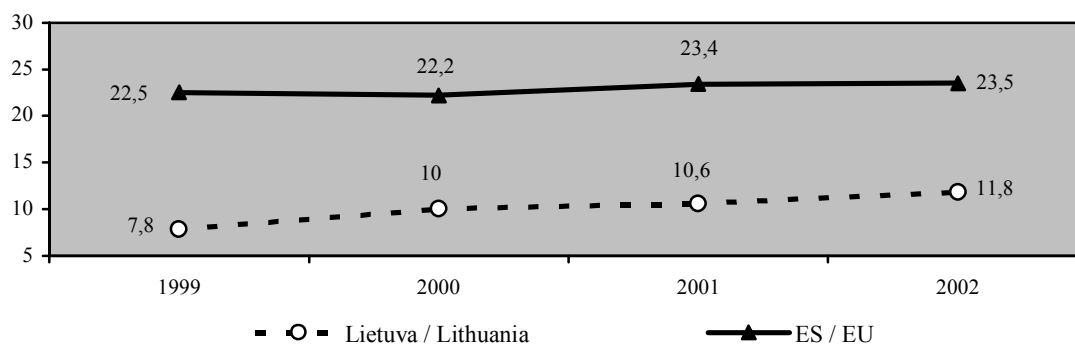

2.33 pav. Jautienos ir veršienos suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, 1999–2002 metais Lietuvoje ir ES, kg

Fig. 2.33. Per capita consumption of beef and veal in 1999–2002 in Lithuania and EU, in kg

Šaltiniai: Agrarstatistik – Vierteljährliches Bulletin 4 2003. – Europäische Kommission. EUROSTAT; Vieh und Fleisch Marktbilanz 2003. – ZMP.

Tuo tarpu paukštienos suvartojimas per 1999–2002 metus Lietuvoje padidėjo pusantro karto ir artėja prie ES vartojimo vidurkio. Pastaraisiais metais paukštienos ir jautienos suvartojama beveik vienodai (atitinkamai 11,8 ir 10 kg). Jautienos suvartota mažiau, paukštienos – daugiau (2.34 pav.). Tam įtakos turėjo GSE pasireiškimas ES šalyse 2001–2002 metais. Instituto tyrimais, paukštienos suvartojimas 2003 metais padidėjo apie 15 proc. Tačiau paukštienos suvartojimas Lietuvoje yra dvigubai mažesnis negu vidutiniškai Europos šalyse.

2.34 pav. Paukštienos suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, 1999–2002 metais Lietuvoje ir ES, kg

Fig. 2.34. Per capita consumption of poultry in 1999–2002 in Lithuania and EU, in kg

Šaltiniai: Agrarstatistik – Vierteljährliches Bulletin 4 2003. – Europäische Kommission. EUROSTAT;
Vieh und Fleisch Marktbilanz 2003. – ZMP.

Per 2003 metus galvijų supirkimo kainos sumažėjo 19 proc., paukščių – 27 proc. Jautienos įmonės ir mažmeninė kainos sumažėjo atitinkamai 17 ir 12 proc., paukštienos – atitinkamai 11,5 ir 29 proc. Kiaulienos įmonės ir mažmeninės kainos beveik nesikeitė.

Mėsos eksportas. 1999–2003 metais mėsos eksportui daugiausia įtakos turėjo jautienos pardavimai (2.28 lentelė), sumažėję dėl GSE pasireiškimo. Dėl to 2001 metais mėsos eksportas buvo mažiausias per visą penkerių metų laikotarpį, tesiekęs tik 5,2 tūkst. t (24 proc. 2000 m. lygio). 2002–2003 metais eksporto apimtys didėjo, tačiau lėtai. Tokią situaciją lėmė konkurencijos tarptautinėje rinkoje paaštrėjimas ir mėsos eksporto padidėjimas iš trečiųjų pasaulio šalių (Argentinos, Brazilijos) į tas šalis, į kurias anksčiau buvo eksportuojama lietuviška mėsa.

2.28 lentelė. Mėsos (skerdienos) eksportas pagal rūšis 1999–2003 metais, tūkst. t
Table 2.28. Meat (carcasses) exports by sorts in 1999–2003, in thou. tons

Mėsos rūšis / Meat sort	1999	2000	2001	2002	2003
Mėsa, iš viso / Meat, total	11,4	22,0	5,2	7,1	9,0
iš jos: / of which:					
jautiena / beef	10,7	21,0	3,1	3,0	4,5
kiauliena / pork	0,0	0,1	0,7	1,9	1,2
paukštiena / poultry	0,2	0,4	1,2	2,1	3,1

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys. – 1999–2003.

2003 metais daugiausia lietuviškos mėsos ir jos produktų (77 proc.) eksportuota į Latviją – iš viso už 45,2 mln. Lt. Daugiau nei 1 tūkst. t jautienos skerdienu išvežta į Italiją, 733 t jautienos ir paukštienos bei 13,5 t mėsos gaminių – į Estiją, daugiau kaip 100 t dešrų ir mėsos gaminių – į Airiją.

Apie 20 proc. mėsos ir jos produktų pagaminama iš importuotos mėsos. Daugiausia importuojame paukštienos ir kiaulienos. Pagrindiniai tiekėjai: paukštienos – Danija, Vokietija ir Estija, kiaulienos – Estija, Vokietija, Lenkija.

Per pastaruosius 5 metus (2.29 lentelė) mėsos importas padidėjo 2,1 karto. Galiojant laisvosios prekybos režimui, užsienio šalių firmos gali sėkmingai konkuruoti su vietiniais mėsos gamintojais, nes tiek ES šalys, tiek Lenkija remia eksportą į trečiąsias šalis. Užsienio firmos, mažindamos savo produkcijos kainas, bando užvaldyti būsimąsias ES rinkas, kartais tiekdami net abejotinos kokybės produktą.

2.29 lentelė. Mėsos (skerdienu) importas pagal rūšis 1999–2003 metais, tūkst. t
Table 2.29. Meat (carcasses) imports by sorts in 1999–2003, in thou. tons

Mėsos rūšis / <i>Meat sort</i>	1999	2000	2001	2002	2003
Mėsa, iš viso / <i>Meat, total</i>	14,4	14,5	18,0	21,0	30,6
iš jos: / <i>of which:</i>					
jautiena / <i>beef</i>	0,3	0,1	0,3	0,2	0,1
kiauliena / <i>pork</i>	3,2	4,4	3,2	3,3	8,7
paukštiena / <i>poultry</i>	7,5	9,2	9,7	12,6	15,2

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys. – 1999–2003.

2000 metais mėsos ir jos produktų užsienio prekybos balansas buvo teigiamas, o 2001–2002 metais – neigiamas, 2003-aisiais – vėl teigiamas. Tik įgyvendinus gyvulių auginimo ir perdirbimo įmonių modernizavimo ir restruktūrizavimo projektus, būtų galima daugiau patiekti rinkai geros kokybės visų rūšių mėsos, užtikrinti gyvulių ir paukščių augintojų pajamas, pasiekti teigiamą mėsos ir jos produktų užsienio prekybos balansą.

Rinkos reguliavimo priemonės. Valstybė, remdama gyvulių augintojus, kartu reguliuoja ir rinkos procesus. Mėsos sektorius Lietuvoje 1999–2003 metais buvo remiamas iš nacionalinio biudžeto ir ES specialiosios programos SAPARD. Parama buvo skiriama pirminei žemės ūkio gamybai ir mėsos perdirbimui.

Nacionalinė parama mėsos sektoriui 1999 metais sudarė 58,5 mln. Lt, 2000 metais – 2,2 mln. Lt, 2001 metais – 1 mln. Lt, 2002 metais – 2,4 mln. Lt, 2003-aisiais – 9,6 mln. Lt. 2000 metais buvo atsisakyta mėsos gamybos subsidijavimo ir pereita prie tiesioginių išmokų už galvijus ir ėriavedes, todėl parama sumažėjo. Ji padidėjo 2003 metais, kai už didelio svorio galvijo skerdimą buvo išmokėta 500 Lt išmoka. 2003 metais buvo mokamos tiesioginės išmokos už grynaveisles karves žindenes – 800 Lt, už telyčias – 350 Lt, už mišrūnes karves – 400 Lt, už mišrūnes telyčias – 200 Lt. Be to, buvo mokamos išmokos už paskerstus skerdyklose galvijus (grynaveislių mėsinį – 200 Lt, mėsinį veislių mišrūnų – 100 Lt, pieno krypties veislės galviją – 70 Lt) ir už paskerstus ir parduotus skerdyklai galvijus (grynaveislių mėsinį – 300 Lt, mėsinį veislių

mišrūną – 200 Lt, pieno krypties veislės galviją – 170 Lt). Už ėriavedes 2003 metais buvo mokama 50 Lt, už ėriavedes, laikomas mažiau palankiose vietovėse, – 100 Lt. 2003 metais už karves žindenes iš viso išmokėta 784,7 tūkst. Lt, už paskerstus galvijus – 4,1 mln. Lt.

Investicinė SAPARD parama mėsos sektoriui per šešis etapus pirminei žemės ūkio gamybai siekė 45,5 mln. Lt, o mėsos perdirbimui – 157 mln. Lt.

Ekonominiai rodikliai. Mėsos perdirbimo įmonių koncentracija pasireiškia tuo, kad 29 stambiausių mėsos perdirbimo įmonių produkcija sudaro 78 proc. visos šalyje gaminamos mėsos produkcijos. Didžiausios mėsos perdirbimo įmonės: AB „Vilniaus mėsos kombinatas“ – 28 tūkst. t, Utenos AB „Mėsa“ – 20 tūkst. t, R. Irtmono „Rovisa“ – 11 tūkst. t, Kauno UAB „Liūtukas ir ko“ – 7 tūkst. t, Šakių UAB „Samsonas“ – 4,8 tūkst. t, ŽŪB „Nematekas“ – 2,8 tūkst. t, UAB „Biovela“ – 2 tūkst. t.

Tačiau dauguma mėsos perdirbimo įmonių yra smulkios pagal savo produkcijos apimtį apie 10 kartų mažesnės nei analogiškos įmonės ES šalyse. Lietuvoje vyrauja įmonės, pagaminančios 100–500 t produkcijos per metus.

Darbo našumą Lietuvos mėsos perdirbimo įmonėse rodo vieno darbuotojo per metus ir per valandą pagamintos produkcijos vertė veikiančiomis kainomis be PVM ir akcizų. 2002 metais vienas mėsos perdirbimo įmonių darbuotojas per metus pagamino produkcijos vidutiniškai už 99,1 tūkst. Lt, o per valandą – už 52,3 Lt. ES šalių mėsos perdirbimo įmonių darbo našumas daug didesnis.

2.30 lentelė. Gyvulių ir paukščių savikaina ir supirkimo kainos žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 1999–2003 metais, Lt/t (paukščiai – Lt/100 kg)

Table 2.30. Cost price and purchase price of livestock and poultry in agricultural companies and enterprises in 1999–2003, in Litas per ton (poultry in Litas per 100 kg)

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Produkcijos savikaina / Cost price					
Galvijai / Cattle	3968	4206	4352	4037	...
Kiaulės / Pigs	4686	4324	4507	3975	...
Paukščiai (paskersti) / Poultry (slaughtered)	558	513	513	462	...
Supirkimo kaina / Purchase price					
Galvijai / Cattle	2194	1827	2913	2473	1728
Kiaulės / Pigs	3733	4419	5273	3702	3402
Paukščiai (paskersti) / Poultry (slaughtered)	582	557	600	485	389

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

2003 metais mažėjant galvijų ir kiaulių supirkimo kainoms, sumažėjo ir gyvulių augintojų pajamos. Tačiau iš daugelio Lietuvos mėsos perdirbimo įmonių pardavimų pelningumas 2003 metais sudarė 2–3 proc. Mažas mėsos produktų pelningumas neleidžia didinti gyvulių supirkimo kainų (2.30 lentelė), nes žaliava sudaro 70–80 proc. mėsos gamybos savikainos.

5.4. Cukriniai runkeliai

5.4. Sugar beet

Reikšmė. Cukraus sektorius turi svarbią socialinę ir ekonominę reikšmę, padeda spręsti kaimo gyventojų užimtumo problemas, užtikrinti pastovias gamintojų pajamas. Lietuvos Respublikos cukraus įstatymo pakeitimo įstatymu 1999 metais buvo panaikintos nuostatos, prieštaraujančios PPO reikalavimams. 2001 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Cukraus režimą. Lietuva jau pasirengusi taikyti cukraus sektorių reglamentuojančią ES teisinę bazę. Įstojus į ES, Lietuvoje bus taikomos ES Cukraus režimo nuostatos.

Lietuvai derybose su ES buvo nustatyta 103010 t cukraus gamybos A kvota, kuri patenkintų šalies baltojo cukraus poreikį. ES taikė visoms šalims kandidatėms vienodą cukraus gamybos kvotos nustatymo metodiką, pagrindu imdama faktinį atitinkamų metų cukraus suvartojimą. Buvo įvertinta: cukraus gamyba, šalies gyventojų ir pramonės baltojo cukraus suvartojimas, cukraus kiekis eksportuotuose ir importuotuose maisto produktuose ir gėrimuose. ES tikslas – ES bendrojoje rinkoje neleisti susidaryti dideliame cukraus pertekliui, nes plečiantis ES iškilo grėsmė cukraus pasiūlos ir paklausos stabilumui. Dabartinis ES cukraus rinkos organizavimas galios iki 2006 m. birželio 30 d.

Lietuva apsirūpina cukrumi iš šalyje išaugintų ir vietos fabrikuose perdirbtų cukrinių runkelių. Importuojami maži kiekiai tokios rūšies cukraus, kuris būtinas maisto pramonei, bet Lietuvoje negaminamas.

Auginimas. Lietuvoje susiformavę cukrinių runkelių auginimo arealai. Šalyje pakanka tinkamų cukriniams runkeliams auginti ariamosios žemės plotų, o jų našumas leidžia pasiekti 40–50 t ir didesnę derlingumą iš hektaro.

2.31 lentelė. Cukraus gamybos rodikliai 1999–2003 metais

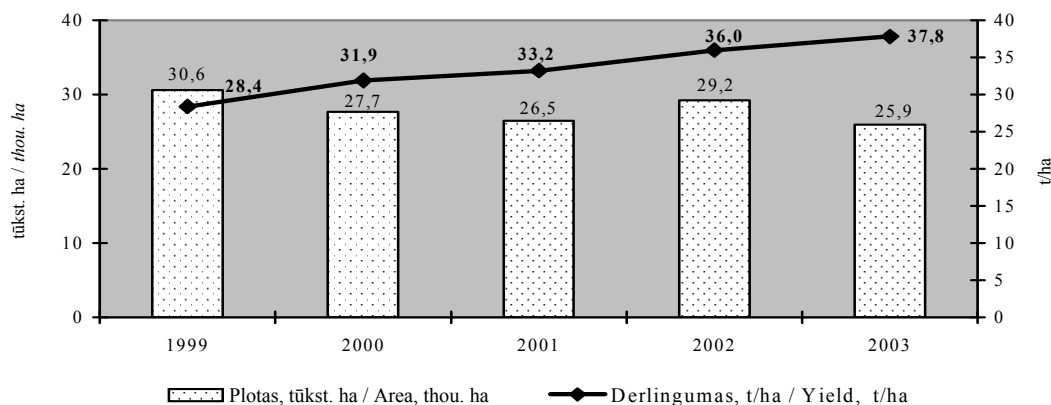
Table 2.31. Sugar production indicators in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Išauginta cukrinių runkelių, tūkst. t <i>Harvest of sugar beet, thou. t</i>	869,9	881,6	880,4	1052,4	977,4
Supirktas cukrinių runkelių, tūkst. t <i>Purchased sugar beet, thou.</i>	870,1	864,9	879,9	1051,5	881,4*
Runkelių cukringumas, proc. <i>Sugar content in sugar beet, %</i>	16,2	17,82	14,97	17,43	17,18
Pagaminta cukraus iš viso per metus, tūkst. t <i>Total annual sugar production, thou. t</i>	116,6	126,6	108,6	138,4	131,5
Cukraus išėiga, proc. / <i>Sugar output, %</i>	13,39	14,64	12,34	14,77	14,92
Pagaminta cukraus iš cukrinių runkelių, t/ha <i>Sugar beet sugar production, t/ha</i>	3,79	4,62	4,10	4,74	5,10
Cukraus kiekis importuotuose maisto produktuose ir gėrimuose, tūkst. t / <i>Sugar import in processed goods, thou. t</i>	11,5	13,1	22,2	6,2	13,3
Cukraus kiekis eksportuotuose maisto produktuose ir gėrimuose, tūkst. t / <i>Sugar export in processed goods, thou. t</i>	7,4	4,8	9,1	5,9	7,5
Cukraus suvartojimas, skaičiuojant 1 gyventojui, per metus, kg / <i>Average annual sugar consumption per capita, kg</i>	27,1	27,9	32,7	27,5	...

* Iš viso supirktas 977,4 tūkst. t, iš jų 96 tūkst. t parduota už Lietuvos ribų.

Šaltiniai: Keturių cukraus fabriky, Statistikos departamento prie LRV, Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Per 1999–2003 metų laikotarpį Lietuvoje buvo auginama 30,0–25,9 tūkst. ha cukrinių runkelių. Jų derlingumas didėjo nuo 28,4 iki 37,8 t/ha, o bendras cukrinių runkelių derlius – nuo 865 iki 1052 tūkst. t (2.35 pav.). Šalyje tuo laikotarpiu vidutiniškai iš hektaro cukrinių runkelių pasėlių buvo gaunama po 3,79–5,10 t cukraus.

2.35 pav. Cukrinių runkelių (pramonei) pasėlių plotai ir derlingumas 1999–2003 metais

Fig. 2.35. Crop area and yield of sugar beet (for industry) in 1999–2003

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 1998–2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;

Žemės ūkio kultūrų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Lietuvoje cukrinių runkelių derlingumas mažesnis negu daugumoje ES šalių. Tam įtakos turi ir gamtinės sąlygos. Pavyzdžiui, Vakarų Europos šalyse cukrinių runkelių vegetacijos periodas trunka 160–220 dienų, Lietuvoje – 136 dienas. Cukrinių runkelių derlingumu Lietuva negali lygintis su Danija, Vokietija, Prancūzija. Tačiau pastaraisiais metais ir Lietuvoje derlingumas gerokai išaugo ir priartėjo prie Suomijos rodiklių (2.32 lentelė).

2.32 lentelė. Cukrinių runkelių plotai ir cukraus gamyba ES šalyse narėse ir kandidatėse

Table 2.32. Area under sugar beet and sugar production in EU member and candidate countries

Šalys Countries	Plotas, tūkst. ha Area, thou. ha				Cukraus gamyba, t/ha Sugar average yield, t/ha				Cukraus gamyba, iš viso, tūkst. t Total sugar output, thou. t			
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04
ES-15	1823	1788	1836	1759	9,16	8,16	8,93	9,4	17015	14877	16684	16619
EU-15												
Airija Ireland	33	31	31	31	6,63	6,61	6,58	7,2	219	205	204	225
Austrija Austria	43	45	45	43	9,00	9,33	8,76	10,2	411	420	450	438
Belgija Belgium	95	96	98	96	9,92	8,38	10,23	11,5	942	804	1003	1104
Danija Denmark	58	56	55	55	9,2	8,45	9,55	10,0	533	473	525	550

Šalys Countries	Plotas, tūkst. ha Area, thou. ha				Cukraus gamyba, t/ha Sugar average yield, t/ha				Cukraus gamyba, iš viso, tūkst. t Total sugar output, thou. t			
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04
Graikija Greece	50	43	42	43	7,36	7,21	7,23	6,8	368	310	300	294
Ispanija ¹⁾ Spain	130	114	117	130	8,43	8,89	9,23	8,8	1103	1014	1153	1138
Italija Italy	249	220	240	210	6,23	5,99	5,90	5,0	1552	1318	1417	1050
J. Karalystė UK	146	149	148	144	9,08	8,05	8,78	9,8	1325	1200	1300	1411
Nyderlandai Netherlands	112	109	109	105	9,49	8,26	9,17	10,7	1063	900	1000	1124
Portugalija Portugal	8	8	5	6	7,21	6,40	7,70	8,9	57	32	77	54
Prancūzija ¹⁾²⁾ France	361	386	399	375	11,73	10,25	11,00	12,0	4494	3955	4640	4500
Suomija Finland	32	31	31	31	4,7	4,84	4,84	5,1	153	150	155	158
Švedija Sweden	55	54	53	55	7,5	6,85	7,83	8,4	412	370	415	462
Vokietija Germany	451	449	457	435	9,67	8,30	8,82	9,4	4383	3726	4045	4089
Šalys kandidatės-7 Candidate countries-7	532	539	514	489	...	...	...	...	3090	2822	1324	...
Čekija Czech Republic	61	78	77	77	7,08	6,32	7,07	...	434	491	548	...
Latvija Latvia	13	14	16	15	4,40	4,10	5,40	...	63	56	84	...
Lietuva Lithuania	28	27	29	26	4,57	4,10	4,75	5,1	127	109	138	...
Lenkija Poland	333	117	301	286	6,05	4,86	6,70	...	2013	1540	2017	...
Slovakija Slovakia	32	32	31	31	4,06	5,18	5,61	...	129	160	173	...
Slovenija Slovenia	8	5	4	5	5,40	4,98	6,58	...	44	23	29	...
Vengrija Hungary	57	66	56	49	4,91	6,70	6,28	...	280	443	352	...

¹⁾ Įskaitant cukraus gamybą iš cukranendrių / Including production of sugar from sugarcane;

²⁾ Plotai ir cukraus gamyba 1 ha nurodyti be užjūrio regionų / Area and yield metropolitan France only.

Šaltinis: Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information, 2002.

Cukriniai runkeliai – labai reiklūs dirvai augalai. Tinkamiausias jiems – vidutinio sunkumo su priemolio podirviu, turinčios daug maisto medžiagų dirvos. Jos turi būti drenuotos, lygios, vienodos mechaninės sudėties, gerai sukultūrintos. Optimali pH reakcija – 6,5–7. Vegetacijos periodas ilgas, todėl sėti reikia anksti. Turi būti aukštas agrotechninis lygis – tinkami priešsėliai, augalų apsaugos priemonės. Moderni technika turi didžiulę reikšmę cukrinių runkelių gamybos efektyvumui. Todėl vis plačiau

naudojamos kombinuotosios tikslios sėjamosios, tarpueilių kultivatoriai su juostiniais purkštuvais, cukrinių runkelių kombainai, runkelių krautuvai-valytuvai.

Cukrinių runkelių auginimas sukonzentruotas Lietuvos Vidurio zonoje. 90 proc. pasėlių plotų yra Kėdainių, Marijampolės, Panevėžio, Radviliškio, Šiaulių, Vilkaviškio, Šakių, Joniškio ir Pakruojo rajonuose, kur tinkamiausios dirvos. Dalis pasėlių plotų yra kitų rajonų seniūnijose, besiribojančiose su šiais rajonais.

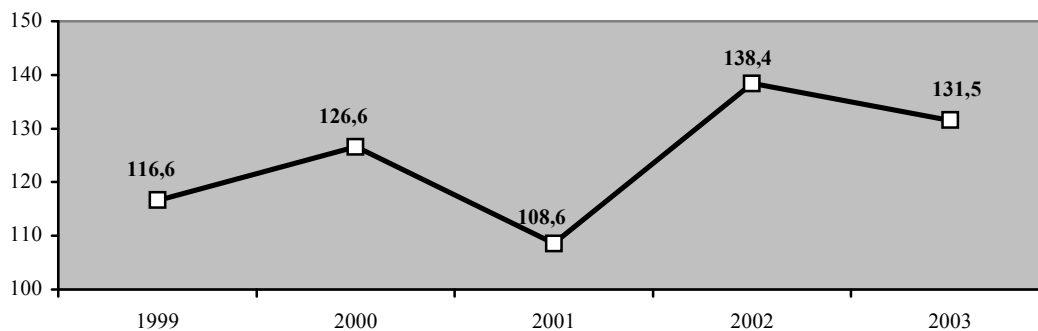
2002 metais cukrinius runkelius augino 3097 ūkio subjektai (žemės ūkio bendrovės ir įmonės bei ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiai), bet jų skaičius kasmet mažėja. Augintojai su cukraus pramonės įmonėmis kiekvienais metais sudaro apie 3400 sutarčių.

Nustačius cukraus gamybos kvotą, gerėjant cukrinių runkelių kokybės rodikliams ir derlingumui, jų plotai turėtų mažėti.

Lietuvoje yra 36 rajonuotos cukrinių runkelių veislės, tiriamos – 64. Veislė turi būti derlinga, cukringa, pasižymėti geromis technologinėmis savybėmis. Dabartiniu metu visi cukrinių runkelių plotai apsėjami derlingų, geros kokybės veislių sėklomis iš Vakarų Europos šalių. Nuolatos tiriamos naujos veislės, siekiant pasirinkti tinkamiausias Lietuvos sąlygomis. Atliekami detalūs šaknų kokybės tyrimai. Lietuvos valstybinio augalų veislių tyrimo centro pripažintos cukrinių runkelių veislės įrašomos į tinkamiausių auginimo veislių sąrašą.

Perdirbimas. Lietuvoje yra keturi cukraus fabrikai: AB „Danisco sugar Panevėžys“, šios AB Kuršėnų padalinys (Pavenčiuose), AB „Danisco sugar Kėdainiai“ ir UAB „Arvi cukrus“.

1999–2003 metais visuose keturiuose fabrikuose per metus buvo pagaminama 108,6–138,4 tūkst. t cukraus (2.36 pav.). 1999, 2000 ir 2001 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais fabrikuose buvo nustatyta 112 tūkst. t cukraus gamybos kasmetinė kvota, 2002 metams – 122 tūkst. t, 2003 metams – 103 tūkst. t.

2.36 pav. Cukraus gamyba iš cukrinių runkelių 1999–2003 metais, tūkst. t

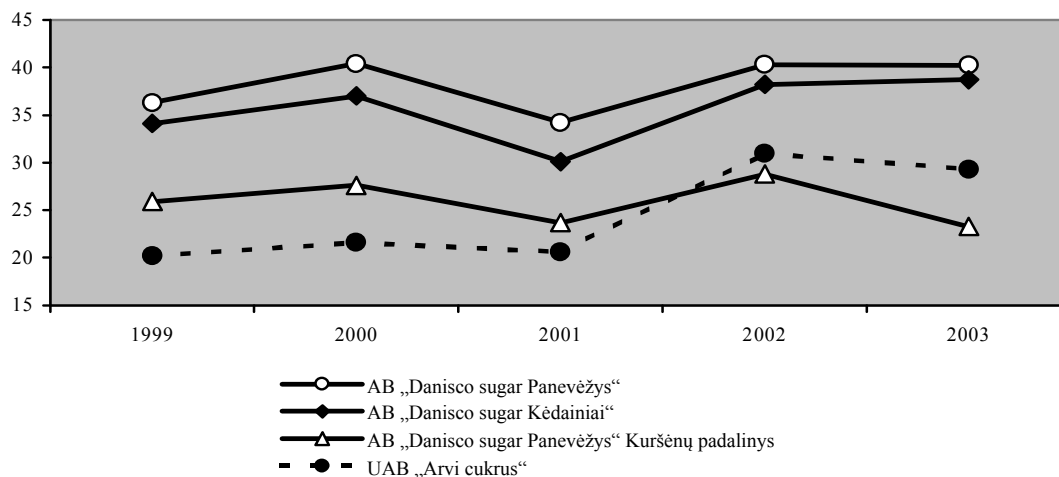
Fig. 2.36. Sugar beet sugar production in 1999–2003, in thou. tons

Šaltiniai: Keturių cukraus fabriku duomenys;

Lietuvos statistikos metraštis 1999, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Lietuvos cukraus fabriku gamybiniai pajėgumai ir techninis lygis yra žemesnis negu ES cukraus pramonės įmonių, nors per 1999–2003 metus padaryta pažanga. Lietuvos cukraus fabrikai buvo modernizuojami, siekiant sutrumpinti perdirbimo trukmę, didinti cukraus išeią, gerinti cukraus kokybę, mažinti gamybos sąnaudas, spręsti gamtosaugos problemas. Fabriku pajėgumai padidėjo, tačiau visų keturių fabriku

našumas liko gerokai mažesnis už vidutinį ES fabričių našumą. Dabartiniu metu vienas cukraus fabričkas ES per parą perdirba daugiau kaip po 8 tūkst. t cukrinių runkelių, o Lietuvoje visi keturi fabričakai perdirba 11,9 tūkst. t cukrinių runkelių. Per sezoną Lietuvos įmonės pagamino po 23–40 tūkst. t cukraus (2.37 pav.). Tuo tarpu vidutinis ES šalių cukraus įmonių našumas – daugiau nei 120 tūkst. t.

2.37 pav. Cukraus gamyba iš cukrinių runkelių cukraus fabrikuose 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.37. Sugar beet sugar production by refineries in 1999–2003, in thou. tons

Šaltinis: Keturių cukraus fabričių duomenys.

Rinka. Vidaus rinkoje pastaraisiais metais parduodama 96–100 tūkst. t cukraus. Derybose su ES Lietuvai paskirta 103010 t A cukraus gamybos kvota patenkina baltojo cukraus vidaus rinkos poreikį. Ši kvota paskirstyta cukraus fabričkams. Tokiam kvotinio cukraus kiekiui pagaminti reikės užauginti 763–800 tūkst. t cukrinių runkelių.

Iki įstojimo į ES Lietuvos cukrinių runkelių augintojams buvo mokama didesnė kaina nei kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių augintojams. Pastaraisiais metais už kvotinius cukrinius runkelius Vengrijoje buvo mokama 71 Lt/t, Rumunijoje – 79 Lt/t, Slovakijoje – 85 Lt/t, Lenkijoje – 109 Lt/t, Latvijoje – 110 Lt/t, Čekijoje – 111 Lt/t. Lietuvoje iki 2003 metų buvo nustatyta minimali cukrinių runkelių bazinio cukringumo tonos supirkimo kaina – 155 Lt, o 2003 metais – 161 Lt. Įstojus į ES, cukrinių runkelių kaina visose šiose šalyse turėtų būti vienoda. Lietuvoje 2004 metams nustatyta kvotinių cukrinių runkelių supirkimo kaina – 161 Lt/t, virškvotinių – 40–45 Lt/t. Lietuvoje, kaip ir ES, reglamentuota minimali bazinio cukringumo cukrinių runkelių kaina, mokami priedai už geresnės kokybės cukrinius runkelius. 2003 metais įmonės vidutinė cukraus kaina (be PVM ir akcizų) buvo 1389 Lt/t: vidaus rinkoje parduodamo cukraus – 1528 Lt/t, eksportuojamo – 730 Lt/t.

Lietuvos užsienio prekybai cukrus didelės reikšmės neturi. Į Lietuvą importuojami nedideli kiekiai aukštos kokybės šalyje negaminamo baltojo cukraus.

Vadovaujantis ES reikalavimais, iki narystės ES pradžios Lietuvoje privalės likti tik racionaliai pagrįstas kvotinio cukraus likutis, t. y. ne daugiau kaip 10 tūkst. t. Perteklinį cukraus kiekį reikės eksportuoti. Metų pabaigoje cukraus atsargos būdavo apie 100 tūkst. t. Turint omenyje mažas cukraus kainas pasaulinėje rinkoje, aišku, kad

eksportuoti cukrų nuostolinga. Nesumažinus likučio, valstybei tektų sumokėti mokesťį į ES biudžetą.

Iki įstojimo į ES Lietuvos cukraus rinka saugoma gana dideliais importo muitais, kurie riboja baltojo cukraus importą. ES valstybėms taikomas 70 proc. baltojo cukraus importo muitas, kitoms – 87 proc. Įstojus į ES, liks tik muitas iš ne ES šalių įvežamam cukrui.

Rinkos reguliavimo priemonės. Vyriausybė, vadovaudamasi Cukraus įstatymu ir atsižvelgdama į ES cukraus reguliavimo priemones, 2001 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 264 patvirtino Cukraus režimą, kuris galiojo iki 2004 m. gegužės 1 d. Kadangi didėja PPO spaudimas, šiuo metu galiojantis ES Cukraus režimas peržiūrimas ir numatomas reformuoti.

Lietuvoje už cukrinių runkelių pasėlius 2004 metais numatyta 123 Lt/ha dydžio išmoka. Nuo Lietuvos įstojimo į ES dienos bus taikomas cukraus gamybos mokestis, kurį mokės cukraus gamintojai.

Ekonominiai rodikliai. Cukrinių runkelių auginimas – pelningas verslas, ypač ūkiuose, kuriuose auginami optimalaus dydžio runkelių plotai. 2003-aisiais, kaip ir ankstesniais metais, didelė dalis ūkininkų cukrinius runkelius augino mažuose plotuose. Tai trukdė naudoti modernią techniką, mažinti darbo sąnaudas ir gamybos kaštus. Vienam hektarui sunaudojama 120 žmogaus darbo valandų, iš jų didelė dalis – derliaus nuėmimo darbams. Todėl svarbu mechanizuoti darbus, tačiau technikai įsigyti reikia daug lėšų. Išėitis – smulkiems cukrinių runkelių augintojams jungtis į kooperatyvus ir išnaudoti kooperacijos privalumus.

Statistikos departamento duomenimis, augintojų pajamos už cukrinius runkelius 2003 metais sudarė 140,6 mln. Lt (su subsidija), vidutinė faktinė kaina – 141 Lt/t. Minimali bazinio cukringumo A kvotos (16 proc.) cukrinių runkelių nustatyta kaina – 161 Lt/t. Ji atitinka ES nustatytą kainą.

Žemės ūkio bendrovių ir kitų įmonių 2002 metų suvestinių finansinių ataskaitų duomenimis, augalininkystės produkcijos rentabilumas buvo 8,7 proc., cukrinių runkelių – 32 proc. 2002 metais žemės ūkio bendrovėse ir kitose įmonėse realizuotų cukrinių runkelių vienos tonos vidutinė savikaina buvo 118 Lt, o realizacijos kaina – 156 Lt. Cukraus fabrikuose cukraus savikaina – 1250–1300 Lt/t, cukrinių runkelių žaliavos vertė savikainos struktūroje sudaro 66–68 proc.

Lietuvos cukrinių runkelių augintojams ir perdirbėjams reikės konkuruoti su ES šalių gamintojais. Reikės didesnių gamybos mastų, dalyje ūkių būtina pertvarkyti auginimą, restruktūrizuoti fabrikus, juos modernizuoti iki Vakarų Europos techninio lygio.

5.5. Linai

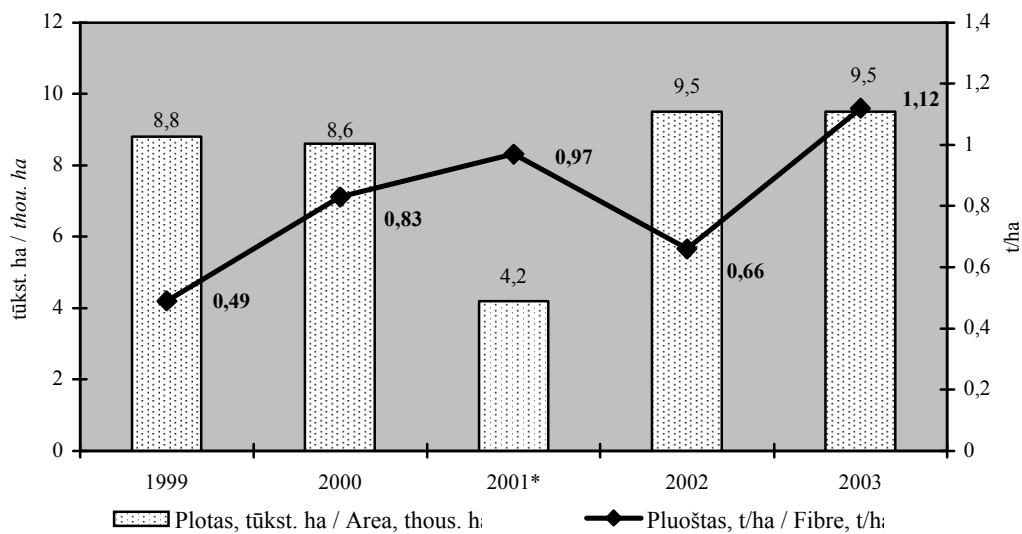
5.5. *Flax*

Reikšmė. Lietuvoje gilios tradicijos, palankios klimatinės sąlygos linininkystei plėtoti, yra tinkamų linams auginti dirvožemių. Tradiciškai Lietuvos rinkoje iki šiol dominuoja pluoštiniai linai. Linų pluošto gamyba ribojama kvotomis. Pastaruoju metu dėl padidėjusių rinkos poreikių susidomėta ir aliejinių linų auginimu.

Auginimas. Per pastaruosius penkerius metus šalies ūkiuose linų plotai turėjo tendenciją didėti. 2003 metais linų plotas buvo 9,5 tūkst. ha ir visų ūkių pasėlių struktūroje sudarė 0,6 proc. 2001 metais dėl labai nepalankių meteorologinių sąlygų derlius buvo nuimtas tik nuo 4,2 tūkst. ha. 2002 metais taip pat prarasta apie 30 proc. linų pasėlių. 2003 metai buvo palankūs linų augintojams. Nors pasėlių plotai beveik nepasikeitė, bet derlius dėl daug didesnio derlingumo buvo beveik 70 proc. didesnis nei 2002 metais.

Per 1999–2003 metų laikotarpį linų pluošto derlingumas padidėjo 2,3 karto. Jis svyravo nuo 0,49 iki 1,12 t/ha (2.38 pav.). Pagal derlingumą Lietuva atsilieka nuo intensyvią linininkystę plėtojančių ES šalių (Prancūzija, Belgija), kuriose pluošto derlingumas – 1,4–1,9 t/ha.

* 2001 m. derlingumas apskaičiuotas nuo išlikusių pasėlių ploto – 4,2 tūkst. ha.

2.38 pav. Linų plotas ir pluošto derlingumas 1999–2003 metais

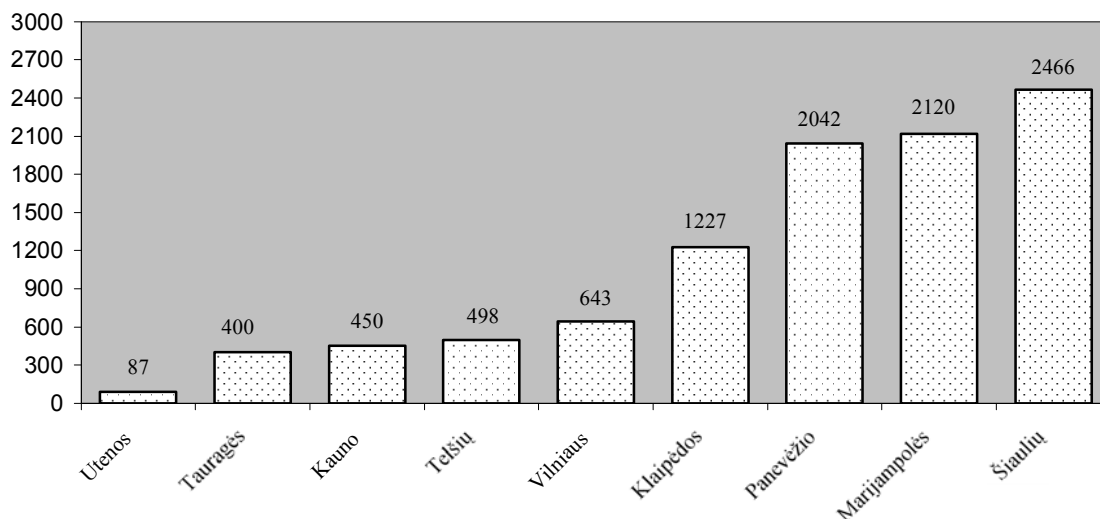
Fig. 2.38. Area under flax and yield of flax fibre in 1999–2003

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 1998, 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Lietuvoje linų derlingumas nestabilus, pastebimi dideli jo skirtumai ne tik metų, bet ir teritorijos atžvilgiu. Tinkamiausių linams auginti dirvožemių rajonuose linų derlingumas 20–30 proc. didesnis negu vidutiniškai šalyje. Tinkamiausi linams auginti dirvožemiai išsidėstę Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių ir Klaipėdos apskrityse. Juose išauginama apie 80 proc. viso linų pluošto derliaus. Linai auginami ir kituose regionuose, tačiau jų plotai nedideli, derlius menkas (2.39 pav.).

Per analizuojamąjį laikotarpį linų pasėlių plotai kito nežymiai, tačiau spartėjo gamybos koncentracija. Padidėjo ūkių, auginančių linus racionalaus dydžio (40–50 ir daugiau) plotuose dalis, linams auginti tinkamuose rajonuose. Čia 50–60 proc. ir daugiau pluoštinių linų pasėlių auginama stambiuose, specializuotuose linininkystės ūkiuose.

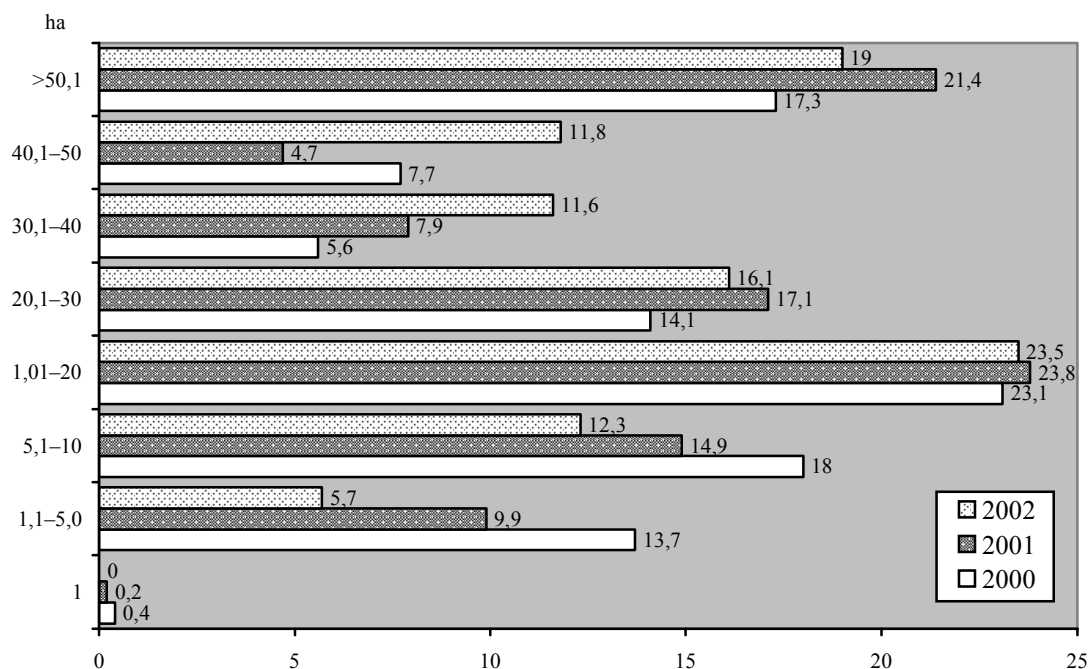

2.39 pav. Linų pluošto gamyba Lietuvos apskrityse 2003 metais

Fig. 2.39. Production of flax fibre by counties in Lithuania in 2003

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Smulkūs, auginantys linus nedideliuose plotuose ūkiai neturi galimybių taikyti pažangių technologijų, našesnės derliaus doravimo technikos. Dėl to linų derlius menkas, netinkamai surūšiuojami šiaudeliai, blogesnė jų kokybė. Tai daro neigiamą poveikį bendriems linų ūkio rezultatams.

2.40 pav. Pluoštinių linų plotų struktūra ūkiuose 2000–2002 metais, proc.

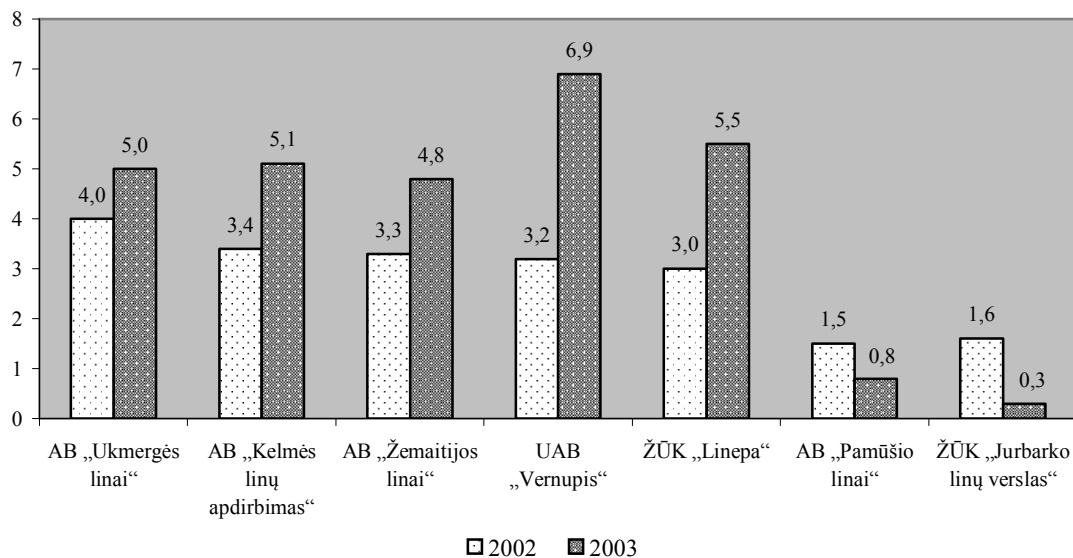
Fig. 2.40. Structure of the area of fibre flax crops in 2000–2002, in per cent

Šaltinis: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Norint išauginti gerus linus ir gauti didesnę geros kokybės derlių, reikia sėti kokybišką sėklą. Šiuo metu Lietuvoje įregistruotų veislių sąraše yra penkios veislės: 'Ariane', 'Belinka', 'Baltučiai', 'Vega 2' ir 'E-68'. Pluošto kokybė – svarbi kiekvienos veislės savybė. Aukštos kokybės naujausių veislių linų sėklą tenka importuoti. 1999–2003 metais linų sėmenų importo kiekiai svyravo nuo 30 iki 291 t.

Kai kuriuose Lietuvos ūkiuose taikomos pažangios linų auginimo ir doravimo technologijos leidžia gauti vidutiniškai 4 t/ha 1,25–1,50 kokybės numerio šiaudelių. Toks derlingumas atitinka vidutinį derlingumą ES šalyse (4–5 t/ha). Siekiant konkurencingumo ES bendrojoje rinkoje, daugelyje ūkių reikės atnaujinti linų auginimo ir derliaus doravimo technologijas.

Perdirbimas. Lietuvoje suformuotas pirminio linų perdirbimo įmonių tinklas teritoriniu požiūriu atitinka linų auginimo rajonus. 1999–2002 metais buvo panaudojama apie pusė linų pirminio perdirbimo įmonių gamybinių pajėgumų. Pasenusios technologijos neužtikrino aukštos linų pluošto kokybės.

2.41 pav. Supirktas linų šiaudelių kiekis 2002 ir 2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.41. Purchased amounts of fibre flax in 2002 and 2003, in thou. t

Šaltinis: www.vz.lt

2003 metų gegužę bankrutavus UAB „Lino pluoštas“, šalyje liko 7 lino pirminio apdorojimo įmonės (2.41 pav.). Tačiau tik trijose iš jų yra įrengtos naujos, modernios technologinės linijos, užtikrinančios aukštą ilgojo pluošto kokybę.

2003 metais, kurie linų ūkiui buvo palankiausi per penkerių metų laikotarpį, daugiausia šiaudelių supirko UAB „Vernupis“, supirkimus, palyginti su 2002 metais, padidinusį dvigubai. Daugiau linų supirko ir kitos įmonės, išskyrus dvi – AB „Pamūšio linai“ ir ŽŪK „Jurbarko linų verslas“.

Pažymėtina, kad siekdami didinti pajamas ir konkurencingumą, perdirbėjai suranda ir alternatyvių veiklos būdų. AB „Kelmės linų apdirbimas“, iš spalių (lino šiaudelių atliekų) vieninteliai šalyje kasmet supresuoja 500 t kuro briketų.

Aliejinių linų perdirbimo įmonė UAB „Aletovis“, esanti Šakiuose nuo 2002 metų pradėjo šaltojo spaudimo būdu gaminti sėmenų aliejų, kuris patenkina vietos rinkos farmacijos poreikius. Apie 70 proc. aliejinių sėmenų Lietuvos ūkininkai eksportuoja, nes šalyje dar nėra rinkos pramoniniam aliejui, o maistinio aliejaus poreikis ribotas.

Rinka. Tarptautinėje rinkoje didėja linų pluošto bei lininių gaminių paklausa. Formuojasi naujos jų naudojimo sritys: automobilių pramonė, izoliacinių medžiagų gamyba.

Linų pluošto paklausa šalies tekstilės pramonėje didėja. Auga tekstilės pramonės gamybos mastai, toliau modernizuojama ir plečiama gamyba dabartinėse ir naujose įmonėse. Tuo tarpu linų pirminio perdirbimo įmonės nepateikia pakankamai ilgojo geros kokybės linų pluošto šalies tekstilės įmonėms. Tik trečdalis jų poreikių patenkinama vietine geros kokybės žaliava. 2003 metais situacija šiek tiek pagerėjo, šiaudelių supirkta 61 proc. daugiau kaip 2002 metais.

Linų ilgo pluošto gamybos apimčių dinamika rodo, kad 1999–2003 metais ilgojo linų pluošto išėiga siekė tik 35 proc. Pirminio perdirbimo įmonėse gaunama maža ilgojo linų pluošto išėiga ir įdiegus tobulesnes linų perdirbimo technologijas, jeigu perdirbami blogesnės kokybės, netinkamai surūšiuoti šiaudeliai.

2.33 lentelė. Linų šiaudelių supirkimas ir pluošto gamyba 1999–2003 metais

Table 2.33. Purchase of flax straw and production of fibre in 1999–2003

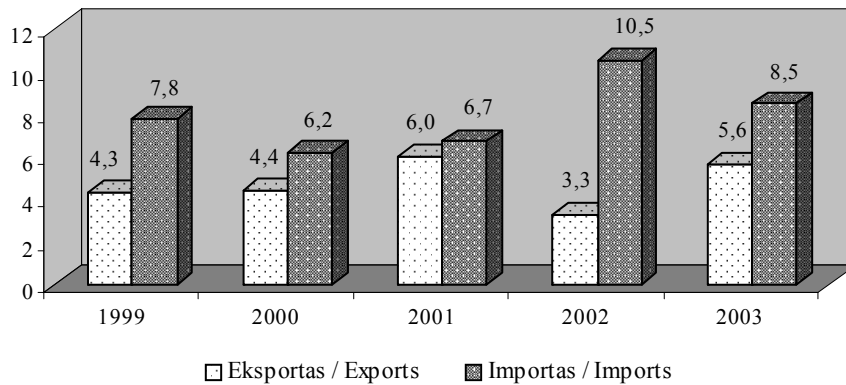
Metai Year	Supirkta šiaudelių, tūkst. t Purchased straw, thou. t	Pagaminta pluošto, t Production of fibre, t		Parduota ilgojo pluošto vidaus rinkoje Long fibre sold in the domestic market	
		iš viso total	ilgo long fibre	kiekis, t quantity, t	kaina, Lt/t price, Lt/t
1999	16,2	5806	1901	1810	4970
2000	24,6	4672	1362	1002	5960
2001	14,3	6268	1571	1300	5390
2002	22,3	3797	997	881	5000
2003	36,0	6561	1535	...	...

Šaltiniai: Prekių gamyba 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Nepasigaminus pakankamai geros kokybės linų pluošto, Lietuvai tenka jo įsivežti iš kitų šalių, daugiausia iš Ukrainos, Italijos, Prancūzijos. 1999 metais importuota 7,8 tūkst. t, 2000 metais – 6,2 tūkst. t, 2001 metais – 6,7 tūkst. t, 2002-aisiais – 10,5 tūkst. t, 2003 metais – 8,5 tūkst. t linų ilgojo pluošto.

Lietuva linų pluoštą eksportuoja, tačiau mažesnę kiekį nei importuoja. 2002 metais linų produktų eksportas buvo mažiausias per visą analizuojamąjį laikotarpį ir siekė 3,3 tūkst. t, bet 2003 metais linų pluošto (KPN 5301) eksportas padidėjo ir jau sudarė 5,6 tūkst. t. Daugiausia linų pluošto eksportuota į Japoniją, Belgiją, Latviją ir Prancūziją.

Didesnę dalį pagaminto linų pluošto Lietuva eksportuoja, nes jis yra prastesnės kokybės ir neatitinka šalies tekstilinių reikalavimų. Tekstilinkai įsiveža nemažus kiekius žymiai geresnės kokybės linų pluošto.

2.42 pav. Linų pluošto eksportas ir importas 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.42. Exports and imports of flax fibre in 1999–2003, thou. t

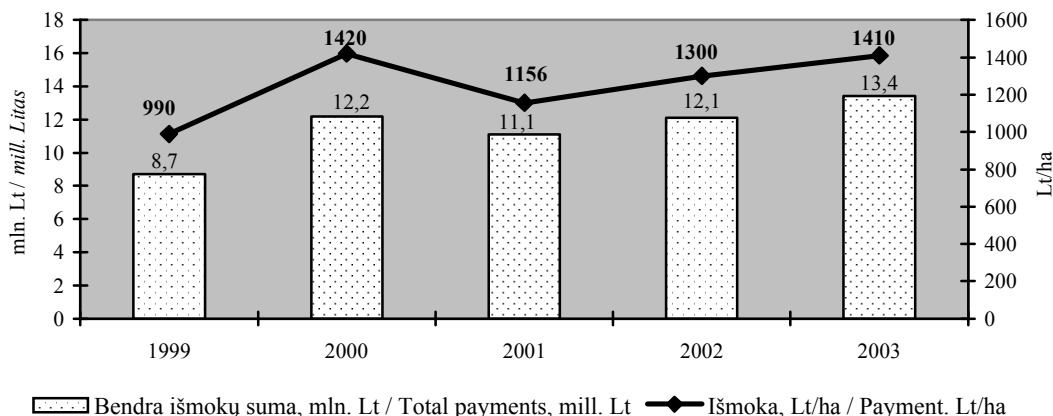
Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

Per penkerių metų laikotarpį sėmenų eksportas kito nevienodai. Mažiausiai buvo eksportuota 2001 metais (144 t), daugiausia – 2003-aisiais (869 t).

Pažymėtina, kad didžiausią įtaką pasaulinėje užsienio prekyboje linų produktais turi Kanada, Kinija, Prancūzija ir Belgija.

Rinkos reguliavimo priemonės. 1999–2003 metais pluoštinių linų auginimą skatino pakankamai didelė valstybės parama. Nuo 1999 iki 2001 metų augintojams už kvotinius linų šiaudelius buvo mokamos subsidijos, diferencijuojant jas pagal linų šiaudelių kokybės numerius. Parama sudarė daugiau kaip pusę linų šiaudelių supirkimo kainos.

Nuo 2001 metų orientuojantis į ES rinkos reguliavimo priemones, linų augintojams buvo mokamos tiesioginės išmokos už linų pasėlių hektarą. Lėšos tiesioginėms išmokoms buvo skiriamos iš nacionalinio biudžeto. Jos išmokamos už pluoštinių linų pasėlių deklaruotą plotą, priklausomai nuo linų derlingumo. 2003 metais linų augintojams, pasiekusiems linų pasėlių plote ne mažesnę kaip 3,0 t/ha linų šiaudelių derlingumą, mokėta 1000 Lt/ha, daugiau nei 3,5 t/ha – 1500 Lt/ha (vidutiniškai po 1410 Lt/ha). Iš viso išmokėta 13,4 mln. Lt tiesioginių išmokų. Paramos dydis linų augintojams bei jų pokyčiai 1999–2003 metais pateikti 2.43 paveiksle.

2.43 pav. Išmokos linų augintojams 1999–2003 metais

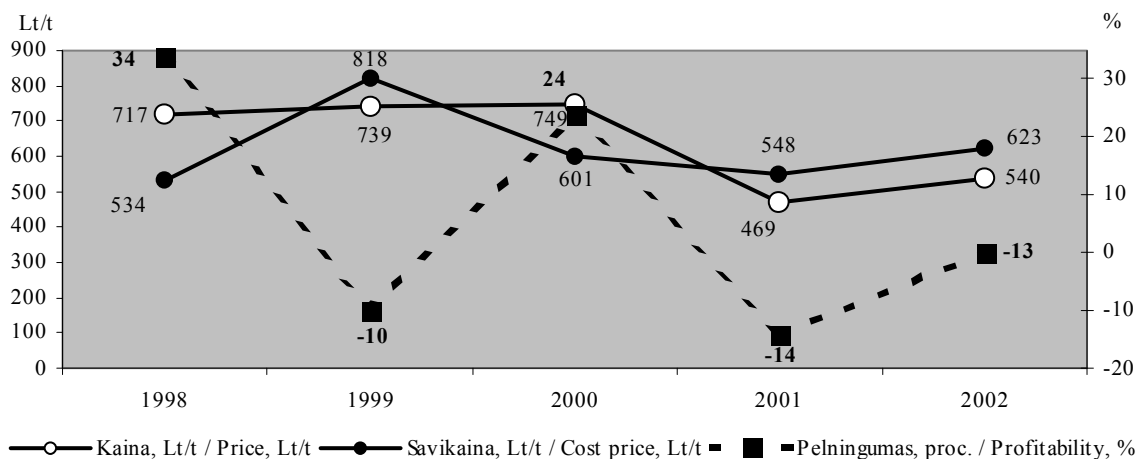
Fig. 2.43. Payments to flax growers in 1999–2003

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2002 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Lietuva išsiderėjo 5726 t linų pluošto gamybos kvotą: ilgojo pluošto – 2263 t, trumpojo – 3463 t. Skaičiavimais nustatytas bazinis linų, skirtų pluošto gamybai, pasėlių plotas. Jis apskaičiuotas pagal 3 metų (2000, 2001, 2002) vidurkį. Šio laikotarpio vidutinis linų pluošto derlingumas yra 0,77 t/ha, o plotas – 7436 ha. Už šį plotą bus mokamos vienkartinės tiesioginės metinės išmokos, susidedančios iš pagrindinės ir papildomos išmokos dalių. 2004 metais pluoštinių linų augintojai, sudarę linų šiaudelių pirkimo–pardavimo arba perdirbimo sutartis, gaus 587 Lt/ha išmokų (123 Lt/ha – pagrindinė ir 464 Lt/ha – papildoma). Nustatyta, kad už linų sėmenims hektarą bus mokama 300 Lt dydžio išmoka (123 Lt/ha – pagrindinė ir 177 Lt/ha – papildoma).

2004 metais bus remiami ir linų pluošto perdirbėjai. Už ilgojo pluošto toną bus mokama 552 Lt, trumpojo – 311 Lt. Sudaromos prielaidos daugiau mokėti linų augintojams, parduodantiems kokybiškus linus.

Ekonominiai rodikliai. Per 1998–2002 metų laikotarpį linų šiaudelių gamybos sąnaudų žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse kitimo tendencijos buvo nevienareikšmės (2.44 pav.).

2.44 pav. Žemės ūkio bendrovių ir įmonių linų šiaudelių pardavimo kaina, savikaina ir produkcijos pelningumas 1998–2002 metais

Fig. 2.44. Producer price and cost price of flax straw, and profitability of agricultural companies and enterprises in 1998–2002

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

1999 metais, palyginti su 1998-aisiais, buvo staigus savikainos padidėjimas (53 proc.). 2000 metais, padidėjus derlingumui, savikaina sumažėjo. Todėl 2000 metais rentabilumas buvo teigiamas. Tai rodo, kad linų auginimas, esant palankioms auginimo sąlygoms, gali būti gana pelningas. 2001 metais žemės ūkio bendrovėse, kaip ir kituose ūkiuose, dėl didelių sąnaudų ir menko geros kokybės derliaus linų savikaina buvo didesnė negu jų pardavimo kaina. Dėl nepalankių meteorologinių sąlygų derlius buvo nuimtas tik nuo 4,2 tūkst. ha. 2002 metais taip pat buvo prarasta apie 30 proc. linų pasėlių. Tai lėmė neigiamus linų produkcijos realizacijos rodiklius, tačiau linų auginimas ir šiais nepalankiais metais nebuvo nuostolingas, kadangi buvo mokamos 1100–1300 Lt/ha tiesioginės išmokos 2001 metais ir 1100–1500 Lt/ha 2002 metais.

5.6. Bulvės

5.6. Potatoes

Reikšmė. Bulvės – svarbus maistinis, pašarinis ir techninis žemės ūkio augalas. Lietuvoje jas augina beveik visi žemės naudotojai. Pagal bendrosios produkcijos vertę tarp augalininkystės produkcijos rūšių bulvės užima antrąją vietą po grūdinių augalų. Pasaulinėje augalinių maisto produktų gamyboje jos užima ketvirtąją vietą po kviečių, kukurūzų ir ryžių. Lietuvoje palankios klimatinės sąlygos bulvėms augti. Prekinių bulvių pasėlių plotuose sodinant tinkamų veislių bulves ir taikant tinkamas agrotechnines priemones, potencialus derlingumas – 40 t/ha. Didelį bulvių paplitimą visoje šalies teritorijoje lemia gyventojų mitybos, gyvulių šėrimo tradicijos, bulvių ir iš jų pagamintų produktų transportavimo, sandėliavimo ir vartojimo paprastumas. Svarbi ir ta aplinkybė, kad nederlingose dirvose auginamos bulvės duoda santykinai didesnį pašarinių vienetų derlių nei kiti augalai.

Auginimas. Bulvių pasėlių plotai Lietuvoje nuo 1999 metų nuolat mažėjo. 2003 metais bulvėmis apšodinta 23 proc. mažesnis plotas negu 1999 metais. Net 99 proc. bulvių pasėlių ploto tenka ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiams. Daugiau kaip 85 proc. visų ūkininkų ir kitų gyventojų ūkių bulves augina labai mažuose plotuose (vidutinis pasėlių plotas – 0,3 ha). Tik 0,3 proc. augintojų pasodina didesnius kaip 15 ha bulvių plotus.

2.34 lentelė. Bulvių pasėlių plotas, derlius ir derlingumas 1999–2003 metais

Table 2.34. Crop area, harvest and yield of potatoes in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Pasėlių plotas, tūkst. ha / Crop area, thou. t	121,1	109,3	102,2	99,2	93,2
Derlingumas, t/ha / Yield, t/ha	14,1	16,4	10,3	15,4	15,5
Bendras derlius, tūkst. t / Total harvest, thou. t	1707	1792	1054	1531	1445

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Vidutinis derlingumas šalyje tesiekia 14–16 t/ha, 2–2,5 karto mažesnis nei Danijoje, Švedijoje, Nyderlanduose, Vokietijoje ir 1,5 karto mažesnis nei Šiaurės valstybėse: Suomijoje, Norvegijoje. Bulvių derlingumu Lietuvą lenkia ir kaimyninė Lenkija.

Skaičiuojant vienam gyventojui, Lietuvoje kasmet prikasama 450–500 kg bulvių. Tai tris kartus daugiau nei Suomijoje, Švedijoje ir Vokietijoje ir 2–2,5 karto daugiau nei Danijoje bei Estijoje. Šis rodiklis didesnis tik Baltarusijoje, Lenkijoje ir Nyderlanduose.

Bulvių derliui didelės reikšmės turi sėkla. Lietuvos sąlygomis tinkamiausių auginti augalų veislių 2004 metų sąrašė yra 53 įvairaus ankstyvumo bulvių veislės. Keturių veislių bulvės tinkamos krakmolo, septynios – traškučių gamybai. Devynios iš jų išvestos Lietuvos selekcininkų: ‘Venta’ (labai ankstyvos), ‘Goda’, ‘Vokė’ ir ‘Vaiva’

(ankstyvosios), ‘Nida’ ir ‘Mirta’ (vidutinio ankstyvumo), ‘Vilija’ ir ‘Vilnia’ (vidutinio vėlyvumo) bei ‘Aistė’ (vėlyvosios). Visų minėtų bulvių veislių potencialus derlingumas – 50 t/ha. Pastaraisiais metais šalyje buvo susilpnėjęs dėmesys bulvių sėklininkystei, todėl jos būklė pablogėjo. Dauguma bulvių augintojų, net auginančių maistines bulves pardavimui, naudoja ne sertifikuotą, bet savo pačių išaugintą prastos kokybės sėklą. Tačiau padėtis palaipsniui keičiasi. Vis daugiau sėklinių bulvių įvežama iš kitų valstybių: Nyderlandų, Švedijos, Vokietijos. 2002 metais Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filiale buvo atnaujintas meristeminis bulvių dauginimas. Vienas aktualiausių bulvių sėklininkystės plėtros klausimų yra efektyvios bulvių žiedinio puvinio kontrolės sistemos sukūrimas. Dėl šios ligos gali būti prarandama 60–70 proc. viso derliaus.

Nors bulvės yra vienas svarbiausių šalies žemės ūkio augalų, tačiau jų auginimo technologija žemo lygio. Bulvininkystės ūkiai nepakankamai apsirūpinę specializuota bulvių sodinimo ir derliaus nuėmimo technika. Daugiau kaip 90 proc. naudojamoms bulvių auginimo technikos yra pasenusi, paveldėta iš buvusių kolūkių ir tarybinių ūkių arba įsigyta iš užsienio šalių ne nauja, ten laikyta pasenusia ir nebetinkama naudoti. Naudojant tokią techniką, bulvės pasodinamos ir jų pasėliai prižiūrimi nekokybiškai, kasant daug bulvių sužalojama.

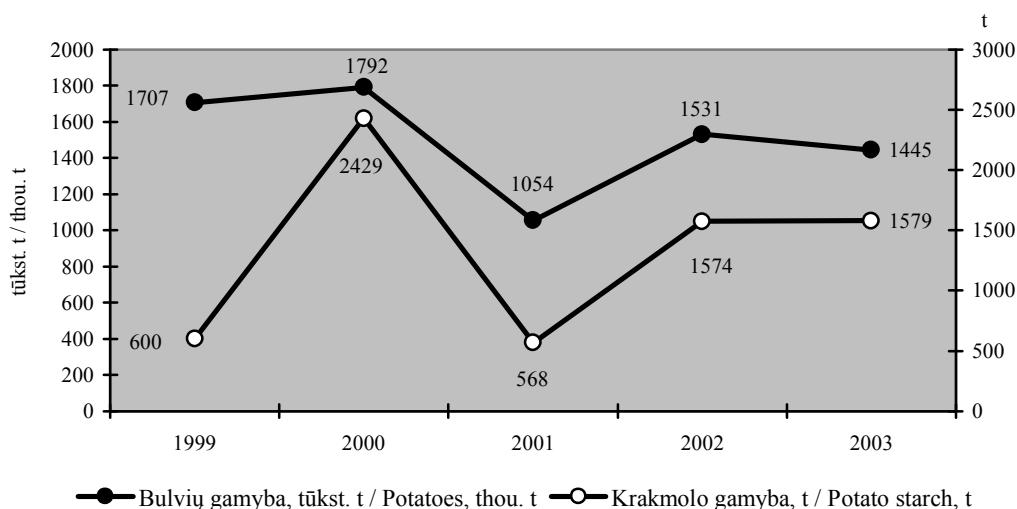
Šalyje beveik nėra bulvių sandėlių, kurie būtų įrengti pagal ES technologinius reikalavimus: išbetonuoti, turintys stabilų temperatūros ir ventiliacijos režimą. Maistinės, o daugeliu atveju ir sėklai skirtos bulvės sandėliuojamos nepritaikytuose seno tipo sandėliuose, rūsiuose, kaupuose. Nukastos bulvės sandėliuojamos žemėtos, laukai po bulviakasio paliekami piktžolėti, bulvių auginimo technika, sandėliai ir tara nedezinfekuojami.

Perdirbimas. Lietuvoje iš bulvių gaminami šie produktai: bulvių milteliai ir granulės, sušaldyti kulinariniai gaminiai (virtiniai, didžkukuliai, kotletai ir kt.), didžkukulių tešla ir tarkiniai, riebaluose gruzdintos bulvės, bulvių traškučiai, bulvių krakmolai. Bulvių perdirbimo į įvairius produktus ir pusfabrikačius apimtys didėja. Plečiasi bulvių produktų asortimentas, bet bulvių perdirbimo pramonės plėtra vyksta lėtai, vyrauja smulkios įmonės. Didžiausios bulvių perdirbimo įmonės yra AB „Kraft Foods Lietuva“ įmonė „Estrela“, gaminanti bulvių traškučius, AB „Ambraziškių krakmolai“, AB „Stumbras“ Antanavo gamykla. Šios įmonės tobulina technologijas, įsigyja modernių įrengimų.

ES bulvių krakmolo gamyba reguliuojama BŽŪP svertais ir yra sudėtinė grūdų rinkos reguliavimo sistemos dalis. Bulvių krakmolai ir jo gamybai skirtos bulvės konkurencinėje rinkoje susiduria su grūdų krakmolu ir jo gamybai skirtais grūdais. Todėl, siekiant užtikrinti vienodas rinkos sąlygas abiem krakmolo gamybos sektoriams, taikomos adekvačios rinkos reguliavimo priemonės.

Lietuva turi senas bulvių krakmolo gamybos tradicijas, tačiau dėl restruktūrizacijos, pakitusių rinkos sąlygų krakmolo gamyba sumažėjo. Bendras šalies krakmolo gamybos įmonių pajėgumas – 8500 t per metus. Duomenys apie bulvių gamybos ir bulvių krakmolo gamybos tendencijas pateikti 2.45 paveiksle. Svarbiausios gamybos mažėjimo priežastys – padidėjęs subsidijuoto bulvių krakmolo importas iš kitų valstybių, jo pakeitimas pigesniu kukurūzų krakmolu ir nepakankami krakmolo gamybos įmonių gebėjimai sukurti naują žaliavų tiekimo sistemą. Šiuo metu importuojama 80–90 proc. šalyje sunaudojamo bulvių krakmolo.

2.45 pav. Bulvių ir bulvių krakmolo gamyba 1999–2003 metais

Fig. 2.45. Production of potatoes and potato starch in 1999–2003

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Organizuotos bulvių krakmolo rinkos šalyse (Vokietija, Nyderlandai, Danija) bulvių krakmolo gamybos apimtys mažai priklauso nuo bulvių derliaus pokyčių, nes jose susiklostė optimalios žaliavų tiekimo zonos, užtikrinamas tolygus žaliavos tiekimas pagal iš anksto sudarytas sutartis su nuolatiniais bulvių augintojais ir jų grupėmis. Įtvirtinti šiuos santykius padeda ES teisės aktais nustatytos ūkinę drausmę skatinančios priemonės ir sankcijos už kvotų nevykdymą, žaliavos kokybės reikalavimų pažeidimą.

Šalyse, kuriose dar neįdiegti ES bulvių krakmolo rinkos reguliavimo ir paramos mechanizmai (Lenkija, Latvija), bulvių krakmolo gamybos apimčių tendencijos sutampa su bulvių gamybos pokyčiais: mažėjant bulvių derliui, dar labiau mažėja krakmolo gamyba. Tai lemia ta aplinkybė, kad nesant žaliavos tiekimo išsipareigojimų ir skatinamųjų išmokų nederlingais metais, išaugus maistingųjų bulvių paklausai, augintojai stengiasi bulves realizuoti kaip maistines, nes jų kainos rinkoje būna palankesnės.

Lietuvos bulvių krakmolo gamybos pokyčius lėmė specifinės sąlygos: krakmolo gamybos įmonių restruktūrizavimas, laikinas krakmolo gamybos sustabdymas, aktyvi importuojamos produkcijos invazija. Bulvių derliaus pokyčiai krakmolo gamybai tiesiogiai įtakos nedarė. Mažą krakmolo gamybos apimtį ir neigiamą jo prekybos balansą lėmė tai, kad Lietuvoje krakmolo gamyba iki 2002 metų nebuvo remiama, ir krakmolo gamintojai nepajėgė konkuruoti su pigesne įvežta produkcija.

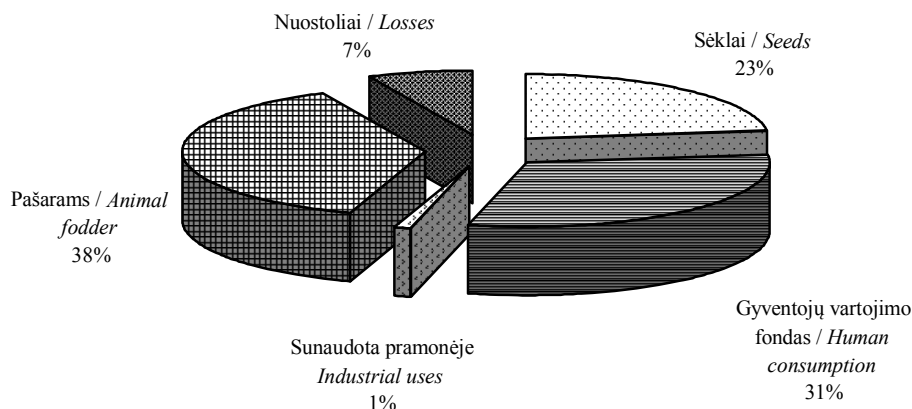
Dėl žemo šio produkto gamybos lygio referenciniu laikotarpiu Lietuvai buvo nustatyta maža 1211 t kvota. Nacionalinė bulvių krakmolo gamybos kvota 2004–2005 prekybos metams paskirstyta taip: AB „Stumbras“ – 719 t, AB „Ambraziškių krakmolas“ – 492 t.

Vartojimas. Daugiau kaip 95 proc. šalyje išaugintų bulvių suvartojama vidaus reikmėms. Per pastaruosius penkerius metus buvo eksportuota nuo 0,5 iki 4 proc. bulvių derliaus. Pagal vartojimą bulvės skirstomos į maistines, pramonines, pašarines, universalias ir sėklines.

Maistui gyventojai suvartoja 25–30 proc. išaugintų bulvių, smulkūs bulvių augintojai – 80–95 proc. išaugintų bulvių. Skaičiuojant vienam gyventojui, Lietuvoje suvartojama po 120–125 kg bulvių. Per pastarąjį dešimtmetį šis rodiklis kito nežymiai. Analogiškas bulvių kiekis suvartojamas panašias mitybos tradicijas turinčiose Latvijoje ir Lenkijoje. Tuo tarpu Danijoje, Nyderlanduose, Vokietijoje – perpus mažiau.

Lietuvoje didelė bulvių derliaus dalis (35–45 proc.) sunaudojama gyvūnų (daugiausia kiaulių) šėrimui. Pašarui pirmiausia naudojamos smulkios, sužalotos bulvės. Specialiai auginti pašarines bulves neapsimoka. Išplėtoto žemės ūkio šalyse bulvės šėrimui beveik nenaudojamos.

Pramonėje ilgą laiką buvo naudojamos daugiau krakmolo turinčios bulvės, nes pagrindinis bulvių pramoninio perdirbimo produktas buvo krakmolas. Pramoniniam perdirbimui tinkamiausiomis laikomos mažai redukuojančio cukraus turinčios bulvės. Pramoniniam perdirbimui Lietuvoje sunaudojama tik 1–2 proc. išaugintų bulvių. Išplėtoto žemės ūkio šalyse perdirbama 30–50 proc. bulvių derliaus. Pavyzdžiui, JAV perdirbama net 60 proc. išaugintų bulvių ir tikimasi perdirbti iki 80 proc.

2.46 pav. Bulvių suvartojimo vidaus reikmėms struktūra 2002 metais

Figure 2.46. Structure of domestic consumption of potatoes in 2002

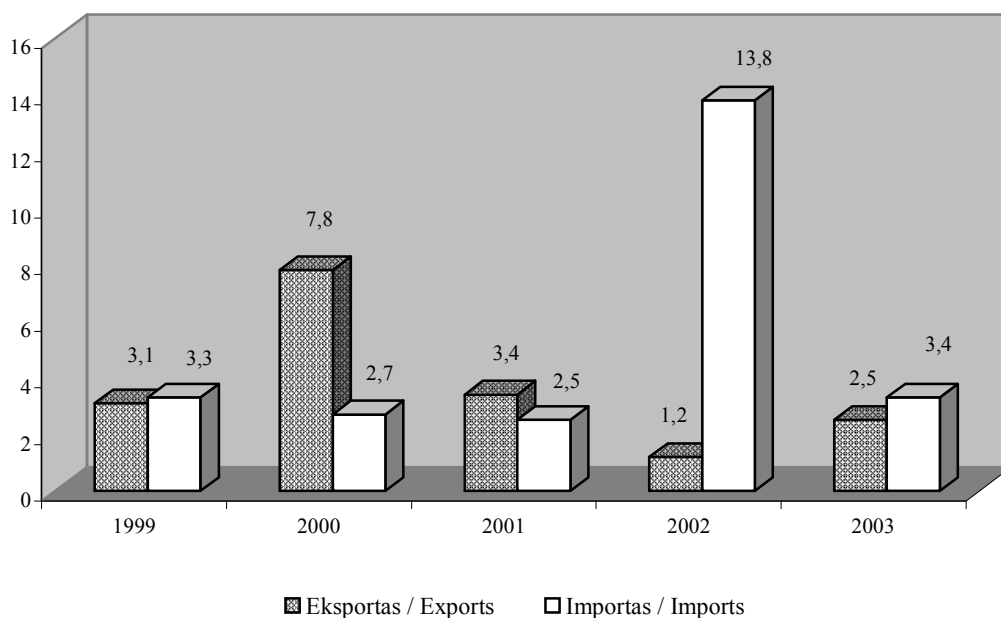
Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Rinka. Bulvių rinkos situacija santykinai stabili. Paklausa patenkinama. Šalies bulvių rinka pasižymi specifiniais bruožais. Ją sudaro trys segmentai, susiformavę pagal tikslią vartojimo paskirtį: maistinių bulvių, sėklos ir žaliavos pramonei. Pašarams skirtų bulvių pardavimo sandoriai yra reti, todėl neišskiriami kaip atskiras rinkos segmentas. Dėl nepakankamos informacijos apie neorganizuotose rinkose parduodamų bulvių kiekį tiksliai apskaičiuoti rinkos struktūros rodiklius sudėtinga. Dalinio rinkos tyrimo būdu gauti duomenys leidžia teigti, kad rinkoje vyrauja maistinės bulvės, kurios sudaro 78–85 proc. visų bulvių rinkos išteklių.

Bulvių rinkos ištekliai labai priklauso nuo konkrečių kalendorinių metų derliaus. Kitaip nei ilgalaikiam sandėliavimui tinkantys grūdai, bulvės sandėliuojamos tik vieną

sezoną. Atsiradus naujo derliaus bulvėms, tolesnis praėjusių metų derliaus bulvių sandėliavimas ekonomiškai nenaudingas ir net rizikingas, nes ne visada pavyksta parduoti užsilikusias bulves net ir labai žemomis kainomis. Todėl nesuvartoti derlingų metų bulvių likučiai negali papildyti kitų metų išteklių. Tai lemia santykinai didelį bulvių išteklių svyravimą atskirais metais, nes bulvių derliaus svyravimai Lietuvoje (kaip ir daugelyje kaimyninių, panašų klimatą turinčių šalių – Lenkijoje, Latvijoje, Baltarusijoje) iš visų žemės ūkio augalų yra didžiausi. Didelė maistinių, o iki pastarojo laikotarpio ir sėklinių bulvių parduodama tiesiogiai vartotojui. Didmeninė prekyba išplėtota silpnai.

Bulvių rinka formuojama iš vidinių ir importuojamų išteklių. 1999–2003 metų bulvių eksporto ir importo tendencijos nevienareikšmės. Daugiau eksportuota negu importuota buvo tik 2000 ir 2001 metais (2.47 pav.). Mažiausiai eksportuota ir daugiausia importuota 2002 metais. Tuomet bulvių importas viršijo eksportą net 11,5 karto.

2.47 pav. Bulvių grynas eksportas ir importas 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.47. Net exports and imports of potatoes in 1999–2003, in thou. tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

2.35 lentelėje pateiktas užsienio prekybos bulvėmis ir bulvių produktais 1999–2003 metų balansas. Sėklinių ir maistinių bulvių išvežta nedaug. Išaugo bulvių traškučių eksportas. Bulvių krakmolo eksportas didėjo iki 2001 metų, o 2002 metais sumažėjo net iki 8 t. Tačiau 2003 metais vėl pradėjo didėti.

Sėklinių bulvių importas didžiausias buvo 2000 metais, o 2001 metais, palyginti su 2000-aisiais, sumažėjo daugiau kaip 3 kartus. Tačiau vėliau vėl didėjo. Bulvių krakmolo importas mažiausias buvo 2000 metais, didžiausias – 2003-aisiais.

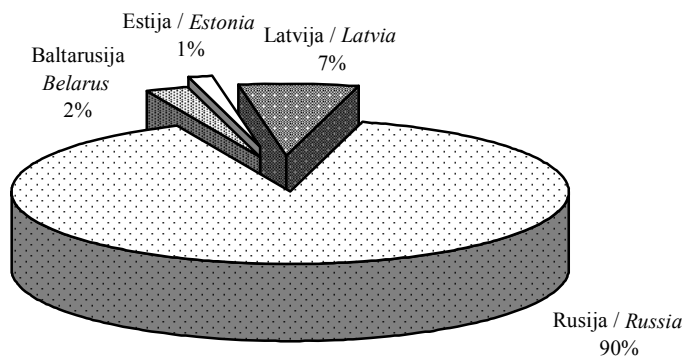
**2.35 lentelė. Lietuvos užsienio prekybos bulvėmis ir bulvių produktais balansas
1999–2003 metais, t**

*Table 2.35. Balance of the Lithuanian foreign trade in potato and potato products
in 1999–2003, in tons*

Produkcijos rūšys <i>Products</i>	1999		2000		2001		2002		2003	
	eksportas <i>export</i>	importas <i>import</i>	eksportas <i>export</i>	importas <i>import</i>	eksportas <i>export</i>	importas <i>import</i>	eksportas <i>export</i>	importas <i>import</i>	eksportas <i>export</i>	importas <i>import</i>
Sėklinės bulvės / <i>Seed potatoes</i> 070110	133	719	235	799	315	240	45	639	248	683
Kitos bulvės / <i>Other potatoes</i> 070190	2944	2572	7568	1871	3078	2292	1330	13135	2287	2672
Sušaldytos bulvės / <i>Frozen potatoes</i> 071010		24		90		368		287		57
Bulvių miltai, rupiniai ir milteliai <i>Potato flour, meal and powder</i> 110510		90		52		42		135		152
Bulvių dribsniai ir granulės <i>Potato flakes and pellets</i> 110520		15		21				63		170
Bulvių krakmolos / <i>Potato starch</i> 110813	7	887	234	977	1053	1409	4	2424	246	3798
Kiti bulvių produktai / <i>Other potato products</i> 200520	124	1698	1777	795	2368	1034	2575	1365	2412	1248

Šaltiniai: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

2003 metais, kaip ir 2002-aisiais, daugiausia bulvių buvo eksportuota į Rusiją (vidutinė kaina – 0,41 Lt/kg). Mažesni kiekiai išvežti į Latviją, Baltarusiją, Estiją.

2.48. pav. Bulvių eksporto struktūra pagal šalis 2003 metais

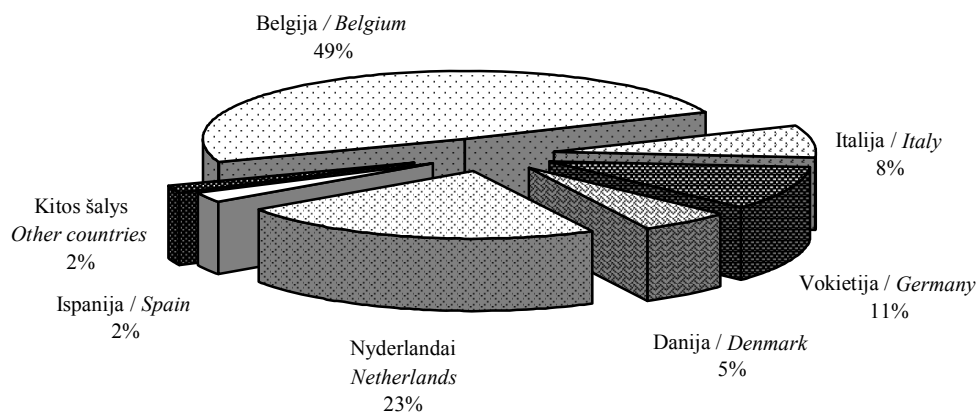
Fig. 2.48. Structure of potato exports by countries in 2003

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

Prieš du dešimtmečius Lietuva eksportuodavo kelis kartus daugiau bulvių. Pagrindiniai lietuviškų bulvių pirkėjai buvo didieji Rusijos miestai – Maskva ir Leningradas (dabar – Sankt Peterburgas). Ir dabartiniu metu daugiausia bulvių nuperka Rusijos prekybos kompanijos. Į ES šalis lietuviškos bulvės nepatenka.

Viena pagrindinių bulvių eksportą ribojančių priežasčių – galiojantis draudimas parduoti jas ES teritorijoje. Jis nustatytas visoms šalims, kurios neatitinka ES fitosanitarinės kontrolės reikalavimų (pirmiausia dėl bulvių žiedinio puvinio kontrolės).

Didžiąją maistinių bulvių importo dalį sudaro iš kitose klimato zonose išsidėsčiusių šalių (Graikijos, Italijos, Ispanijos, Maroko ir šiek tiek iš Egipto, Pietų Afrikos) atvežtos bulvės tais laikotarpiais, kai Lietuvoje naujo derliaus bulvių dar nėra. Vėlesniais laikotarpiais bulvės importuojamos iš Belgijos, Danijos, Nyderlandų, Švedijos.

2.49 pav. Bulvių importo struktūra pagal šalis 2003 metais

Fig. 2.49. Structure of potato imports by countries in 2003

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

Didžiąją bulvių importo dalį 2003 metais, kaip ir 2002-aisiais, sudarė iš Belgijos, Nyderlandų, Vokietijos, Italijos, Danijos atvežtos bulvės. Vidutinė bulvių importo kaina 2003 metais buvo 0,79 Lt/kg.

Nagrinėjamos rinkos pokyčiams įtakos turi įvairūs faktoriai: besikeičiantis požiūris į mitybą, greitai paruošiamų produktų paklausos augimas. Todėl galima prognozuoti, kad ateityje Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, bus suvartojama mažiau bulvių (ypač neperdirbtų).

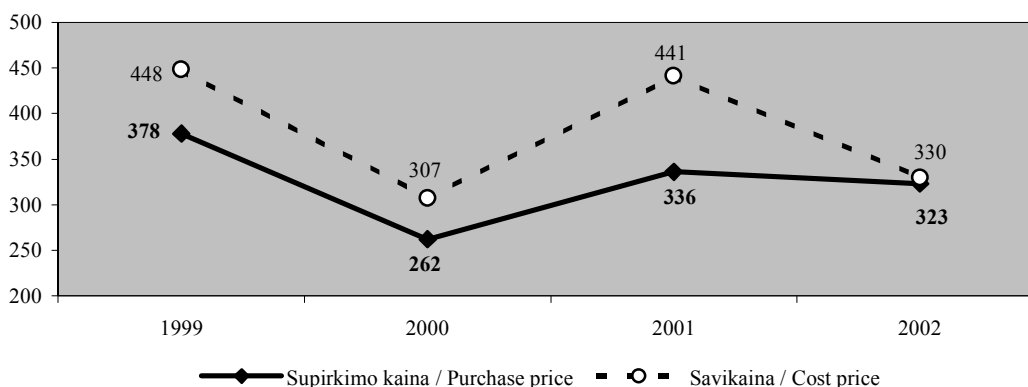
Rinkos reguliavimo priemonės. Bulvių rinkos šiuo metu nereguliuoja ES BŽŪP teisės aktai. Nors 1992 metais buvo pateikti pasiūlymai, kuriuose buvo numatyti bendri kokybės standartai, gamintojų organizacijų vaidmuo ir importo licencijavimas ES rinkos destabilizavimo atvejais, jie iki šiol dėl skirtingų ES šalių narių pozicijų nepriimti. Maistinėms bulvėms nenustatyti bendri kokybės reikalavimai, importo licencijavimo ir kitos reguliavimo arba paramos priemonės. Tačiau ES rinkoje parduodamoms sėklinėms bulvėms taikomi griežti kokybės (ypač sveikatingumo) reikalavimai. Sėklinės bulvės negali būti tiekiamos rinkai, jeigu jos nėra oficialiai sertifikuotos kaip elitinės kategorijos sėklinės bulvės arba kaip sertifikuotos sėklinės bulvės ir jeigu jos neatitinka nustatytų minimalių reikalavimų.

Augintojams, tiekiantiems bulves krakmolo gamybai, paramos priemonės Lietuvoje pradėtos taikyti nuo 2002 metų. 2003 metais už vienai tonai krakmolo pagaminti reikalingą bulvių kiekį buvo mokama 250 Lt tiesioginė išmoka. Iš viso buvo išmokėta 394,7 tūkst. Lt. Nuo Lietuvos įstojimo į ES dienos bus taikoma 1211 t bulvių

krakmolo gamybos kvota, o už vienai tonai krakmolo pagaminti reikalingą bulvių kiekį mokama tiesioginė išmoka sieks 300 Lt.

Už bulvių pasėlius Lietuvoje tiesioginės išmokos (180 Lt/ha) buvo mokamos tik 2003 metais. 2004 metais už hektarą augintojams bus mokama 123 Lt tiesioginė išmoka.

Ekonominiai rodikliai. Bulvių auginimas yra brangus. Vienam bulvių pasėlių hektarui reikia 4–5 kartus daugiau išlaidų nei auginant grūdinius augalus, 2,5 karto daugiau nei auginant linus ir 1,5 karto daugiau nei auginant cukrinius runkelius. Išlaidos padidėtų dar beveik trečdaliu, jei būtų sodinama sertifikuota sėkla. Santykinai didelis sezoninis lešų poreikis bulvėms auginti mažina bulvininkystės konkurencinius pranašumus. Vidutinėmis sąlygomis naudojant labiausiai šalyje paplitusias mechanizuotas bulvių auginimo technologijas ir esant 20 t/ha derlingumui, vienos tonos bulvių gumbų išauginimo normatyvinės išlaidos yra 423 Lt. Esant dabartinėms išteklių ir bulvių rinkos kainoms, bulvių auginimas apsimoka, kuomet derlingumas siekia ne mažiau kaip 22 t/ha.

2.50 pav. Bulvių supirkimo kaina ir savikaina žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 1999–2002 metais, Lt

Fig. 2.50. Purchase price and cost price of potatoes in agricultural companies and enterprises in 1999–2002, in Litai

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Realizuotų bulvių savikaina žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 1999–2002 metais buvo didesnė už vidutinę supirkimo kainą (2.50 pav.). Vadinasi, bulvių realizavimas buvo nuostolingas. Tačiau 2002 metais bulvių nuostolingumas buvo mažiausias –2,1 proc.

5.7. Daržovės

5.7. Vegetables

Reikšmė. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatyme daržininkystė pripažinta viena prioritetinių žemės ūkio šakų. Tai perspektyvi šaka tiek stambiuose, tiek smulkiuose ūkiuose.

Lauko daržovės 1999–2002 metais sudarė apie 1 proc. visų žemės ūkio augalų pasėlių. Daržovių produkcija bendroje žemės ūkio produkcijos struktūroje mažėjo nuo 8,8 proc. 1999 metais iki 7,5 proc. 2002-aisiais.

Auginimas. *Lauko daržovės.* 2003 metais lauko daržovės užėmė didžiausią plotą per pastaruosius penkerius metus, o palyginti su 2002 metais, pasėlių plotas padidėjo 33 proc. (2.36 lentelė). Didžiausią dalį lauko daržovių pasėlių struktūroje sudarė šakninės daržovės (morkos, svogūnai, burokėliai) – 56 proc., kopūstai – 32 proc., lapinės, stiebinės daržovės – 2,6 proc., agurkai – 2,9 proc., pomidorai – 1,8 proc.

2.36 lentelė. Lauko daržovių pasėliai 1999–2003 metais, tūkst. ha

Table 2.36. Crop area of vegetables grown in the open field in 1999–2003, in thou. hectares

Daržovių rūšis / Vegetables	1999	2000	2001	2002	2003
Daržovės, iš viso <i>Vegetables, total</i>	24,9	21,9	21,1	20,7	27,6
iš jų: / of which:					
kopūstai / <i>cabbages</i>	6,1	5,7	5,7	6,1	8,8
agurkai / <i>cucumbers</i>	1,6	1,2	1,2	1,1	0,8
pomidorai / <i>tomatoes</i>	0,9	0,9	0,8	0,6	0,5
burokėliai / <i>beetroots</i>	4,8	4,1	3,9	4,0	5,9
morkos / <i>carrots</i>	4,3	4,3	4,0	3,8	6,6
svogūnai / <i>onions</i>	3,6	2,6	2,6	2,5	2,4

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Dėl palankių klimato sąlygų ir naudojamų pažangių auginimo technologijų visų pagrindinių Lietuvoje auginamų lauko daržovių derlingumas 2003 metais buvo didžiausias per pastaruosius penkerius metus ir net 54 proc. didesnis negu 2002-aisiais (2.37 lentelė). Didžiausias derlingumas 2003 metais buvo Šiaulių (25,5 t/ha), Vilniaus (22,2 t/ha), Panevėžio (20,5 t/ha), Kauno (20,1 t/ha) apskrityse. Mažiausias – Utenos apskrityje (10,9 t/ha).

2.37 lentelė. Vidutinis lauko daržovių derlingumas 1999–2003 metais, t/ha

Table 2.37. Average yield of vegetables grown in the open field in 1999–2003, in tons per hectare

Daržovių rūšis / Vegetables	1999	2000	2001	2002	2003
Daržovės, iš viso <i>Vegetables, total</i>	12,0	13,9	14,1	12,6	19,4
iš jų: / of which:					
kopūstai / <i>cabbages</i>	19,7	22,0	21,1	16,2	26,1
agurkai / <i>cucumbers</i>	8,8	6,9	6,9	7,5	8,8
pomidorai / <i>tomatoes</i>	7,3	5,7	5,5	6,9	8,3
burokėliai / <i>beetroots</i>	14,7	15,9	16,4	15,9	20,0
morkos / <i>carrots</i>	11,5	15,3	15,6	13,0	20,1
svogūnai / <i>onions</i>	6,5	7,8	8,7	9,2	12,4

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Didesni plotai ir geras derlingumas 2003 metais lėmė dvigubai didesnę daržovių derlių nei 2002 metais – net 536,1 tūkst. t. Tai didžiausias derlius per pastaruosius penkerius metus (2.38 lentelė). Labiausiai padidėjo kopūstų, burokėlių ir morkų, mažiau – svogūnų derliai. Deja, lauke auginamų agurkų bei pomidorų pasėliai ir derlius nuo 1999 metų mažėjo ir 2003 metais buvo mažiausias per visą analizuojamą laikotarpį.

2.38 lentelė. Lauko daržovių derlius 1999–2003 metais, tūkst. t

Table 2.38. Harvest of vegetables grown in the open field in 1999–2003, in thou. tons

Daržovių rūšis / Vegetables	1999	2000	2001	2002	2003
Daržovės, iš viso Vegetables, total	298,3	304,8	296,7	261,0	536,1
iš jų: / of which:					
kopūstai / cabbages	119,6	125,7	121,3	98,4	230,1
agurkai / cucumbers	14,2	8,6	8,0	8,3	7,2
pomidorai / tomatoes	6,8	5,1	4,4	4,4	4,2
burokėliai / beetroots	71,0	64,8	64,2	63,2	118,4
morkos / carrots	47,4	65,3	61,6	48,9	131,9
svogūnai / onions	23,1	20,3	22,7	22,7	30,0

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Lietuvos daržininkystėje vyrauja smulkūs ūkiai. Tai patvirtina ir 2003 metų Lietuvos Respublikos visuotinio žemės ūkio surašymo duomenys. Net 99 proc. surašytų ūkių daržoves augino mažesniuose nei 1 ha plotuose. Juose užauginama didesnė dalis tradicinių daržovių: gūžinių kopūstų, morkų, lauko agurkų bei pomidorų, svogūnų, burokėlių, pupelių, salierų, petražolių, krapų.

Šiltnaminės daržovės. Lietuvos Respublikos visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis, 2003 metais Lietuvoje buvo apie 1500 ūkių, turinčių prekinis šiltnamius, kurių plotas – apie 300 ha. Šie šiltnamiai per metus šalies rinkai pateikia maždaug 50 proc. suvartojamų daržovių.

Lietuvoje yra apie 60 ha modernizuotų žieminių šiltnamių. Pagrindines modernizuotų šiltnamių įmones yra AB „Pagirių šiltnamiai“, AB „Kietaviškių gausa“, AB „Kauno šiltnamiai“, ŽŪB „Dembavos šiltnamiai“, ūkininko A. Žemaičio ūkis. Juose kasmet užauginama apie 18 tūkst. t daržovių, 3–4 mln. vnt. gėlių, 80 t grybų ir kitos šiltnaminės produkcijos. 2003 metais vidutinis modernizuotuose šiltnamiuose auginamų agurkų derlingumas siekė 32 kg/m² (6,1 proc. didesnis negu 2002 m.), pomidorų – 34 kg/m² (6,5 proc. didesnis negu 2002 m.). Kai kurių modernizuotų šiltnamių agurkų derlingumas pasiekė net 40 kg/m², o pomidorų – 42 kg/m². Šalies modernizuotų šiltnamių išauginamų daržovių derlingumas, produkcijos kokybė, technologinis lygis atitinka daugelio Rytų Europos, Skandinavijos bei kitų Europos šalių rodiklius.

Polietileniniai šiltnamiai nešildomi arba šildomi laikinai, taip prailginant agurkų bei pomidorų auginimo sezoną 1–1,5 mėnesio. Apie 70 proc. visų šalies polietileninių šiltnamių ploto yra Kėdainių rajone. Tokiuose šiltnamiuose dirba nemažai kaimo žmonių. Tačiau polietileninių šiltnamių šeiminkai turi daug problemų dėl kokybiškos produkcijos išauginimo, jų verslo perspektyva neaiški. Polietileniniuose šiltnamiuose

auginamų daržovių derlingumas dvigubai mažesnis negu modernizuotuose šiltnamiuose auginamų daržovių. 2003 metais polietileniniuose šiltnamiuose auginamų agurkų derlingumas siekė 14 kg/m² (2002 m. – 12 kg/m²), pomidorų – 15 kg/m² (2002 m. – 10 kg/m²).

Perdirbimas. Šalyje yra didelis vaisių ir daržovių perdirbimo gamybinis potencialas, tačiau dėl organizacinių ir ekonominių priežasčių jis panaudojamas tik 50 proc. Vaisių ir daržovių perdirbtų produktų dalis visoje maisto produktų gamyboje sudaro 1,0 proc. Didžiausia perdirbtų vaisių ir daržovių dalis realizuojama vidaus rinkoje.

Iš viso Lietuvoje veikia apie 18 vaisių ir daržovių perdirbimo įmonių. Tai daugiausia nedidelės įmonės, kuriose dirba 20–50 žmonių, tačiau yra keletas ir didesnių, turinčių iki 200 darbuotojų. Vieno darbuotojo per metus pagaminta produkcija 2002 metais siekė 71,6 tūkst. Lt, o per valandą – 36,9 Lt, o vidutiniškai maisto ir gėrimų pramonėje – atitinkamai 119,4 tūkst. Lt ir 63,8 Lt. Didžiausios vaisių ir daržovių perdirbimo įmonės yra šios: UAB „Kėdainių konservai“, kooperatyvas „Varėnos konservai“, UAB „Gerovės“ konservų fabrikas, UAB „Hesona“, UAB „Telkonsa“.

2.39 lentelė. Pagrindinių vaisių ir daržovių perdirbtų produktų gamyba 1999–2003 metais

Table 2.39. Production of selected fruit and vegetable products in 1999–2003

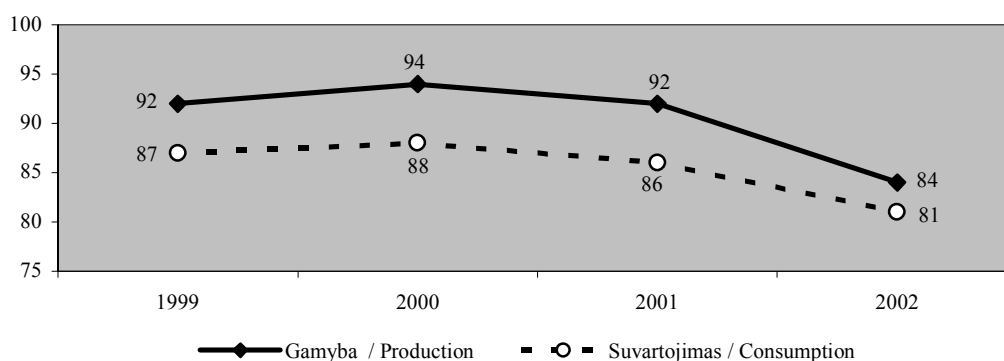
Produktas / Product	1999	2000	2001	2002	2003
Paruošti arba konservuoti produktai iš daržovių ir vaisių (be sulčių), tūkst. t <i>Prepared or preserved fruit and vegetable products (juice excl.), thou. t</i>	6,0	9,3	12,1	9,2	9,4
Vaisių ir daržovių sultys, mln. l <i>Fruit and vegetable juice, mill. l</i>	11,4	12,2	12,5	9,7	12,0
iš jų pomidorų sultys, mln. l <i>of which tomato juice, mill. l</i>	2,0	1,7	1,8	2,6	–
Pomidorų kečupas ir kiti pomidorų padažai, tūkst. t <i>Tomato ketchup and other tomato sauces, thou. t</i>	5,8	8,4	9,4	7,6	6,4

Šaltiniai: *Gaminių gamyba 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; Prekių gamyba 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001.*

Pastaruoju metu perdirbimo įmonės vis intensyviau diegia našias technologijas, plečia asortimentą. Lietuviška produkcija įsitvirtina rinkoje, tačiau tarp augintojų ir perdirbėjų trūksta integracijos, kurios dėka augintojai užtikrintų kokybiškesnę žaliavą, o perdirbėjai – didesnę kainą.

Vartojimas ir balansai. 2002 metais vienas Lietuvos gyventojas vidutiniškai suvartojo 81 kg daržovių – 32 proc. mažiau negu Lietuvos mitybos centro rekomenduojama norma (2.51 pav.).

Europos šalyse daržovių suvartojimas priklauso nuo klimato zonos. Graikijoje suvartojama 200 kg, Prancūzijoje, Ispanijoje – 120–130 kg, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose – 80–90 kg, skaičiuojant vienam gyventojui per metus. Vadinas, daržovių Lietuvoje suvartojama panašiai tiek, kiek ir toje pačioje klimato juostoje esančiose išsivysčiusiose Vakarų Europos šalyse.

2.51 pav. Daržovių gamyba ir suvalgojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, 1999–2002 metais, kg

Fig. 2.51. Per capita production and consumption of vegetables in 1999–2002, in kg

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Lietuvos apsirūpinimo šalyje išaugintomis daržovėmis lygis nuo 2000 metų mažėja: 2000 metais apsirūpinimas buvo 86 proc., 2001 metais – 84 proc., o 2002-aisiais – tik 81 proc. (2.40 lentelė). 1999–2002 metais gyventojai maistui suvalgojo vidutiniškai 76 proc. per metus vidaus reikmėms suvalgojamų daržovių. Sėklai sunaudota 2,8 proc., pašarams – 8,3 proc., nuostoliai sudarė 9,2 proc.

2.40 lentelė. Daržovių išteklių balansai 1999–2002 metais, tūkst. t

Table 2.40. Balances of vegetables in 1999–2002, in thou. tons

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002
Atsargos metų pradžioje <i>Initial stocks</i>	328,7	267,7	271,9	263,7
Išauginta / Production	325,1	329,4	322,0	290,0
Importas / Import	47,4	73,0	68,7	75,8
Visi ištekliai / Total supply	701,2	670,1	622,6	629,5
Eksportas / Export	21,0	13,8	14,1	12,3
Suvalgota vidaus reikmėms <i>Total domestic uses</i>	412,5	384,4	384,8	357,8
sėklai / seeds	9,2	12,3	10,8	9,7
pašarams / animal feed	26,9	28,8	37,4	33,7
nuostoliai / losses	37,9	36,6	36,6	32,9
sunaudota pramonėje <i>industrial uses</i>	30,6	–	–	–
gyventojų vartojimo fondas <i>human consumption</i>	307,9	306,7	300,0	281,8
Atsargos metų pabaigoje <i>Final stocks</i>	267,7	271,9	263,7	259,4
Apsirūpinimas, proc. <i>Self-sufficiency level, in per cent</i>	79	86	84	81

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Rinka. Lietuvos daržovių augintojams labai svarbu išsaugoti turimą rinką ir išsikovoti didesnę jos dalį, Lietuvai tapus ES nare. Tam būtina išauginti ir rinkai pateikti geros kokybės produkciją, atitinkančią tarptautinius standartus. Vartotojams turi būti pateikiamos saugios, geros išvaizdos, gražiai supakuotos šviežios daržovės. Lietuvos daržovių augintojai, taikydami naujausias technologijas, išaugina geros kokybės produkciją, tačiau ne visi tinkamai ją paruošia rinkai. Ne visi augintojai pajėgūs įsigyti reikalingą prekinio paruošimo technologinę įrangą. Tam tikslui trūksta nuosavų lėšų, o kooperacija kol kas dar neįgavo reikiamų plėtros tempų. Lietuvoje įrengta per mažai modernių saugyklų, leidžiančių daržoves išlaikyti iki kito derliaus.

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 1999 metais supirktų daržovių dalis bendroje jų gamybos apimtyje sudarė 5 proc., o 2003-aisiais – 9 proc. Tai labai mažas prekingumas, nes daržovės Lietuvoje daugiausia auginamos savo reikmėms mažuose plotuose.

Per pastaruosius penkerius metus daržovių supirkimo apimtys didėja. 2003 metais Lietuvos supirkimo ir perdirbimo įmonės supirko 21,6 tūkst. t daržovių, t. y. 56 proc. daugiau negu 2002 metais.

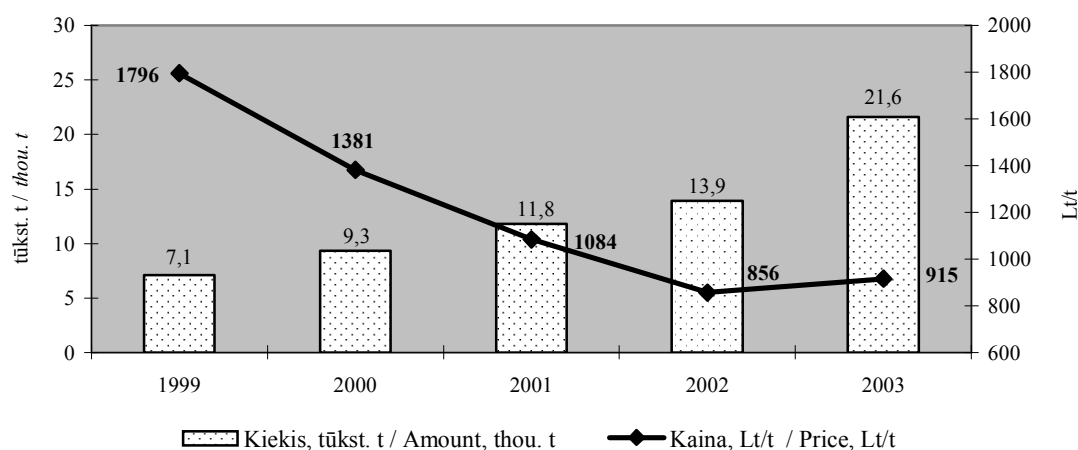
2.41 lentelė. Daržovių supirkimas 1999–2003 metais

Table 2.41. Purchase of vegetables in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Bendras parduotas daržovių kiekis, tūkst. t <i>Total vegetables sold, thou. t</i>	17,8	22,1	22,0	24,7	–
Parduota tiesiogiai vartotojams (savose parduotuvėse, turguje), tūkst. t <i>Vegetables sold directly to consumers (in own shops, markets, thou. t</i>	10,7	12,8	10,2	10,8	–
Parduota supirkimo įmonėms, iš viso, tūkst. t <i>Vegetables sold to purchase enterprises, total, thou. t</i>	7,1	9,3	11,8	13,9	21,6
iš jų: / <i>of which:</i>					
kopūstų, t / <i>cabbages, t</i>	1508	2865	3489	3361	5547
svogūnų, t / <i>onions, t</i>	338	825	1091	1085	1681
česnakų, t / <i>garlic, t</i>	7	6	8	19	17
agurkų, t / <i>cucumbers, t</i>	1756	1921	3062	3600	4749
burokėlių, t / <i>beetroot, t</i>	937	1050	1185	2327	2931
morkų, t / <i>carrots, t</i>	1072	1218	1278	1950	3159
pomidorų, t / <i>tomatoes, t</i>	1202	1035	1297	1113	1754

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001; Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2002–2004 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Per 1999–2002 metus daržovių supirkimo kainos mažėjo (2.52 pav.). 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, kaina padidėjo 7 proc. Tačiau vidutinė metinė supirkimo kaina neatspindi tos situacijos, kuri susiklostė rinkoje atskirais mėnesiais dėl ženkliai padidėjusio daržovių derliaus 2003 metais. Didžiausias kainų skirtumas buvo spalio–gruodžio mėnesiais. Morkų, burokėlių, kopūstų kainos 2003 metų spalio–gruodžio mėnesiais buvo dvigubai mažesnės negu 2002 metais tuo pačiu laikotarpiu.

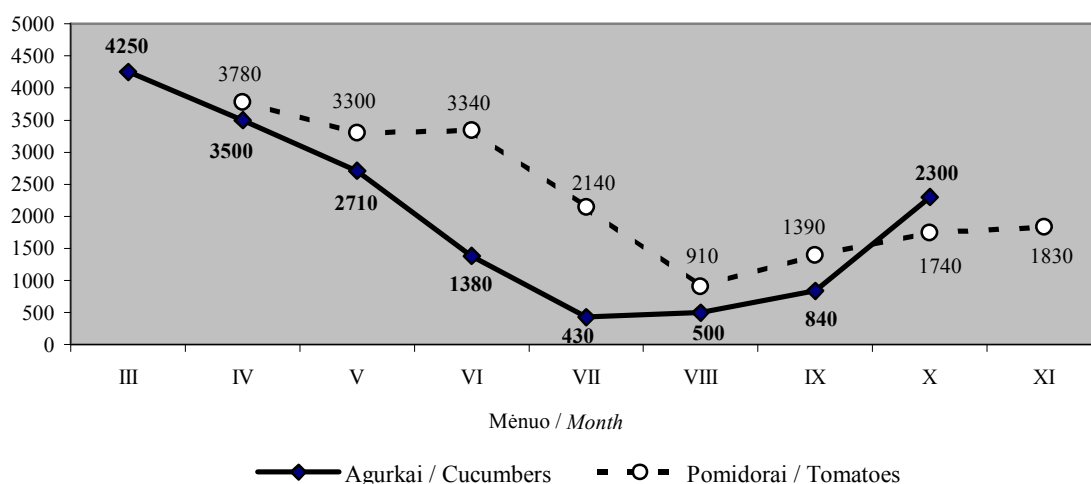

2.52 pav. Daržovių supirkimo kiekis ir vidutinė supirkimo kaina 1999–2003 metais

Fig. 2.52. Purchased amount and average purchase price of vegetables in 1999–2003

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001; Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2002–2004 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Vidutinė metinė šiltnaminių agurkų supirkimo kaina 2003 metais buvo 14 proc. didesnė negu 2002-aisiais, pomidorų išliko nepakitusi. Labai aiškus šiltnaminių daržovių auginimo sezoniškumas (2.53 pav.). Pagrindinės šiltnaminių daržovių gamybos išlaidos susidaro spalio–balandžio mėnesiais, o pinigines įplaukas gaunamos tik kovo–lapkričio mėnesiais, kai vyksta pagrindinė prekyba šiltnaminėmis daržovėmis. Mažiausia agurkų ir pomidorų kaina būna liepos–rugpjūčio mėnesiais, kai į rinką patenka ne vien šiltnaminiai, bet ir lauke užauginti agurkai ir pomidorai. Tuo laikotarpiu savo reikmėms šias daržoves sklypuose užsiaugina ir patys gyventojai.

2.53 pav. Šiltnaminių agurkų ir pomidorų vidutinės supirkimo kainos 2003 metų kovo–lapkričio mėnesiais, Lt/t

Fig. 2.53. Average purchase prices of cucumbers and tomatoes grown in greenhouses in March–November 2003, in Lit per ton

Šaltinis: Lietuvos šiltnamių įmonių duomenys

Palyginus vidutines metines mažmenines daržovių kainas 1999–2003 metais, matyti, kad didelių kainų šuolių per tuos metus nebuvo.

2.42 lentelė. Kai kurių daržovių vidutinės mažmeninės kainos 1999–2003 metais, Lt/kg
Table 2.42. Average retail prices of selected vegetables in 1999–2003, in Litas per kg

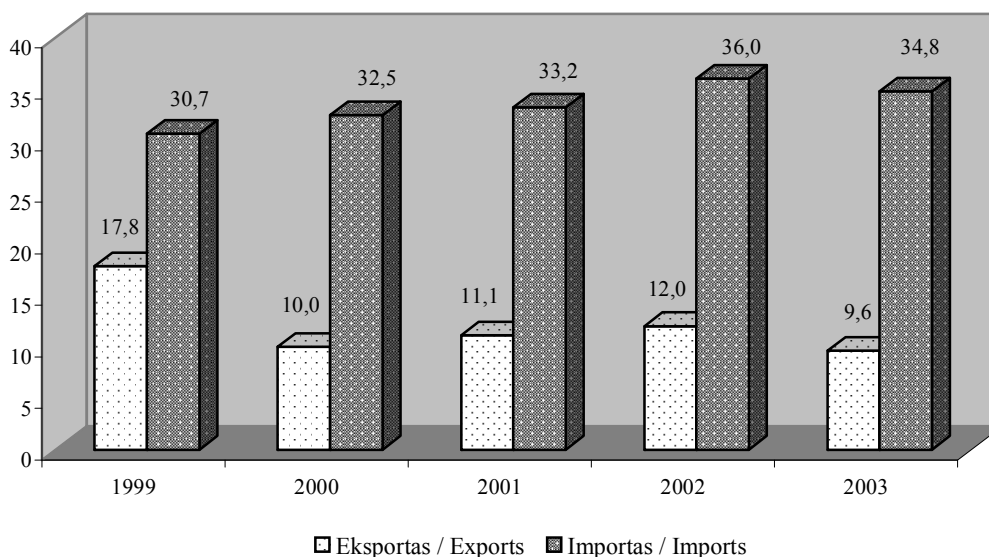
Daržovės / Vegetables	1999	2000	2001	2002	2003
Kopūstai / Cabbages	1,02	0,68	0,68	1,28	0,93
Morkos / Carrots	1,23	1,08	1,58	1,16	1,20
Burokėliai / Beetroot	0,85	0,67	0,64	0,73	0,89
Svogūnai / Onions	1,45	1,01	1,09	1,37	1,32
Česnakai / Garlic	6,66	4,79	5,13	4,58	–
Ilgavaisiai agurkai Cucumbers, long fruit	7,89	5,48	5,95	5,57	4,89*
Pomidorai / Tomatoes	5,58	5,71	4,66	4,82	4,24

* Ilgavaisiai ir trumpavaisiai / long & short fruit.

Šaltiniai: Rinka 1 (66). – K.: Lietuvos žemės ūkio rūmai, 2004;

Rinkotyra 1 (7), 1 (11), 5 (15), 4(18). – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

Lietuvos rinka nepakankamai aprūpinama vietinių ūkių užaugintomis šviežiomis daržovėmis, perdurbama jų taip pat nepakankamai. Kasmet nemaži šių produktų kiekiai įvežami iš užsienio šalių.

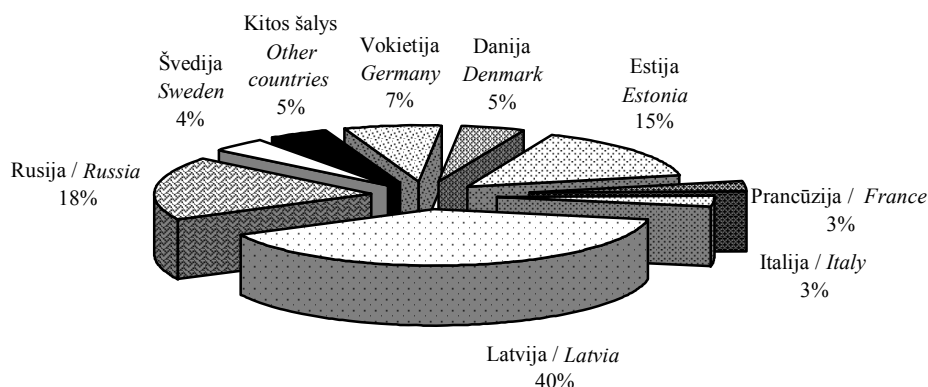

2.54 pav. Daržovių grynasis eksportas ir importas 1999–2003 metais, tūkst. t

Fig. 2.54. Net exports and imports of vegetables in 1999–2003, in thou. tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

2003 metais užsienio prekybos daržovėmis balansas, kaip ir ankstesniais metais, buvo neigiamas, t. y. importas viršijo eksportą, tačiau mažiau negu 2002 metais. Visame žemės ūkio ir maisto produktų eksporte šviežios daržovės sudarė 2,4 proc., o importe – 3,6 proc. Daržovių (KPN kodai 0702–0714) buvo importuota 34,8 tūkst. t (3,4 proc. mažiau negu 2002 m.) už 73,6 mln. Lt, o eksportuota 9,6 tūkst. t (20 proc. mažiau negu 2002 m.) už 50,7 mln. Lt. Daugiausia daržovių išvežama į Latviją, Rusiją ir Estiją, daugiausia įvežama iš Nyderlandų ir Lenkijos (2.55 pav.).

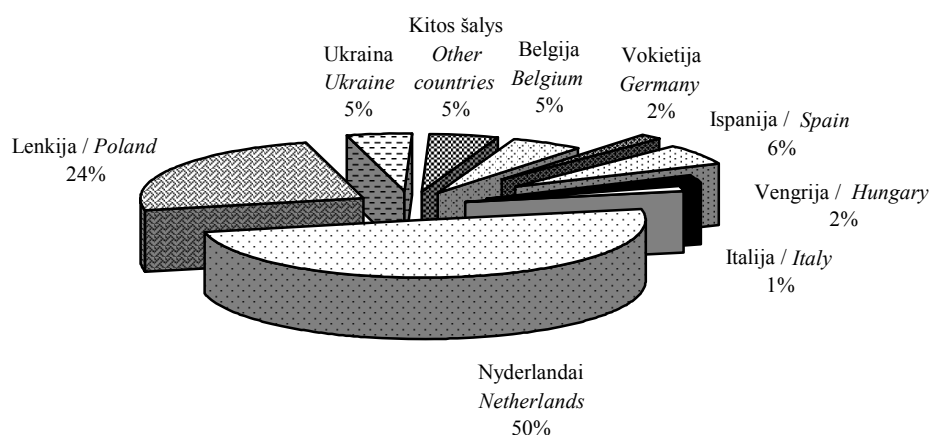

2.55 pav. Daržovių (KPN 0702–07014) eksporto struktūra pagal šalis 2003 metais

Fig. 2.55. Structure of vegetable (CN 0702–0714) exports by country in 2003

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

2003 metais eksportuota 1395 t šviežių pomidorų, daugiausia – į Latviją (89 proc.). Svogūnų eksportuota 165 t, daugiausia – į Estiją (88 proc.). Kopūstų – 546 t, daugiausia – į Rusiją (79 proc.), morkų ir burokėlių – 289 t, daugiausia – taip pat į Rusiją (82 proc.), agurkų – 1884 t, daugiausia – į Latviją (72 proc.).

2.56 pav. Daržovių (KPN 0702–07014) importo struktūra pagal šalis 2003 metais

Fig. 2.56. Structure of vegetable (CN 0702–0714) imports by country in 2003

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

2003 metais iš viso importuota 6356 t šviežių pomidorų, daugiausia – iš Nyderlandų (62 proc.) ir Ispanijos (25 proc.). Svogūnų importuota 6743 t, daugiausia – iš Nyderlandų (48 proc.) ir Lenkijos (43 proc.). Baltagūžiai ir raudongūžiai kopūstai 2003 metais buvo įvežami tik sausio–liepos mėnesiais. Iš viso importuota 1727 t, iš Lenkijos (39 proc.), Nyderlandų (26 proc.), Vokietijos (18 proc.) ir Vengrijos (17 proc.). Daugiausia morkų ir burokėlių taip pat importuota sausio–rugpjūčio mėnesiais. Iš viso 2003 metais šių daržovių įvežta 4035 t, daugiausia – iš Nyderlandų (67 proc.) ir Belgijos (26 proc.). Agurkai (iš viso 1924 t) importuoti iš Nyderlandų (69 proc.), Ispanijos (14 proc.) ir Estijos (11 proc.) (2.56 pav.).

Rinkos reguliavimo priemonės. 2003 metais už daržovių pasėlius buvo mokamos tiesioginės išmokos (180 Lt/ha). Išmokoms buvo skirta 1,7 mln. Lt šalies biudžeto lėšų. Lietuvai tapus ES nare, už daržovių plotus bus mokamos 123 Lt/ha dydžio tiesioginės išmokos iš ES biudžeto lėšų.

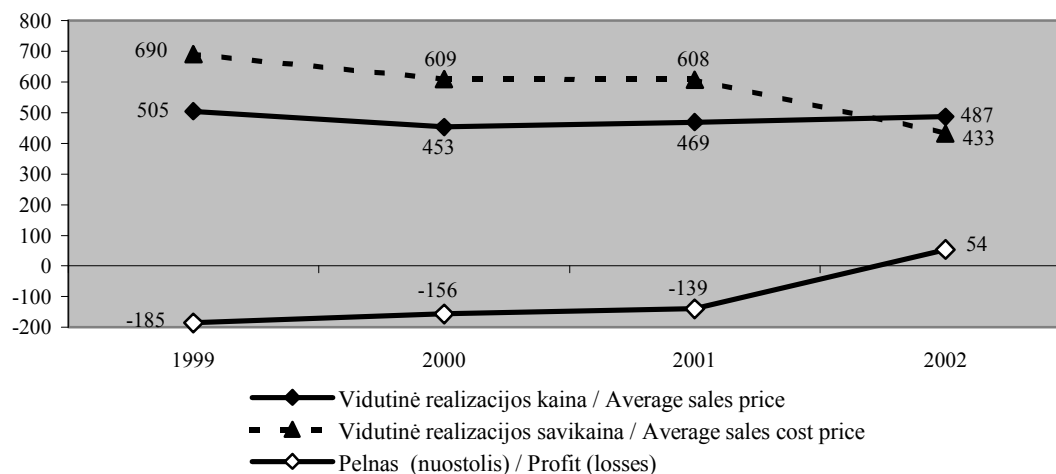
Nuo 2001 metų buvo mokamos tiesioginės išmokos už modernizuotuose žeminiuose šiltnamiuose auginamų kultūrų pasėlius. Jos buvo mokamos toms modernizuotų žeminių šiltnamių įmonėms bei ūkininkams, kurie buvo įdiegę daržovių ir gėlių auginimo technologijas mineraliniame ir kituose substratuose, tręšė kompiuterizuotai, pagal technologinius reikalavimus augino produkciją ne trumpiau kaip 9 mėnesius per metus ir buvo išauginę ir realizavę ne mažiau kaip 25 kg/m² daržovių arba 60 vnt./m² gėlių. 2001 metais iš valstybės biudžeto tiesioginėms išmokoms buvo skirta 4 mln. Lt (vidutiniškai – 8,4 Lt/m²), 2002 metais – taip pat 4 mln. Lt (vidutiniškai – 7,7 Lt/m²), 2003 metais – 2 mln. Lt (vidutiniškai – 3,8 Lt/m²). 2004 metais modernizuotiems šiltnamiams iš šalies biudžeto numatytos skirti kompensacijos energetinių išteklių įsigijimo išlaidoms padengti.

Daržovių importas ribojamas sezoniniais importo muitais.

Ekonominiai rodikliai. Lauko daržovių gamybos savikainą nulemia sėklinės medžiagos, kuro, elektros energijos (laikymo metu), mineralinių trąšų, pesticidų ir darbo jėgos sąnaudos. Gamybos išlaidos per metus pasiskirsčiusios netolygiai. Pavasarį perkamos sėklos, trąšos, ruošiama dirva sėjai. Tuomet išnaudojama apie 30–35 proc. visų išlaidų. Vasaros metu pasėlių priežiūros darbams tenka apie 10–15 proc. visų išlaidų, rudenį derliaus nuėmimui – apie 20–25 proc., o laikymui ir realizavimui – dar apie 30 proc. išlaidų. Išlaidų mažinimui didelės įtakos turi modernios technikos, taupiau naudojančios kurą, įsigijimas bei pažangiausių auginimo technologijų įdiegimas.

Modernizavus daržovių auginimą, tik 60 proc. visų darbų galima atlikti mechanizuotai, o apie 40 proc. atliekama rankomis. Tai išskirtinis daržininkystės privalumas, nes sukuriama daug darbo vietų. Darbo jėga Lietuvoje yra pigi, kelis kartus pigesnė negu Nyderlanduose, Jungtinėje Karalystėje ar Vokietijoje. Vakarų Europoje darbo jėga sudaro pačią didžiausią gamybos išlaidų dalį.

Pagal žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinės finansinės atskaitomybės duomenis, lauko daržovės 1999–2001 metais buvo nuostolingos, o 2002 metais – pelningos (2.57 pav.). dar geresnių ekonominių rodiklių tikimasi derlingais 2003 metais.

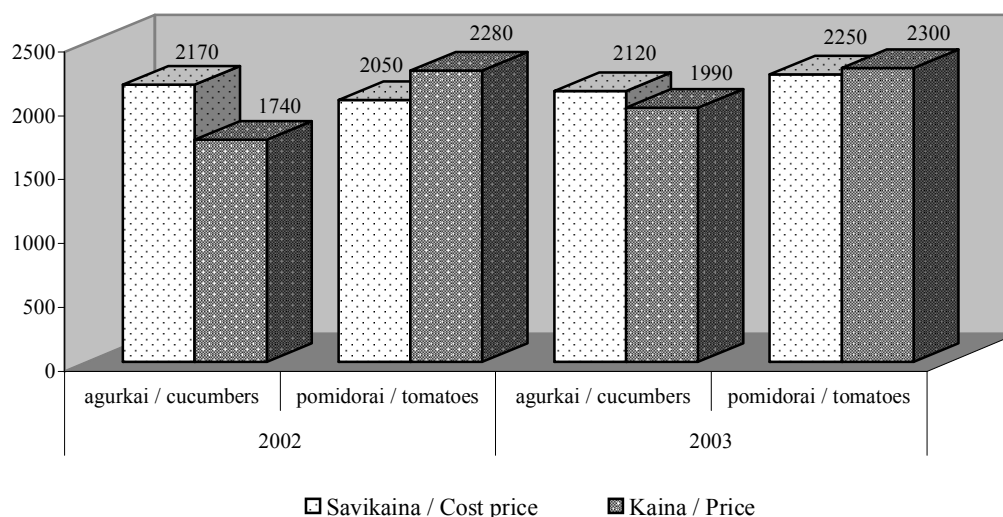
2.57 pav. Žemės ūkio bendrovių ir įmonių lauko daržovių gamybos ekonominiai rodikliai 1999–2002 metais, Lt/t

Fig. 2.57. Economic indicators of production of vegetables grown in the open field in agricultural companies and enterprises in 1999–2002, in Litai per ton

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Didžiausią daržovių, užaugintų modernizuotuose žeminiuose šiltnamiuose, savikainos dalį sudaro energetikos sąnaudos. Šilumos ir elektros energijos išlaidos 2003 metais sudarė 38 proc., darbo apmokėjimo – 17 proc., sėklos – 2,1 proc., augalų apsaugos medžiagų – 4,8 proc., trąšų – 4,6 proc.

2002 ir 2003 metais agurkų supirkimo kaina buvo didesnė už savikainą, o pomidorų – mažesnė. Vadinasi, šiltnaminių agurkų auginimas yra pelningas, o pomidorų – nuostolingas.

2.58 pav. Šiltnaminių agurkų ir pomidorų vidutinės supirkimo kainos ir savikainos 2002 ir 2003 metais, Lt/t

Fig. 2.58. Average purchase prices and cost prices of cucumbers and tomatoes grown in greenhouses in 2002 and 2003, in Litai per ton

Šaltinis: Lietuvos šiltnamių įmonių anketiniai duomenys.

Lietuvos šiltnaminių daržovių augintojams konkuruoti su pietinių valstybių šiltnaminės produkcijos augintojais labai sudėtinga. Dėl mažesnių energetikos sąnaudų daržovių išauginimo savikaina jose daug mažesnė negu Lietuvoje. Pavyzdžiui, Nyderlanduose energijos išlaidos sudaro tik 15 proc. visų šiltnaminių daržovių auginimo sąnaudų, o daugiausia pomidorų ir agurkų į Lietuvą įvežama būtent iš ten. Taip pat Europos šalyse šiltnamių savininkams sudaromos lengvatinės sąlygos atsiskaityti už sunaudotus energetinius išteklius. Be to, daugumos šalių eksportuojama produkcija yra subsidijuojama.

ES daržovių rinka organizuojama ir pajamos reguliuojamos per gamintojų organizacijas. Kooperatyvų ir gamintojų organizacijų kūrimas šiuo metu labai aktualus ir Lietuvos daržovių augintojams. Bendrojoje ES rinkoje pavieniai augintojai turės nedaug perspektyvų įsitvirtinti, kadangi turi per mažai patirties rinkodaros srityje, ne visi sugeba išaugintą produkciją tinkamai paruošti ir pateikti vartotojui. Tačiau susivieniję būtų pajėgūs konkuruoti su kitų ES šalių daržovių augintojais. Lietuviškų daržovių kokybė nenusileidžia užsienietiškų daržovių kokybei, o klimato sąlygos palankios užauginti produkciją, naudojant palyginti nedaug pesticidų. Tokia produkcija atitinka tausojančios žemdirbystės produkcijos sąvoką ir visose šalyse turi didesnę paklausą. Be to, Lietuvos geografinė padėtis patogi prekybai plėtoti.

5.8. Vaisiai ir uogos

5.8. Fruit and berries

Reikšmė. Sodininkystė, kaip ir daržininkystė, yra viena iš prioritetinių žemės ūkio šakų, turinti perspektyvą, Lietuvai tapus ES nare. Lietuvos sodininkai užaugina geros kokybės produkciją, kuri gali sėkmingai konkuruoti su kitų šalių augintojų vaisiais ir uogomis. Vis didesnę rinkos dalį užimanti kokybiška, geros išvaizdos lietuviška vaisių ir uogų produkcija įrodo, kad Lietuvos augintojai pradėjo rūpintis naujomis technologijomis bei prekiniu produkcijos paruošimu.

Vaisiai ir uogos bendroje žemės ūkio produkcijos struktūroje 1999–2002 metais sudarė vidutiniškai 0,9 proc. Sodininkystė – daug rankų darbo reikalaujanti žemės ūkio šaka, todėl sėkminga jos plėtra padeda spręsti kaimo žmonių užimtumo problemas.

Auginimas. Lietuvos soduose daugiausia auginamos obelys. Uogynuose apie 80 proc. sudaro braškės ir juodieji serbentai. Dėl didelės uogų paklausos, nesudėtingo dauginimo ir pigios sodinamosios medžiagos juodųjų serbentų auginimas tapo greičiausiai besiplečianti sodininkystės šaka.

Sodų ir uogynų plotų kitimo 1999–2003 metais tendencijos nevienareikšmės. Didžiausi plotai buvo 1999 metais, 2000 metais sumažėjo 4,7 proc., o nuo 2000-ųjų iki 2002 metų po truputį didėjo. Tačiau 2003 metais, palyginti su 2002 metais, Lietuvoje visas sodų ir uogynų plotas sumažėjo 42 proc. Sumažėjus sodų ir uogynų plotui, bendras vaisių ir uogų derlius palyginti nedaug sumažėjo, kadangi 2003 metų orai buvo palankūs sodininkystei, derlingumas buvo 56 proc. didesnis negu 2002 metais. Per pastaruosius penkerius metus labiausiai derlingi buvo 2001 metai (2.43 lentelė).

**2.43 lentelė. Sodų ir uogynų plotas, derlius ir derlingumas visuose ūkiuose
1999–2003 metais**

*Table 2.43. The area, harvest and yield of orchards and berry plantations in all farms
in 1999–2003*

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Visas sodinių plotas, tūkst. ha <i>Total area of orchards and berry plantations, thou. ha</i>	42,5	40,5	41,5	41,8	24,1
iš jų derantis / <i>of which the area of fruit- bearing orchards and berry plantations, thou. ha</i>	39,4	37,9	38,4	35,9	20,2
Derlius, tūkst. t / <i>Harvest, thou. t</i>	117,1	111,1	167,5	92,5	81,1
Derlingumas, t/ha / <i>Yield, t/ha</i>	3,0	2,9	4,4	2,6	4,0

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Didžioji sodų ir uogynų ploto dalis Lietuvoje – mėgėjiški ir sodininkų bendrijų sodai. Tai smulkūs 0,06–0,5 ha sodai, kurių didžiausią dalį užaugintų vaisių ir uogų suvartoja patys augintojai.

Sparčiai plečiasi verslinių sodų ir uogynų plotai. Desertinių vaisių auginimui dažniausiai veisiami 5–20 ha sodai, tačiau yra 40 ha ir dar didesnių sodų. Versline sodininkyste užsiimančių sodininkystės bendrovių sodų plotai siekia nuo 30 iki 300 ha. Šiuose soduose didžiausią plotą užima obelys. Pastaraisiais metais specializuotos sodininkystės bendrovės atnaujina sodus, veisia šiuolaikinius reikalavimus atitinkančius žemaūgius sodus, rekonstruoja bei stato naujas saugyklas su modernia šaldymo įranga, kontroliuojama kamerų atmosfera. Sudaromos sąlygos pagerinti vaisių saugojimą, užtikrinti kokybiškų vaisių tiekimą ištisus metus bei konkuruoti su kitų šalių produkcija.

Lietuvos agroklimatinės sąlygos palankios uogininkystei. Sparčiai didėja verslinių serbentynų ir braškynų plotai. Serbentų auginimu ypač susidomėję ūkininkai, jie veisia 10–50 ha, o kai kurie – iki 100 ha serbentynus. Tokie uogų augintojai buriasi į asociacijas ar kooperatyvus ir stato modernius šaldiklius giliam uogų užšaldymui.

Plečiasi versliniai braškynai, kuriuose dažniausiai auginamos perdirbimui skirtos uogos. Tačiau pastaraisiais metais sparčiai plinta ir desertinių braškių auginimas ne sezono metu. Versline braškininkyste ypač susidomėjo smulkūs ūkininkai ir 2–3 ha ūkių savininkai. Braškių plotai dažniausiai siekia nuo 0,5 iki 2 ha, tačiau kai kurie ūkininkai turi įsiveisę 5–15 ha braškynus.

Sodų ir uogynų plėtros tendencijas rodo ir deklaruojamų žemės ūkio kultūrų duomenys. 2002 metais iš viso deklaruota 2572 ha intensyviai prižiūrimų verslinių sodų, 2003 metais – 3409 ha. 2002 metais deklaruota 2067 ha uogynų, o 2003 metais – 3397 ha. 2003 metais buvo deklaruotas 1,2 karto didesnis juodųjų serbentų plotas negu 2002-aisiais. Verslinių braškynų plotas padidėjo 64 proc.

Perdirbimas. Lietuvoje yra didelės potencinės vaisių ir uogų perdirbimo galimybės. Gaminami vaisių ir uogų džemai, marmeladai, uogienės, trinti vaisiai ir uogos, tyrės, kompotai, desertai, sirupai, obuolių sūris ir kiti produktai. Daugiausia produktų pagamina UAB „Vilroka“, UAB „Gerovės“ konservų fabrikas, Klausučių žemės ūkio bendrovė, kooperatyvas „Varėnos konservai“, UAB „Telsoda“, ir kt. Didžioji jų dalis realizuojama vidaus rinkoje.

Vis didesnę paklausą turi šaldytų uogų produkcija, kurių daugiausia laiko UAB „Vėtrija“, ŽŪK „Šilauogė“, UAB „Mėlynoji uoga“. Vaisių ir uogų sultis gamina KB „Vaisių sultys“, UAB „Vaiskona“, kooperatyvas „Varėnos konservai“ ir kt. Šalyje gerai išplėtotą koncentruotų sulčių, kurių didesnę dalis eksportuojama į užsienio šalis, gamyba.

Kai kurios įmonės sudaro ilgalaikes sutartis su augintojais. Taip jos užsitikrina pastovų kokybiškos žaliavos tiekimą, o augintojas turi garantuotą rinką. Norint pagaminti kokybišką produktą, perdirbėjui svarbu žinoti žaliavos rūšį, naudojamas agrochemines medžiagas ir technologijas.

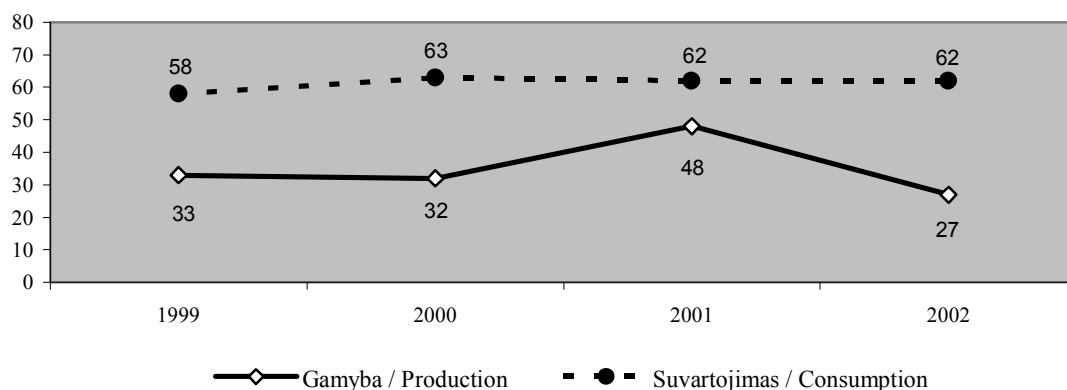
2.44 lentelė. Kai kurių vaisių ir uogų perdirbtų produktų gamyba 1999–2003 metais
Table 2.44. Production of selected fruit and berry products in 1999–2003

Produktas / Product	1999	2000	2001	2002	2003
Džemai, vaisių drebučiai (želė), marmeladai, vaisių arba riešutų tyrėlės (piurė) ir pastos, tūkst. t <i>Jams, fruit jellies, marmalades, fruit and nut puree and fruit or nut pastes, thou. t</i>	2,3	2,9	2,5	3,0	3,5
Obuolių sūriai, t / <i>Apple cheese, t</i>	3,9	1,2	1,6	13,9	–
Koncentruotos vaisių sultys didelėje taroje, skirtos gamybiniam perdirbimui, mln. l <i>Concentrated fruit juice in containers for industrial processing, mill. l</i>	–	–	–	0,8	1,5
Nekoncentruotos obuolių sultys, mln. l <i>Not concentrated apple juice, mill. l</i>	–	–	0,8	1,2	–
Užšaldyti vaisiai, uogos ir riešutai, nevirti arba virti garuose ar vandenyje, t / <i>Frozen fruit, berries and nuts, uncooked, cooked by steaming or boiling in water, t</i>	–	–	37,7	39,1	–

Šaltiniai: *Gaminių gamyba 2001, 2002.* – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Prekių gamyba 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001.

Perdirbtų vaisių ir uogų produktams sunku konkuruoti ne tik užsienio, bet ir šalies vidaus rinkoje dėl palyginti didelės cukraus kainos.

Vartojimas ir balansai. Tarp Lietuvos mitybos centro rekomenduojamos normos ir faktiško vaisių ir uogų suvartojimo Lietuvoje yra didelis skirtumas. 2002 metais vienas žmogus vidutiniškai suvartojo 62 kg, t. y. 31 proc. mažiau negu Lietuvos mitybos centro rekomenduojama norma.

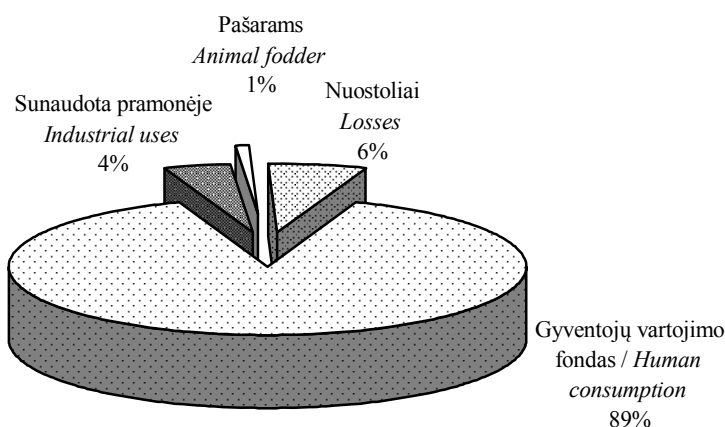

2.59 pav. Vaisių ir uogų gamyba bei suvartojimas Lietuvoje, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, 1999–2002 metais, kg

Fig. 2.59. Per capita production and consumption of fruit and berries in Lithuania in 1999–2002, in kg

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Lietuvos apsirūpinimo savos gamybos vaisiais ir uogomis lygis 2002 buvo 39 proc., tuo tarpu 2001 metais siekė 70 proc. Daugiausia vaisių ir uogų suvartojama maistui. Nuostoliai 2002 metais sudarė 6 proc.

2.60 pav. Vaisių ir uogų suvartojimo vidaus reikmėms struktūra 2002 metais

Fig. 2.60. Structure of fruit and berry domestic uses in 2002

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Rinka. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, superkama tik 43–55 proc. šalyje užaugintų vaisių ir uogų. Prekingumas nėra aukštas, nes didžioji sodų ir uogynų dalis – smulkūs sodai, kurių didžiausią dalį užaugintų vaisių ir uogų suvartoja patys augintojai.

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2003 metais Lietuvoje supirkta 2 kartus daugiau vaisių ir uogų negu 2002 metais. Labiausiai išaugo obuolių supirkimas, kadangi buvo didelis jų derlius.

2.45 lentelė. Pagrindinių vaisių ir uogų supirkimas Lietuvoje 2002 ir 2003 metais
Table 2.45. Purchase of selected fruit and berries in Lithuania in 2002 and 2003

Vaisiai ir uogos	2002		2003		Kaina / Price 2003, palyginti su compared to 2002, %
	kiekis, t <i>quantity, t</i>	kaina, Lt/t <i>price, Lt/t</i>	kiekis, t <i>quantity, t</i>	kaina, Lt/t <i>price, Lt/t</i>	
Vaisiai ir uogos <i>Fruit & berries</i>	37605	140	75381	136	97
iš jų: / <i>of which:</i>					
vyšnios / <i>cherries</i>	15	1636	3	3229	197
slyvos / <i>plums</i>	4	945	26	392	41
obuoliai / <i>apples</i>	37033	116	75042	132	114
kriaušės / <i>pears</i>	3	1235	1	2409	195
braškės / <i>strawberries</i>	9	2390	8	6046	253
avietės / <i>raspberries</i>	15	3628	3	4526	125
juodieji serbentai <i>black current</i>	294	1245	127	1159	93
kiti serbentai <i>other currents</i>	199	1138	45	1623	143

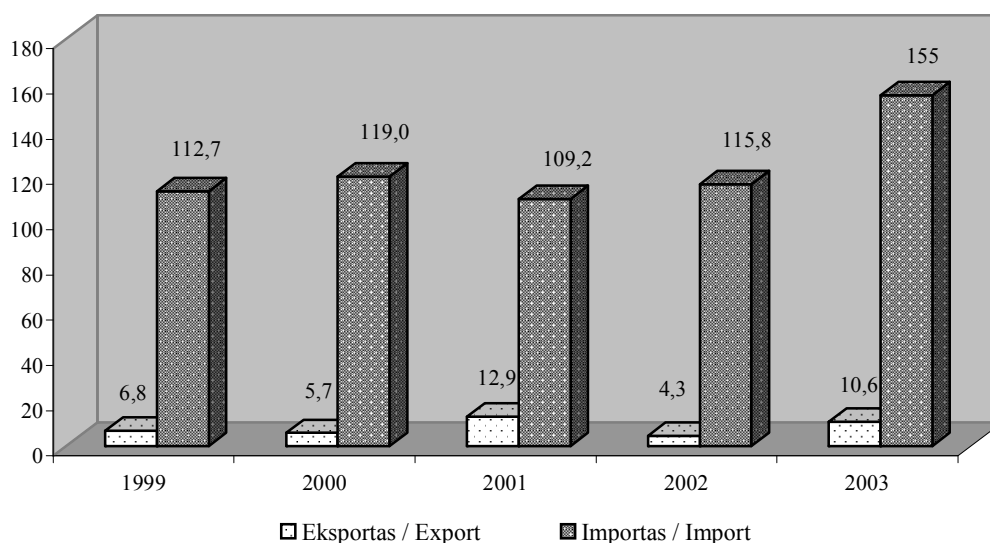
Šaltinis: Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2003 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Kaip matyti iš 2.45 lentelės, obuoliai sudaro net 99 proc. visos supirktos vaisių ir uogų produkcijos. Lietuviški obuoliai priklausomai nuo metų sudaro 30–40 proc. visų Lietuvos vartotojams parduodamų obuolių. 2003 metais prekybos centruose buvo parduodama net 70 proc. daugiau Lietuvoje išaugintų obuolių negu 1999–2002 metais tuo pačiu laiku.

2003 metų vasarą tiek Lietuvoje, tiek ES šalyse buvo labai paklausūs raudonieji serbentai, o gausiai auginamų juodųjų serbentų pasiūla 2003 metais viršijo paklausą. Perdirbėjai nemažą dalį šių uogų užšaldė. Šaldyti juodieji serbentai buvo parduodami ne tik Lietuvoje, bet ir eksportuojami į užsienio šalis.

Užsienio prekyba. Lietuvos rinka nepakankamai aprūpinama lietuviškais vaisiais ir uogomis, todėl kasmet dideli jų kiekiai importuojami iš užsienio šalių. Lietuva importuoja ne tik bananus, citrusinius vaisius, vynuoges, bet ir tuos vaisius bei uogas, kurių gali užsiauginti ir pati. Taip yra dėl nepakankamos vaisių ir uogų gamybos, modernių saugyklų bei prekinio paruošimo įrangos trūkumo.

Vaisių ir uogų eksporto ir importo balansas per pastaruosius penkerius metus buvo neigiamas, eksportuota žymiai mažiau negu importuota.

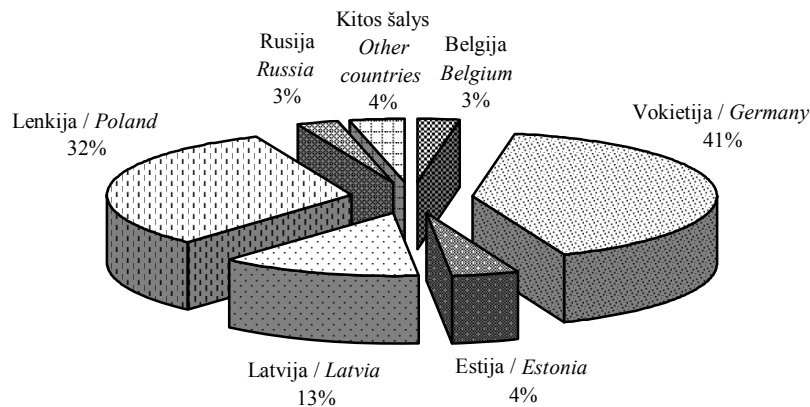
2.61 pav. Vaisių ir uogų grynas eksportas ir importas 1999–2003 metais, tūkst. t

Figure 2.61. Net exports and imports of fruit and berries in 1999–2003, in thou. tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

1999–2003 metais vaisių, uogų ir riešutų eksporto ir importo tendencijos nevienareikšmės. Daugiausia vaisių ir uogų eksportuota 2001 metais, mažiausiai – 2002 metais. Mažiausiai importuota 2001 metais. Vėliau importas augo, ir 2003 metais jis buvo didžiausias. Įdomu, kad nors 2003 metais buvo surinktas didelis obuolių derlius, jų importuota beveik 2 kartus daugiau negu 2002 metais.

2003 metais visame žemės ūkio ir maisto produktų eksporte valgomieji vaisiai, uogos ir riešutai sudarė 0,6 proc., o importe – 11,5 proc. Valgomųjų vaisių, uogų ir riešutų eksportuota 10,6 tūkst. t (2,5 karto daugiau negu 2002 m.) už 13,2 mln. Lt, o importuota 155,0 tūkst. t (34 proc. daugiau negu 2002 m.) už 235,3 mln. Lt. Vaisių ir uogų daugiausia eksportuota į Vokietiją (41 proc.) bei Lenkiją (32 proc.). Didžiausią dalį Lietuvos vaisių ir uogų eksporto sudaro obuoliai. Jų išvežta 7,9 tūkst. t – 75 proc. viso vaisių ir uogų eksporto. Jie buvo eksportuojami į Vokietiją (41 proc.), Lenkiją (43 proc.), Latviją (14 proc.), mažesniais kiekiais – į Estiją ir Rusiją. Desertinius obuolius Lietuvos vaisių augintojai eksportuoja į Latviją, Estiją, Rusiją, o žaliavinius – į Lenkiją, Vokietiją, Latviją (2.62 pav.).

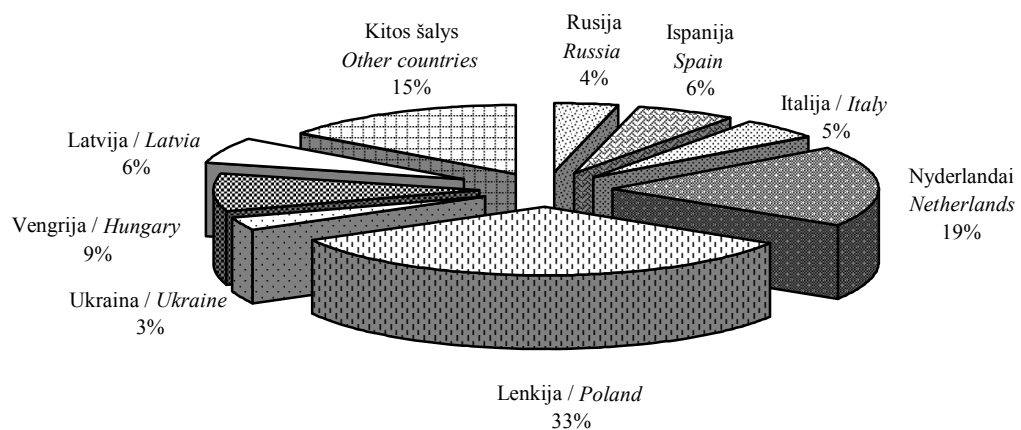

2.62 pav. Vaisių ir uogų eksporto struktūra pagal šalis 2003 metais

Fig. 2.62. Structure of the exports of fruit and berries by country in 2003

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

Vaisių ir uogų, įskaitant citrusinius vaisius, į Lietuvą įvežama iš labai įvairių šalių. 2003 metais jie buvo importuoti net iš 47 šalių. Išsiskiria Lenkija, iš kurios 2003 metais buvo importuota 33 proc. visų į Lietuvą importuotų vaisių ir uogų (obuolių – net 92 proc., kriaušių – 20 proc.), ir Nyderlandai – iš jų importuota 19 proc. visų į Lietuvą įvežtų vaisių, uogų ir riešutų. Kiekis, importuojamas iš daugumos šalių, nesiekia 1 proc. viso Lietuvos vaisių ir uogų importo (2.63 pav.).

2.63 pav. Vaisių ir uogų importo struktūra pagal šalis 2003 metais

Fig. 2.63. Structure of the imports of fruit and berries by country in 2003

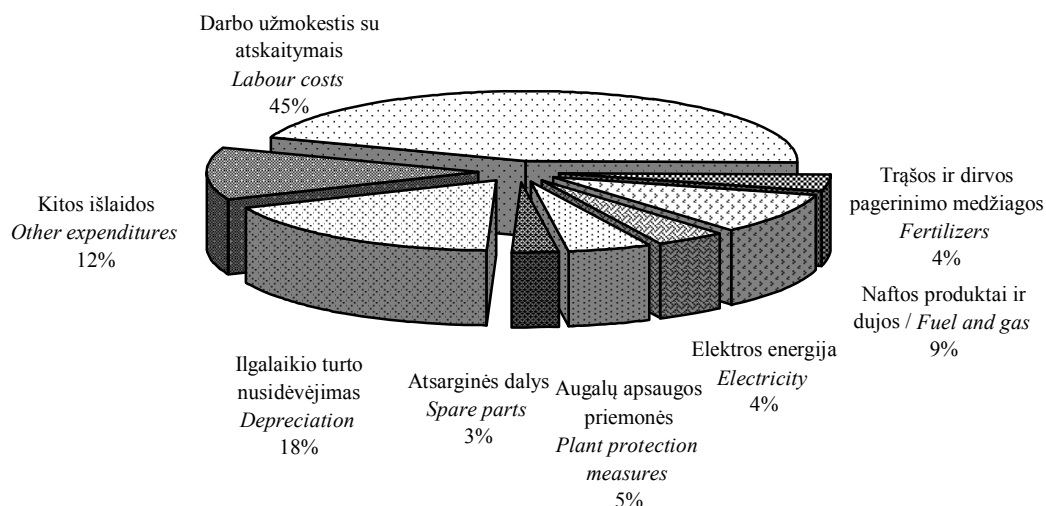
Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 2003.

Rinkos reguliavimo priemonės. Lietuvos vaisių ir uogų vidaus rinka tiesiogiai nereguluojama. Augintojams skiriamos tiesioginės išmokos. Jos už intensyviai prižiūrimus verslinius sodus ir uogynus pradėtos mokėti 2002 metais, kuomet šalyje pradėti taikyti privalomieji kokybės reikalavimai, atitinkantys ES standartus. 2002 metais tiesioginėms išmokoms buvo skirta 1,8 mln. Lt, o 2003 metais – 2,5 mln. Lt. 2003 metais už vaismedžių sodų hektarą buvo mokama 315 Lt išmoka, jaunų, iki penkerių metų, vaismedžių sodų hektarą – 635 Lt, serbentų ir aronijų uogynų hektarą – 445 Lt, braškių ir aviečių uogynų hektarą – 575 Lt.

Lietuvai tapus ES nare, už 2004 metais deklaruotą sodų ir uogynų hektarą numatoma mokėti 123 Lt išmoka.

Vaisių bei uogų importas reguliuojamas sezoniniais importo muitais.

Ekonominiai rodikliai. Veisiant verslinius sodus ir uogynus, sodinamajai medžiagai įsigyti skiriama iki 50 proc. išlaidų. Trečdalį jaunų sodų ir uogynų priežiūros išlaidų sudaro trąšos ir sodininkystės pesticidai, kurie yra labai brangūs. Darbo užmokestis derančiuose soduose sudaro nuo 30 iki 50 proc. visų išlaidų, o vyšnių soduose viršija 50 proc. Tik mechanizuotai skinamuose serbentynuose, agrastynuose išlaidos darbo užmokesčiui perpus mažesnės.

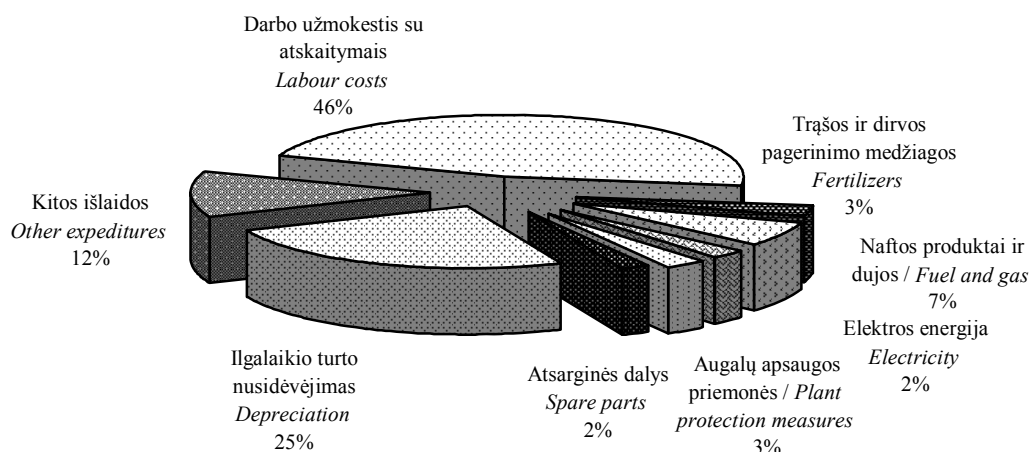
2.64 pav. Vaisių (sėklavaisių, kaulavaisių) savikainos struktūra žemės ūkio bendrovėse 2000–2002 metais, Lt/t

Fig. 2.64. Structure of cost price of fruits (indehiscent and stone fruits) in agricultural companies in 2000–2002, in Litas per ton

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių oficialiosios statistikos formų duomenys.

Žemės ūkio bendrovių duomenys patvirtina, kad auginant tiek vaisius, tiek uogas, didžiausią išlaidų dalį sudaro darbo užmokestis (45–46 proc.). Lietuvos klimato sąlygos leidžia išauginti geros kokybės produkciją, naudojant palyginti mažai pesticidų. Vadinasi, galima išauginti tausojančios žemdirbystės produktus, kurių paklausa yra didelė.

2.65 pav. Uogų (braškių, serbentų ir kt.) savikainos struktūra žemės ūkio bendrovėse 2000–2002 metais, Lt/t

Fig. 2.65. Structure of cost price of berries (strawberries, currants and other) in agricultural companies in 2000–2002, in Lit per ton

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių oficialiosios statistikos formų duomenys.

Kaip daržovėms, taip ir vaisiams bei uogoms išauginti reikia daug rankų darbo, kuris Lietuvoje apmokamas gerokai mažiau negu ES. Tai yra viena iš priežasčių, lemiančių pigių lietuviškų uogų, skirtų perdirbti, paklausą ES šalyse. Brangios desertines jos užsiaugina pačios.

Lietuvos vaisių ir uogų augintojai sugeba išauginti produkciją, savo kokybe nenusileidžiančią užsienietiškiems produktams. Pagrindinė sodininkystės plėtrą stabdanti priežastis – investicijų stoka. Pavyzdžiui, 3 ha ploto sodui įveisti reikia apie 210 tūkst. Lt. Be to, būtini modernūs sandėliai, paruošimo prekybai technologijos. Nedaug ūkininkų šio metu pajėgūs skirti tokias investicijas. Lietuvos ir užsienio prekybininkai pageidauja didelių vaisių ar uogų kiekių, kurių nepajėgia pristatyti pavieniai mūsų augintojai. Todėl, siekiant sėkmingai konkuruoti ES rinkoje, Lietuvos sodininkams būtina sulaužyti psichologinius barjerus ir kooperotis, kadangi šiuolaikinė kooperacija – tai naujų rinkų paieška, produkcijos realizavimo ir kitos paslaugos.

Lietuvai tapus ES nare, lietuviškų uogų ir vaisių augintojai ras savo vietą Europos rinkoje. Lietuviškos uogos ir vaisiai bus konkurencingi dėl geros kokybės ir palankių kainų.

5.9. Rapsai

5.9. Rape

Reikšmė. Vis mažėjantis gyvulinės kilmės riebalų vartojimas pasaulyje didina augalinės kilmės, ypač rapsų aliejaus vartojimą. Pasaulyje rapsų aliejaus gamyba nuolat auga. 2005 metais pasaulyje iš viso numatoma jo pagaminti apie 16,9 mln. t. Vakarų šalių ekspertai prognozuoja rapsų aliejaus populiarumą ir ateityje. Didžiausios jo gamintojos yra Kinija, Kanada, Indija ir Vokietija.

Galima teigti, kad aliejiniai augalai Lietuvoje yra ir ateityje bus svarbūs prekinio žemės ūkio struktūroje.

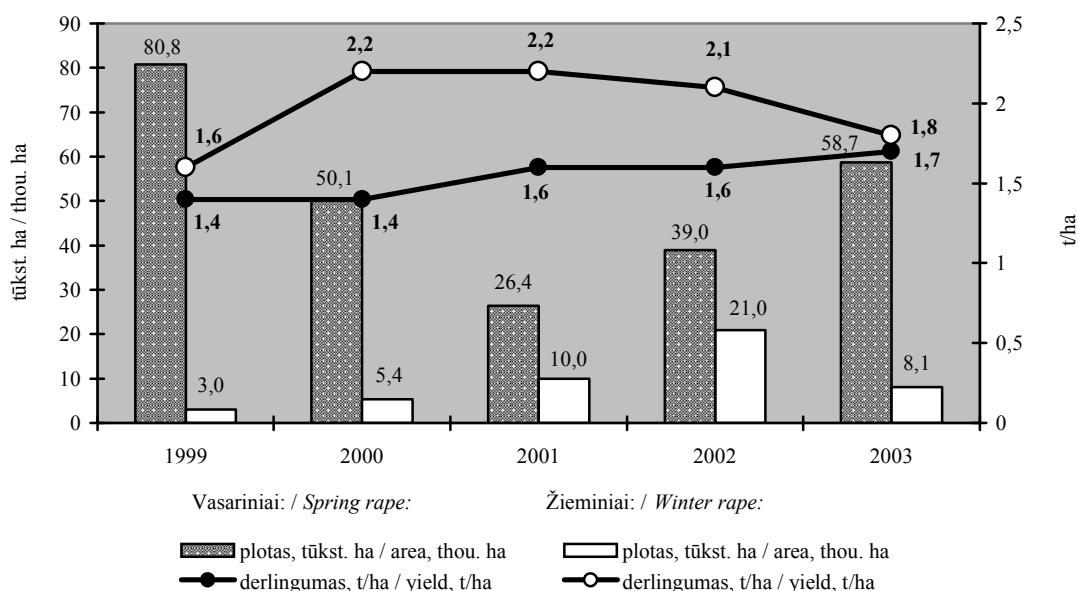
Rapsai – vieni iš perspektyviausių augalų. Jie – ne tik žaliava vietinei aliejaus pramonei ir gyvulių pašarui, bet ir svarbus eksporto objektas. O tai aktualu Lietuvos žemės ūkiui, kurio viena svarbiausių problemų – produkcijos rinka ir pelningumas.

Nuolat didėjanti paklausa užsienio rinkose paskatino Lietuvos rapsų augintojus didinti rapsų gamybos apimtis. Didelė rapsų derliaus dalis eksportuota: 2002 metais – 68 proc., o 2003-aisiais – 82 proc. Be to, plėsti rapsų gamybą bei jų plotus skatino nemaža valstybės parama augintojams.

Auginimas. Rapsai auginami beveik visuose Lietuvos rajonuose, tačiau daugiausia – gana derlingo dirvožemio Vidurio Lietuvos zonoje. Stambūs ir specializuoti ūkiai, turintys auginimo, derliaus nuėmimo, džiovavimo, valymo ir sandėliavimo įrangą, sugeba užauginti ir tiekti rinkai kokybiškus rapsų grūdus. Tačiau Lietuvoje tokių ūkių nėra daug. Kol kas vyrauja mažesni nespecializuoti ūkiai, kuriuose auginama daugiausia rapsų. 2003 metais 70 proc. rapsų pasėlių buvo ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose ir 30 proc. – žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse.

2003 metai Lietuvos rapsų augintojams buvo ganėtinai sėkmingi. Rapsų auginimo bei derliaus nuėmimo sąlygos buvo palankios, todėl išaugintas neblogas rapsų derlius. Statistikos departamento duomenimis, 2003 metais rapsų derlius buvo 126,2 tūkst. t (beveik penktadaliu didesnis nei 2002 m.).

Rapsų plotų kitimo tendencijos nevienareikšmės: nepalankūs orai bei kainų svyravimai lėmė, kad pastaraisiais metais rapsų plotai ir mažėjo, ir didėjo: 1999 metais – 80,8 tūkst. ha, 2000 metais – 55,5 tūkst. ha, 2001 metais – 36,4 tūkst. ha, bet 2002-aisiais padidėjo iki 60 tūkst. ha, 2003 metais – 66,8 tūkst. ha.

2.66 pav. Rapsų plotas ir derlingumas 1999–2003 metais

Fig. 2.66. Area under rape and yield in 1999–2003

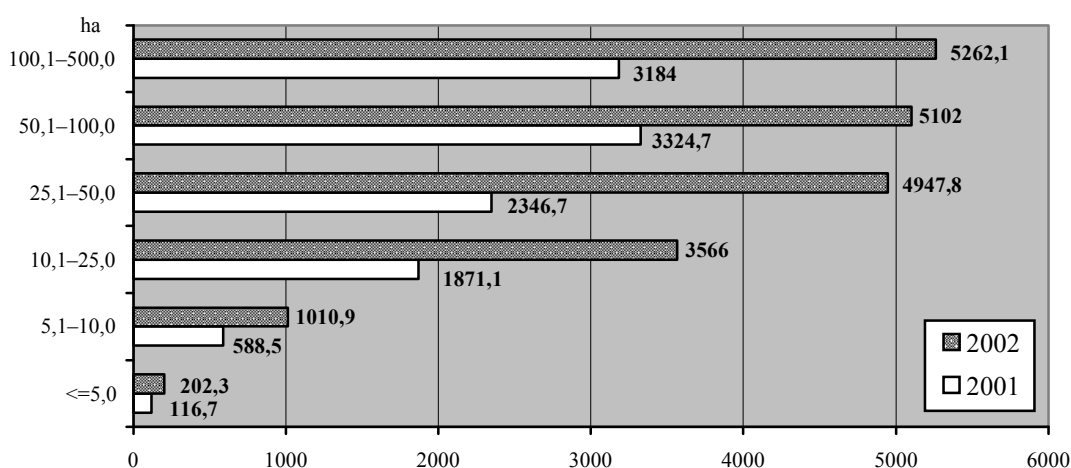
Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2000, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

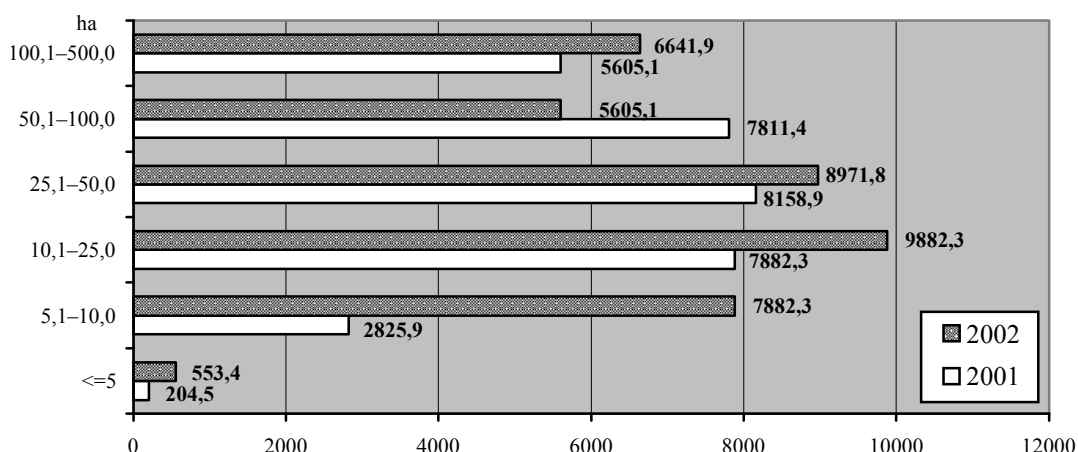
2003 metais žieminių rapsų pasėlių plotai siekė 8,1 tūkst. ha (apie 80–90 proc. žieminių rapsų pasėlių žuvo, tad dalis šių plotų buvo atsėta vasariniais rapsais ar kitais vasariniais javais). Lietuvoje kol kas daugiau auginami vasariniai rapsai. Tačiau žieminės rapsų veislės yra gerokai derlingesnės už vasarines, tik juos reikia auginti pagal pažangesnes technologijas. Pradėti auginti atsparūs šalčiams ir pavasario polaidžiams žieminiai rapsai. Artimiausioje ateityje jie sudarys rimtą konkurenciją vasariniams.

Šalies ūkiuose vasarinių rapsų pasėliai 2002 metais sudarė apie 65 proc. bendro rapsų ploto. 2001 ir 2002 metais pastebimi pozityvūs pokyčiai – rapsų pasėlių struktūroje žieminių rapsų plotai padidėjo. 2001–2002 metais vasarinių rapsų plotai visų kategorijų ūkiuose iš esmės nepakito. Tai rodo rapsų pasėlių grupavimas pagal rapsų ploto dydį ūkiuose (2.67 pav.).

Žieminiai rapsai / Winter rape

Vasariniai rapsai / Spring rape

2.67 pav. Žieminių ir vasarinių rapsų plotai 2001 ir 2002 metais, ha
Fig. 2.67. Area under winter and spring rape in 2001 and 2002, in hectares

Šaltinis: Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Rapsų derlingumas per penkerių metų laikotarpį kito nežymiai. Vasarinių rapsų mažiausias derlingumas buvo 1999 metais – 1,4 t/ha, o 2003 metais jau padidėjo iki 1,7 t/ha. Žieminių rapsų derlingumas didžiausias buvo 2,2 t/ha 2000 metais, o mažiausias – 1,6 t/ha 1999 metais.

Lietuvoje pelningiausia auginti tarptautinės kokybės standartus atitinkančias rapsų sėklas. Užaugintos produkcijos kokybę garantuoja sėklas tiekiančios firmos. Populiariausios Lietuvoje žieminių rapsų veislės – ‘Alaska’, ‘Casino’, ‘Felicita’, vasarinių rapsų – ‘Sponsor’, ‘Star’, ‘Maskot’, ‘Ural’ ir ‘Terra F1’, ‘Lisora’.

Perdirbimo pramonė ir įmonės. Šalies vidaus rinkos maistinio rapsų aliejaus metinis poreikis, įskaitant ir margarino bei majonezo gamybą, – apie 35 tūkst. t. Rapsų išspaudos – vertingas pašarų gamybos baltyminis komponentas. Kombinuotųjų pašarų pramonei jų reikia apie 100–150 tūkst. t kasmet. Be to, rapsų aliejų numatoma naudoti biokurui bei kitiems techniniams poreikiams.

Lietuvoje dėl restruktūrizacijos ir pakitusių rinkos sąlygų rapsų perdirbimas per penkerius metus sumažėjo. Šalyje yra tik kelios įmonės, galinčios perdirbti rapsus.

AB „Obelių aliejus“ 2002 metais paskelbtas bankrotas. AB „Aliejus“, kurios gamybiniai aliejaus valymo pajėgumai – 15–18 tūkst. t aliejaus per metus, turi galimybę pagaminti aukštos kokybės rafinuotą ir dezodoruotą rapsų aliejų, tačiau šiuo metu bendrovė tik išpilsto importuojamą aliejų.

Į rapsų rinką yra įsitraukusios tik kelios įmonės, ketinančios perdirbti rapsus į biokurą. 2002 metais įkurta rapsų perdirbimo įmonė UAB „Rapsoila“ gamins biokurą. „Rapsoilos“ biokuro gamyklos projektinis pajėgumas – per metus perdirbti 30 tūkst. t rapsų grūdų ir pagaminti 10 tūkst. t metilo esterio, ekologiško biokuro, tinkančio visiems dyzeliniams varikliams. Gamykla biokurą iš rapsų pradės gaminti 2004 metais. Baigiama derinti esterifikavimo linija, bus pradėtas gaminti pagrindinis biokuro komponentas – rapsų metilo esteris. UAB „Rapsolis“ taip pat planuoja perdirbti rapsus ir gaminti biokurą.

Taigi aliejaus gamyba per penkerių metų laikotarpį žymiai mažėjo. Aliejaus poreikiai didės. Tyrimais nustatyta, kad kinta žmonių mitybos ypatumai, vis daugiau suvartojama augalinio aliejaus. Šiuo metu Lietuva apsirūpina importuotu aliejumi.

Rinka. Didėjanti aliejinių augalų sėklų paklausa Vakarų Europos šalyse mūsų augintojams sudaro galimybę plėtoti rapsų eksportą ir įsitvirtinti bendrojoje ES rinkoje. 1999–2002 metais buvo eksportuota daugiau kaip pusė rapsų derliaus (2.46 lentelė).

2003 metais eksportuota 103,8 tūkst. t rapsų sėklų, t. y. net 44 proc. daugiau nei 2002 metais. Daugiausia eksportuota į Nyderlandus, Daniją, Vokietiją, iš kaimyninių valstybių – į Lenkiją ir Estiją.

Lietuvos žemdirbiams rapsų eksportas – viena iš svarbių galimybių kasmet gauti nemažas pajamas. 2003 metais užsienio rinkose susiklostė palankesnės eksportui sąlygos, nes padidėjo rapsų kaina. 2003 metais vidutinė eksportuotų rapsų tonos kaina buvo 863 Lt, o 2002 metais – 814 Lt. 2003 metais pajamos iš rapsų eksporto sudarė apie 89,6 mln. Lt, t. y. 53 proc. daugiau negu 2002 metais (58,6 mln. Lt).

Eksporto galimybės lemia palankias rapsų supirkimo sąlygas. Per penkerių metų laikotarpį supirkimo rinkoje nebuvo jų pertekliaus. Supirkimo analizė rodo, kad 2003 metais Lietuvos įmonės rapsų sėklų supirko 7 proc. mažiau nei 2002 metais, nes dalis stambių augintojų rapsus eksportavo tiesiogiai užsienio įmonėms. Rapsų (žieminių ir vasarinių) supirkimo kainos 2002 metais buvo 745 Lt/t, o 2003 metais – 755 Lt/t.

2.46 lentelė. Rapsų grynasis eksportas ir vidutinė kaina 1999–2003 metais*Table 2.46. Net export of rapeseeds and average price in 1999–2003*

Metai / Year	Kiekis, tūkst. t Quantity, thou. t	Vidutinė kaina, Lt/t Average price, Lt/t	Vertė, mln. Lt Value, mill. Lt
1999	85,0	762	64,8
2000	51,9	704	36,1
2001	69,3*	747	51,8
2002	72,0	814	58,6
2003	103,8	863	89,6

* 2001m. rapsų eksporto apimtis pateikta, įskaitant ir 2000 m. derliaus likutį.

Šaltiniai: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys). – 1999–2003.

Tarptautinėje rinkoje rapsų ūkio plėtrai susiklostė palanki situacija. Padidėjo rapsų aliejaus bei jų išspaudų paklausa. Formuojasi nauja rapsų aliejaus naudojimo sritis – biologinio kuro gamyba. Pasaulinio rapsų balanso duomenys rodo, kad 1999–2003 metais maistui ir kitiems poreikiams rapsų sunaudota daugiau negu ankstesniais metais. Tai lemia platesnis rapsų naudojimas ne tik maisto, parfumerijos pramonėje, bet ir biokuro gamybai. Pagrindinės rapsų augintojos ES yra Vokietija, Prancūzija bei Jungtinė Karalystė. Informacinio biuletenio *Oil World* duomenimis, pasaulyje 2004–2005 metais prognozuojamas 40,83 mln. t rapsų derlius, t. y 7,6 proc. didesnis nei 2003–2004 metais ir didžiausias per pastaruosius penkerius metus.

Penkiolikoje ES valstybių 2004–2005 metais prognozuojamas 10,2 mln. t rapsų derlius (2003–2004 m. – 9,46 mln. t). Tai siejama su naujų derlingesnių rapsų veislių naudojimu.

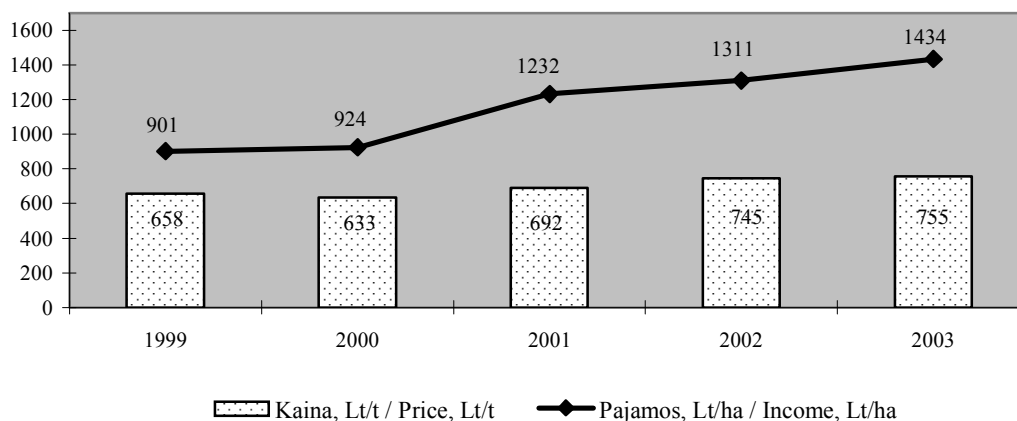
Rinkos reguliavimo priemonės. Lietuvos Respublikos Vyriausybė skatino plėtoti rapsų ūkį. Buvo nustatomos rapsų supirkimo kvotos, kainos ir subsidijos. Subsidijos už kvotinius rapsus, parduotus Obelių perdirbimo įmonei, buvo mokamos diferencijuotai pagal kokybę (I ir II klasės rapsus). Valstybės parama rapsų sektoriaus plėtrai buvo nemaža, 1999 metais iš Kaimo rėmimo fondo skirta 16,8 mln. Lt. Augintojams buvo mokama po 130 Lt už subrandintų grūdams rapsų pasėlių hektarą ir po 160 Lt už I klasės rapsų toną, parduotą „Obelių aliejui“ pagal kvotą.

2001–2002 metais rapsų augintojams už subrandintų grūdams rapsų pasėlių hektarą buvo mokama 80 Lt tiesioginė išmoka. Be to, siekiant sudaryti palankesnes sąlygas šalies rapsų perdirbimo įmonėms apsirūpinti žaliava ir atpiginti produkciją, 2002 metais papildomai buvo mokama po 150 Lt/ha rapsų augintojams, kurie pardavė rapsus šalies perdirbimo įmonėms.

2003 metais buvo mokama 80 Lt tiesioginė išmoka už pasėlių, apsėtų tik sertifikuota sėkla, hektarą. Iš viso 2003 metais išmokėta 5,2 mln. Lt tiesioginių išmokų.

2004 metais numatoma remti rapsų augintojus, mokant už deklaruotų pasėlių hektarą po 300 Lt.

Ekonominiai rodikliai. Per 1999–2003 metų laikotarpį rapsų gamybos sąnaudos žemės ūkio bendrovėse kito nedaug. Rapsų realizavimo kaina nuo 658 Lt/t 1999 metais pakilo apie 13 proc. Rapsų realizacija problemų nesudaro, tačiau faktinė supirkimo kaina (755 Lt/t), augintojų manymu, yra šiek tiek per žema, palyginti su ES kainomis (2.68 pav.).

2.68 pav. Vidutinė rapsų kaina ir pajamos 1999–2003 metais

Fig. 2.68. Average rapeseed price and income in 1999–2003

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV 2003;

Įstojus į ES, rapsų kainos Lietuvoje ir ES bus maždaug vienodos, mūsų augintojai didelių pokyčių nepajus, tačiau reikės žinių ir patirties, norint veiksmingai plėtoti savo ūkį ir gauti atitinkamas pajamas vis didėjančioje konkurencinėje aplinkoje.

Apibendrinant galima teigti, kad rapsų ūkiui plėstis yra potencialios galimybės. Lietuvos agroklimatinės sąlygos yra tinkamos rapsams auginti. Šalies augintojai turi sukaupę patirties rapsų auginimo, valymo, džiovimo, laikymo ir supirkimo srityje. Veikia sėklininkystės sistema, susiformavęs mokslinis rapsų tyrėjų potencialas.

III. ŽUVININKYSTĖ

III. FISHERIES

Pasirengimo stoti į ES laikotarpiu Lietuvos valstybinė žuvininkystės politika buvo derinama su ES bendrąja žuvininkystės politika, kurios pagrindinis tikslas – išlaikyti pusiausvyrą tarp išteklių naudojimo ir jų išsaugojimo, palaikyti žuvų ir jų produktų rinkos stabilumą. Lietuvos žvejų sugavimai 1999 metais buvo 44,1 tūkst. t, 2000 metais – 45,6 tūkst. t, 2001 metais – 153,9 tūkst.t, 2002 metais – 151,9 tūkst. t, 2003-aisiais – 153,2 tūkst. t. Pagrindiniai Lietuvos jūrinės žvejybos rajonai – Atlanto vandenynas ir Baltijos jūra. Nedidelė dalis verslinių žuvų sugaunama vidaus vandenyse – ežeruose, upėse, vandens talpyklose bei išauginama tvenkiniuose. Vidaus vandenų verslinei žuvininkystei svarbi Lietuvai priklausanti 413 kv. km Kuršių marių dalis, kuri šalyje priskiriama ne jūros, bet vidaus vandenims.

Derybose su ES siekta išlaikyti šalies žvejybos pozicijas tarptautiniuose vandenyse bei užsitikrinti tradicinę žuvų sugavimų dalį Baltijos jūroje. Lietuvos žvejai galės ir toliau naudotis žvejybos teisėmis ir kvotomis, kuriomis naudojosi iki įstojimo datos.

1. Jūrų žuvininkystė

1. *Marine fishery*

Pagrindiniai Lietuvos žvejų žūklės rajonai – Atlanto vandenynas ir Baltijos jūra. 1999 metais Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje buvo sugauta 40,7 tūkst. t, 2000 metais – 41,7 tūkst. t, 2001 metais – 150,1 tūkst. t, 2002 metais – 148,0 tūkst. t, 2003-aisiais – 149,2 tūkst. t žuvų.

Tarp Atlanto vandenyne sugaunamų žuvų vyrauja skumbrės, stauridės, sardinėlės, ešeriai, otai ir krevetės. Vandenyne sugaunama 60–90 proc. viso statistikos nurodyto žuvų ir kitų jūros gyvūnų kiekio.

Atlanto vandenyne 1999–2003 metais žvejojo 15–23 žvejybos laivai, kurie sužvejojo 31,0–140,9 tūkst. t žuvų. Didelius žuvų sugavimų metinius svyravimus Atlanto vandenyne lėmė laivų, plaukiojančių su Lietuvos vėliava, skaičiaus ir jų laimikių kaita. Lietuvos laivai žvejojo Norvegijos ekonominėje zonoje (Svalbardo raj.), Šiaurės Vakarų žvejybos organizacijos, Šiaurės Rytų Atlanto žvejybos komisijos vandenyse bei pagal komercines kvotas Atlanto vandenyno Mauritanijos ekonominėje zonoje.

Svarbus įvykis Lietuvos žvejybos verslo organizacijoms buvo tarpvalstybinės sutarties dėl žvejybos santykių pasirašymas su Mauritanijos Islamo Respublika 2004 m. vasario 26 d. Ši sutartis užtikrins stabilios žvejybos teises Pietvakarių Atlanto vandenyne.

Žvejybos tvarką ir taisykles bei leistinų sužvejoti žuvų apimtis Baltijos jūroje nustato Tarptautinė žvejybos Baltijos jūroje komisija, šios organizacijos šalių narių susitarimu, su sąlyga, kad žvejyba nepažeis žuvų išteklių biomasės pusiausvyros. Remiantis Tarptautinės jūrų tyrimų tarybos apibendrintomis rekomendacijomis ir atsižvelgiant į kiekvienos žuvų rūšies išteklių padėtį, kasmet nustatomos žvejybos kvotos visoms Baltijos jūroje žvejojančioms šalims.

Lietuvos ekonominė zona ir teritoriniai vandenys Baltijos jūroje užima apie 2 proc. jūros ploto. Žvejojimo kvotos priklauso nuo bendrų ES ir kitoms prie Baltijos jūros esančioms šalims leistinų sugauti Baltijos jūroje žuvų kiekių. Menkių, strimelių, bretlingių (šprotų) ir lašišų sugavimai Baltijos jūroje griežtai limituojami. Saugant ir tausojant žuvų, ypač menkių išteklius, sugavimų kvotos Baltijos jūroje nuo 1999 metų kasmet mažinamos, nepažeidžiant bendrų procentinės dalies principų. Tarptautinė žvejojimo Baltijos jūroje komisija Lietuvai skiria tokias žuvų kvotų dalis: menkių – 4,45 proc., strimelių – 2,14 proc., bretlingių – 4,5 proc., lašišų – 1,52 proc. Sutarta, kad Lietuvai įstojus į ES, šie santykiniai dydžiai nepasikeis.

Lietuvos žvejų sugavimai Baltijos jūroje (Lietuvos ir ES zonose) nuo 1999 metų keitėsi nežymiai ir svyravo nuo 8,6 iki 10 tūkst. t, tarp jų atviroje Baltijos jūroje – 7,2–8,7 tūkst. t, priekrantėje – 536–414 t.

Atviroje Baltijos jūroje sugavimuose vyrauja menkės, strimelės, bretlingiai (šprotai) ir lašišos. Baltijos jūros priekrantėje ir Kuršių mariose žuvų įvairovė didesnė, tačiau žuvų sugaunama mažiau. Iš priekrantės žuvų rūšių verslinę reikšmę turi menkės, otai, karšiai, plekšnės, stintos, strimelės, žiobriai, lynai, storkiai, lašišos. Baltijos jūros priekrantėje sužvejojama apie 4–5 proc. visų Lietuvos vandenyse sugaunamų žuvų.

3.1 lentelė. Žuvų sugavimas (gyvuoju svoriu) Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje 1999–2003 metais, t

Table 3.1. Fish catches (live weight) in the Atlantic Ocean and Baltic Sea in 1999–2003, in tons

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje, iš viso <i>Atlantic Ocean and Baltic Sea, total</i>	40737	41730	150077	148071	149229
Atlanto vandenyne, iš viso <i>Atlantic Ocean, total</i>	31039	33275	140053	139480	139301
iš jų: / of which:					
Šiaurės Vakarų / <i>Northwest</i>	3370	4047	7596	10946	11619
Šiaurės Rytų / <i>Northeast</i>	11269	11128	21357	22100	16115
Pietryčių / <i>Southeast</i>	16400	18100	111100	106434	111567
Baltijos jūroje, iš viso <i>Baltic Sea, total</i>	9698	8455	10024	8591	9928
iš jų: / of which:					
menkės / <i>cod</i>	4371	4721	3852	2964	2900
strimelės / <i>herring</i>	1313	1198	1639	1537	2622
bretlingiai / <i>sprat</i>	3117	1682	3135	2800	3032
plekšnės / <i>flounder</i>	571	618	1137	1081	1102
kitos / <i>other</i>	326	236	261	209	272

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;

Žemės ūkio ministerijos duomenys;

Economic performance of selected European fishing fleets. Annual Report 2003. – December 2003.

Atviroje Baltijos jūroje pajamingiausia menkių žvejojimo, užtikrinanti 76–77 proc. žvejų pajamų. Šių žuvų sugavimai mažėja. 2003 metais, palyginti su 1999-aisiais menkių sugauta 34 proc. mažiau. Tuo laikotarpiu padidėjo strimelių, plekšnių, lašišų

sugavimai. Tačiau tai nekompensuoja už menkes prarastų pajamų. Žvejojant menkes, pasiekiamas didžiausias veiklos pelningumas – 22–25 proc. Žvejojimo efektyvumas ir toliau mažės, jeigu mažės menkių išteklių. Tarptautinės žvejojimo Baltijos jūroje komisijos duomenimis, Rytų Baltijos menkių išteklių biomasė labai sumažėjusi, ir reikės laiko ištekliams atsistatyti.

Baltijos jūroje sugautos žuvis dažniausiai iškraunamos Klaipėdoje. Dalis žuvų iškraunama ir parduodama Danijos bei Latvijos uostuose. 2003 metais Klaipėdos uoste, Smiltelės upės žiotyse, užbaigtas statyti žvejų uostas. Tinkamai įrengtos krantinės ir inžineriniai tinklai, pastatyta ledo gamykla ir saugykla, aukciono pastatas, sutvarkyta kuro ir tepalų tiekimo sistema. Pradės veikti smulkių žuvų rūšiavimo įrengimai, žuvims transportuoti bus pradėta naudoti 100 termokonteinerių.

Baltijos jūros priekrantės žvejai pagal ES reglamentus patenka į nedidelio masto pakrančių žvejojimo kategoriją. Pagal iki įstojimo galiojusią Lietuvos ir ES sutartį, reglamentuojančią žvejojimo santykius tarp šalių, Lietuva ir ES kasmet pasikeisdavo dalimi žvejojimo kvotų Baltijos jūroje, o kitą dalį nepanaudotų žvejojimo kvotų perduodavo ES už finansinę kompensaciją. Įstojus į ES, tvarka pasikeis. Lietuvos žvejai galės žvejoti visoje stojimo sutartyje suderėtoje Baltijos jūros teritorijoje. Prognozuojama, kad geriau bus panaudojamos ir žvejojimo kvotos.

Lietuva, būdama tarptautinių žvejojimo organizacijų narė, turėjo teisę žvejoti šių organizacijų reguliuojamose akvatorijose bei pagal dvišales sutartis – užsienio valstybių vandenyse.

Baltijos jūroje 1999–2003 metais žvejojo 64–67 žvejojimo laivai. Dalies jų darbas nėra efektyvus, todėl juos būtina modernizuoti, padidinti darbo efektyvumą, patobulinti saugios navigacijos ir darbo sąlygas, pagerinti produkcijos laikymo bei sanitarines ir higienines sąlygas. Kai kurie laivai statyti daugiau kaip prieš 30 metų ir nuo 1990-ųjų nebuvo žymiau atnaujinami ar modernizuojami. Šiuo metu žvejojimo įmonėms nepakanka nuosavų lėšų parengti visus laivus žvejojimo pagal ES laivybos ir higieninius reikalavimus. Dalis laivų savininkų turėtų atsisakyti žvejojimo pasenusiais laivais su netinkama žvejojimo įranga, o likęs žvejojimo laivynas turi būti modernizuojamas, naudojant ES struktūrinių fondų paramą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 metų gruodžio mėnesį pritarė Bendrojo programavimo dokumento 2004–2006 metams projektui, pagal kurį 2004–2006 metais bus skiriama ES struktūrinė parama. Šiame dokumente numatytos šios Finansinio žuvininkystės orientavimo fondo remiamos priemonės:

- priemonės, susijusios su žvejojimo laivynu;
- vandens išteklių apsauga bei plėtra, akvakultūra, žvejojimo uostų infrastruktūra, perdirbimas ir rinkodara bei vidaus vandenų žuvininkystė;
- kitos su žvejojimu susijusios priemonės.

Lietuvai tapus ES nare, paramą iš Finansinio žuvininkystės orientavimo fondo turės teisę gauti šalies žvejojimo, žuvų perdirbimo, akvakultūros ir kiti su žuvininkyste susiję verslo subjektai ir organizacijos, taip pat ir mokslo institucijos, viešosios įstaigos, vietos savivaldos institucijos.

Lietuvai įstojus į ES, bus pradėti taikyti bendrosios ES žuvų produktų rinkos principai, intervencinių supirkimų schema, už kurios įgyvendinimą bus atsakingos žvejų gamintojų organizacijos.

2. Vidaus vandenų žuvininkystė

2. *Inland fishery*

Vidaus vandenis sudaro ežerai, upės, vandens talpyklos, tvenkiniai. Jiems priskirtos ir Kuršių marios. Vidaus vandenų bendras plotas – 2625 kv. km (4 proc. šalies teritorijos).

2003 metais vidaus vandenyse buvo sugauta 3977 t žuvų. Tai nedidelė dalis – 2,6 proc. bendro visų šalies žvejų sugautų žuvų kiekio. Kuršių mariose sugauta 1283 t (32,3 proc. viso vidaus vandenų žuvų laimikio), upėse ir polderiuose – 158 t (4 proc.), Kauno vandens talpykloje – 137 t (3,4 proc.), ežeruose – 51 t (1,3 proc.). Be to, 59 proc. vidaus vandenų žuvų sudarė tvenkinių žuvys (3.2 lentelė). Vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui vidaus vandenyse sugauta 1,15 kg žuvų.

3.2 lentelė. Žuvų sugavimas vidaus vandens telkiniuose 1999–2003 metais, t

Table 3.2. *Fish catches in inland waters in 1999–2003, in tons*

Sugavimo vieta / <i>Place of catch</i>	1999	2000	2001	2002	2003
Vidaus vandens telkiniai: <i>Inland waters:</i>	3141	3600	3433	3452	3977
Kuršių marios / <i>Curonian Lagoon</i>	1095	1259	1091	1311	1283
Kauno vandens talpykla / <i>Kaunas reservoir</i>	148	112	105	142	137
ežerai / <i>lakes</i>	80	51	63	50	51
upės / <i>rivers</i>	157	173	167	197	157
polderiai / <i>polders</i>	11	2	6	2	1
tvenkiniai / <i>ponds</i>	1650	2003	2001	1750	2348

Šaltiniai: Aplinkos ministerijos ir Žemės ūkio ministerijos duomenys;
Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Didžiausią reikšmę verslinei žvejybai turi Kuršių marios, tvenkiniai, Kauno vandens talpykla, Nemuno žemupys.

Natūralių vandens telkinių žuvininkystė. Didžiausio natūralaus vandens telkinio – Kuršių marių – plotas – 1584 kv. km (158400 ha), vidutinis gylis – 3,7 m, vandens masė – apie 6 kub. km. Iš intakų į marias kasmet įteka vidutiniškai 21 kub. km gėlo vandens. Lietuva naudojami jų šiaurine 413 kv. km (41300 ha) akvatorijos dalimi (26 proc. bendrojo marių ploto).

Kauno vandens talpykla (Kauno marios) – antrasis pagal dydį šalies vidaus vandens telkinys, jo plotas – 6350 ha. Žuvininkystei reikšmingos Elektrėnų (1290 ha) ir Antalieptės (1570 ha) vandens talpyklos.

Šalies teritorijoje yra 2827 ežerai (87359 ha), 1589 tvenkiniai (24434 ha), didesni negu 0,5 ha, 29,9 tūkst. upių, upelių, upokšnių bei kanalų, ilgesnių negu 0,5 km, iš jų 733 upės, ilgesnės negu 10 km (32601 ha). Daugelis upių yra svarbios žuvų migracijai, ypač rekreacinei žuvininkystei, praeivių ir sėslių žuvų reprodukcijai.

Kuršių mariose versliniu požiūriu svarbiausios žuvys yra karšiai, starkiai, unguniai, lydekos, žiobriai, stintos, vėgėlės, ešeriai. Vertingų žuvų sugavimai Kuršių mariose stabilūs – 1100–1300 t (27–30 kg/ha). Kauno vandens talpykloje daugiausia sugaunama kuojų, karšių, plakių, starkių. Upėse – stintų, kuojų, karšių, ešerių, ungunių,

vėgėlių. Nemuno žiotyse ir deltos atšakose yra pagrindinės daugelio vertingų žuvų nerštavietės, kurios svarbios viso Nemuno baseino, ypač Kuršių marių, žuvų išteklių reprodukcijai. Ežeruose sugaunama nedaug žuvų (50–80 t), vyrauja kuojos, karšiai, ešeriai, lynai, plakiai ir kai kurių kitų rūšių žuvis, kurios rinkoje mažai paklausios. Vertingų verslinių žuvų išteklių vidaus vandenyse nėra gausūs. Jiems atkurti ir gausinti būtina plėtoti žuvivaisą ir didinti šios veiklos efektyvumą.

Verslinė tvenkinių žuvininkystė. Tvenkinių žuvininkystė – ūkio šaka, turinti ekonominę, socialinę ir rekreacinę reikšmę, padedanti plėsti trūkstamų gėlųjų vandenu žuvų asortimentą, geriau aprūpinti jomis gyventojus, įdarbinti dalį kaimo žmonių.

Pramoninio tipo tvenkinių plotas – 10,5 tūkst. ha. Tvenkinių žuvininkystės įmonių projektinis pajėgumas – 5,5 tūkst. t prekinų žuvų per metus. Deja, dėl ribotos rinkos kiekvienais metais išauginama ir parduodama tik apie 40 proc. galimo tvenkiniuose išauginti žuvų kiekio.

2003 metais tvenkinių žuvininkystėje dirbo 290 darbuotojų. Vyrauja vidutinio dydžio įmonės, kuriose vidutinis metinis darbuotojų skaičius – 10–49.

Tvenkinių žuvų metinė vertė (faktinėmis pardavimo kainomis) 2000–2003 metais – 8–11 mln. Lt. Tvenkinių žuvis kartu su Kuršių mariose sugautomis žuvimis sudarė didžiąją dalį visų šalies vidaus vandenyse sugautų žuvų vertės. Apie 98 proc. tvenkinių produkcijos sudaro karpiai. Auginami upėtakiai, lydekos, karosai, vėžiai. Daugiausia žuvų parduodama šalies vidaus rinkoje. Padidėjo eksportuotų gyvų karpių apimtys – nuo 21 proc. 1999 metais iki 47 proc. 2003-aisiais. Gyvi karpiai eksportuoti į Lenkiją, Latviją, Vengriją.

Lietuvoje per praėjusius dešimtmečius sukaupta vertingų verslinių lašišinių šeimos žuvų – vaivorykštinių upėtakių auginimo patirtis. Zarasų rajone AB „Vasaknos“ pastatytas modernus upėtakių veisimo cechas ir auginimo baseinas.

3.3 lentelė. Tvenkinių žuvininkystės įmonių žuvų pardavimo apimtys ir kainos 1999–2003 metais

Table 3.3. Quantities and prices of fish sold by pond farms in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Parduota žuvų, t / Sold fish, t	1523	1929	2001	1750	2348
vidaus rinkoje / domestic market	1203	1499	1372	1145	1245
eksportuota / exports	320	430	629	605	1103
Gyvų karpių vidutinė realizacinė kaina, Lt/t Average sale price of live carp, Lt/t	5035	4200	4399	5028	4835
Gyvų karpių vidutinė mažmeninė kaina, Lt/kg Average retail price of live carp, Lt/kg	7,18	6,47	6,46	8,10	...

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žuvininkystės departamento prie Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerijos duomenys;

Žuvininkystės įmonių ataskaitos.

Tvenkinių žuvininkystės verslo plėtrą lemia rinka. Didėjanti paklausa yra realus pagrindas gamybai plėsti. Žuvų, kaip ir kitų maisto produktų, suvartojimas priklauso nuo gyventojų perkamosios galios, kuri pastaraisiais metais didėja. Tvenkinių žuvininkystės produkcijos kainų valstybė nepalaikė, todėl rinkoje jos formavosi priklausomai nuo pasiūlos ir paklausos. Vidaus rinkoje karpių paklausą mažina didelė importuotų pigesnių (taikant nulinį muitų tarifą) šaldytų jūrų žuvų pasiūla.

1999–2003 metais vidutinė vienos tonos prekinų žuvų savikaina svyravo nuo 4,4 iki 3,8 tūkst. Lt. Tvenkinių žuvininkystės produkcijos savikainos lygiui turėjo įtakos materialinių išteklių kainos, kadangi pašarų, energijos ir medžiagų sąnaudos sudaro didelę žuvų savikainos dalį. Gamybos sąnaudų struktūroje pašarai sudarė vidutiniškai 35–32 proc., įžuvinimo medžiaga – 28–16 proc., darbo užmokestis – 14–13 proc.

Be karpių, tvenkiniuose tikslinga auginti ir kitas žuvis. Ekologiškų produktų paklausos didėjimas skatina plėtoti ekologinę žuvininkystę. 2003 metais parengtos ir pradėtos taikyti Ekologinės žuvininkystės taisyklės. Kasmet reikėtų 1,1–2,0 tūkst. t ekologiškų grūdų ekologiškai žuvininkystės produkcijai išauginti, tačiau tokių pašarų dar nepakankamai pagaminama.

Aktualus plačiažnyplių vėžių auginimas, nes jų produkcija labai paklausi vidaus ir užsienio rinkose. Lietuvos valstybinio žuvininkystės tyrimo centro Simno filiale, bendradarbiaujant su Švedijos, Suomijos ir Vokietijos vėžių akvakultūros specialistais, tobulinama plačiažnyplių vėžių veisimo ir jaunikių auginimo technologija, vykdomi kiti mokslo tiriamieji darbai.

3. Žuvų perdirbamoji pramonė

3. Fish processing industry

Žuvų perdirbamoji pramonė nėra vyraujanti Lietuvos maisto pramonės šaka, tačiau turi tradicijas, yra svarbi gyventojų aprūpinimo vertingais maisto produktais, žmonių užimtumo, eksporto požiūriais. Ji perdirba žuvis ir kitus jūrų gyvūnus į maisto produktus ir pašarus.

Šis maisto sektorius buvo nuosekliai restruktūrizuojamas ir modernizuojamas. Pastaraisiais metais jis vystėsi gana sparčiai. 2003 metų pabaigoje buvo 45 žuvų perdirbimo įmonės, kurios pagamina daugiau nei 70 tūkst. t produkcijos per metus. Žuvų perdirbimo pramonėje dirba apie 4 tūkst. darbuotojų. Dalis žuvų perdirbimo įmonių yra kaimo vietovėse – tai iš dalies padeda spręsti kaimo gyventojų užimtumo problemas.

Žuvų perdirbimo apimtys šalyje didėja. Sunykus senosioms žuvų perdirbimo įmonėms, buvo investuota nemažai kapitalo į naujų įmonių statybą ir modernizavimą. Pasikeitė naujų privataus kapitalo įmonių gaminamas žuvų produktų asortimentas. Dalies įmonių įrengimai modernūs, sanitarijos ir higienos sąlygos bei produkcijos kokybė atitinka ES standartus. Todėl didelė produkcijos dalis parduodama Vakarų Europoje pagal ilgalaikius kontraktus. 20 įmonių ir 17 žvejybos laivų yra sertifikuoti produkcijos eksportui į ES rinkas.

Žuvų perdirbamoji pramonė gamina ir pateikia vartotojams vis daugiau ir įvairesnės produkcijos. Be tradicinių sušaldytų, sūdytų, rūkytų, marinuotų ir konservuotų žuvų produktų, gaminami pusfabrikačiai, kulinarijos gaminiai, naudojant žaliavai vis įvairesnių rūšių žuvis. Didelę dalį perdirbtų žuvų produktų užima delikatesiniai surimio produktai – krabų lazdelės, žuvų piršteliai ir kiti gaminiai.

Lietuvoje veikia 4 žuvų konservų gamybos įmonės. Jose daugiausia gaminami įvairiuose padažuose ir natūralūs konservai iš gabalėliais supjaustytų žuvų bei rūkyti šprotai aliejuje. Konservų pramonės produkcija daugiausia orientuota į Rytų rinką. Žuvų konservai, sūdyti, vytinti ir kiti žuvų produktai eksportuojami į Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą ir kitas NVS šalis.

Pagrindinį eksportuojamų produktų asortimentą sudaro surimio produktai, vakuume įpakuotų šaldytų žuvų filė. Kitų grupių produktai – atšaldytos ir sušaldytos, sūdytos, rūkytos žuvis bei kulinariniai užkandiniai gaminiai iš silkių ir skumbrių daugiausia parduodami vidaus rinkoje. Vidaus rinkos poreikiai sparčiai kinta. Todėl būtina toliau tobulinti rinkodaros sistemą, organizuoti svarbią jos sudedamąją dalį – žuvų aukcioną.

3.4 lentelė. Žuvų produktų gamyba, importas ir eksportas 1999–2003 metais

Table 3.4. Production, import and export of fish products in 1999–2003

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Pagaminta žuvų produktų (be konservų), tūkst. t <i>Production of fish products (excl. preserved fish), thou. tons</i>	29,0	47,0	57,5	65,1	...
Pagaminta žuvų ir kitų jūros produktų konservų, tūkst. t <i>Preserved fish and other sea products, thou. tons</i>	2,4	0,5	7,8	7,9	...
Žuvų ir jų produktų importas: <i>Import of fish and fish products:</i>					
tūkst. t / thou. tons	51,2	60,4	79,1	71,7	75,4
mln. Lt / mill. litas	185,9	216,1	322,8	298,7	300,5
Žuvų ir jų produktų eksportas: <i>Export of fish and fish products:</i>					
tūkst. t / thou. tons	29,7	29,2	56,4	63,8*	78,4*
mln. Lt / mill. litas	133,5	134,5	228,7	276,8*	334,3*
Žuvų ir jų produktų suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, kg / <i>Annual consumption of fish and fish products per capita, kg</i>	12,6	13,2	14,4	12,0	...

* Iš jų reeksportas 2002 m. – 21,7 tūkst. t, jo vertė – 59,8 mln. Lt; 2003 m. – atitinkamai 20,1 tūkst. t ir 64,2 mln. Lt.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Žuvininkystės departamento prie Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Šalies vartotojų poreikių netenkina šviežių Baltijos jūros ir vidaus vandenu žuvų pasiūla. Savos žvejybos žuvų, tiekiamų šalies įmonėms perdirbti ir tiesiogiai vartoti vidaus rinkoje, kiekiai kasmet sudaro apie 10 tūkst. t, iki 20 proc. poreikio, kuris siekia 50–55 tūkst. t.

Lietuvos įmonės žuvų produktus daugiausia gamina iš importuojamos žaliavos. Dideli žaliavinių žuvų kiekiai perkami iš ELPA šalių (Norvegijos, Islandijos), su kuriomis sudarytos laisvosios prekybos sutartys. Įstojus į ES, tokios sutartys neteks galios, Lietuva privalės prekiauti tokiais pačiomis sąlygomis kaip ir kitos ES šalys. Į ES importuojamoms iš ELPA šalių žuvims taikomi lengvatiniai muitų tarifai.

Pagrindinės šalys, iš kurių į Lietuvą 2001–2003 metais buvo importuojamos žuvis: Norvegija, Islandija, Nyderlandai, Vokietija, JAV, Latvija. Ypač išsiskiria Norvegija, iš kurios minėtu laikotarpiu buvo importuota 43–28 proc. žuvų. Importas iš ES šalių sudaro 35 proc., NVS – 3,6 proc., ELPA – 27 proc., CELPA – 0,9 proc., BLPS – 7,9 proc.

Daugiausia žuvų ir jų produktų buvo eksportuojama į NVS (Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją) – 45–44 proc. ir į ES – 33–40 proc. Eksporto struktūroje NVS šalys sudaro 44 proc., ES – 40 proc., BLPS – 6,3 proc., CELPA – 1,6 proc., ELPA – 0,6 proc.

Prognozuojama, kad išlaikius ryšius su dabartiniais žuvų tiekėjais ir patekus į vieną didžiausių pasaulyje ES rinką, Lietuvoje žuvų perdirbimo pramonė turėtų geras plėtros galimybes. Daugiausia žuvų produktų bus parduodama bendrojoje ES rinkoje.

IV. ŽEMĖS ŪKIO IR MAISTO PRODUKTŲ EKSPORTO IR IMPORTO TENDENCIJOS

IV. TENDENCIES OF EXPORTS AND IMPORTS OF AGRICULTURAL AND FOOD PRODUCTS

1. Užsienio prekybos aplinka

1. *The environment of foreign trade*

Užsienio prekybos srantai daro didelę įtaką kiekvienos šalies ekonomikos augimui, gyventojų užimtumui, jų gerovei. Ūkio plėtra labai priklauso nuo vykdomos užsienio prekybos politikos.

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys Lietuvos užsienio prekybą, buvo Lietuvos Respublikos muitinės kodeksas, Muitų tarifų, Kompensacinių muitų, Protekinių (apsaugos) priemonių, Antidempingo, Maisto įstatymai, tarptautinės sutartys, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl prekių eksporto ir importo reguliavimo Lietuvos Respublikoje tvarkos“.

Lietuva užsienio prekybos politiką derina su PPO, kurios nare tapo 2001 metais, nuostatomis ir ES užsienio prekybos principais, kurių svarbiausi: prekybos liberalizavimas, konkurencingumo užtikrinimas, dvišalių ir daugiašalių santykių su kitomis valstybėmis gerinimas.

Lietuvoje jau taikomos svarbiausios ES užsienio prekybos mechanizmų priemonės: muitų tarifai, automatinis pagrindinių žemės ūkio ir maisto produktų importo licencijavimas, kombinuotoji prekių nomenklatūra (KPN). Rengiamasi įgyvendinti kitas ES prekybos mechanizmo priemones. Parengta teisinė bazė eksporto licencijoms, eksporto ir importo licencijų garantijų sistemai, eksporto fizinei kontrolei ir monitoringui, eksporto kompensacijoms. 2003 m. gruodžio 23 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1666 „Dėl pasirengimo administruoti Europos Sąjungos žemės ūkio ir žuvininkystės prekybos sistemos priemonės“, kuris reglamentuoja funkcijų pasiskirstymą tarp institucijų, dalyvausiančių administruojant ES *Acquis* užsienio prekybą žemės ūkio ir žuvininkystės produktais.

Iš Lietuvos eksportuojamiems žemės ūkio ir maisto produktams muitai nebuvo taikomi. Į Lietuvą įvežamiems produktams taikoma diferencijuota importo muitų tarifų sistema, susidedanti iš preferencinių, konvencinių ir automatinių muitų tarifų, bei netarifinės reguliavimo priemonės.

Palankiausias užsienio prekybos režimas – preferenciniai importo muitų tarifai, buvo taikomi prekyboje su šalimis, pasirašiusioms su Lietuva laisvosios prekybos sutartis: su ES, Bulgarija, Čekija, ELPA valstybėmis, Estija, Latvija, Lenkija, Rumunija, Slovakija, Turkija, Ukraina ir Vengrija. Pagal laisvosios prekybos sutartis parduodama apie 70 proc. visų iš Lietuvos eksportuojamų žemės ūkio ir maisto produktų. Konvenciniai importo muitų tarifai taikomi prekyboje su šalimis, kurioms pagal susitarimą suteiktas didžiausias palankumo prekyboje statusas. Tokie susitarimai galioja Lietuvos prekyboje su PPO šalimis, Baltarusija, Kazachstanu, Kinija, Rusija, Uzbekistanu, Vietnamu. Prekyboje su šalimis, kuriomis Lietuva nėra pasirašiusi jokių

prekybos sutarčių ir kurios nėra PPO narės, taikomi automatiniai importo maito tarifai. Per 36 proc. į Lietuvą įvežamų žemės ūkio ir maisto produktų pozicijų (pagal KPN) taikomas nulinis importo maitų tarifas. Pažymėtina, kad 2003 m. balandžio 16 d., pasirašydama Stojimo į ES sutartį, Lietuva išpareigojo nutraukti dvišales ir daugiašales laisvosios prekybos sutartis. Ši nuostata buvo įtvirtinta 2003 m. spalio 21 d. Lietuvos Respublikos įstatyme Nr. IX-1792 „Dėl laisvosios prekybos sutarčių denonsavimo“.

Siekiant apsaugoti Lietuvos rinką nuo subsidijuojamo importo didelių srautų ir dempingo kainų, darančių rimtą žalą vietiniams gamintojams, buvo sukurta teisinė bazė: Lietuvos Respublikos antidempingo įstatymas, ginantis Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų gamintojus nuo importo dempingo kainomis; Lietuvos Respublikos kompensacinių maitų įstatymas, sudarantis sąlygas Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų gamintojus apginti nuo subsidijuojamos produkcijos importo; Lietuvos Respublikos protekcinų (apsaugos) priemonių įstatymas, numatantis galimybę padidinti rinkos apsaugą taikant importo maitus ir importo kvotas tuo atveju, jeigu atlikto tyrimo metu buvo konstatuota didelė žala vietos gamintojams.

Visi minėti įstatymai atitinka tarptautinės teisės reikalavimus, tačiau Lietuvai tapus ES nare, jie neteks galios. Pradės galioti atitinkami ES teisės aktai, reglamentuojantys užsienio prekybą su trečiosiomis šalimis ir ES prekybos apsaugos priemonės.

2002 metų pabaigoje Lietuva oficialiai kreipėsi į Europos ekonominės erdvės (EEE) Tarybą dėl prisijungimo prie EEE susitarimo. Pagrindiniai klausimai, kurie buvo svarstomi derybų metu: pereinamieji laikotarpiai, prekyba žuvimis, žemės ūkio kvotos, finansinės nuostatos. Susitarimas dėl Čekijos, Estijos, Kipro, Vengrijos, Latvijos, Lietuvos, Maltos, Lenkijos, Slovėnijos ir Slovakijos dalyvavimo EEE buvo priimtas 2003 m. spalio 14 d. Pagal susiderėtą finansinį mechanizmą Lietuvai skirta 13,4 mln. eurų parama per metus įvairioms 2004–2009 metų laikotarpio programoms finansuoti.

Siekiant apsaugoti vietos gamintojus ir užtikrinti, kad į šalies rinką patektų saugūs, kokybiški, nedarantys žalos žmonių sveikatai ir aplinkai maisto produktai, taikomos įvairios netarifinės užsienio prekybos reguliavimo priemonės. Svarbiausios iš jų yra maitinės, veterinarijos, fitosanitarijos, kokybės ir produktų saugos kontrolė. Kita vertus, maisto saugos ir kokybės reikalavimų įgyvendinimas padidina galimybes Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktams patekti į kitų šalių rinkas, didina jų konkurencingumą.

Daugelis Lietuvos teisės aktų, reglamentuojančių maisto saugą ir kokybę, atitinka ES *Acquis*. Lietuvos Respublikos maisto įstatymas, Lietuvos higienos normos, Žemės ūkio ministerijos patvirtinti privalomieji maisto produktų kokybės reikalavimai ir techniniai reglamentai parengti atsižvelgiant į ES direktyvų nuostatas, tarptautinius reikalavimus ir *Codex Alimentarius* komisijos rekomendacijas.

2000 metais įgyvendinta rinkos priežiūros institucijų reforma leido įgyvendinti pagrindinį ES Baltosios maisto saugos knygos reikalavimą – užtikrinti bendrą maisto kontrolės principų taikymą visoje maisto tvarkymo grandinėje – nuo fermos (lauko) iki pateikimo galutiniam vartotojui, įskaitant veterinarinę ir fitosanitarinę kontrolę pasienyje. Efektyvi maisto kontrolė sudaro sąlygas didinti lietuviškų produktų konkurencingumą ES rinkose, kur saugos reikalavimai maisto produktams ypač dideli. 2003 metais rinkos priežiūros sistema buvo toliau stiprinama plečiant bendradarbiavimą su Lietuvos maitine, kurios pagrindinės funkcijos šioje srityje nuo 2004 m. gegužės 1 d. bus žemės ūkio produktų importo, eksporto kontrolė.

Atsižvelgiant į tai, kad eksportuotojo sėkmę užsienio rinkose daugiausia lemia žinojimas apie tas rinkas, toliau tobulinama ir plėtojama rinkos informacinė sistema.

Žemės ūkio ministerija 2001 metais patvirtino Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos informacinės sistemos nuostatus, pagal kuriuos VĮ Lietuvos žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centrai pavesta koordinuoti informacinės sistemos veiklą. Iki 2004 metų pradžios informacinės sistemos duomenų tvarkytojai buvo Žemės ūkio rūmai, Žemės ūkio universitetas bei Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra. Informacija apie rinkas, tarp jų apie mėsos, pieno, grūdų ir jų produktų, vaisių ir daržovių užsienio rinkas, eksportą bei importą publikuojama minėtų institucijų interneto svetainėse, leidinyje „Rinka“ bei LAEI leidinyje „Rinkotyra“.

Didelę įtaką eksporto plėtrai daro teigiamas gamintojo įvaizdis. Jis kuriamas dalyvaujant tarptautinėse parodose, eksportuojant produkciją, pažymėtą prekiniu ženklu.

Lietuvai tapus ES nare, teigiamos įtakos eksporto į trečiąsias šalis plėtrai turės eksporto subsidijos. Dabar tokių subsidijų Lietuva taikyti negali dėl įsipareigojimų PPO. Pažymėtina, kad Lietuva, įstojusi į ES, perims visus ES prekybos mechanizmo nuostatus. Tam rengiamasi kuriant atitinkamą teisinę ir informacinę bazę, administravimo sistemą, ugdant verslo subjektų gebėjimus.

2. Užsienio prekybos struktūriniai pokyčiai

2. Structural changes in foreign trade

Žemės ūkio ir maisto produktų užsienio prekyba vaidina svarbų vaidmenį Lietuvos ekonomikoje. Nuo seno Lietuva – maisto produktus eksportuojanti šalis. Per pastaruosius metus keitėsi Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksporto bei importo apimtys, proporcijos, struktūra, geografija.

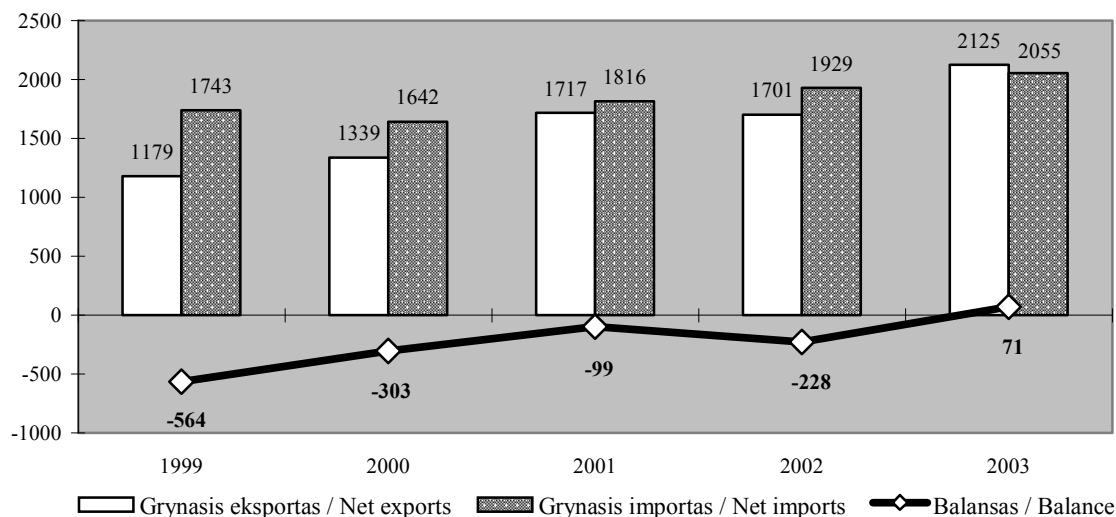
Užsienio prekybos rodikliai vertinami pagal Specialiąją ir Bendrąją prekybos sistemas. Vertinant Lietuvos užsienio prekybą pagal Specialiąją sistemą, analizuojami lietuviškos kilmės produktų eksporto (grynojo eksporto) ir produktų importo vidaus vartojimui (grynojo importo) duomenys. Vertinant pagal Bendrąją prekybos sistemą, analizuojamas visas eksportas ir visas importas.

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis (pagal Bendrąją prekybos sistemą), šalies eksportas 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, išaugo 8,7 proc., o importas – 4,9 proc. Lietuvos eksporto apimtys 2003 metais buvo 28,6 mlrd. Lt, importo – 29,9 mlrd. Lt. Užsienio prekybos deficitas sudarė 7,9 mlrd. Lt ir buvo 4,4 proc. mažesnis nei praėjusiais metais.

Esminę įtaką vidaus rinkai daro grynasis eksportas ir importas. Todėl, nagrinėjant užsienio prekybos raidą, pagrindinis dėmesys skiriamas prekybai pagal Specialiąją prekybos sistemą (naudojami Muitinės departamento duomenys).

Produktų eksporto ir importo pokyčiai darė įtaką žemės ūkio ir maisto produktų prekybos balansui. 1999–2002 metais grynasis importas viršijo grynąjį eksportą. Didžiausias skirtumas buvo 1999 metais, kai importas vidaus vartojimui net 564,3 mln. Lt viršijo lietuviškos kilmės produktų eksportą. 2000 metais neigiamas užsienio prekybos balansas pradėjo mažėti ir 2001-aisiais siekė tik 98,6 mln. Lt (palyginti su 1999 m., sumažėjo 5,7 karto). 2002 metais didėjo ir eksportas, ir importas, tačiau importas – sparčiau. Tai lėmė prekybos deficito padidėjimą iki 228,0 mln. Lt. 2003 metais pirmą kartą per pastaruosius septynerius metus žemės ūkio ir maisto produktų grynasis eksportas viršijo šių produktų grynąjį importą, užsienio prekybos balansas pagal Specialiąją prekybos sistemą tapo teigiamas ir sudarė 71 mln. Lt (4.1 pav.).

4.1 pav. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų grynojo eksporto ir importo dinamika ir prekybos balansas 1999–2003 metais, mln. Lt

Figure 4.1. Dynamics of Lithuanian net exports and imports and foreign trade balance of agricultural and food products in 1999–2003, in mill. Lit

Šaltinis*: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Muitinės departamento duomenys).

* Paminėtas šaltinis panaudotas ir 4.1 lent. bei 4.1–4.10 pav.

Statistikos departamento duomenimis, lietuviškos kilmės prekių eksporto vertė 2003 metais siekė 21,2 mlrd. Lt, prekių importo vidaus vartojimui vertė – 29,1 mlrd. Lt, užsienio prekybos deficitą pagal Specialiąją prekybos sistemą – 8,0 mlrd. Lt.

2003 metais eksportuotų lietuviškos kilmės žemės ūkio ir maisto produktų vertė buvo 2,1 mlrd. Lt ir padidėjo, palyginti su 2002-ųjų verte, 25 proc. Importas vidaus vartojimui siekė 2,1 mlrd. Lt, jo augimo tempai buvo daug lėtesni nei eksporto, importas padidėjo 6,5 proc.

4.1 lentelė. Pagrindiniai užsienio prekybą žemės ūkio ir maisto produktais apibūdinantys rodikliai 2002 ir 2003 metais (pagal Specialiąją prekybos sistemą)

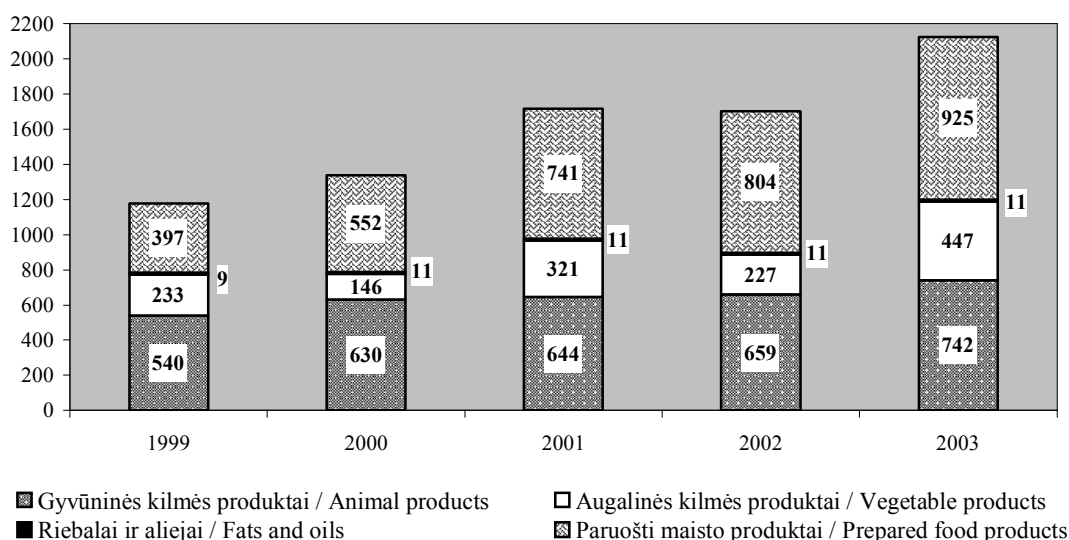
Table 4.1. Main indicators of foreign trade in agricultural and food products in 2002 and 2003 (according to the Special trade system)

Metai Year	Grynasis eksportas Net exports		Grynasis importas Net imports		Apyvarta / Turnover		Balansas, mln. Lt Balance, mill. Lt
	mln. Lt mill. Lt	indeksas index	mln. Lt mill. Lt	indeksas index	mln. Lt mill. Lt	indeksas index	
2002	1700,8	100,0	1928,8	100,0	3629,6	100,0	-228,0
2003	2125,3	125,0	2054,5	106,5	4179,9	115,2	70,8

Žemės ūkio ir maisto produktų grynas eksportas 2003 metais sudarė 10 proc. viso lietuviškos kilmės prekių eksporto (bendrasis eksportas – atitinkamai 13 proc.), importas vidaus vartojimui – 7 proc. viso grynojo prekių importo (bendrasis importas – 10 proc.).

2003 metais gyvūninės kilmės produktų eksportas sudarė 35 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto (2002 m. – 39 proc.), augalinių produktų – 21 proc. (13 proc.), riebalų ir aliejaus – 0,5 (0,7 proc.), paruoštų maisto produktų – 44 proc. (47,3 proc.). Didžiausias lyginamasis svoris grynojo eksporto struktūroje (apie 69 proc.) tenka pieno produktams (sūriui, sviestui, pieno milteliams, kondensuotam pienui) ir paruoštiems maisto produktams, gėrimams, tabakui. Tai rodo, kad eksporte vyrauja didesnės pridėtinės vertės produktai.

1997–2000 metais Lietuvoje pagamintų produktų eksporto struktūroje dominavo gyvūninės kilmės (I skyriaus pagal KPN) produktai. Nuo 2001 metų pirmąją vietą užima paruošti maisto produktai, gėrimai ir tabako gaminiai (IV skyrius). 2003 metais jų eksportas buvo beveik 1,7 karto didesnis nei 2000-aisiais. Pagamintų Lietuvoje gyvūninės kilmės produktų eksportas, mažėjęs nuo 1997 iki 1999 metų, 2000-aisiais pradėjo didėti. 2003 metais, palyginti su 1999-aisiais, šių produktų eksportas išaugo beveik 1,4 karto. Augalinių produktų grynas eksportas, sumažėjęs beveik 1,8 karto 2000 metais, palyginti su 1997-aisiais, 2003 metais jau viršijo 2000-ųjų lygį 3 kartus. III skyriaus produktų – riebalų ir aliejaus – eksportas 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, beveik nepasikeitė.

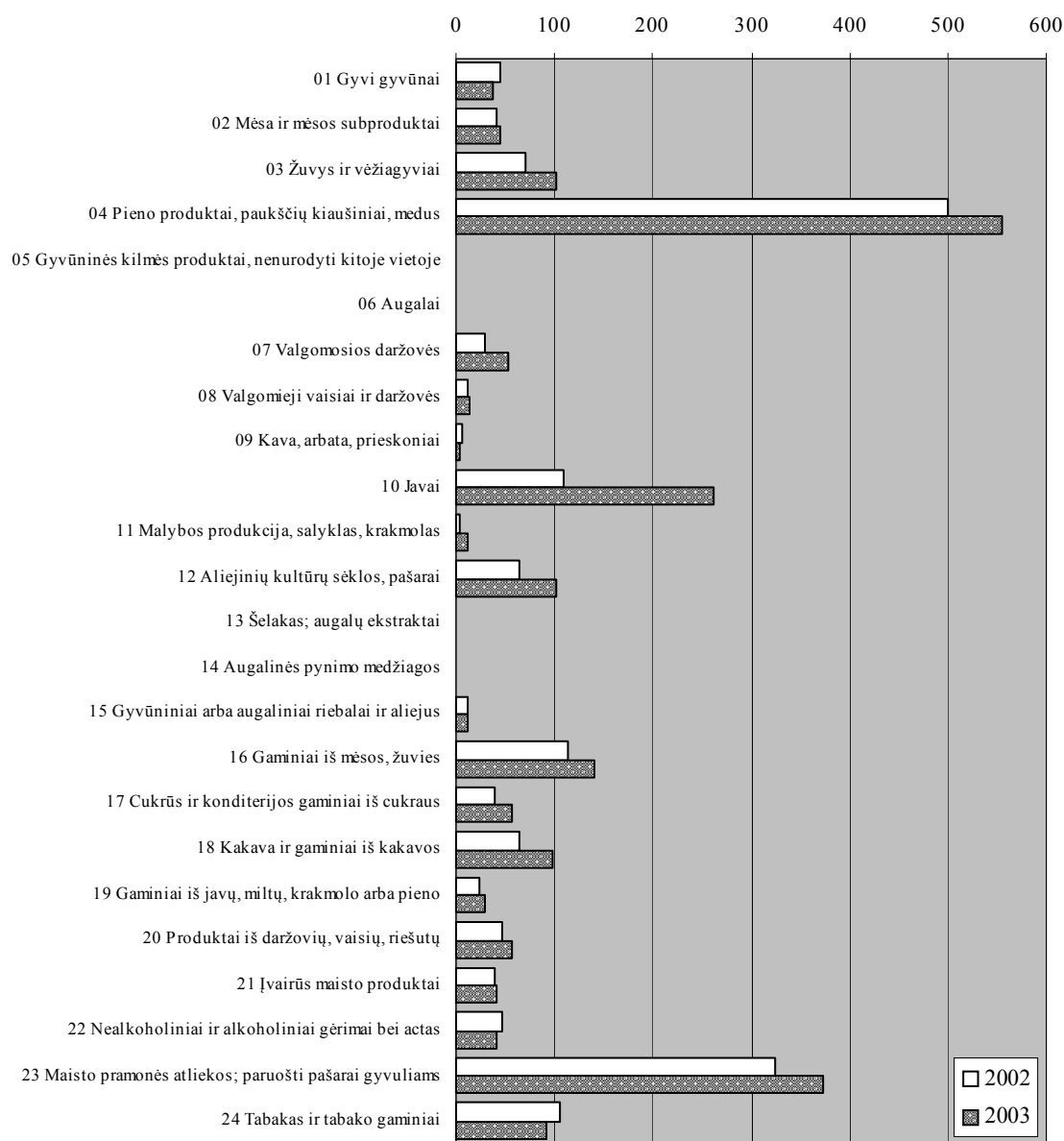

4.2 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų grynojo eksporto dinamika 1999–2003 metais, mln. Lt

Figure 4.2. Dynamics of net exports of agricultural and food products in 1999–2003, in mill. Litas

2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, iš 24 žemės ūkio ir maisto produktų grupių net 19-os eksportas padidėjo. Daugiausia padidėjo augalinių (beveik dvigubai) ir paruoštų produktų (15 proc.) eksporto vertė. Lietuviškos kilmės javų eksportas išaugo 151 mln. Lt (2,4 karto), pieno produktų – 55 mln. Lt (1,1 karto), maisto pramonės liekanų, paruoštų pašarų gyvūnams – 49 mln. Lt (1,2 karto), aliejinių kultūrų sėklų – 39 mln. Lt (1,6 karto), gaminių iš kakavos – 33 mln. Lt, žuvų ir žuvų filė – 30 mln. Lt (1,4 karto).

Palyginti su 2002 metais, 13 mln. Lt sumažėjo tabako ir perdirbtų tabako pakaitalų eksportas (13 proc.), 7 mln. Lt – gyvų gyvūnų (16 proc.), 6,5 mln. Lt – nealkoholinių ir alkoholinių gėrimų (14 proc.).

4.3 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų grynas eksportas 2002 ir 2003 metais (pagal KPN kodus), mln. Lt

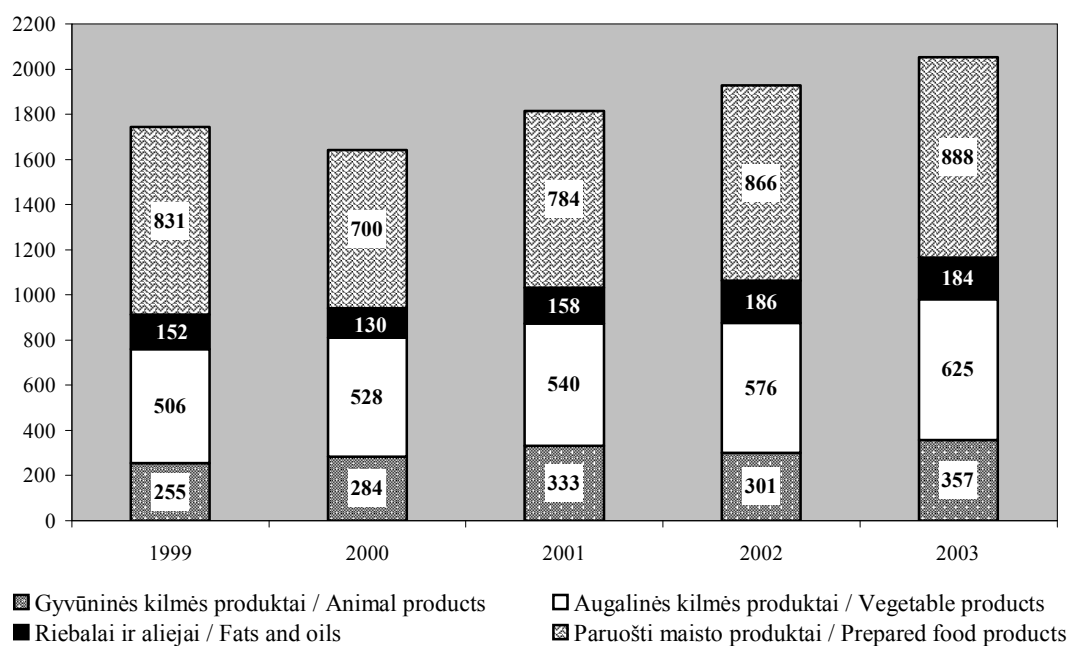
Figure 4.3. Net exports of agricultural and food products in 2002 and 2003 (by CN code), in mill. Litas

Pažymėtina, kad 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, sumažėjo daugumos žemės ūkio ir maisto produktų vidutinės grynojo eksporto kainos. Padidėjo tik daržovių (1,9 karto) ir kai kurių kitų augalinių produktų; gaminių iš mėsos, žuvis (1,1 karto); įvairių maisto produktų (21 grupės) – 3 proc. vidutinės eksporto kainos. Visų kitų eksportuotų produktų vidutinės kainos sumažėjo. Pavyzdžiui, pieno produktų vidutinė kaina sumažėjo 17 proc. Pagrindinės to priežastys – sūrių kainos mažėjimas (vidutinė

kaina sumažėjo 11 proc.) ir pasikeitusi pieno produktų eksporto struktūra. Viena svarbiausių sūrių kainų mažėjimo priežasčių – JAV dolerio kurso kritimas (44 proc. buvo eksportuota į JAV).

Grynojo eksporto struktūroje, kaip ir ankstesniais metais, didžiausia dalį – 26 proc. – sudarė 04 grupės produktai: pienas ir pieno produktai, paukščių kiaušiniai, natūralus medus (2002 m. – 29 proc.). Antroje vietoje – maisto pramonės liekanos ir atliekos, paruošti pašarai gyvūnams, kurių dalis, palyginti su 2002 metais, kaip ir pieno produktų, sumažėjo (2003 m. – 17 proc., 2002 m. – 19 proc.), trečioje vietoje – javai (atitinkamai 12 ir 6,7 proc.). 2002 metais trečioje vietoje buvę gaminiai iš mėsos, žuvies, apėmę 6,7 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto, 2003 metais atsidūrė ketvirtoje vietoje ir sudarė 6,6 proc.

2003 metais į Lietuvą vidaus vartojimui žemės ūkio ir maisto produktų buvo importuota už 2054,5 mln. Lt. Palyginti su 2002 metais, šių produktų importo struktūra pagal pagrindinius KPN skyrius pasikeitė mažai. Per minėtą laikotarpį gyvūninės kilmės produktų importas sudarė 17 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų importo vidaus vartojimui, jo vertė – 356,9 mln. Lt (2002 m. atitinkamai 15 proc. ir 300,9 mln. Lt), augalinių produktų – 31 proc. ir 625,3 mln. Lt (30 proc. ir 575,8 mln. Lt), riebalų ir aliejaus – 9 proc. ir 184,3 mln. Lt (10 proc. ir 186,0 mln. Lt), paruoštų maisto produktų – 43 proc. ir 888,1 mln. Lt (45 proc. ir 866,1 mln. Lt).

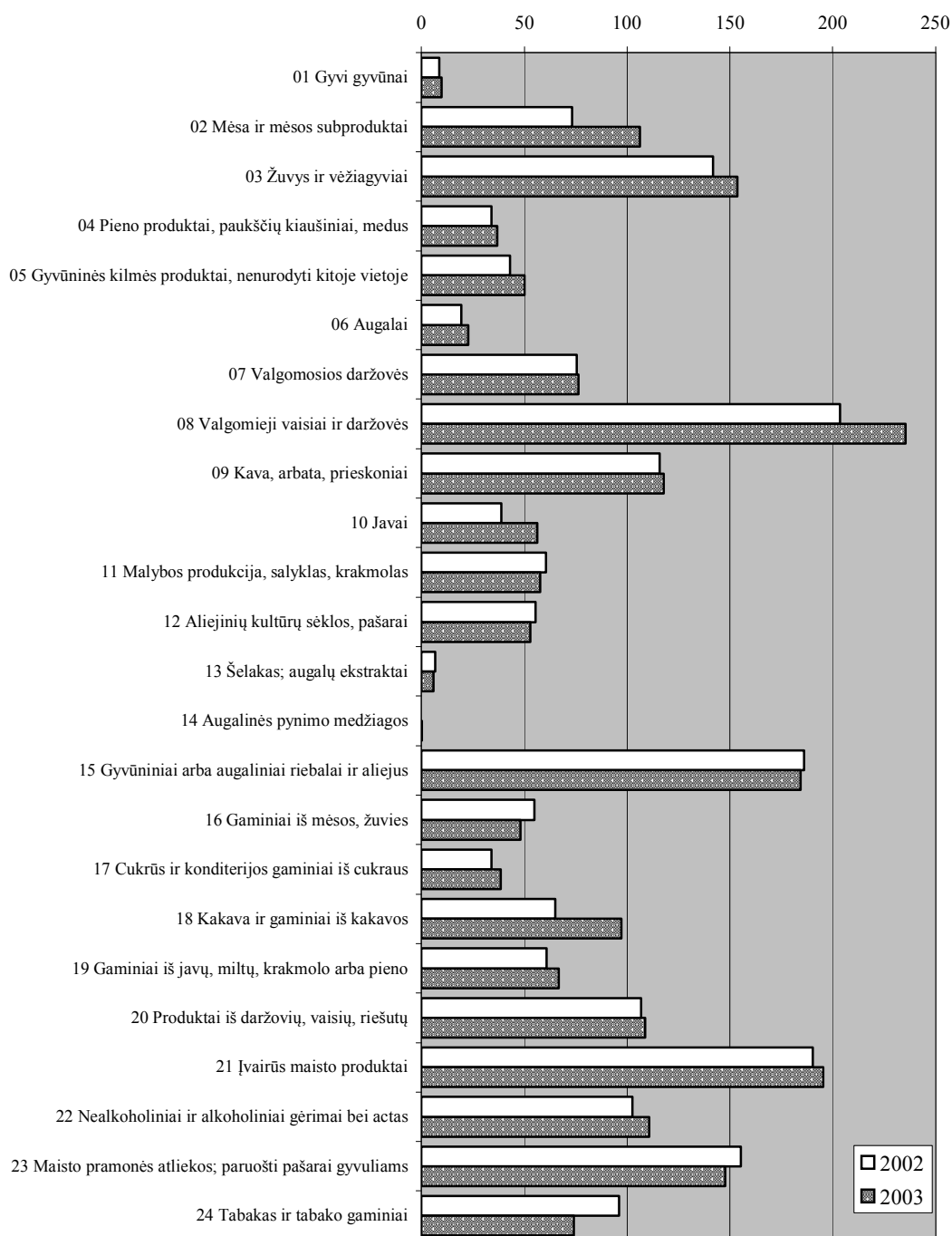

4.4 pav. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų grynojo importo dinamika 1999–2003 metais, mln. Lt

Figure 4.4. Dynamics of net imports of Lithuanian agricultural and food products in 1999–2003, in mill. Lit

2003 metais daugiausia buvo importuota vaisių ir riešutų – už 235,5 mln. Lt (12 proc. viso importo vidaus vartojimui), įvairių maisto produktų (21 grupė pagal KPN) – už 195,4 mln. Lt (9,5 proc.), gyvūninių arba augalinių riebalų ir aliejaus – už 184,3 mln. Lt (9,0 proc.), žuvų ir vėžiagyvių – už 153,7 mln. Lt (7,5 proc.).

Palyginti su 2002 metais, 2003-aisiais daugiausia padidėjo importuotų gyvūninės kilmės produktų grupės statistinė vertė – 56,0 mln. Lt (10 proc.). Augalinių produktų importo vertė padidėjo 49,5 mln. Lt (8,6 proc.), paruoštų maisto produktų, gėrimų ir tabako – 22,0 mln. Lt (2,5 proc.). Sumažėjo tik riebalų ir aliejaus importas. Jų buvo importuota 0,9 proc. mažiau (vertė sumažėjo 1,7 mln. Lt).

4.5 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų grynas importas 2002 ir 2003 metais (pagal KPN kodus), mln. Lt

Figure 4.5. Net imports of agricultural and food products in 2002 and 2003 (by CN code), in mill. Litas

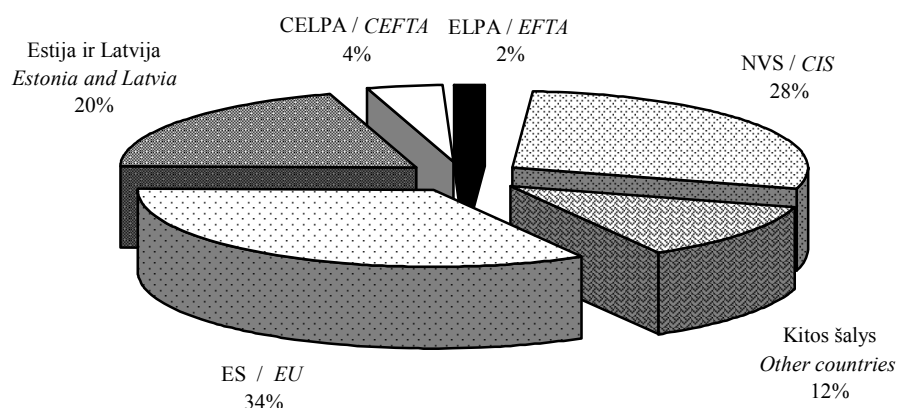
2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, padidėjo 17 iš 24 žemės ūkio ir maisto produktų grupių grynas importas. Daugiausia išaugo mėsos ir valgomųjų mėsos subproduktų importas (jų vertė padidėjo 33,2 mln. Lt arba 45 proc.), kakavos ir gaminių iš kakavos (atitinkamai 32,3 mln. Lt ir 50 proc.), vaisių ir riešutų (31,9 mln. Lt ir 16 proc.), javų (17,5 mln. Lt ir 45 proc.). Daugiausia sumažėjo tabako ir perdirbtų tabako pakaitalų importas – net 23 proc. Palyginti su 2001 metais, 2002-aisiais daugiausia padidėjo importuotų paruoštų maisto produktų grupės vertė (81,8 mln. Lt arba 10 proc.), daugiausia sumažėjo importuotų gyvūninės kilmės produktų vertė (31,6 mln. Lt arba 9,5 proc.).

Atskirų produktų importo ir eksporto vidutinių metinių kainų kitimo tendencijos skyrėsi. Pavyzdžiui, importuotų daržovių vidutinė kaina, palyginti su 2002 metais, padidėjo 32 proc., eksportuotų – 10 proc.; importuotų aliejinių kultūrų sėklų kaina padidėjo 11 proc., eksportuotų – sumažėjo 28 proc.; importuotų įvairių maisto produktų vidutinė kaina padidėjo 15 proc., eksportuotų – sumažėjo 14 proc.

3. Užsienio prekybos geografiniai pokyčiai

3. Geographical changes in foreign trade

2003 metais žemės ūkio ir maisto produktų grynojo eksporto į įvairias šalių grupes apimtys ir jų augimo tempai, palyginti su 2002-aisiais, nevienodi. Daugiausia produktų buvo eksportuota į ES (už 715,6 mln. Lt, padidėjo 9,5 proc.), NVS (atitinkamai 598,7 mln. Lt ir 85 proc.) ir Estiją bei Latviją (425,7 mln. Lt ir 2,4 proc.). Eksportas į šias šalis sudarė beveik 82 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto (4.6 pav.).

4.6 pav. Grynojo eksporto struktūra pagal šalių grupes 2003 metais

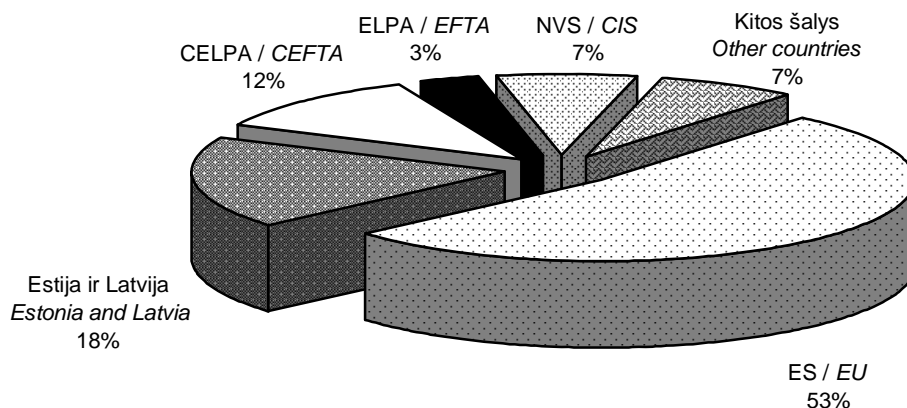
Figure 4.6. Structure of net exports by country group in 2003

2003 metais 73 proc. viso lietuviškos kilmės žemės ūkio ir maisto produktų eksporto sudarė eksportas į: Rusiją (316,9 mln. Lt arba 15 proc. viso eksporto), Latviją (atitinkamai 276,4 mln. Lt arba 13 proc.), Vokietiją (233,6 mln. Lt arba 11 proc.), JAV (189,2 mln. Lt arba 8,9 proc.), Ukrainą (170,6 mln. Lt arba 8,1 proc.), Estiją (148,0 mln. Lt arba 7,0 proc.), Jungtinę Karalystę (111,3 mln. Lt arba 5,3 proc.), Nyderlandus (102,4 mln. Lt arba 4,8 proc.).

Į Rusiją daugiausia buvo eksportuota sūrių, produktų, naudojamų gyvūnų pašarams, kakavos pastos, užšaldytos žuvies. Šių produktų eksportas sudarė daugiau nei 73 proc. visų 2003 metais eksportuotų į Rusiją žemės ūkio ir maisto produktų. Į Latviją daugiausia buvo eksportuota cigarečių, šokolado, sūrių, mineralinio ir gazuoto vandens, paukštienos, jautienos (51 proc. viso eksporto į Latviją), į Vokietiją – produktų, naudojamų gyvūnų pašarams, nefermentuotų vaisių sulčių, sūrių, rapsų sėklų, paruoštų arba konservuotų žuvų, pieno miltelių ir konservų (70 proc. viso eksporto į šią šalį).

2003 metais pieno produktų buvo eksportuota už 555,2 mln. Lt. Daugiausia – į JAV – 29 proc., Rusiją – 20 proc., Vokietiją – 10 proc., Nyderlandus – 8,3 proc., Latviją – 8,1 proc. Daugiausia maisto pramonės liekanų ir paruoštų pašarų gyvūnams buvo parduota į Jungtinę Karalystę (25 proc. visų šių eksportuotų produktų), Vokietiją (atitinkamai 20 proc.), Rusiją (19 proc.). Daugiau kaip pusė visų 2003 metais eksportuotų javų buvo išvežta į Ukrainą.

Grynojo importo analizė pagal šalių siuntėjų grupes parodė, kad daugiausia žemės ūkio ir maisto produktų buvo importuota iš ES (apie 53 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų importo vidaus vartojimui), Estijos ir Latvijos (daugiau nei 18 proc.) ir CELPA šalių (apie 12 proc.). Importas iš šių šalių sudarė apie 83 proc. viso importo vidaus vartojimui (4.7 pav.).

4.7 pav. Grynojo importo struktūra pagal šalių grupes 2003 metais
 Figure 4.7. Structure of net imports by country group in 2003

Artėjant ES plėtros datai, aktualu nagrinėti importą kitu pjūviu: ES, stojančiosios ir kitos šalys. Analizė parodė, kad 2003 metais iš ES ir stojančiųjų šalių importuotų žemės ūkio ir maisto produktų vertė sudarė 83 proc. viso produktų importo vidaus vartojimui, iš kitų šalių – tik 17 proc. Po įstojimo maito tarifai pasikeis, jie bus taikomi vertinant produktų kilmės šalį. Importo analizė pagal kilmės šalis parodė, kad ES arba stojančiose į ES šalyse buvo užauginta arba pagaminta tik 69 proc. importuotų į Lietuvą vidaus vartojimui produktų, kitose šalyse – 31 proc.

2003 metais daugiausia žemės ūkio ir maisto produktų buvo importuota iš Vokietijos (16 proc. viso importo, už 331,1 mln. Lt), Nyderlandų (12 proc., už 248,2 mln. Lt), Latvijos (10 proc., už 208,1 mln. Lt), Estijos (8,3 proc., už 170,8 mln. Lt), Lenkijos (7,5 proc., už 153,7 mln. Lt), Danijos (6,5 proc., už 134,5 mln. Lt). Importas iš šių šalių sudarė apie 61 proc. viso 2003 metų žemės ūkio ir maisto produktų importo vidaus vartojimui. Tuo tarpu importo pagal kilmės šalis analizė rodo, kad 61 proc. importuotų produktų buvo pagaminta 11 šalių: Vokietijoje (14 proc.), Lenkijoje (7,0 proc.), Latvijoje (6,3 proc.), Estijoje (6,0 proc.), Nyderlanduose (5,8 proc.), Danijoje (5,5 proc.), Ispanijoje (4,1 proc.), Ukrainoje (3,2 proc.), Prancūzijoje (3,1 proc.), Belgijoje (2,9 proc.), Kot d'Ivuaire (2,6 proc.).

Didelę dalį importuotų vidaus vartojimui iš Vokietijos produktų sudarė sojos pupelių aliejus, kava, įvairūs maisto produktai (specialios medicininės paskirties, cukraus sirupai ir mišiniai ir kt.), kakavos pupelės, margarinas; iš Nyderlandų – citrusiniai vaisiai, sojos pupelių ekstrakcijos liekanos, vynuogės, kakavos pupelės, pomidorai, užšaldytos žuvis; iš Latvijos – cigaretės, nefermentuotos vaisių sultys, paruoštos arba konservuotos žuvis, bananai, kava. Tačiau tik 79 proc. importuotų iš Vokietijos į Lietuvą produktų buvo užauginta arba pagaminta juos eksportavusioje šalyje, vietinės gamybos iš Nyderlandų – 56 proc., vietinės gamybos iš Latvijos – 38 proc.

Daugiau kaip 72 proc. vaisių ir riešutų buvo importuota vidaus vartojimui iš Nyderlandų, Lenkijos, Ispanijos, Italijos, Vokietijos ir Latvijos (iš viso importuota už 235,3 mln. Lt). Pažymėtina, kad tarp importuotų iš Nyderlandų vaisių ir riešutų tik 5,9 proc. sudaro produktai, užauginti Nyderlanduose, tarp importuotų iš Vokietijos – 15 proc. produktų užauginta Vokietijoje, tarp importuotų iš Latvijos – 5,7 proc. užauginta šioje šalyje.

Daugiausia 21 grupės įvairių maisto produktų, kurių 2003 metais buvo importuota už 195,4 mln. Lt, buvo atvežta iš Vokietijos, Latvijos, Danijos, Estijos, Lenkijos, Rusijos.

Gyvūninių ir augalinių riebalų bei aliejaus daugiausia importuota iš Vokietijos, Estijos, Latvijos, Ukrainos, Danijos – iš viso 76 proc. visų importuotų vidaus vartojimui riebalų ir aliejaus. Pažymėtina, kad tik 24 proc. riebalų ir aliejaus, importuojamų į Lietuvą iš Latvijos, pagaminta Latvijoje.

4. Užsienio prekybos balansai

4. Foreign trade balance

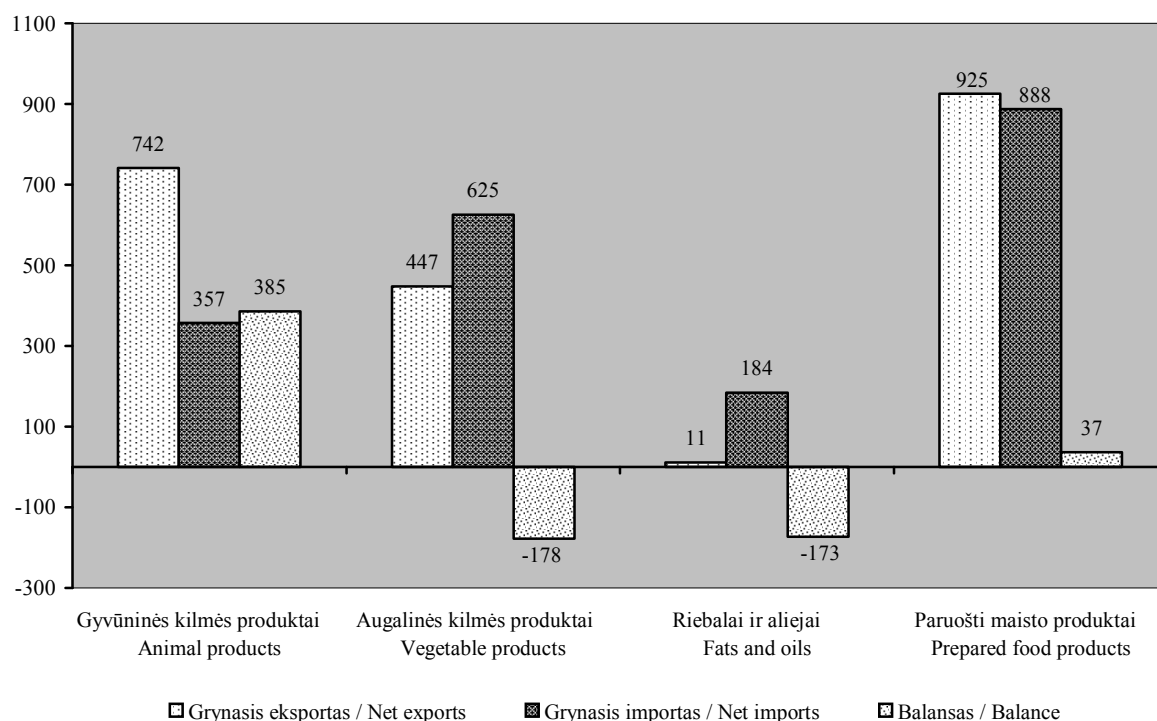
2003 metais (vertinant pagal Specialiąją prekybos sistemą) užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais apyvarta siekė 4179,9 mln. Lt ir, palyginti su 2002-aisiais, padidėjo 15 proc. Prekybos paruoštais maisto produktais apyvarta buvo

didžiausia (43 proc. visos užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais apyvartos). Antroje vietoje – prekyba gyvūninės kilmės (daugiau nei 26 proc.), trečioje – augaliniais produktais (beveik 26 proc.).

2002 metais užsienio prekybos balansas (pagal Specialiąją prekybos sistemą) buvo neigiamas ir siekė 228 mln. Lt. 2003-aisiais balansas tapo teigiamas ir sudarė 71 mln. Lt, kadangi eksportas didėjo daug spartesniais tempais nei importas.

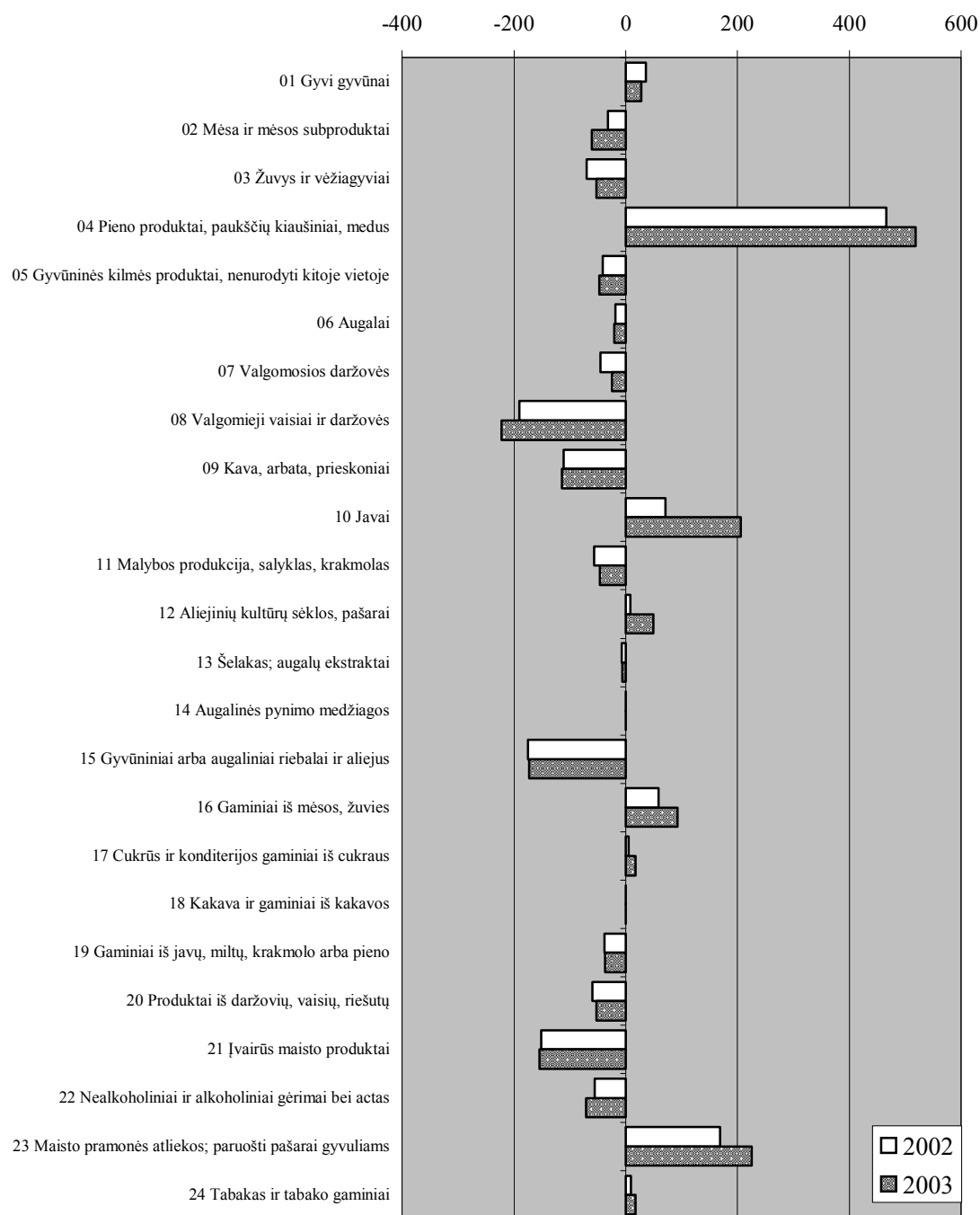
Keitėsi ir pagrindinių pagal KPN produktų skyrių prekybos balansai. Prekybos gyvūninės kilmės produktais balansas nuo 1997 metų visą laiką buvęs teigiamas, 2003-aisiais padidėjo 7,6 proc. Prekybos augaliniais produktais – išliko neigiamas, tačiau sumažėjo dvigubai. Neigiamas prekybos riebalais ir aliejumi balansas išliko to paties lygio, o paruoštais maisto produktais pirmą kartą per daugelį metų tapo teigiamas.

4.8 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų grynasis eksportas, importas ir jų balansas pagal produktų grupes 2003 metais, mln. Lt

Figure 4.8. Net exports, imports and balance of foreign trade in agricultural and food products by product group in 2003, in mill. Litas

2003 metais teigiamą poveikį užsienio prekybos balansui darė pieno produktų eksportas, viršijęs importą 15 kartų, taip pat prekyba paruoštais pašarais gyvūnams, javais, gaminiais iš mėsos bei žuvies.

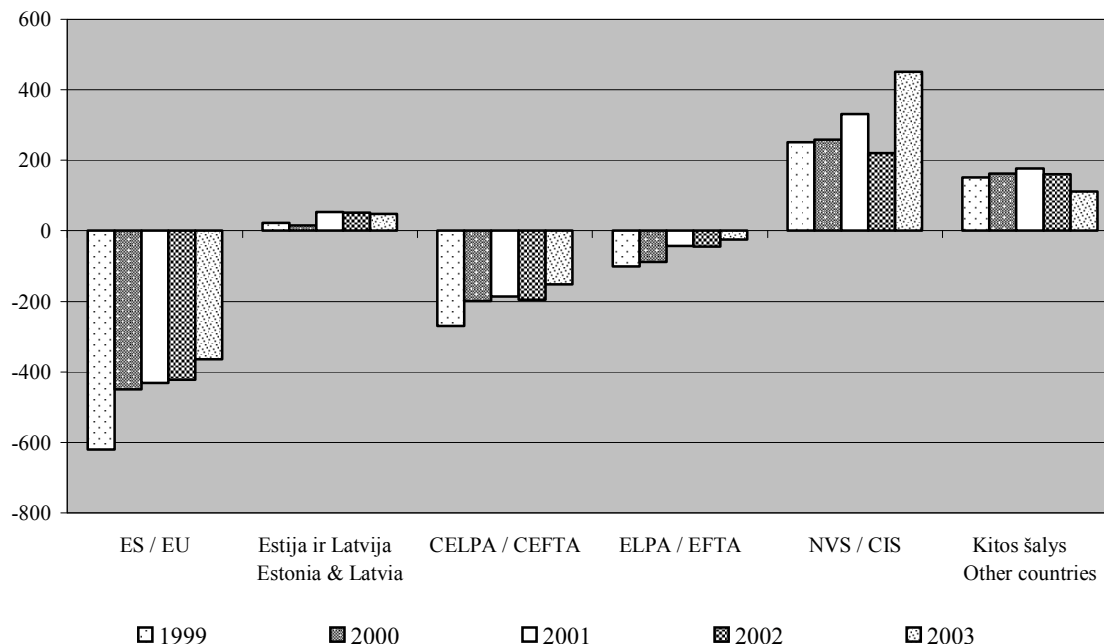

4.9 pav. Užsienio prekybos balansas pagal produktų grupes 2002 ir 2003 metais (pagal Specialiąją prekybos sistemą), mln. Lt

Figure 4.9. Foreign trade balance by product group in 2002 and 2003 (according to the Special trade system), in mill. Litas

Prekybos pagal šalių grupes analizė rodo, kad didžiausias užsienio prekybos deficitas išliko prekyboje su ES šalimis, nors 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, jis sumažėjo beveik 14 proc. Deficitas išlieka ir užsienio prekyboje su CELPA ir ELPA šalimis. Jis irgi sumažėjo: su CELPA – 22 proc., su ELPA – 47 proc.

Prekybos su NVS šalimis teigiamas balansas buvo didžiausias. 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, jis padidėjo daugiau kaip 2 kartus. Teigiamas išliko ir prekybos su Latvija ir Estija bei kitomis šalimis balansas.

4.10 pav. Eksporto ir importo balansas pagal šalių grupes 1999–2003 metais (pagal Specialiąją prekybos sistemą), mln. Lt

Figure 4.10. Balances of the exports and imports by country group in 1999–2003 (according to the Special trade system), in mill. Litas

Užsienio prekybos pagal Specialiąją sistemą analizė parodė, kad 2003 metais prekybos su ES šalimis deficitas, nagrinėjant pagal kilmės šalis, buvo 1,6 karto mažesnis, nei nagrinėjant pagal šalis siuntėjas, prekybos su Latvija ir Estija teigiamas balansas – 3,6 karto didesnis.

Grupuojuot šalis taip, kaip jos bus grupuojamos po įstojimo į ES, 2003 metų užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais balansas atrodytu taip:

- grynojo eksporto ir importo pagal šalis siuntėjas – ES-25 – neigiamas (–492,7 mln. Lt), kitos šalys – teigiamas (563,6 mln. Lt);
- grynojo eksporto ir importo pagal kilmės šalis – ES-25 – neigiamas (jis buvo daug mažesnis, nei pagal šalis siuntėjas, sudarė –205,2 mln. Lt), kitos šalys – teigiamas (276,1 mln. Lt).

Didžiausia apyvarta pagal Specialiąją prekybos sistemą 2003 metais buvo prekiaujant su Latvija, Vokietija, Rusija, Estija, Ukraina, Nyderlandais, Lenkija, Belgija, Danija, JAV. Prekybos su šiomis šalimis apyvarta sudarė 73 proc. visos 2003 metų užsienio prekybos apyvartos. Didžiausi teigiami balansai buvo prekybos su Rusija, Ukraina, JAV.

V. KAIMO PLĖTRA

V. RURAL DEVELOPMENT

1. Kaimo žmonių gyvenimo kokybė

1. Life quality of rural population

Gyvenimo kokybę charakterizuoja būsto sąlygos, gyvenamoji aplinka, namų ūkio charakteristikos, užimtumas, pajamos, sveikata, saugumas, migracija, nuomonės, vertybės ir politinės pažiūros, socialiniai ryšiai. Pagrindinis asmeninį vartojimą lemiantis veiksnys ir gyvenimo lygio rodiklis yra gyventojų pajamos. Pajamų lygis ir diferenciacija rodo ir skurdo lygį šalyje.

Praėjusio dešimtmečio struktūriniai pokyčiai turėjo didelės įtakos gyventojų užimtumui ir gyvenimo sąlygoms. Didelė dalis kaime dirbančių žmonių turėjo pakeisti darbo vietą ir net profesiją, kad galėtų išsilaikyti darbo rinkoje, o nesugebėjusieji to padaryti smarkiai nuskurdo.

2002 metais Lietuvos darbo rinkoje įvyko reikšmingas persilaužimas, nedarbas pradėjo mažėti. Statistikos departamento duomenimis, 2002 metais nedarbas šalyje sumažėjo iki 14 proc., o 2003-aisiais – iki 12 proc. 2001 metais kaimo gyventojų nedarbo lygis buvo 14 proc., o 2002 metais jis sumažėjo iki 10 proc.

Per 2003 metus bedarbių skaičiaus mažėjimas šalyje buvo ne toks žymus, o kaime beveik nepakito.

5.1 lentelė. Bedarbių skaičiaus pokyčiai 2000–2003 metais, tūkst.

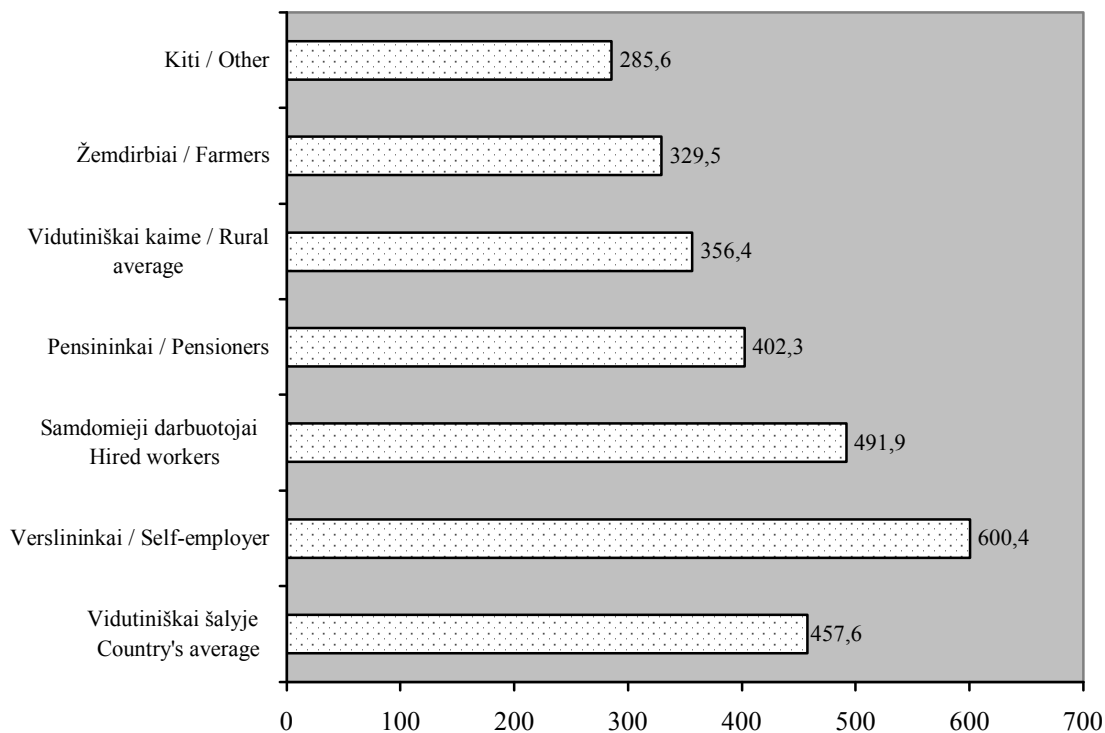
Table 5.1. Changes in the number of the unemployed in 2000–2003, in thousands

Bedarbių skaičius <i>Number of the unemployed</i>	2000	2001	2002	2003
Iš viso / <i>Total</i>	273,7	284,0	224,4	203,9
Mieste / <i>Urban areas</i>	207,1	215,6	177,8	157,4
Kaime / <i>Rural areas</i>	66,6	68,4	46,6	46,5

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Žemdirbių pajamos nuo 2001 metų sumažėjo, nes sumažėjo gamybos apimtys ir pagrindinių žemės ūkio produktų kainos, tuo tarpu padidėjo žemės ūkio technikos, degalų, kitų gamybos išteklių kainos. Žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, ir toliau mažėjo, tačiau padidėjo žemės ūkio produkcijos supirkimo apimtis ir valstybės teikiama parama žemdirbiams, todėl jų pajamos kartu su tiesioginėmis ir kompensacinėmis išmokomis sudarė 1,8 mlrd. Lt, t. y. 5 proc. daugiau nei 2002 metais. Vienam asmeniui, dirbančiam žemės ūkyje, įskaitant tiesioginę valstybinę valstybės paramą, 2000 metais teko 5,2 tūkst. Lt pajamų, 2001 metais – 6,8 tūkst. Lt, 2002 metais – 7,2 tūkst. Lt, o 2003-aisiais – 7,6 tūkst. Lt.

2003 metais kaimo gyventojų disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį sudarė 70 proc. miesto gyventojų pajamų. 2003 metais pašalpų bei kitokių socialinių išmokų dalis kaimo gyventojų pajamose sudarė 32 proc. Daugelio kaimo gyventojų pajamos tik minimaliai tenkina vartojimo poreikius, ir lieka mažai lėšų investicijoms.

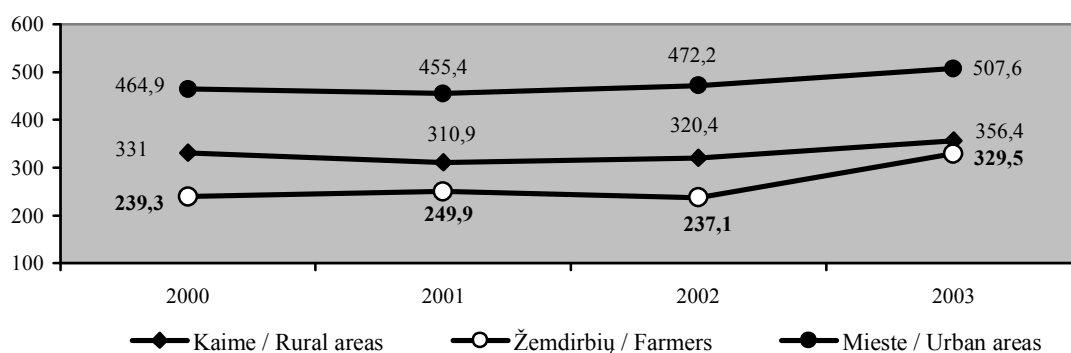

5.1 pav. Socialinių grupių namų ūkių vidutinės disponuojamos pajamos 2003 metais (vidutiniškai vienam namų ūkio nariui per mėnesį), Lt

Fig. 5.1. Household average disposable income by social group in 2002 (average per household member per month) in 2003, in Litai

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Žemės ūkis absorbuoja darbo jėgos perteklių. Susidaro prielaidos egzistuoti smulkiems ūkiams. Mažuose ūkiuose neužtikrinamas gamybos efektyvumas, ūkininkų ir jų šeimos narių užimtumas bei pajamos. Daugelis žemės ūkio bendrovių darbuotojų taip pat užimti ne visą darbo laiką. Jų pajamos ypač mažos. Atotrūkis tarp miesto ir kaimo (ypač žemdirbių) šeimų pajamų iki 2002 metų buvo gana ryškus, bet 2003 metais žemdirbių pajamos padidėjo daugiau nei kitų gyventojų grupių ir buvo tik 25 Lt mažesnės nei kitų kaimo gyventojų. Kaimo ir miesto gyventojų namų ūkių disponuojamos pajamos per 2002–2003 metų laikotarpį padidėjo panašiai – beveik 36 Lt per mėnesį.

5.2 pav. Namų ūkių disponuojamos pajamos 2000–2003 metais (vidutiniškai vienam namų ūkio nariui per mėnesį), Lt

Fig. 5.2. Household disposable income in 2000–2003 (average per household member per month), in Litai

Šaltiniai: Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Namų ūkių biudžetų tyrimo rezultatai rodo, kad 2003 metais miestiečių disponuojamos pajamos buvo 508 Lt vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 356 Lt, t. y. 30 proc. mažesnės. Palyginti su 2002 metais, miestiečių disponuojamos pajamos padidėjo 7,5 proc., kaimo gyventojų – 11,3 proc. (piniginės pajamos mieste padidėjo 9,5 proc., kaime – 7,4 proc.). Miesto ir kaimo namų ūkių pajamų šaltinių lyginamasis svoris gana ryškiai skyrėsi. Miesto namų ūkių darbo pajamos sudarė 71 proc. visų disponuojamų pajamų, kaimo – 63 proc., socialinės išmokos mieste buvo 21 proc., tuo tarpu kaime jos sudarė net 32 proc.

5.2 lentelė. Vidutinių disponuojamų pajamų struktūra 2003 metais, proc.

Table 5.2. Structure of average disposable income in 2003, in percent

Pajamų rūšys / Income type	Visų namų ūkių / All households	Mieste / Urban areas	Kaime / Rural areas
Visos disponuojamos pajamos / Total disposable income	100,0	100,0	100,0
Samdomojo darbo pajamos / Income from employment	55,3	63,6	31,5
Nesamdomojo darbo pajamos / Income from self employment	13,7	7,4	31,9
Pajamos iš nuosavybės, rentos / Income from property, rent	9,0	2,0	29,4
Socialinės išmokos: / Social payments:	0,2	0,2	0,1
senatvės pensijos / retirement pensions	23,4	20,5	31,7
kitos pašalpos, pensijos / other benefits, pensions	15,8	13,9	21,2
Kitos pajamos / Other income	7,4	8,3	4,8

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Namų ūkio disponuojamų pajamų lygis ir jo kitimas priklauso nuo namų ūkio pajamų šaltinių, dirbančių žmonių ir išlaikytinių skaičiaus. Didžiausias pajamas turėjo dirbančių sau, darbdavių namų ūkiai, mažiausias – vadinamieji kiti namų ūkiai, gyvenantys iš pašalpų, santaupų, stipendijų.

Vartojimo išlaidos, skaičiuojant vienam namų ūkio nariui, 2003 metais buvo 487 Lt per mėnesį, iš jų piniginės – 413 Lt, t. y. 85 proc. visų vartojimo išlaidų. Vieno miestiečio mėnesinės vartojimo išlaidos buvo 538 Lt, iš jų 488 Lt – piniginės išlaidos, kaimo žmonių vartojimo išlaidos atitinkamai buvo 384 ir 260 Lt.

5.3 lentelė. Vidutinės namų ūkių vartojimo išlaidos (vienam namų ūkio nariui per mėnesį) 2000–2003 metais, Lt

Table 5.3. Average households consumption expenditure (average per household member per month) in 2000–2003, in Litas

Vartojimo išlaidos / Consumption expenditure	2000	2001	2002	2003
Mieste / Urban areas	443,0	450,6	461,1	538,4
Kaime / Rural areas	322,9	327,3	324,9	383,6
Iš viso / Total	404,4	411,4	416,1	487,2

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Lietuvoje daugiausia skurstančių yra bedarbių, iš socialinių pašalpų gyvenančių asmenų, tris ir daugiau vaikų auginančių šeimų ir žemdirbių grupėse. Kaimo vietovėse patekimo į skurdo grupę tikimybė yra daug didesnė nei mieste. 2002 metais santykinis skurdo lygis šalyje sudarė 17 proc., 2003 metais jis sumažėjo iki 16 proc. 2003 metais didžiausias santykinio skurdo lygis buvo kaime, mažiausias – didžiuosiuose miestuose. 2002 metais žemiau skurdo ribos gyveno beveik 29 proc. kaimiečių ir 7 proc. didžiųjų miestų gyventojų, 2003 metais – 27 proc. kaimo, 8 proc. didžiųjų miestų ir 14 proc. kitų miestų gyventojų.

5.4 lentelė. Labiausiai pažeidžiamų gyventojų grupių skurdo lygis, apskaičiuotas pagal santykinę skurdo ribą, 1999–2002 metais, proc.

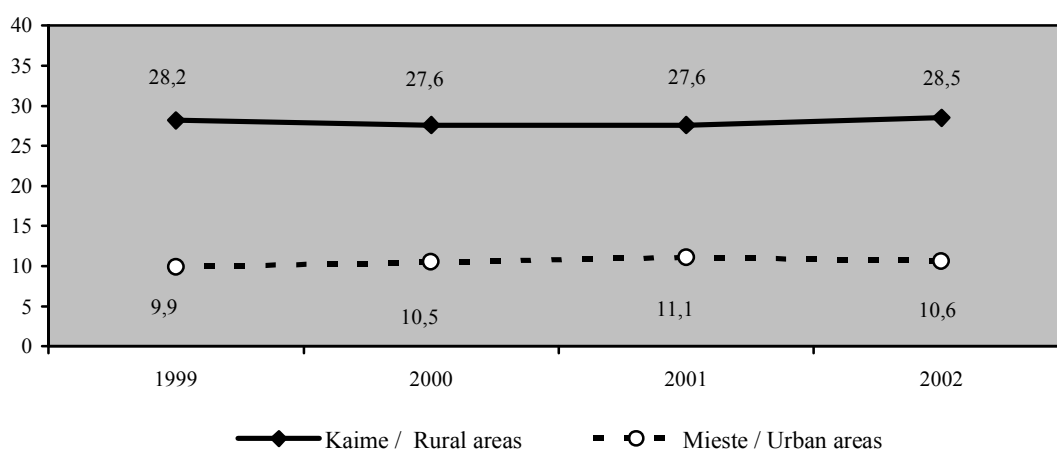
Table 5.4. Poverty level of the most exposed social groups estimated according to relative poverty level in 1999–2002, in percent

Namų ūkio tipas / Household type	1999	2000	2001	2002
Visi namų ūkiai / All households	15,8	16,0	16,5	16,6
Bedarbiai* / The unemployed*	40,4	41,1	34,3	...
Namų ūkiai, kuriuose yra 3 ir daugiau vaikų Households with 3 and more children	35,4	37,6	32,5	34,5
Vieniši tėvai, auginantys vaikus iki 18 metų amžiaus Single parents with children under 18	25,7	14,9	16,1	23,2
Žemdirbiai / Farmers	39,9	35,3	35,7	35,9
Kaimo gyventojai / Rural population	28,2	27,6	27,6	28,5
Namų ūkiai, kurių pagrindinis šeimos maitintojas turi pagrindinį išsilavinimą (8–9 m.) / Households which key wage-earner with basic education (8–9 years)	26,3	24,2	26,7	28,9
Pensininkai / Pensioners	19,1	20,4	21,4	21,5

* Visi nedirbantys asmenys, neatsižvelgiant į jų oficialų statusą / All unemployed persons irrespective of their official position.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

2002 metais Lietuvos kaime 326 tūkst. žmonių gyveno žemiau skurdo ribos. Šalyje kas penktas ikimokyklinio amžiaus vaikas augo skurstančioje šeimoje. Daugiavaikių šeimų skurdo lygis viršijo 30 proc. Skurdo lygis ypač aukštas namų ūkių, pasižyminčių daugiau nei viena su skurdu susijusia ypatybe, grupėje, pavyzdžiui, žemdirbių, turinčių nedidelius ūkius ir auginančių keletą vaikų, grupėje. Žemiau santykinės skurdo ribos gyvenantys namų ūkiai vartojimo reikmėms vidutiniškai išleido 154 Lt vienam asmeniui, iš jų beveik 62 proc. skyrė maistui. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, iki 1999 metų kaimiečių skurdo lygis didėjo, o miestiečių – mažėjo. Nuo 2000 metų atvirkščiai – skurdo lygis kaime pradėjo mažėti, o mieste – didėti. 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, skurdo lygis kaime sumažėjo 2 procentiniais punktais, o didžiuosiuose miestuose – 1 procentiniu punktu padidėjo.

5.3 pav. Skurdo lygis 1999–2002 metais, proc.

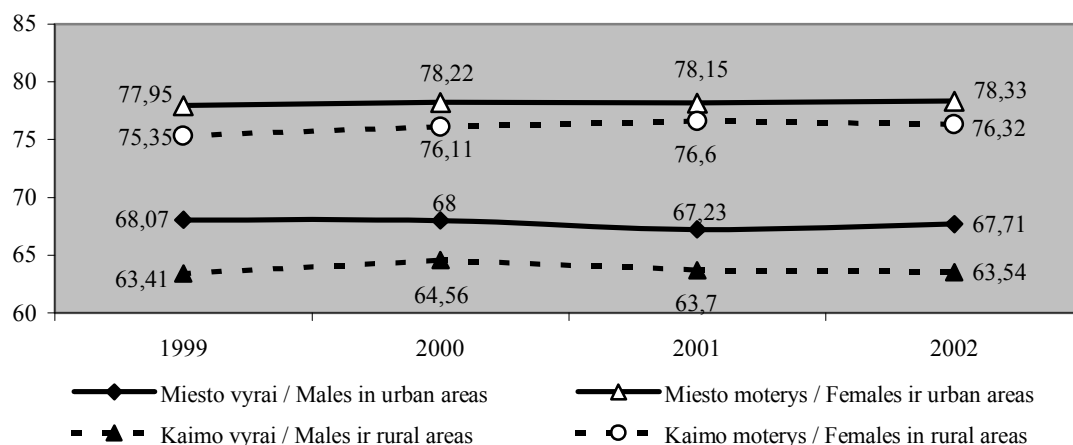
Fig. 5.3. Poverty level in 1999–2002, in percent

Šaltiniai: Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Šalies ekonominė ir socialinė būklė susijusi su demografinė situacija. Žmonių gyvenimo kokybę apibūdina gyventojų mirtingumo, būsimo gyvenimo trukmės, gimstamumo rodikliai ir jų tendencijos. Lietuvoje iki 2000 metų mažėjęs mirtingumo lygis 2001 metais pradėjo didėti. Mirusių žmonių skaičiaus padidėjimą lėmė didelis vyrų mirtingumas, kuris 2002 metais, palyginti su 2000-aisiais, išaugo 8 proc. Kaimo vietovėse mirtingumo lygis 1,5 karto didesnis nei mieste.

Ypatingai didelis atotrūkis tarp vyrų ir moterų mirtingumo lygio, lemiančio būsimo gyvenimo trukmę, ryškus kaime. Kaimo moterų gyvenimo trukmė net 12,8 metų ilgesnė nei vyrų. Kaimo gyventojų gyvenimo trukmė trumpesnė nei miesto: vyrų – 4,2, moterų – 2 metais. Nors ir labai nežymiai, vis dėlto nuo 1999 metų kaimo vyrų ir moterų būsimo gyvenimo trukmė pailgėjo, o atotrūkis tarp kaimo ir miesto sumažėjo (5.4 pav.).

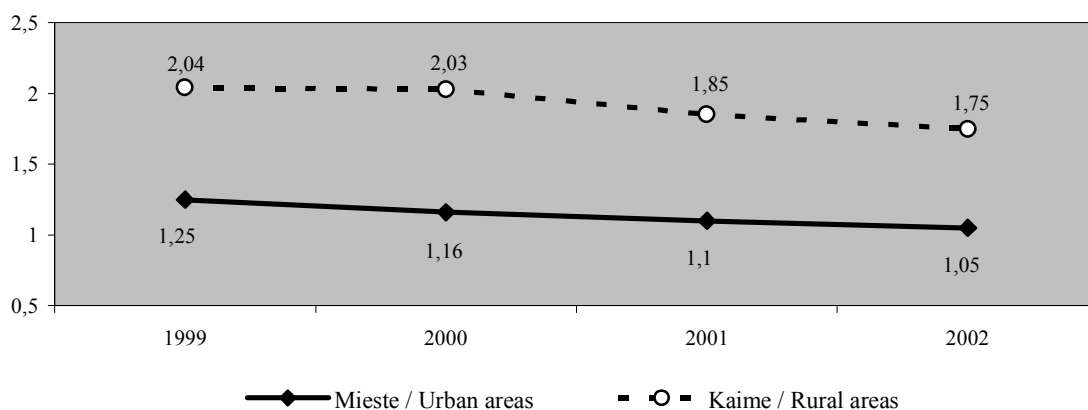

5.4 pav. Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė, m.
Fig. 5.4. Average life expectancy, years

Šaltinis: Demografijos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Didelis kaimo vyrų mirtingumo rodiklis lemia vyresnio amžiaus vyrų ir moterų santykio disproporciją. Tik 18 proc. kaimo vyrų yra 60 metų ir vyresnio amžiaus, tuo tarpu moterų dalis šioje amžiaus grupėje siekia 29 proc. – beveik trečdalį visų kaimo moterų.

Lietuvoje ir toliau mažėja gimstamumas. Kaime gimstamumo rodikliai aukštesni nei mieste, 2002 metais 1000-iui kaimo gyventojų teko 9,9 gimusiojo, tuo tarpu mieste – 8,1. Sumažėjo ir suminis gimstamumo rodiklis – vidutinis vaikų skaičius, kurį moterys pagimdo per savo gyvenimą (5.5 pav.). Tokie gimstamumo rodikliai jau nebeužtikrina kartų kaitos.

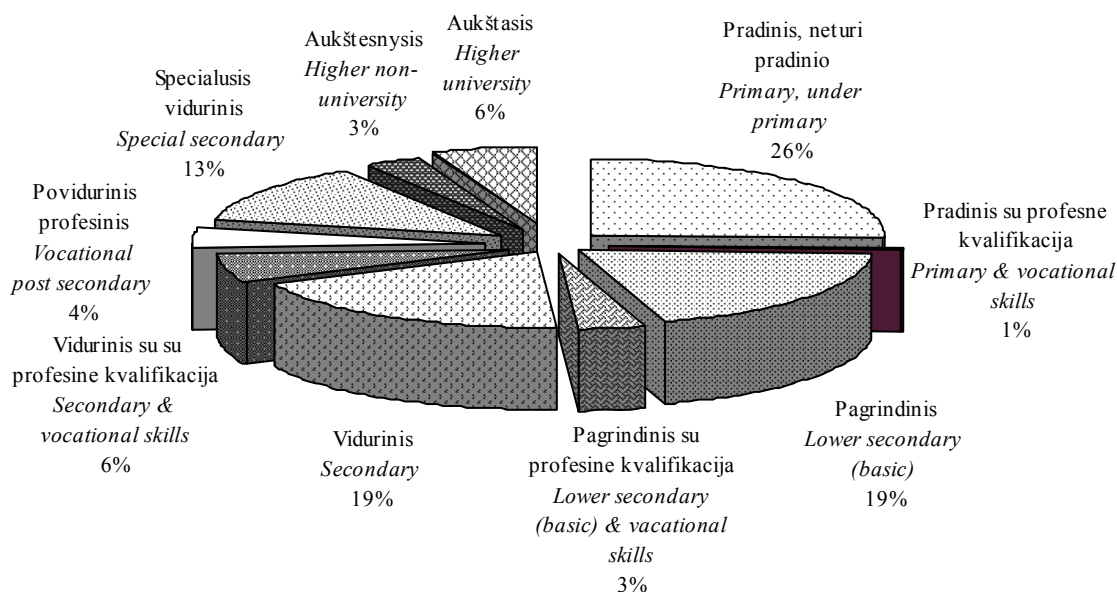

5.5 pav. Suminis gimstamumo rodiklis 1999–2002 metais
Fig. 5.5. Total fertility rate 1999–2002

Šaltinis: Demografijos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Moterys vaikų gimdymą atideda vis vyresniam amžiui, vidutinis gimdančios moters amžius kaime išaugo nuo 26 metų 1999 metais iki 26,4 2002-aisiais. Atidedamas ir pirmojo vaiko gimdymas vėlesniam laikui, kuris analizuojamu laikotarpiu kaime padidėjo nuo 22,6 iki 23,4 metų.

Ekonominė kaimo regionų plėtra bei žmonių gyvenimo kokybė priklauso ir nuo įgyto išsimokslinimo. Kaimo gyventojų išsimokslinimo lygis labai žemas. 2003 metais, Statistikos departamento duomenimis, didžiosios kaimo gyventojų dalies išsilavinimas – pradinis/neturi pradinio – 26 proc. (5.6 pav.). Aukštąjį išsilavinimą turi 6 proc. visų kaimo gyventojų.

5.6 pav. Kaimo gyventojų (15 m. ir vyresnių) išsilavinimas 2003 metais, proc.

Fig. 5.6. Rural population (15 years and older) by education level in 2003, in percent

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Tokia situacija susiklostė todėl, kad aukštesnį išsilavinimą įgiję kaimo jaunuoliai lieka gyventi ir dirbti mieste.

Dėl žemo išsimokslinimo lygio kaimo gyventojams kur kas sunkiau prisitaikyti prie rinkoje vykstančių pokyčių, persiorientuoti ir užsiimti naujomis ūkininkavimo formomis, alternatyvia žemės ūkiui ekonomine veikla. Kaimo aplinka yra nepatraukli ne tik Lietuvos ir užsienio šalių investuotojams, bet ir patiems kaimo gyventojams, ypač jaunajai kartai, kuri ieško geresnio gyvenimo ne tik miestuose, bet ir užsienio šalyse.

Kaimo gyventojų pajamų didėjimas ir demografinės situacijos gerėjimas siejamas su agrarinio sektoriaus restruktūrizavimu ir modernizavimu, kaimo ekonominės veiklos įvairinimu, racionalia socialine sauga. Sustiprėjusi Lietuvos ekonomika ir ES struktūrinių fondų parama sudarys palankesnes kaimo plėtros sąlygas. Tačiau skurdui kaime sumažinti vien finansinių galimybių neužtenka. Didesnį dėmesį reikia skirti kaimo gyventojų ekonominiam aktyvumui skatinti. Reikia daugiau investuoti į žemdirbių bei kitų kaimo gyventojų švietimą, kvalifikacijos kėlimą bei konsultavimą, kad jie galėtų tinkamai pasinaudoti teikiama ES struktūrinių fondų parama. Svarbu skatinti kaimo žmonių aktyvumą kuriant savanoriškas nevyriausybinės organizacijas ir kaimo bendruomenes.

2. Kaimo socialinė infrastruktūra

2. Rural social infrastructure

Lietuvoje yra apie 21,5 tūkst. kaimo gyvenamųjų vietovių. Istoriskai susiklostė trys kaimo gyvenamųjų vietovių tipai: vienkiemiai, kaimai, miesteliai. Kaimo gyvenamųjų vietovių dydis, vienkiemių skaičius bei jų tankumas įvairiuose regionuose labai nevienodas (5.5 lentelė).

Daugiausia vienkiemių yra Alytaus, Kauno, Marijampolės, Tauragės apskrityse, o mažiausiai – Vilniaus, Utenos, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse. Utenos, Panevėžio ir Vilniaus apskrityse daugiau yra smulkių (iki 50 gyventojų) kaimo gyvenamųjų vietovių. Stambesnių kaimo gyvenamųjų vietovių daugiau Klaipėdos, Telšių ir Kauno apskrityse. Daugiausia išlikusių miestelių yra Klaipėdos ir Telšių apskrityse.

Miesteliuose geresnės sąlygos kaimo infrastruktūros plėtrai. Tačiau čia sunkiau įsikurti ūkininkams ir suformuoti racionalius žemės sklypus bei gamybinę infrastruktūrą. Kita vertus, vienkiemiuose įsikūrusiems žmonėms iškyla prieštaravimų tarp palankių individualiam ūkininkavimui sąlygų ir ribotų kai kurių socialinių poreikių tenkinimo galimybių.

5.5 lentelė. Vienkiemių ir kitų kaimo gyvenamųjų vietovių struktūra apskrityse 2001 metais, proc.

Table 5.5. Structure of steadings and other rural populated localities by counties in 2002, in per cent

Apskritys Counties	Vienkiemių tankumas, vnt./100 ha / Density, steadings per 100 ha	Dydis pagal gyventojų skaičių: Size by number of population:				
		<50	51–100	101–500	501–1000	>1000
Alytaus	1,9	69,8	13,8	14,8	1,0	0,6
Kauno	1,8	77,4	9,0	10,8	1,9	0,9
Klaipėdos	1,5	63,8	14,2	17,3	3,2	1,5
Marijampolės	1,8	77,7	7,9	12,4	1,6	0,4
Panevėžio	0,9	85,3	5,8	7,3	1,4	0,2
Šiaulių	0,9	80,4	7,6	10,1	1,5	0,4
Tauragės	1,7	74,0	12,0	12,0	1,7	0,3
Telšių	1,4	69,7	12,7	14,3	2,8	0,5
Utenos	0,5	92,2	3,1	4,4	0,2	0,1
Vilniaus	0,5	83,6	7,9	7,1	0,9	0,5
Respublikoje	1,1	80,9	8,0	9,3	1,3	0,5

Šaltiniai: Apskričių kaimo gyvenamosios vietovės ir jų gyventojai. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas 2001. – V.: Statistikos departamentas, 2001;
Seniūnijų apklausos anketų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2001.

Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo (2001 m.) duomenimis, 37 proc. šalies kaimo gyvenamųjų vietovių yra nykstančios: 16 proc. vietovių nėra gyventojų, o 21 proc. – 1–5 gyventojai. Utenos apskrityje net 52 proc. visų kaimo gyvenamųjų vietovių yra negyvenamos arba jose gyvena 1–5 gyventojai. Panevėžio apskrityje tokių vietovių daugiau negu 40 proc. (5.6 lentelė). Iškyla kaimo kultūrinio paveldo, kraštovaizdžio, rekreacinio potencialo išsaugojimo grėsmė.

**5.6 lentelė. Nykstančios kaimo gyvenamosios vietovės Lietuvos regionuose
2001 metais**

Table 5.6. Vanishing rural settlements in Lithuanian regions in 2001

Apskritis <i>County</i>	Kaimo gyvenamosios vietovės, iš viso <i>Rural settlements, total</i>	iš jų / <i>of which</i>		Nykstančios vietovės, proc. <i>Vanishing settlements, %</i>
		nėra gyventojų <i>with no residents</i>	1–5 gyventojai <i>1–5 residents</i>	
Alytaus	1171	99	446	22
Kauno	2657	443	446	33
Klaipėdos	1001	51	88	14
Marijampolės	1567	211	270	31
Panevėžio	2812	569	642	43
Šiaulių	2618	483	508	38
Tauragės	1255	128	151	22
Telšių	937	92	117	22
Utenos	3823	719	1267	52
Vilniaus	3983	568	935	38
Respublikoje	21824	3363	4577	36

Šaltinis: Apskričių kaimo gyvenamosios vietovės ir jų gyventojai. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas 2001. – V.: Statistikos departamentas, 2003.

Didesnėse kaimo gyvenamosiose vietovėse geriau išplėtotą socialinę infrastruktūrą (5.7 lentelė). Socialinės paskirties objektų labiausiai trūksta mažo našumo žemių ir toliausiai nuo regionų centrų bei didžiųjų miestų nutolusiose kaimo vietovėse.

**5.7 lentelė. Kaimo gyvenamosios vietovės pagal institucinius požymius
2001 metais, proc.**

Table 5.7. Rural populated localities by institutional elements in 2001, in per cent

Kaimo gyvenamosios vietovės, kuriose yra: <i>Rural populated localities, where are:</i>	Dydis pagal gyventojų skaičių <i>Size by number of population</i>					
	1–49	50–99	100–199	200–499	500–999	>=1000
seniūnijos administracija <i>neighbourhood administration</i>	0,0	0,1	1,4	14,3	47,7	65,0
švietimo įstaiga / <i>educational establishment</i>	0,4	4,1	24,8	67,1	84,6	73,8
parduotuvė, kavinė, baras <i>shop, cafe, snack bar</i>	0,8	10,0	46,9	84,0	94,7	57,3
paslaugų įmonė / <i>service enterprise</i>	0,2	1,2	3,4	14,0	45,3	93,2
paštas, banko filialas <i>post-office, branch of the bank</i>	0,1	0,5	5,6	34,0	69,1	72,8
bažnyčia, vienuolynas / <i>church, monastery</i>	0,5	2,2	6,9	24,3	53,7	57,3
gydymo, globos įstaiga <i>health or social care institution</i>	0,2	1,2	13,6	54,6	80,7	71,8
kultūros įstaiga / <i>cultural institution</i>	0,3	1,5	12,8	53,2	77,5	87,4

Šaltinis: Lietuvos kaimas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Seniūnijų administracijos yra 65 proc. kaimo gyvenamųjų vietovių, kuriose gyvena daugiau nei 1000 gyventojų. Parduotuvė, kavinė ar baras yra beveik visose didesnėse kaimo gyvenamosiose vietovėse. Vietovės, esančias toli nuo parduotuvių, aptarnauja autoparduotuvės. Paslaugų įmonės, pašto bei bankų filialai kuriasi stambesnėse gyvenamosiose vietovėse.

Švietimo įstaigas turi 25 proc. kaimo gyvenamųjų vietovių, kuriose gyvena 100–199 gyventojai, daugiau nei 67 proc., kuriose gyvena per 200 žmonių. Bendrojo lavinimo mokyklų kaimo vietovėse mažėja. 2002–2003 mokslo metais kaimo vietovėse buvo 596 pradinės mokyklos, 50 darželių-mokyklų, 544 pagrindinės mokyklos, 181 vidurinė mokykla, 2 gimnazijos, 1 jaunimo mokykla. Kaime daugiausia pradinė ir pagrindinė mokyklų. Vidurinės mokyklos kaime sudaro 13 proc. visų mokyklų (mieste – 43 proc.). Kaime vienai mokyklai vidutiniškai tenka 102 moksleiviai, mieste – 624 moksleiviai. Taigi kaime dominuoja mažos mokyklos. Kaimo vaikai turi mažesnes galimybes įsigyti vidurinį išsilavinimą. Per dvejus metus kaimo mokyklų skaičius sumažėjo 7 proc. Švietimo ministerija rūpinasi atokiose vietovėse gyvenančių vaikų pavėžėjimu iki mokyklų geltonaisiais autobusiukais.

Gydymo arba globos įstaigos yra daugiau nei pusėje kaimo gyvenamųjų vietovių. Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenimis, 2002 metų pabaigoje šalyje buvo 200 ambulatorijų ir 934 medicinos punktai – daugiausia kaimo vietovėse.

Pagrindinių kultūros įstaigų – bibliotekų ir kultūros centrų – skaičius kaime mažėja. Bibliotekose mažėja knygų fondas. Kultūros centrai uždaromi dėl lėšų stygiaus. Kultūros įstaigų veiklą atgaivinti turėtų vis stiprėjančios kaimo bendruomenės.

Vidutiniškai vienam kaimo gyventojui tenka 25,4 kv. m naudingo gyvenamojo ploto, t. y. 3,6 kv. m daugiau negu mieste. Kaimiečiai gyvena erdvesniuose, tačiau blogiau aprūpintuose komunaliniais patogumais būstuose (5.8 lentelė).

5.8 lentelė. Namų ūkių patogumai 2002 metais, proc.

Table 5.8. Housing facilities in 2002, in per cent

Namų ūkyje yra: / Households with:	Kaime/ Rural areas	Mieste / Urban areas
Centralizuotas vandentiekis / Water supply system	55,6	92,1
Kanalizacija / Sewerage system	50,4	90,7
Karštas vanduo / Hot water supply system	36,4	83,5
Vonia / Bath facilities	44,3	87,1
Telefonas / Telephone	64,9	90,0

Šaltinis: Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Infrastruktūros objektų statyba bei jų eksploatacija yra brangi, todėl valstybės parama kaimo infrastruktūros plėtrai labai svarbi. 2001 metais pradėjusi realiai veikti programa SAPARD tokią paramą numatė. NMA duomenimis, pagal paramos kryptį „Kaimo infrastruktūros tobulinimas“ per septynis paraiškų pateikimo etapus buvo pateikta 321, patvirtinta 171 paraiška, kurių bendra suma – 88 mln. Lt (5.9 lentelė).

Į komunikacijos ir inžinierinius įrenginius buvo investuojama tik šešiose apskrityse. Daugiausia šios krypties projektų įgyvendinama Kauno apskrityje. Aktyviau buvo įgyvendinami projektai, susiję su vandentvarkos sistemų tobulinimu. Daugiausia patvirtinta projektų iš Panevėžio, Kauno, Vilniaus, Tauragės ir Šiaulių apskričių.

5.9 lentelė. SAPARD lėšų pagal paramos kryptį „Kaimo infrastruktūros tobulinimas“ projektai apskrityse

Table 5.9. SAPARD projects under the trend „Improvement of rural infrastructure“ by counties

Apskritys <i>Counties</i>	Paramos sutartys infrastruktūros projektams įgyvendinti <i>Agreements for the implementation of projects</i>			
	Komunikacijos ir inžineriniams įrenginiams tobulinti <i>Improvement of communicative and engineering facilities</i>		Vandentvarkos sistemoms tobulinti <i>Improvement of water management system</i>	
	skaičius <i>number</i>	suma, tūkst. Lt <i>value, thou. Litas</i>	skaičius <i>number</i>	suma, tūkst. Lt <i>value, thou. Litas</i>
Alytaus	-	-	12	5948
Kauno	8	1878	24	13407
Klaipėdos	-	-	12	7275
Marijampolės	1	731	9	5139
Panevėžio	3	1455	25	16902
Šiaulių	-	-	16	7421
Tauragės	1	11	18	7493
Telšių	-	-	13	8862
Utenos	1	9	6	2876
Vilniaus	2	64	20	8549
Iš viso	16	4148	155	83872

Šaltinis: www.nma.lt

Kelių, elektros linijų, vandentvarkos sistemų statyba - brangi ir lėtai atsiperanti investicija. Todėl žemės ūkio subjektams, kuriems kompensuojama tik 50 proc. investicijų, sunku pasinaudoti šia parama. Tuo tarpu ne pelno organizacijų teikiamiems infrastruktūros projektams yra kompensuojama 90 proc. investicinių išlaidų, todėl ši paramos kryptis tampa vis populiareesnė tarp kaimo bendruomenių.

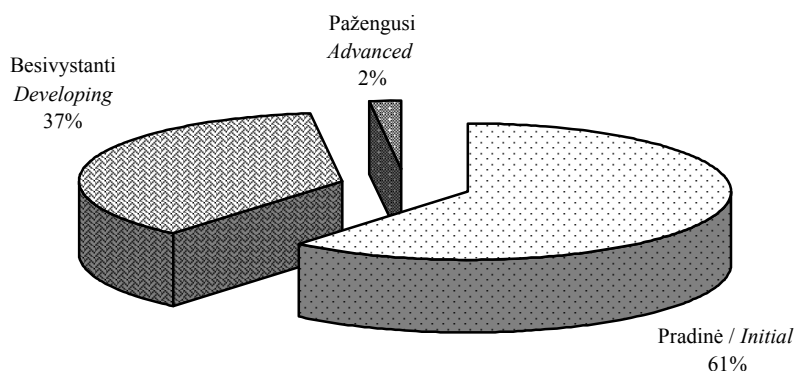
3 Kaimo bendruomenių formavimasis ir veikla

3. Formation of rural communities and their activities

Bendruomeninės veiklos ištakos. Kaimo bendruomenės neatsiejamos nuo integruoto kaimo sampratos, išdėstytos Europos Tarybos 1995 metais parengtoje Kaimo vietovių chartijoje bei konferencijoje, įvykusioje 1996 metais Korke, Airijoje. Pagal šią chartiją kaimas turi būti patraukli gyventi vieta su išplėta infrastruktūra, gyvybingais žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės bei kitais veiklos sektoriais, puoselėjamu kraštovaizdžiu, sveika ir saugia aplinka. Kaimo vietovių plėtra ES apima ne tik žemės ūkio politiką, bet ir kaimo vietovių teritorinį planavimą, bendruomenių formavimą,

turizmą ir laisvalaikį, užimtumą ir socialinę apsaugą, aplinkosaugą, regioninės plėtros elementus. Vienas svarbiausių kaimo plėtros principų ES yra vietinis savarankiškumas, kurio esmė – decentralizuoti kaimo vietovių plėtrą, skatinti bendruomenių aktyvumą kūrybiškai spręsti problemas. Vietinis savarankiškumas suprantamas kaip planavimas „iš apačios į viršų“. ES sprendimai dėl kaimo plėtros regione ar visoje šalyje priimami remiantis pačių vietos bendruomenių sukurta kaimo vizija.

Bendruomenių veikla Lietuvoje nėra naujas reiškinys. Klestėjusias bendruomenes išblaškė sovietinė okupacija. Atkūrus nepriklausomybę, žmonės vėl ėmė burtis į bendruomenes. Iš pradžių jos veikė neturėdamos oficialaus statuso, todėl susidurdavo su kliūtimis, kai kreipdavosi paramos į savivaldybę, kitas organizacijas, tarptautinius fondus ar privačius asmenis. Bendruomenės ėmė registruotis savivaldybių registre kaip visuomeninės pelno nesiekiančios organizacijos. 2000 metais buvo įregistruota 10 bendruomenių, 2001-aisiais – 30. 2003 metų birželio mėnesį Lietuvoje buvo žinoma 320 oficialiai įregistruotų kaimo bendruomenių, metų pabaigoje jų skaičius išaugo iki 365. Realiai veikiančių, tačiau juridškai dar nespėjusių įsiregistruoti bendruomenių yra daug daugiau. Daugumos kaimo bendruomenių vystymosi stadija yra pradinė (5.7 pav.).

5.7 pav. Bendruomenės pagal vystymosi stadiją 2003 metais, proc.

Fig. 5.7. Communities by development stage in 2003, in per cent

Šaltinis: Kaimo bendruomenių apklausos anketų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Kaimo bendruomenių formavimosi tikslai ir veiklos kryptys. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto Kaimo plėtros skyriaus 2003 metais atlikti kaimo bendruomenių plėtros tyrimo rezultatai patvirtino, kad kaimo bendruomenės kuriasi šiais pagrindiniais tikslais: siekti kaimo gyventojų gerovės ir vienybės, puoselėti aplinką ir gerinti infrastruktūrą. Lietuvos kaimo bendruomenių veiklos kryptys yra sportinė ir kultūrinė veikla; socialinė veikla; šviečiamoji veikla; infrastruktūros gerinimas.

Bendruomenės organizuoja labdaros akcijas, padeda skurstančioms šeimoms ir neįgaliems asmenims. Bendruomenės įgyvendina vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencines programas. Organizuoja jaunimo stovyklas, kuriose vaikai ir paaugliai mokomi amatų, aplinkosaugos, užsienio kalbų, bendravimo ir savitarpio supratimo įgūdžių.

Sportinė ir kultūrinė veikla – sporto varžybų, koncertų, spektaklių, susitikimų su žymiais žmonėmis organizavimas, vasaros stovyklų rengimas. Tarp bendruomenių

vyksta varžybos bei konkursai: gražiausiai tvarkomų sodybų, meno saviveiklos, kulinarinių bei floristinių sugebėjimų.

Bendruomenės aktyviai dalyvauja kursuose, seminaruose, konferencijose, kuriuose gvildenamos bendruomenių ir kaimo plėtros problemos, aptariamoms galimybėms pasinaudoti ES struktūrinių fondų parama. Anglų kalbos ir kompiuterinio raštingumo žinių įgijimą bendruomenės laiko prioritetiniais uždaviniais.

Infrastruktūros gerinimas bendruomenių veikloje suprantamas kaip gyvenvietės kelių, vandentiekio, kanalizacijos sutvarkymas, sporto aikštelių, poilsiaviečių įrengimas ir pan. Bendruomenės dalyvauja SAPARD, PHARE, kitose programose, kurių dėka įgyvendina infrastruktūros, mokymo, kultūros projektus. 2003 metais pagal SAPARD paramos kryptį „Kaimo infrastruktūros tobulinimas“ paramą gavo 18 kaimo bendruomenių (5.10 lentelė), tarp jų 4 – Panevėžio, 4 – Biržų, 3 – Trakų rajone. Didžiausią paramą – 862,9 tūkst. Lt – gavo Trakiškių bendruomenė (Marijampolės raj.), mažesnę – Smilgių, Šukionių, Daukniūnų, Ylakių bendruomenės (parama kiekvienai iš jų viršija 800 tūkst. Lt). Įgyvendinant infrastruktūros projektus pagal SAPARD, bendruomenių partnerėmis tampa savivaldybės, kadangi bendruomenės neturi 10 proc. nuosavų lėšų dalies bendrajam finansavimui (paramos dydis ne pelno projektams yra 90 proc. kompensuotinių investicinių išlaidų).

5.10 lentelė. SAPARD krypties „Kaimo infrastruktūros tobulinimas“ paramos gavėjai (bendruomenės) 2003 metais

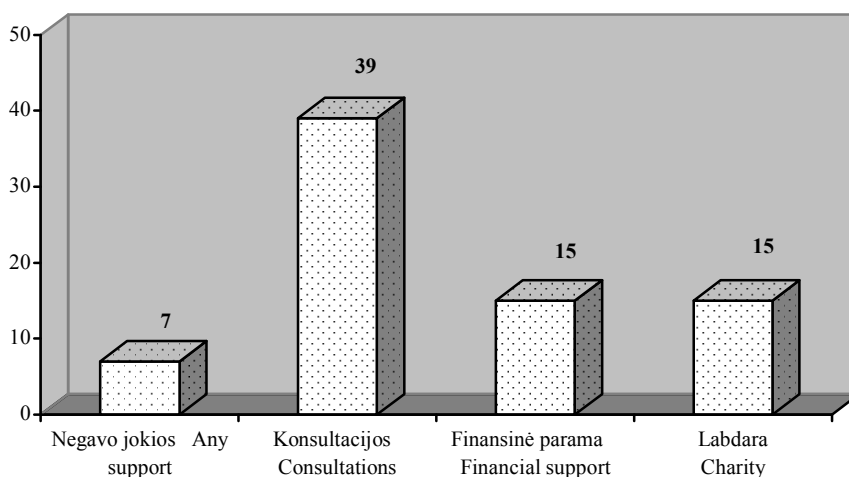
Table 5.10. Beneficiaries (communities) under SAPARD trend „Improvement of rural infrastructure“ in 2003

Bendruomenės pavadinimas <i>Community</i>	Rajonas <i>District</i>	Paramos dydis, tūkst. Lt <i>Support, thou. Lt</i>
Padubysio kaimo bendruomenė	Kauno	750,3
Pabiržės bendruomenė	Biržų	482,4
Bražuolės kaimo bendruomenė	Trakų	730,7
Kietaviškių bendruomenė	Trakų	259,3
Aukštadvario bendruomenė	Trakų	651,9
Šešuolių seniūnijos kaimų bendruomenė	Ukmergės	25,8
Obelaukių bendruomenė	Biržų	86,2
Trakiškių bendruomenė	Marijampolės	862,9
Ylakių seniūnijos kaimų bendruomenė	Skuodo	839,5
Smilgių bendruomenė	Biržų	862,6
Šukionių bendruomenė	Panevėžio	862,3
Gyventojų bendruomenės centras „Pastogė“	Panevėžio	796,5
Gyventojų bendruomenės centras „Daukniūnai“	Panevėžio	858,5
Kaimo bendruomenė „Gustoniai“	Panevėžio	415,0
Liškiavos kaimo bendruomenė	Varėnos	720,0
Meilūnų kaimo bendruomenė	Biržų	684,7
Skėmių kaimo bendruomenė	Radviliškio	677,1
Kaimo bendruomenė „Klaišių dvaras“	Akmenės	728,1

Šaltinis: SAPARD paramos gavėjai. – V.: Nacionalinė mokėjimo agentūra, 2003.

Bendruomenių plėtros problemos ir perspektyvos. Kol kas bendruomenių veikloje dominuoja sportinė ir kultūrinė kryptis. Išsivysčiusiose šalyse kaimo bendruomenės savo veiklą pradėjo taip pat nuo kultūrinių renginių – tradicinių švenčių, sporto varžybų organizavimo. Tokia veikla padeda sutelkti žmones, sukurti bendruomeniškumo atmosferą, padidinti tarpusavio pasitikėjimą. Ilgainiui bendruomenės subręsta ir platesnei veiklai. Lietuvos kaimo bendruomenių plėtrą apsunkina tai, kad jų bendradarbiavimas su kitomis institucijomis nėra gerai išplėtotas: trūksta bendradarbiavimo su darbo birža, policija, medicinos įstaigomis, bažnyčia. Organizuodamos savo darbą, bendruomenės pirmiausia kreipiasi į seniūniją, po to – į savivaldybę, nevyriausybinę organizaciją. Tyrimo duomenimis (į klausimą atsakė 62 bendruomenės), 39 pagalbos besikreipusios bendruomenės gavo konsultacinio pobūdžio paramą, po 15 – finansinę paramą ir labdarą, o 7 nesulaukė jokios pagalbos (5.8 pav.).

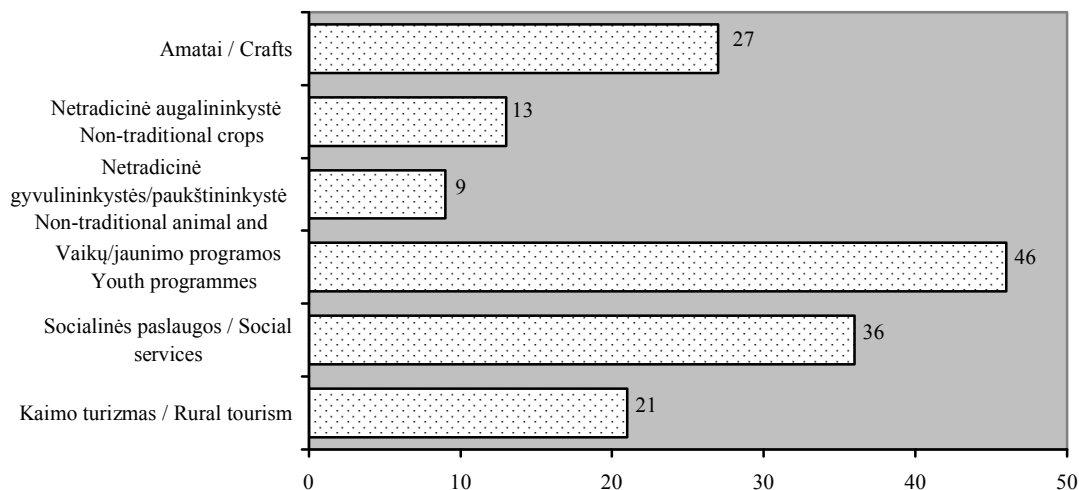
5.8 pav. Bendruomenių skaičius pagal suteiktos paramos pobūdį 2003 metais

Fig. 5.8. Number of communities by support kind in 2003

Šaltinis: Kaimo bendruomenių apklausos anketų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Iš 58 bendruomenių, atsakusių į anketos klausimą *kokiomis alternatyviomis veiklomis galėtų užsiimti bendruomenės*, 46 bendruomenės mano, kad galėtų užsiimti vaikų ir jaunimo užimtumo programų įgyvendinimu, 36 – socialinių paslaugų teikimu, 27 – amatais, 21 – kaimo turizmu (5.9 pav.). 7 bendruomenės pažymėjo, kad galėtų užsiimti penkiomis ir daugiau veiklų.

Bendruomenių atsakymai rodo, kad kaimo bendruomenės norėtų užsiimti ne tik socialine, bet ir ekonomine veikla. Galima teigti, kad idėjoms įgyvendinti bendruomenės stokoja informacijos, jos sklaidą riboja interneto paslaugų trūkumas. Kaimo bendruomenės nėra tinkamai pasirengusios pasinaudoti ES parama: joms trūksta teisinių ir finansinių žinių, projektų rašymo, kompiuterinio raštingumo įgūdžių.

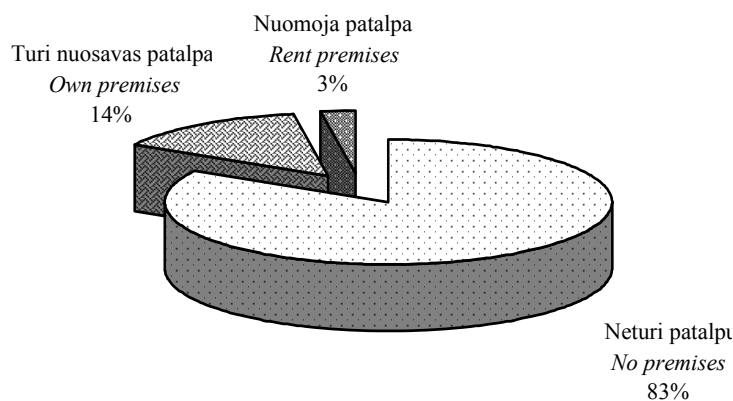
5.9 pav. Veiklos, kuriomis galėtų užsiimti bendruomenės

Fig. 5.9. Activities available for rural communities

Šaltinis: Kaimo bendruomenių apklausos anketų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Kaimo bendruomenėms itin aktuali ES „LEADER +“ programa, jai įgyvendinti numatyta 8,6 mln. Programa skirta kaimo teritorijoms, kurios sudaro vientisą vieną geografinių, ekonominių ir socialinių požiūriais. Paramos lėšos skiriamos integruotoms regioninėms kaimo plėtros strategijoms rengti ir įgyvendinti, kaimo bendruomenėms bendradarbiauti, kaimo plėtros dalyvių šviesti ir mokyti. Pagal „LEADER +“ bus remiamos bendruomenės, susibūrusios į vietos veiklos grupes, kurias sudaro kaimo bendruomenių, vietos valdžios, verslo sektoriaus atstovai. Teisiniu pagrindu sukurta partnerystė užtikrins integruotos kaimo plėtros strategijos sukūrimą ir įgyvendinimą.

Artimiausius veiklos planus bendruomenės pirmiausia sieja su infrastruktūros gerinimu, renginių organizavimu, bendruomenės mokymu, socialine veikla. Geroms idėjoms įgyvendinti bendruomenės stokoja finansinių išteklių. Kaimo bendruomenių atstovai teigia, kad sėkmingai veiklos plėtrai reikalingos darbo sąlygos, pirmiausia – patalpos. Atskiras patalpas turi tik 11 proc. apklaustų bendruomenių, 24 proc. jas nuomoja (5.10 pav.). Likusi bendruomenių dalis priversta rinktis atsitiktinėse patalpose.

5.10 pav. Bendruomenių apsirūpinimas patalpomis 2003 metais, proc.

Fig. 5.10. Number of communities by disposable premises in 2003

Šaltinis: Kaimo bendruomenių apklausos anketų duomenys. – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003.

Artimiausiais metais bendruomenių veikla turėtų plėstis. Organizuojami bendruomenių mokymai, seminarai, pastebima didesnė savivaldybių parama. Bendruomenės buriasi į krašto bendruomenių sąjungas bei Lietuvos kaimo bendruomenių sąjungą. Perspektyviausiais kaimo socialinės organizacijos centrais turėtų tapti didesnės kaimo gyvenvietės ir miesteliai.

4. Aplinkosauga ir ekologinis ūkininkavimas

4. Protection of the environment and organic farming

Agrarinė aplinkosauga. Nacionalinės agroaplinkosauginės programos įgyvendinimas yra vienas iš strateginių tikslų, numatytų Kaimo plėtros plane 2000–2006 metams. Pasirengimo narystei ES laikotarpiu agroaplinkosaugai buvo skiriamas didelis dėmesys. Agroaplinkosauginių reikalavimų vykdymas tampa privaloma sąlyga, norint gauti paramą.

Lietuva yra įsipareigojusi palaipsniui įgyvendinti Nitratų direktyvos reikalavimus. Nuo 2008 metų mėšlidės turės būti visuose ūkiuose, turinčiuose daugiau nei 300, o nuo 2012 metų – daugiau nei 10 sąlyginių gyvulių. Talpių mėšlidžių, kuriose būtų galima sukaupti visą tvartinio laikotarpio mėšlą (kai negalima jo įterpti laukuose), statyba susijusi su nemažomis investicijomis, kurioms lėšų ūkininkai kol kas skirti negali. Tik vykdančioms SAPARD projektus buvo privaloma sąlyga numatyti mėšlidžių statybą, kaip priemonę Nitratų direktyvai įgyvendinti. SAPARD plane buvo numatyta 6-oji priemonė, kurios įgyvendinimas turėjo prasidėti 2003 metų pradžioje pilotinėse teritorijose Biržų, Pasvalio ir Šilutės rajonuose bei Dovinės upės baseine. Tačiau jų rengimas ir derinimas su Europos Komisija užtruko, ir geras sumanymas liko neįgyvendintas.

Programos „Paviršinio vandens telkinio pakrantės apsaugos juostos programa“, „Kraštovaizdžio priežiūros programa“, „Ekologinės žemdirbystės programa“, „Retų gyvulių veislių programa“ įtrauktos į 2004–2006 metų Kaimo plėtros plano priemonę „Agrarinė aplinkosauga“. Skirtumas tarp SAPARD ir Kaimo plėtros plano yra tik tas, kad nebeliko galimybės priemonių išbandyti pilotinėse teritorijose, jos iš karto pradedamos vykdyti visoje Lietuvos teritorijoje. Be to, Kaimo plėtros plane numatyta priemonė „Parama diegiant ES standartus“, kurios tikslas – paremti žemės ūkio subjektus, įgyvendinančius ES higienos ir sanitarijos reikalavimus bei Nitratų direktyvos reikalavimus.

Agroaplinkosauginiai reikalavimai nėra visiškai nauji Lietuvai, tačiau jie reikalauja naujo požiūrio ir administracinės sistemos, galinčios užtikrinti jų įgyvendinimą. 2003 metais pradėtas vykdyti Nyderlandų Vyriausybės finansuojamas projektas, kurio tikslas – sustiprinti administracinius gebėjimus nacionaliniu ir vietiniu lygmenimis įgyvendinant agropalinkosaugę programą. Nyderlandų aplinkosaugos organizacijų ekspertai moko ir konsultuoja Lietuvos žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės mokėjimo agentūros, Žemės ūkio konsultavimo tarnybos ir kitų organizacijų specialistus, sukurta darbo grupė agroaplinkosauginiams klausimams spręsti. Žemės ūkio ministerijoje išplėstos Aplinkosaugos ir ekologinio ūkininkavimo skyriaus funkcijos, paskirta naujų specialistų. Nacionalinėje mokėjimo agentūroje taip pat įkurtas skyrius darbui su aplinkosaugos projektais. Pradėta kurti visa administracinė

sistema sėkmingai įgyvendinti agroaplinkosaugines priemones, įvairių kontroliuojančių, mokačių ir konsultuojančių organizacijų veiklai koordinuoti.

2003 metais Vandens ūkio institutas, pasitelkdamas kitų institucijų mokslininkus, atliko nemažai užsakomųjų agroaplinkosaugos mokslinių tyrimų. LAEI buvo atlikti detalūs agroaplinkosauginių išmokų apskaičiavimai, kurie panaudoti derantis su Europos Komisija.

Tikimasi, kad agroaplinkosauginių priemonių įgyvendinimas pagal Kaimo plėtros planą turėtų prasidėti 2004 metų rudenį, kai bus pradėtos priimti paraiškos paramai gauti. Žemdirbiai išmokų gali tikėtis 2005 metais.

2004 metais turėtų prasidėti administracinės sistemos, užtikrinančios privalomų agroaplinkosauginių priemonių laikymąsi, kūrimas. Ši sistema kol kas kuriama ir ES šalyse narėse. Sistemą reikia kurti jau dabar, kad ateityje nebūtų prarastos išmokos, nes pasibaigus pereinamajam laikotarpiui, visos ES išmokos galės būti mažinamos ar visiškai nemokamos, jeigu ūkyje nebus laikomasi agroaplinkosauginių reikalavimų.

Ekologinis ūkininkavimas. Galima prognozuoti, kad daugiausia paramos pagal Kaimo plėtros plano agrarinės aplinkosaugos priemonę bus skiriama ekologiniam ūkininkavimui plėtoti. Nuo 1997 metų ekologiškai ūkininkaujantiems teikiama valstybės parama (5.11 lentelė), todėl sukaupta tam tikros patirties.

5.11 lentelė. Išmokos ekologiškai ūkininkaujantiems 1999–2003 metais, Lt/ha

Table 5.11. Payments to organic farms 1999–2003, in Litai per hectare

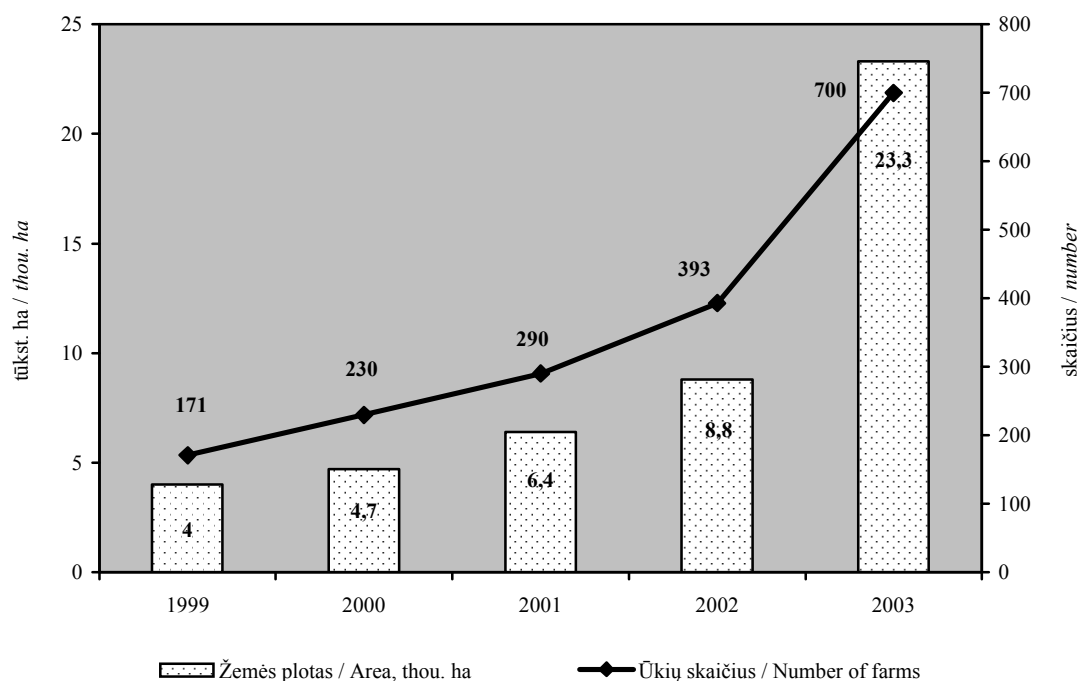
Pasėliai / Crops	1999	2000	2001	2002	2003
Varpiniai javai / Cereals	150	95	120	200	300
Žaliosios / Grasslands	100	85	85	85	90
Ankštiniai javai, daržovės, bulvės Legume crops, vegetables, potatoes	350	225	270	430	500*
Uogynai / Berry plantations	700	445	450	500	600
Sodai / Orchards	700	445	450	700	700
Pūdymas / Fallows	–	–	80	80	300

* Už ankštinių javų pasėlius / Legume crops – 300 Lt/ha.

Šaltiniai: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys, ŽŪM duomenys.

Lietuvos ūkio perorientavimas į ekologinį vyksta daug sparčiau negu kai kuriose Vakarų šalyse. Tai rodo ekologinio ūkininkavimo sektoriaus augimo tempai (5.11 pav.).

2003 metais sertifikuota 700 ūkių, sertifikuotas plotas – 23,3 tūkst. ha, palyginti su 2002 metais, jis padidėjo net 2,6 karto. 2002 metais daugiausia ekologiškai ūkininkaujama buvo Molėtų (933 ha), Varėnos (782 ha), Klaipėdos (709 ha), o 2003 metais – Šalčininkų (2579 ha), Ukmergės (1375 ha), Ignalinos (1359 ha) rajonuose.

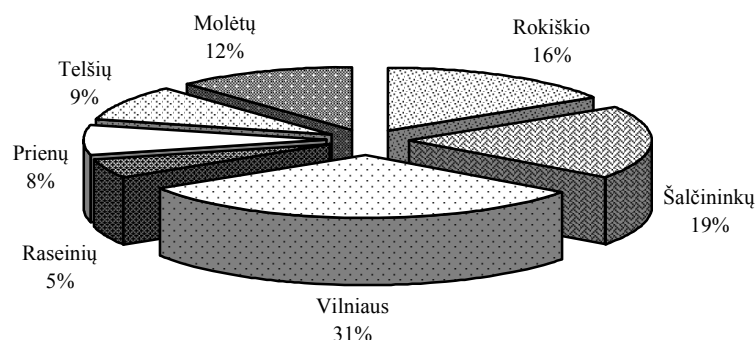
5.11 pav. Ekologinių ūkių skaičius ir ekologinės gamybos žemės plotai Lietuvoje 1999–2003 metais

Fig. 5.11. Number of organic farms and area of organic farming in Lithuania in 1999–2003

Šaltinis: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

Anksčiau buvo manyta, kad ekologiškai ūkininkauti verta tik mažuose ūkiuose. Tačiau dabar vidutinis ekologinės gamybos ūkis yra kelis kartus didesnis negu vidutinis įprastinės krypties ūkis. 2003 metais tradicinės gamybos ūkis buvo 10,5 ha, o vidutinis ekologinės gamybos ūkis Lietuvoje – 33 ha (2000 m. – 20 ha). Ekologiškai ūkininkaujama ir mažuose, ir dideliuose ūkininkų ūkiuose, žemės ūkio bendrovėse. Didžiausias ekologinės gamybos ūkis – 567 ha. Dideli ūkiai pasirinko ekologinio ūkininkavimo kryptį, tikėdamiesi sėkmingai konkuruoti rinkoje. Be to, reikšmingos yra ir valstybės mokamos kompensacinės išmokos už sertifikuotą žemės plotą. Tačiau ūkininkams, kurie ekologinio ūkininkavimo imasi vien dėl išmokų, labai greitai tenka pasitraukti iš šios veiklos, jeigu nieko savo ūkyje nekeičia ir ūkininkauja senais metodais. Už ekologinio žemės ūkio taisyklių pažeidimus 7 ūkiai neteko sertifikato 5 metams. Yra ir kitokių pavyzdžių. 2003 metais už pavyzdinę ūkininkavimą padėkos raštus gavo 10 ūkininkų.

2003 metais buvo sertifikuoti pirmieji 12 ekologinės žuvininkystės ūkių, kurie ekologiškai žuvis augina beveik 3 tūkst. ha plote. Tai nauja ekologinės gamybos sritis, kuri papildys ekologiškų produktų asortimentą (5.12 pav.). Ekologinė žuvininkystė sėkmingai plėtojama Norvegijoje, Nyderlanduose, Vokietijoje, Švedijoje, Islandijoje ir kitose šalyse.

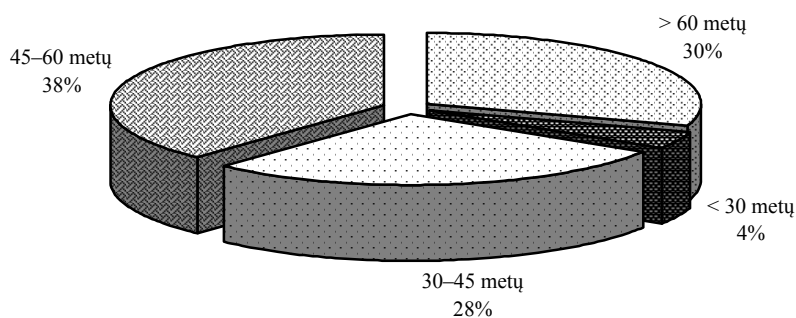
5.12 pav. Ekologinės produkcijos tvenkinių plotų pasiskirstymas rajonuose 2003 metais, proc.

Fig. 5.12. Ponds of ecological production by districts in 2003

Šaltinis: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

67 proc. ūkininkų, skaičiuojant nuo visų sertifikuotų ūkių skaičiaus, ekologiškai ūkininkauja visame ūkyje. Daugiausia visame ūkyje ūkininkaujančių – Tauragės apskrityje. 33 proc. ekologiškai ūkininkauja tik dalyje ūkio. Tokių daugiausia Panevėžio apskrityje.

Didžiausią dalį ekologinės gamybos ūkių savininkų sudaro vyresnio amžiaus ūkininkai, mažiausią – jauni ūkininkai (5.13 pav.). Tad šioje ES prioritetinėje žemės ūkio šakoje turėtų būti skatinamas jaunų ūkininkų įsikūrimas.

5.13 pav. Ekologinės gamybos ūkių savininkų amžius 2003 metais

Fig. 5.13. Owners of organic farms by age in 2003

Šaltinis: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

Augant ekologiškų produktų augintojų skaičiui, daugėja ir įmonių, perdirbančių ekologiškus produktus. 2002 metais sertifikuota 13 ekologiškų produktų perdirbimo įmonių, 2003 metais – 18 įmonių. Jau yra sertifikuotų pieno, grūdų, daržovių perdirbimo įmonių. Vis daugiau ekologiškų produktų savo ūkiuose perdirba ir patys

ūkininkai. 18-oje sertifikuotų ūkių džiovinami vaistiniai ir prieskoniniai augalai, vaisiai ir uogos, daiginami grūdai, rauginamos daržovės, gaminami miltai.

2003 metais sertifikuoti 9 natūralios produkcijos rinkėjai, 6 įmonės, tiekiančios pagalbines medžiagas, leidžiamas naudoti ekologinės gamybos ūkyje, 1 ekologiškų produktų realizacijos įmonė. Plečiasi perdirbtų ekologiškų produktų asortimentas (5.12 lentelė).

5.12 lentelė. Sertifikuoti perdirbti ekologiški produktai 2003 metais

Table 5.12. *Certificated processing ecological products in 2003*

Produktų grupė	Produktų skaičius	Produktų rūšys
Grūdai / Grain	64	Kruopos, makaronai, dribsniai, grūdų mišinėliai vaikams, penkių rūšių grūdai košei, miltai, duona
Daržovės, vaisiai, uogos <i>Vegetables, fruit, berries</i>	5	Sultys, konservuotos daržovės
Pienas / Milk	12	Pienas, kefyras, sviestas, varškė, varškės sūriai, pusketis sūris, ožkos pienas, ožkos pieno sūriai
Vaistiniai ir prieskoniniai augalai <i>Herbs and spices</i>	46	Vaistinių augalų arbatos, džiovinti vaistiniai ir prieskoniniai augalai ir kt.
Miško uogos ir grybai <i>Forest berries and mushrooms</i>	3	Šaldyti miško grybai ir uogos
Iš viso / Total	130	

Šaltinis: VšĮ „Ekoagros“ duomenys.

Ekologiškos produkcijos gamintojai galėtų auginti daugiau ekologiškų grūdų, ypač trūksta kviečių, rugių, miežių. Vis dar nepakankamai užauginama ekologiškų daržovių, bulvių, vaisių ir uogų. Tad ūkininkams yra didelės galimybės plėsti savo veiklą.

Ekologiškų produktų rinka. Svarbūs ekologinio ūkininkavimo rinkodaros laimėjimai yra sertifikavimo sistemos bei lietuviškų ekologiškų produktų ženklo sukūrimas. Europos ekologinio ūkininkavimo veiksmų plane jau yra numatytas privalomas ES ekologiškos produkcijos ženklas. VšĮ „Ekoagros“ sertifikuotą lietuvišką produkciją galima parduoti ir ES bendrojoje rinkoje. Lietuva yra viena iš 18 pasaulio valstybių, gavusi Tarptautinės ekologinio žemės ūkio judėjimo federacijos akreditaciją ir priimta į Jungtinės Karalystės ekologiškų maisto produktų standartų registrą. Taigi lietuviški ekologiški produktai atitinka aukščiausius standartus.

Nepaisant tvirto teisinio rinkodaros pamato, ekologiškų produktų realizacijos sistema kol kas dar nėra susiformavusi. Nepakankamai dėmesio skiriama rinkos tyrimams bei rinkodarai. Skatinama produkcijos gamyba, o rinkos dar nesurastos. Viena iš mažo ekologiškų produktų rinkos augimo priežasčių – dar nesuformuotos šių produktų prekybos struktūros. Tik 45 proc. sertifikuotos produkcijos parduodama kaip ekologiška, už kurią gaunamas 20–40 proc. kainos priedas. Tai lemia kita, bene svarbiausia, nedidelės ekologiškų produktų paklausos priežastis – mažos gyventojų

pajamos. 21 proc. ekologiškų produktų parduodama tiesiogiai iš ūkių, 40 proc. – mugėse ir turguose, 14 proc. – parduotuvėse, 25 proc. – kitur (dalį suvartoja augintojo šeima).

Jungtinėje Karalystėje ekologiškos produkcijos vartotoją išugdė mažos specializuotos ekologiškų, sveikų produktų parduotuvės. Tik vėliau, padidėjus apyvartai, ekologiškais produktais susidomėjo stambūs prekybos tinklai. Lietuvoje didieji prekybos tinklai (VP Market, RIMI, IKI) jau kuria ekologiškų produktų rinkodaros koncepcijas ir pradeda steigti ekologiškų produktų skyrius. Tačiau jie susiduria su produkcijos apimčių trūkumu, nes gamintojai kol kas negali užtikrinti pastovaus tiekimo. Ekologiškų produktų stygius (menkas ekologiškų produktų asortimentas, nepastovus jų tiekimas) stabdo ir specialių ekologiškų produktų parduotuvių tinklo plėtrą bei riboja ekologiškų produktų reklamą. Todėl būtina ekologiškos produkcijos gamintojų kooperacija, užtikrinanti pastovų ekologiškų produktų tiekimą vietos bei ES bendrojoje rinkoje.

Ekologiškų produktų paklausą ES rinkoje rodo jų importo dalis. Jungtinė Karalystė importuoja net apie 70 proc. ekologiškų produktų, Nyderlandai – apie 60 proc. Austrija pati gamina daug ekologiškų maisto produktų, tačiau 30 proc. jų įsiveža.

Pagal patvirtintą Ekologinio žemės ūkio plėtros programą 2006 metais sertifikuotos žemės plotas turėtų sudaryti 5 proc. žemės ūkio naudmenų (2003 m. buvo 1 proc.). Tolesnę ekologinio ūkininkavimo plėtrą skatins vartotojų švietimas, ūkininkų mokymas, kooperacija, dėmesys ekologiškų produktų perdirbimui ir rinkodarai. Vienas svarbiausių ekologizavimo plėtros veiksnių yra švietimo ir mokymo įstaigų veikla, masinės informacijos priemonės. Kuriama ekologiškų produktų duomenų bazė sudarys prielaidas kaupti informaciją ir skleisti ją įvairioms tikslinėms grupėms – perdirbėjams, prekybininkams, vartotojams, padės formuoti visuomenės nuomonę apie ekologiškų produktų naudą sveikatai. Padidėjus gamybos apimtims ir ekologiškų produktų asortimentui, atsiras daugiau galimybių juos parduoti kitose ES valstybėse. Ekologinė gamyba taps viena iš alternatyvių darbo vietų kūrimo kaime priemonių.

REZIUMĖ

Žemės ūkis atlieka svarbią ekonominę, socialinę, etnokultūrinę ir gamtosauginę funkciją. Kaimas vertinamas kaip šalies infrastruktūra, nuo kurios priklauso ir kaimo, ir miesto žmonių gyvenimo kokybė.

Daugiau kaip pusė šalies teritorijos – žemės ūkio paskirties žemė, 3,37 mln. ha žemės ūkio naudmenų. Palankios sąlygos plėtoti pieno ir mėsos ūkius, auginti javus, linus, cukrinius runkelius, vaisius ir daržoves, plėtoti ekologinį ūkį.

2003 metais kaime gyveno 33,1 proc. Lietuvos gyventojų, žemės ūkyje dirbo 17,8 proc. visų šalies darbuotojų. Žemės ūkio dalis bendrojoje pridėtinėje vertėje sudarė 6,1 proc., eksporte – 11,7 proc.

2003 metais Lietuvoje buvo 45 tūkst. įregistruotų ūkininkų ūkių, jų vidutinis dydis – 25,7 ha. Šalyje veikė 579 žemės ūkio bendrovės ir kitos žemės ūkio įmonės.

2003 metų pabaigoje nuosavybės teisės atkurtos į 87,5 proc. piliečių prašymuose nurodyto žemės ploto. Nekilnojamojo turto registre įregistruota 3,2 mln. ha privačios žemės. Nuosavybės teisių atkūrimas dalyje savivaldybių iš esmės baigtas, tik Rytų Lietuvoje jis gali užsitęsti iki 2005 metų.

Bendroji žemės ūkio produkcija per 2003 metus padidėjo 2 proc. Gyvulininkystės produkcija padidėjo 8 proc.: mėsos – 13, pieno – 5, kiaušinių – 0,8 proc. Daugiau supirktą augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos. Žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos sumažėjo, tačiau žemdirbių pajamos nesumažėjo. Jos sudarė 1,8 mlrd. Lt, buvo 5 proc. didesnės nei 2002-aisiais dėl pardavimo apimčių bei tiesioginių ir kompensacinių išmokų padidėjimo.

Lietuviškų žemės ūkio ir maisto prekių eksportas per 2003 metus padidėjo 24 proc. ir pirmą kartą nuo 1996 metų užsienio prekybos balansas tapo teigiamas. Eksportas viršijo grynąjį importą 77 mln. Lt. Didžiausią eksporto dalį sudarė pieno produktai. Pagrindinis užsienio prekybos partneris – ES.

2003 metai – baigiamieji pasirengimo ES bendrajai rinkai metai. Buvo diegiami ES BŽŪP elementai – palaikomos gamintojų pajamos, mokamos tiesioginės išmokos, plėtojama intervencinių pirkimų sistema, remiamos investicijos. Valstybės parama žemės ūkiui išaugo iki 812,2 mln. Lt. Padidėjo SAPARD investicinė parama žemės ir maisto ūkio restruktūrizavimui ir modernizavimui. NMA užregistravo 1055 paraiškas, kurių suma – 909 mln. Lt, sudarė sutarčių už 484 mln. Lt sumą, išmokėjo 152 mln. Lt.

Siekiant įgyvendinti ES standartus, sugriežtinti pieno, vaisių ir daržovių kokybės reikalavimai. Diegiama ES reikalavimus atitinkanti galvijų ir kiaulių skerdenų įvertinimo ir atsiskaitymo sistema. 2003 metų pabaigoje 19 pieno, 15 mėsos, 15 žuvų, 6 kitos perdirbimo įmonės, 17 laivų, 70 pieno ūkių atitiko ES veterinarinius reikalavimus ir turėjo teisę produkciją tiekti ES rinkai.

Lietuvos Respublikos teisės aktai baigiami derinti su ES teisės aktais. Plėtojama integruota administravimo ir kontrolės sistema (IAKS), užtikrinanti ES paramos lėšų administravimą. Vien tik SAPARD lėšomis apmokyta per 13 tūkst. žmonių. Pasirengimo ūkininkauti kursai baigė 1398 ūkininkai. 2003 metais labai suaktyvėjo kaimo bendruomenių kūrimasis ir veikla, metų pabaigoje jų buvo 365.

Ekonominė ir socialinė situacija kaime kol kas sudėtinga, didelis nedarbas, menkos pajamos. Didelis kaimo ir miesto žmonių gyvenimo lygio skirtumas, gili regioninė diferenciacija. Lietuvai tapus ES nare, šie skirtumai, kaip rodo šalių narių patirtis, mažės, padėtis žemės ūkyje ir kaime iš esmės gerės.

SUMMARY

Agriculture performs a significant social, ethno-cultural and environmental function. Rural areas are regarded as the country's infrastructure determining living standards of both urban and rural population.

More than a half of country's territory is used for agricultural activities, of which agricultural land makes up 3.37 mill. ha. Land is fertile sufficiently, improved and cultivated. There are favourable conditions to develop dairy and meat farms, cultivate cereals, flax, sugar beet, fruit and vegetables, develop organic farming.

In 2003, rural population made up 33.1% of the total population number, 17.8% were engaged in agricultural activities. The share of agriculture in total value added accounted for 6.1%, and the share in total exports came to 11,7%.

In 2003, 45 thousands of family farms were recorded in the Register. The average size of the family farm was 25.7 ha. There were 579 active agricultural companies and other agricultural enterprises.

At the end of 2003, the ownership rights were restored to 87.5% of the land area indicated in the applications. In the Register of real estate were registered 3.2 mill. ha of private land. In many municipalities the process of ownership rights restoration is complete, only in East Lithuania it may last until 2005.

Gross agricultural output over 2003 increased by 2%. Livestock and poultry output grew up by 8% (meat – 13%, milk – 5%, eggs – 0.8%). The purchased amounts of crop and livestock products were larger. Purchase prices of agricultural products were declining, however, farmers' income accounted for 1.8 bill. Lt and were by 5% larger than in 2002 due to the increase of sales and direct and compensatory payments.

Over 2003, the exports of Lithuanian agricultural and food products grew up by 24%, and, for the first time since 1996, the balance of foreign trade was positive. The exports exceeded net imports by 77 mill. Lt. Dairy products made up the largest share in the structure of exports. The EU was the major Lithuania's foreign trade partner.

2003 was the last year of the process of preparation to join the united EU market. EU CAP elements (income support, direct payments, intervention purchase system, investment support) were being implemented. The state support to agriculture amounted to 812.2 mill. Lt. SAPARD support for restructuring and modernisation of the agricultural and food sector increased. The National paying agency registered 1055 applications for 909 mill. Lt, agreements concluded accounted for 484 mill. Lt, payments made up 152 mill. Lt.

Stricter requirements for milk, fruit and vegetables quality corresponding EU standards were implemented. A system of cattle and pigs carcasses evaluation, which corresponds to EU requirements, is being implemented. At the end of 2003, 19 milk, 15 meat, 15 fish, 6 other processing enterprises, 17 vessels, 70 dairy farms conformed to EU veterinary requirements and had licences to export products to the EU market.

Legal acts of the Republic of Lithuania are on the final stage of harmonisation with EU legislation. The being developed integrated administrative and control system guarantees administration of EU funds. Over 13 thousands people were trained by SAPARD funds. In 2003 formation and activity of rural communities were more intensive and at the end of the year there were 365 rural communities.

Economic and social situation in rural areas, meantime, is complicated, unemployment rate is high, and incomes are low. There is a gap between living standards of rural and urban population, deep regional differentiation. After Lithuania becomes EU member, these differences, as shows experience of EU member countries, will decline; the situation in agriculture and in the countryside will improve.